

Άρθρα

Γ. Παυλίδης
Φορολογικές πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών με αφορμή την υπόθεση Lux Leaks

Β. Ι. Δαφνομήλης
Φόροι κληρονομιάς και ενωσιακό δίκαιο

Ν. Εμμ. Ζευγώλης
Οι οδοντιατρικοί σύλλογοι ως ενώσεις επιχειρήσεων κατά τη νομολογία του ΣτΕ

Δ. Αναγνωστοπούλου
Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης και οι διπλωματικές αποστολές της ΕΕ

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ (Ιούνιος - Αύγουστος 2015)
- ΕΔΔΑ (Μάρτιος - Μάιος 2015)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Ομόλογα Ελληνικού Δημοσίου και PSI
- Συναλλαγματικές ζημιές
- Προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα
- Δικαίωμα πατέρα για γονική άδεια
- Αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων στο πλαίσιο της φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής
- Ανάκτηση παράνομης ενίσχυσης από επιχείρηση παροχής ΥΓΟΣ
- Δικαίωμα αποζημίωσης λόγω ματαίωσης ή καθυστέρησης πτήσης
- Αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα σε πολίτες τρίτης χώρας ή απάτριδες
- Ευθύνη τράπεζας προς αποζημίωση ομολογιούχου
- Απαγόρευση των διακρίσεων μεταξύ προσφύγων στην κατεχόμενη Κύπρο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Διευθυντής ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΛΕΡΓΑΚΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Καθηγητής Β. ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. VASSILIOS A. CHRISTIANOS, Directeur du CDEIE (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
NIKOLAOS VALERGAkis, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Prof. V. SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPEÉN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Ε. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Δ.Ν., Π. ΣΕΡΑΪΔΟΥ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΕΥΤΥΧΙΑ ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Διευθύντρια Ερευνών ΚΔΕΟΔ (eny.mouameletzi@cieel.gr) – Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 940

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων, ανατύπων: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΑΡΟΥ
katmarou@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 500 874
fax: 2310 500 875

Οι συνδρομές εξοφλούνται με ταχυδρομική επιταγή (εσωτερικό) και με τραπεζική επιταγή (εξωτερικό) επ' ονόματι του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων	
από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

Εκτύπωση - Σελιδοποίηση: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη, Τηλ. 2310 925768)

© 2015 Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: E. MOUAMELETZI, Docteur en Droit, P. SERAIDOU

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme E. MOUAMELETZI, Directrice de Recherches du CDEIE, responsable pour la rédaction (evy.mouameletzi@cieel.gr) – Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessaloniki, tel: 2310 486 940

Souscriptions, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme EKATERINI MAROU
katmarou@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 500 874
fax: 2310 500 875

Les souscriptions sont payées par chèque postal (pour l'intérieur) et par chèque bancaire (pour l'étranger) au nom du Barreau de Thessaloniki

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Acheré d'imprimer sur les presses de G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique, Tél. 2310 925768)

© 2015, Centre de Droit Économique International et Européen

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε, επίσης, από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στη Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγητή Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟ, Διευθυντή του ΚΔΕΟΔ

Ν. ΒΑΛΕΡΓΑΚΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Φ. ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, εκπρόσωπο του ΥΠΑΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Αλαγιαλόγλου Ελισάβετ, M2 Recherche, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Διαπιστευμένη Διαμεσολαβήτρια

Αναγνωστοπούλου Δέσποινα, Επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Έδρα Jean Monnet

Αργαλιάς Ι. Παναγιώτης, ΜΔΕ, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

Δαφνομήλης Βασίλειος, LLM, ΜΔΕ

Ζευγώλης Εμμ. Νικόλαος, Δ.Ν., Δικηγόρος, Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LLM, Δικηγόρος

Καλλίδου Αναστασία, Δικηγόρος

Κοφίνης Στέργιος, Δ.Ν., Πρωτοδίκης Δ.Δ.

Λέντζης Δημοσθένης, Λέκτορας Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Λογγινίδης Παναγιώτης, M2 Recherche, Δικηγόρος

Λόραμ Κ. Έρρικα, LLM, Δικηγόρος

Μουαμελετζή Ευτυχία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Διευθύντρια Ερευνών ΚΔΕΟΔ, Συντονίστρια MoKE

Νινιατσούδη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παναγιωτίδου Ελισάβετ, M2 Professionel, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παπακωνσταντής Μάρκος, Δ.Ν., Δικηγόρος, Διδάσκων στο τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου

Παπανδρέου Μάριος, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παυλίδης Γεώργιος, Λέκτορας Νομικής, Neapolis University Pafos

Πώποτας Κώστας, LLM, QUB. Προϊστάμενος Τμήματος, πρώην Εισηγητής στο γραφείο του Προέδρου Β. Σκουρή, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ροδόπουλος Μιχαήλ, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τζώρτζη Βιργινία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδική Επιστήμων Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Τσολάκου Ευθυμία, Πάρεδρος Διοικητικών Δικαστηρίων

Ψάρρα Μαρία, ΠΜΣ ΕΚΠΑ, Ασκούμενη Δικηγόρος

Περιεχόμενα 3/2015

ΑΡΘΡΑ

Γ. Παυλίδης Φορολογικές πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών με αφορμή την υπόθεση Lux Leaks	261
Β. Ι. Δαφνομήλης Φόροι κληρονομιάς και ενωσιακό δίκαιο	269
Ν. Εμμ. Ζευγώλης Οι οδοντιατρικοί σύλλογοι ως ενώσεις επιχειρήσεων κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας	277
Δ. Αναγνωστοπούλου Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης και οι διπλωματικές αποστολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης	283

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ	289
II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής	299

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Ιούνιος - Αύγουστος 2015)	303
B. Σχολιασμένα Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ	
ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, Fahnenbrock κ.λπ., 11.06.2015 (Ομόλογα Ελληνικού Δημοσίου και PSI) – Παρατηρήσεις Β. Τζώρτζη	321
ΔΕΕ C-686/13, X, 10.06.2015 (Συναλλαγματικές ζημιές) – Παρατηρήσεις Β. Δαφνομήλης	330
ΔΕΕ C-131/12, Google Spain και Google, 13.05.2014 (Προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα) – Παρατηρήσεις Κ. Πώποτας	332
ΔΕΕ C-222/14, Μαϊστρέλλης, 16.07.2015 (Δικαίωμα πατέρα για γονική άδεια) – Παρατηρήσεις Σ. Κοφίνης	341
ΔΕΕ C-83/14, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, 16.07.2015 (Αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων στο πλαίσιο της φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής) – Παρατηρήσεις Π. Ι. Αργαλιάς	343
ΔΕΕ C-63/14, Επιτροπή/Γαλλία, 09.07.2015 (Ανάκτηση παράνομης ενίσχυσης από επιχείρηση επιφορτισμένη με την εξυπηρέτηση ΥΓΟΣ) – Παρατηρήσεις Μ. Ροδόπουλος	346
ΔΕΕ C-257/14, van der Lans, 17.09.2015 (Δικαίωμα αποζημίωσης λόγω μεταίωσης ή καθυστέρησης πτήσης) – Παρατηρήσεις Δ. Λέντζης	351
ΔΕΕ C-472/13, Shepherd, 26.02.2015 (Αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα σε πολίτες τρίτης χώρας ή απάτριδες) – Παρατηρήσεις Π. Λογγινίδης	356

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	
A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Μάρτιος - Μάιος 2015)	363
B. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ	
ΕΔΔΑ, Προσφυγή Ν° 33631/06, Υπόθεση Βρουντού κατά Κύπρου, 13.10.2015 (<i>Απαγόρευση των διακρίσεων μεταξύ προσφύγων στην κατεχόμενη Κύπρο</i>) – Παρατηρήσεις Έ. Λόραμ	375
III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ	
Ειρηνοδικείο Αθηνών, απόφαση αριθμ. 2724/2015, 06.08.2015 (<i>Ευθύνη τράπεζας προς αποζημίωση ομολογιούχου</i>) – Παρατηρήσεις Ε. Αλαγιαλόγλου	381
ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ	
Έκθεση του Καθηγητή – Ευρωβουλευτή Κώστα Χρυσόγονου για την εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου τα έτη 2012-2013	385
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	
I. Βιβλιοπαρουσιάσεις	387
II. Το Δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Α΄ Εξάμηνο 2015	389

Table of contents 3/2015

ARTICLES

G. Pavlidis Tax Practices of Multinational Companies: Some Reflections in the aftermath of the Lux Leaks Case	261
V. I. Dafnomilis Inheritance Taxes and EU Law	269
N. Emm. Zevgolis Dental Associations as Associations of Undertakings according to the Case-Law of the Hellenic Council of State	277
D. Anagnostopoulou The European External Action Service (EEAS) and the Diplomatic Delegations of the EU	283

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News	289
II. Information Technology e-news	299

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF EU	
A. Review of Jurisprudence (June - August 2015)	303
B. Annotations	
ECJ C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, Fahnenbrock and others, 11.06.2015 (<i>Actions for damages caused by the devaluation of Greek State bonds</i>) – Annotation V. Tzortzi	321
ECJ C-686/13, X, 10.06.2015 (<i>Currency losses</i>) – Annotation V. Dafnomilis	330
ECJ C-131/12, Google Spain and Google, 13.05.2014 (<i>Protection of individuals with regard to the processing of personal data</i>) – Annotation C. Popotas	332
ECJ C-222/14, Maïstrellis, 16.07.2015 (<i>Right to parental leave</i>) – Annotation S. Kofinis	341
ECJ C-83/14, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, 16.07.2015 (<i>Principle of equal treatment between persons in the framework of racial or ethnic origin</i>) – Annotation P. I. Argalias	343
ECJ C-63/14, Commission/France, 09.07.2015 (<i>Recovery of an illegal and incompatible state aid granted to an enterprise charged with SGEI</i>) – Annotation M. Rodopoulos	346
ECJ C-257/14, van der Lans, 17.09.2015 (<i>Passengers' rights in case of delay or cancellation of a flight</i>) – Annotation D. Lentzis	351
ECJ C-472/13, Shepherd, 26.02.2015 (<i>Conditions for third-country nationals or stateless persons in order to obtain the refugee status</i>) – Annotation P. Logginidis	356

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	
A. Review of Jurisprudence (March - May 2015)	363
B. Annotations	
ECHR, Application N° 33631/06, Case Vrontou v. Cyprus, 13.10.2015 (<i>Prohibition of discriminations among refugees in occupied Cyprus</i>) – Annotation E. Loram	375
III. NATIONAL COURTS	
District civil court of Athens, Judgement No 2724/2015, 06.08.2015 (<i>Bank's liability in the event of bondholder's compensation</i>) – Annotation E. Alagioglou	381
CONFERENCES – RESEARCH	
Report of MEP Prof. Kostas Chrysogonos on the application of EU Law (2012-2013)	385
BIBLIOGRAPHY	
I. Book reviews	387
II. The EU Law in Hellenic Legal Periodicals: 1st Semester 2015	389

Table des matières 3/2015

DOCTRINE

G. Pavlidis

Les stratégies fiscales des entreprises multinationales: Quelques réflexions à l'occasion de l'affaire Lux Leaks 261

V. I. Dafnomilis

Les droits de succession et le droit européen 269

N. Emm. Zevgolis

Les associations dentaires comme associations des entreprises selon la jurisprudence du Conseil d'État hellénique 277

D. Anagnostopoulou

Le Service Européen pour l'Action Extérieure (SEAE) et les délégations diplomatiques de l'UE 283

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 289

II. @-ctualités d'informatique juridique 299

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence (juin – août 2015) 303

B. Notes

CJUE C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, *Fahnenbrock et autres*, 11.06.2015 (*Indemnité des titulaires d'obligations d'État Grec à cause de valeur nominale réduite*) – Notes V. Tzortzi 321

CJUE C-686/13, X, 10.06.2015 (*De pertes de change*) – Notes V. Dafnomilis 330

CJUE C-131/12, *Google Spain et Google*, 13.05.2014 (*Protection des personnes physiques à l'égard du traitement de données à caractère personnel*) – Notes C. Popotas 332

CJUE C-222/14, *Maistrellis*, 16.07.2015 (*Droit individuel à un congé parental*) – Notes S. Kofinis 341

CJUE ECJ C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, 16.07.2015 (*Principe de l'égalité de traitement entre les personnes sans distinction de race ou d'origine ethnique*) – Notes P. I. Argalias 343

CJUE C-63/14, *Commission/France*, 09.07.2015 (*Obligation de récupération d'une aide illégale et incompatible octroyée à une entreprise chargée de SIEG*) – Notes M. Rodopoulos 346

CJUE C-257/14, *van der Lans*, 17.09.2015 (*Droits des passagers en cas de retard ou d'annulation d'un vol*) – Notes D. Lentzis 351

CJUE C-472/13, *Shepherd*, 26.02.2015 (*Conditions pour les ressortissants des pays tiers ou les apatrides pour pouvoir prétendre au statut de réfugié*) – Notes P. Logginidis 356

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME	
A. Revue de Jurisprudence (mars – mai 2015)	363
B. Notes	
CEDH, Requête N° 33631/06, Affaire Vrontou c. Chypre, 13.10.2015 (<i>Interdiction de discrimination entre réfugiés de Chypre occupée</i>) – Notes E. Loram	375
III. JURIDICTIONS NATIONALES	
Tribunal de paix, Arrêt No 2724/2015, 06.08.2015 (<i>La responsabilité bancaire pour la compensation des obligataires</i>) – Notes E. Alagialoglou	381
ÉDUCATION – RECHERCHE	
Rapport du MEP Prof. Kostas Chrysogonos sur l'application du droit de l'UE (2012-2013)	385
DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE	
I. Revue bibliographique	387
II. Le droit de l'UE dans les revues juridiques helléniques: 1er semestre 2015	389

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellIDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΛΛνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΕΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΜοΚΕ	: Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων του ΚΔΕΟΔ
ΜοΠαΔιΣ	: Μονάδα Παρακολούθησης Διαγωνισμών & Συμβάσεων του ΚΔΕΟΔ
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνθΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνθΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνθΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνθΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνθΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧρΙΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>ΑcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>ECJ</i>	: European Court of Justice
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>EGC</i>	: European General Court
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - <i>Europäische Zeitschrift für Privatrecht</i>
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - <i>Europäisches Transportrecht</i>
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Φορολογικές πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών με αφορμή την υπόθεση Lux Leaks

Γεώργιος Παυλίδης*

Η υπόθεση *Luxembourg Leaks* (*Lux Leaks*) αφορά αμφιλεγόμενες αποφάσεις των φορολογικών αρχών του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου κατά την περίοδο 2002-2010, χάρη στις οποίες γνωστές πολυεθνικές εταιρείες πέτυχαν να μειώσουν δραστικά τη συνολική φορολογική τους επιβάρυνση. Τα εταιρικά σχήματα και οι συναλλαγές που εφαρμόστηκαν με την έγκριση των φορολογικών αρχών του Λουξεμβούργου κατηγορήθηκαν ως εργαλεία φοροαποφυγής και αθέμιτου φορολογικού ανταγωνισμού, προκαλώντας την αντίδραση της Ε.Ε. σε πολλαπλά επίπεδα. Η υπόθεση έχει επαναφέρει στην πολιτική συζήτηση το αίτημα για ταχύτερη φορολογική εναρμόνιση και συνεργασία στην Ε.Ε. Έχει, όμως, επαναφέρει και τον φόβο για απώλεια εθνικής φορολογικής κυριαρχίας και (κυρίως) τον φόβο για απώλεια φορολογικών εσόδων από την πλευρά κρατών όπως το Λουξεμβούργο, που επικράτησαν με τις αμφιλεγόμενες πρακτικές τους στον ευρωπαϊκό φορολογικό ανταγωνισμό.

φοροαποφυγή – φοροδιαφυγή – Λουξεμβούργο – κρατικές ενισχύσεις – φορολογική εναρμόνιση – ενδοομιλικές συναλλαγές

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στο επίκεντρο της υπόθεσης *Luxembourg Leaks* (*Lux Leaks*) βρέθηκαν αποκαλύψεις για τις αμφιλεγόμενες αποφάσεις των φορολογικών αρχών του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου κατά την περίοδο 2002-2010, χάρη στις οποίες γνωστές πολυεθνικές εταιρείες πέτυχαν να μειώσουν δραστικά τη συνολική τους επιβάρυνση από την εταιρική φορολογία εισοδήματος. Η υπόθεση ήλθε στο φως της δημοσιότητας τον Νοέμβριο του 2014, με ένα δεύτερο κύμα στοιχείων να δημοσιοποιείται τον Δεκέμβριο του 2014 (*Lux Leaks 2*). Η αποκάλυψη της υπόθεσης αποτέλεσε προϊόν επιτυχούς δημοσιογραφικής έρευνας του International Consortium of Investigative Journalists, σε συνεργασία με γνωστούς οργανισμούς και δίκτυα ενημέρωσης (CNBC, Le Monde, κ.λπ.). Πιο συγκεκριμένα, δημοσιοποιήθηκαν, με ανάρτηση στο διαδίκτυο, 28.000 σελίδες εμπιστευτικών εγγράφων που περιείχαν τις αποφάσεις των φορολογικών αρχών του Λουξεμβούργου για περίπου 350 περιπτώσεις πολυεθνικών εταιρειών¹. Τα εταιρικά σχήματα και οι ενδοομιλικές συναλλαγές που εφαρμόστηκαν με την έγκριση των φορολογικών αρχών του Λουξεμβούργου κατηγορήθηκαν ως εργαλεία φοροαποφυγής και αθέμιτου φορολογικού ανταγωνισμού, προκαλώντας την αντίδραση της Ε.Ε. σε πολλαπλά επίπεδα (βλ. παρακάτω, ενότητα 2).

Στόχο κριτικής αποτέλεσε και ο σημερινός Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κ. Jean-Claude Juncker, ο οποίος διετέλεσε Πρωθυπουργός του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου κατά τη χρονική περίοδο που έλαβαν χώρα τα κρίσιμα γεγονότα της υπόθεσης *Lux Leaks*. Αυτή η κριτική έλαβε θεσμική διάσταση, σύμφωνα με τα

άρθρα 17 ΣΕΕ και 234 ΣΛΕΕ, με την υποβολή πρότασης δυσπιστίας κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η πρόταση δυσπιστίας καταψηφίστηκε με μεγάλη πλειοψηφία από τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου², όμως, παρά την καταψήφισή της, τα ερωτήματα για τις φορολογικές πρακτικές του Λουξεμβούργου παραμένουν. Στις παραγράφους που ακολουθούν θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε αυτά τα ερωτήματα από τη σκοπιά του ευρωπαϊκού ενωσιακού δικαίου καθώς και του συγκριτικού δικαίου.

Το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου είναι ένα μικρό σε έκταση και πληθυσμό κράτος της Δυτικής Ευρώπης, το οποίο ανεξαρτητοποιήθηκε από την Ολλανδία το 1839 και λειτουργεί σήμερα ως μία συνταγματική βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία³. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το Λουξεμβούργο εντάχθηκε στον πυρήνα των έξι ιδρυτικών κρατών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και σήμερα φιλοξενεί πολλά θεσμικά όργανα της Ε.Ε.⁴, παραμένοντας ένα φιλοευρωπαϊκό κράτος με θετική συμβολή στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Παράλληλα, το Λουξεμβούργο έχει επιτύχει

2. Η πρόταση δυσπιστίας έλαβε 101 ψήφους υπέρ, 461 κατά, ενώ σημειώθηκαν και 88 αποχές. Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το ΕΚ καταψήφισε την πρόταση μομφής κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ανακοινωθέν Τύπου, 27.11.2014.

3. Σύμφωνα με το Σύνταγμα του Λουξεμβούργου της 17.10.1868, όπως ισχύει, αρχηγός του Κράτους είναι ο Μέγας Δούκας (άρθρα 32-49), με συμβολικές κυρίως αρμοδιότητες. Η νομοθετική εξουσία ασκείται από το άμεσα εκλεγμένο 60μελές Κοινοβούλιο (άρθρα 50-75) και η εκτελεστική εξουσία από την Κυβέρνηση (άρθρα 76-83).

4. Στο Λουξεμβούργο έχουν την έδρα τους η Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η Eurostat, το Δικαστήριο της Ε.Ε., το Ελεγκτικό Συνέδριο της Ε.Ε., η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, το Ευρωπαϊκό Επενδυτικό Ταμείο και η υπηρεσία εκδόσεων της Ε.Ε. που είναι αρμόδια για την έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας της Ε.Ε.

* Λέκτορας Νομικής, Neapolis University Pafos

1. Τα σχετικά έγγραφα είναι διαθέσιμα στον δικτυακό τόπο <http://www.icij.org/project/luxembourg-leaks>.

να καθιερωθεί ως διεθνές χρηματοπιστωτικό κέντρο, με φήμη φορολογικού και τραπεζικού παραδείσου. Η πολιτική που εφάρμοσαν οι αρχές του Λουξεμβούργου για την προσέλκυση εταιρειών και κεφαλαίων κρίνεται ιδιαίτερα επιτυχής, ιδίως κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Έτσι, την προηγούμενη χρονιά (2014), το Λουξεμβούργο ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο χρηματοπιστωτικό κέντρο παγκοσμίως για τα επενδυτικά κεφάλαια, με 2,8 τρισεκατομμύρια ευρώ υπό διαχείριση, ενώ αναδείχτηκε και ως το μεγαλύτερο κέντρο ιδιωτικής τραπεζικής (private banking) στην Ευρωζώνη, με 300 δισεκατομμύρια ευρώ υπό διαχείριση⁵. Το Λουξεμβούργο αποτελεί, άλλωστε, δημοφιλή επιλογή ως ευρωπαϊκή έδρα-βάση μεγάλων τραπεζών από τρίτες χώρες, όπως λ.χ. της κινεζικής ICBC, της μεγαλύτερης τράπεζας στον κόσμο. Αυτή η άνθιση του χρηματοπιστωτικού τομέα αποφέρει στα κρατικά ταμεία του Λουξεμβούργου το 1/3 των δημοσίων εσόδων του σε ετήσια βάση. Συχνά, όμως, η παρουσία εταιρειών στο Μεγάλο Δουκάτο είναι μόνον εικονική, κάτι που αντανακλάται στον μεγάλο αριθμό εταιρειών που εμφανίζουν ως έδρα την ίδια ακριβώς διεύθυνση⁶.

Ο επιθετικός φορολογικός σχεδιασμός των πολυεθνικών εταιρειών ευνοήθηκε από τις συμβάσεις αποφυγής της διπλής φορολογίας και, ειδικά στο επίπεδο της Ε.Ε., από την εφαρμογή της Οδηγίας 2011/96 σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το οποίο ισχύει για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρείες διαφορετικών κρατών μελών⁷. Τα άρθρα 4-6 αυτής της Οδηγίας προβλέπουν απαλλαγή από την παρακράτηση του φόρου στην πηγή για τα μερίσματα και τις άλλες διανομές κερδών που καταβάλλονται από τις θυγατρικές στις μητρικές τους εταιρείες. Καταργείται, δηλαδή, η διπλή φορολογία αυτών των εισοδημάτων σε επίπεδο μητρικής εταιρείας και προκρίνεται η επιβολή και καταβολή του εταιρικού φόρου στο κράτος μέλος όπου έχει την έδρα της η θυγατρική. Ορισμένες όμως φορές, η ρύθμιση αυτή καταλήγει στο απαράδεκτο αποτέλεσμα της διπλής μη-φορολογίας, εξέλιξη που οδήγησε την Ε.Ε. σε διαδικασία επαναξιολόγησης και τροποποίησης της Οδηγίας (βλ. παρακάτω, ενότητα 2).

Ευνοϊκό παράγοντα για την προσέλκυση εταιρειών και κεφαλαίων στο Λουξεμβούργο αποτέλεσε η διοικητική πρακτική των «tax rulings», όρο τον οποίο θα αποδώ-

σουμε ως «φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις». Οι πράξεις αυτές συντάσσονται από μεγάλες λογιστικές εταιρείες («Big Four»), ερμηνεύουν τη φορολογική νομοθεσία σε σχέση με φορολογούμενους πελάτες και, στη συνέχεια, εγκρίνονται από τις φορολογικές αρχές του Λουξεμβούργου⁸. Οι πράξεις αυτές δεν υπόκεινταν μέχρι πρόσφατα σε κάποιου είδους δημοσιότητα. Η δυνατότητα έκδοσης τέτοιων φορολογικών πράξεων προβλέπεται (ρητά πλέον) από τη νομοθεσία του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, όπως άλλωστε και από τη νομοθεσία αρκετών κρατών μελών της Ε.Ε. Η έκδοση τέτοιων φορολογικών πράξεων πριν από το 2014 δεν ρυθμιζόταν από ρητή νομοθετική διάταξη, αλλά από τις γενικές αρχές της καλής πίστης και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου⁹. Στα τέλη του 2014, προστέθηκε τελικά ειδική διάταξη στον γενικό φορολογικό νόμο (νέα παράγραφος 29a Abgabepordnung)¹⁰, ενώ υιοθετήθηκε και Κανονισμός για την εφαρμογή της διοικητικής διαδικασίας των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων¹¹. Οι νέες διατάξεις ρυθμίζουν τη διαδικασία υποβολής και έγκρισης αιτημάτων για την έκδοση των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων. Η νέα νομοθεσία προβλέπει τη σύσταση ειδικής διοικητικής επιτροπής για την εξέταση του αιτήματος, διακηρύσσει τον δεσμευτικό χαρακτήρα της απόφασης για τη φορολογική Διοίκηση (για μια πενταετία) και επιβάλλει τέλος 3.000-10.000 ευρώ στους φορολογούμενους που ζητούν την έκδοση της ερμηνευτικής απόφασης. Η σημαντικότερη, όμως, διάταξη της νέας νομοθεσίας αφορά στη δημοσίευση των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων (σε περίπτωση) σε ετήσιες εκθέσεις της φορολογικής Διοίκησης. Η δημοσίευση αυτή γίνεται χωρίς αναφορές στα στοιχεία του αιτούντος φορολογουμένου, αλλά με αναφορά στα νομικά ζητήματα που ανέκυψαν και στην ερμηνεία που προκρίθηκε (άρθρο 7 του Κανονισμού για την εφαρμογή της παραγράφου 29a)¹².

5. Luxembourg Bankers' Association / Association of the Luxembourg Fund Industry, Luxembourg: a financial centre at the service of the European economy, September 2014.

6. The Guardian, Luxembourg tax files: how tiny state rubber-stamped tax avoidance on an industrial scale, 09.04.2015.

7. Οδηγία 2011/96/ΕΕ του Συμβουλίου, της 30.11.2011, σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το οποίο ισχύει για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρείες διαφορετικών κρατών μελών, ΕΕ 2011 L 345/8.

8. Βλ. γενικότερα Public Accounts Committee, Tax avoidance: the role of large accountancy firms, February 2015.

9. P. MISCHO / F. KERGER, After 'Lux Leaks': Welcome Changes To Luxembourg's Tax Ruling Practice, Tax Notes International, 2015, σ. 1197.

10. Loi du 19.12.2014 relative à la mise en œuvre du paquet d'avenir, Recueil de législation, A/257, σ. 5475.

11. Règlement grand-ducal du 23.12.2014 relatif à la procédure applicable aux décisions anticipées rendues en matière d'impôts directs et instituant la Commission des décisions anticipées, Recueil de législation, A/264, σ. 5612. Για την οργάνωση και τις εξουσίες της φορολογικής Διοίκησης του Λουξεμβούργου βλ. J. P. WINANDY, Précis de droit fiscal, éditions Legitech, 2011, σσ. 33-44.

12. Για το έτος 2014, πριν δηλαδή τη θέση σε ισχύ του νέου νόμου, οι φορολογικές αρχές του Λουξεμβούργου δημοσιοποίησαν τον αριθμό των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων (περίπου

Οι αμφιλεγόμενες πρακτικές των εταιρειών περιλαμβάνουν ενδοομιλικές συναλλαγές («transfer pricing») και, ιδίως, ενδοομιλικά δάνεια. Πράγματι, τα ενδοομιλικά δάνεια αποτέλεσαν δημοφιλή επιλογή των πολυεθνικών εταιρειών που εμπλέκονται στην υπόθεση *Lux Leaks*, επειδή οι εταιρείες με έδρα το Λουξεμβούργο εξαιρούνται από τη φορολογία εισοδήματος από τόκους. Μέσω, λοιπόν, των εταιρικών σχημάτων που εφαρμόστηκαν, οι πολυεθνικές εταιρείες διοχέτευαν κέρδη τους από το εξωτερικό προς το Λουξεμβούργο, με τη μορφή πληρωμών τόκων. Σε παρόμοια εταιρικά σχήματα, η αλλοδαπή μητρική εταιρεία ιδρύει στο Λουξεμβούργο θυγατρική εταιρεία, με την οποία συνάπτει σύμβαση δανείου. Η θυγατρική εταιρεία συμβάλλεται ως δανειολήπτης και απολαμβάνει το χαμηλό επιτόκιο που της προσφέρει η μητρική της. Στη συνέχεια, η θυγατρική εταιρεία χορηγεί δάνεια σε άλλες εταιρείες του ομίλου στο εξωτερικό, με υψηλότερο επιτόκιο. Ως αποτέλεσμα, τα κέρδη του ομίλου μεταφέρονται με τη μορφή (αφορολόγητων) τόκων στο Λουξεμβούργο. Ανάμεσα στις περιπτώσεις που ανέδειξε η δημοσιογραφική έρευνα αναφέρουμε, ενδεικτικά, την περίπτωση μεγάλης βρετανικής φαρμακευτικής εταιρείας, της οποίας η θυγατρική στο Λουξεμβούργο δήλωσε εισόδημα από τόκους ύψους 1,9 δισεκατομμυρίων δολαρίων εντός μίας πενταετίας και στο διάστημα αυτό κατέβαλε στο δημόσιο ταμείο του Μεγάλου Δουκάτου φόρο ύψους μόλις 2 εκατομμυρίων δολαρίων, εμφανίζοντας μάλιστα ελάχιστα έξοδα¹³. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, αποκαλύφθηκε η προσφυγή στην τεχνική ενδοομιλικών δανείων με συμμετοχή στα κέρδη (profit participating loans)¹⁴, όπου το κυμαινόμενο επιτόκιο του δανείου αντιστοιχεί στο ύψος περίπου των ετήσιων κερδών της θυγατρικής.

Μια άλλη τεχνική ενδοομιλικής συναλλαγής αξιοποιεί την προβλεπόμενη φοροαπαλλαγή 80% για εισοδήματα που προκύπτουν από πνευματικά δικαιώματα (εμπορικά σήματα, χρήση ευρεσιτεχνιών, κ.λπ.) που δημιουργήθηκαν ή αποκτήθηκαν από ημεδαπό νομικό πρόσωπο στο Λουξεμβούργο, καθώς και για εισόδημα που προκύπτει από την πώληση τέτοιων δικαιωμάτων¹⁵. Σε αυτό το νομικό πλαίσιο, μια αλλοδαπή μητρική μπορεί να μεταβιβάσει τα πνευματικά δικαιώματα σε θυγατρική στο Λουξεμβούργο, η οποία στη συνέχεια θα εισπράττει δικαιώματα από τις υπόλοιπες εταιρείες του ομίλου που βρίσκονται

στο εξωτερικό¹⁶. Με τον τρόπο αυτόν, κέρδη του ομίλου εταιρειών μπορούν να μεταφερθούν στο Λουξεμβούργο με τη μορφή πληρωμής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Το πρόβλημα είναι, πάντως, γενικότερο και δεν αφορά μόνο το Λουξεμβούργο, καθώς το 72% της μεταφοράς κερδών στα ενδοομιλικά σχήματα εντός της Ε.Ε. λαμβάνει χώρα με τεχνικές σαν αυτές που περιγράψαμε παραπάνω¹⁷.

Από τη σκοπιά του συγκριτικού δικαίου παρατηρείται, λοιπόν, ότι το Λουξεμβούργο δεν είναι το μόνο κράτος μέλος της Ε.Ε. που διαπρέπει στον φορολογικό ανταγωνισμό. Αρκετά κράτη μέλη της Ε.Ε. (Ιρλανδία, Ολλανδία, Βέλγιο, Κύπρος, Μάλτα, Ισπανία, Εσθονία)¹⁸ εξακολουθούν να προσφέρουν ελκυστικά φορολογικά πλεονεκτήματα, όπως χαμηλό συντελεστή φορολογίας εισοδήματος εταιρειών, φορολογικές εκπτώσεις και απαλλαγές, δυνατότητα σύναψης ευνοϊκών φορολογικών συμβάσεων με το κράτος, κ.λπ. Όσον αφορά στην έκδοση δεσμευτικών ερμηνευτικών αποφάσεων για θέματα φορολόγησης ενδοομιλικών συναλλαγών, οι πράξεις αυτές δεν αποτελούν καινούργιο ούτε σπάνιο φαινόμενο εντός Ε.Ε.¹⁹ και εκτός Ε.Ε.²⁰ Αναφέρουμε, ενδεικτικά, την περίπτωση της Ολλανδίας, όπου οι φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις εκδίδονται μετά από αίτηση του φορολογουμένου και έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τη φορολογική Διοίκηση²¹ για το χρονικό διάστημα που ορίζεται στην ίδια την πράξη (συνήθως 4-5 έτη). Η ολλανδική νομοθεσία δεν προβλέπει καταβολή διοικητικού τέλους για τη διεκπεραίωση του αιτήματος ούτε μηχανισμούς

700 πράξεις), χωρίς κάποια αναφορά στο περιεχόμενό τους.

13. S. GOUNDAR, Public Accounts Committee challenges PwC and Shire over Lux leaks, *Tax Journal*, issue 1243, 2014. Βλ. και υποσημ. 6.

14. Βλ. γενικότερα S. E. BARSCH, *Taxation of Hybrid Financial Instruments and the Remuneration Derived Therefrom in an International and Cross-border Context*, Springer, 2012, σσ. 9-41.

15. Άρθρο 50bis του νόμου περί φορολογίας εισοδήματος (Loi du 4 décembre 1967 concernant l'impôt sur le revenu).

16. Η νομοθετική ρήτρα απαγόρευσης καταχρήσεων (άρθρο 50bis παρ. 5 του προαναφερθέντος νόμου περί φορολογίας εισοδήματος) παρακάμπτεται με τη χρήση δικτύου θυγατρικών και τον περιορισμό της άμεσης συμμετοχής της μητρικής στο κεφάλαιο της θυγατρικής στο Λουξεμβούργο σε ποσοστό κάτω του 10%. Βλ. F. VAN KUIJK, 15 tax reasons for choosing Luxembourg as an investment centre, *Loyens&Loeff, Luxembourg*, 2014, σ. 21.

17. European Commission, *Corporate Income Taxation in the European Union*, Commission staff working document, SWD 2015, 121, 17.06.2015.

18. W.P. DE GROEN, *Corporate Taxation in Europe: Let's get it together*, Centre for European Policy Studies, CEPS Commentary, 2015.

19. B. GANGEMI, *Advance Pricing Agreements in Europe*, in: *Europees Belastingrecht, liber Amicorum in honour of Jean-Pierre Lagae*, 1998, σσ. 459-476.

20. Λ.χ. στις ΗΠΑ (Internal Revenue Service, Revenue Procedure 2006-9), στην Αυστραλία (Taxation Ruling 95/23), στην Ινδία (Rule 10F Income-tax Rules 1962), στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (Circular 2009, No. 2, art. 46-63), κ.λπ.

21. Advance Pricing Agreement (APA) Decree, 11.08.2004, No. IFZ 2004/124M. Για το θέμα αυτό βλ. σχ. H. AULT / B. ARNOLD / G. GEST, *Comparative Income Taxation: A Structural Analysis*, Kluwer Law International, 2010, σ. 121.

διαφάνειας και δημοσιότητας πλην της έκδοσης στατιστικών στοιχείων. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η πρακτική των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων που εφαρμόζεται στο Λουξεμβούργο δεν είναι μεμονωμένη ούτε προσφέρει περισσότερα πλεονεκτήματα από αντίστοιχες διαδικασίες σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως θα δούμε παρακάτω, αν και παρόμοιες πρακτικές δεν είναι παράνομες κατά το εθνικό δίκαιο, η νομιμότητά τους είναι συχνά αμφίβολη υπό το πρίσμα του δικαίου της Ε.Ε. και, ειδικότερα, της απαγόρευσης των κρατικών ενισχύσεων.

2. Ζητήματα δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ανέδειξε η υπόθεση *Lux Leaks*

α) Στις αρχές του 2015 και στον απόηχο των αποκαλύψεων της υπόθεσης *Lux Leaks*, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προχώρησε στη σύσταση ειδικής επιτροπής, η οποία ερευνά τη χρήση της πρακτικής των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων στα κράτη μέλη της Ε.Ε. (TAXE Special Committee)²². Η ειδική αυτή επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου έχει 45 μέλη και αποτελεί επιτροπή προσωρινού χαρακτήρα (6 μήνες). Η προσφυγή στο σχήμα της ειδικής επιτροπής βάσει του άρθρου 197 του Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εμφανίζει, βέβαια, ένα σοβαρό μειονέκτημα: σε αντίθεση με το σχήμα της εξεταστικής επιτροπής του άρθρου 198 του Κανονισμού, η ειδική επιτροπή έρευνας του άρθρου 197 δεν έχει την εξουσία να εξαναγκάσει μάρτυρες να καταθέσουν. Στην υπόθεση *Lux Leaks*, η ειδική επιτροπή έρευνας για τις φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις βρέθηκε συχνά αντιμέτωπη με την άρνηση μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών να συνεργαστούν και να στείλουν εκπροσώπους τους για να καταθέσουν. Απέναντι σε αυτή την άρνηση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν διαθέτει μέσα νομικής πίεσης και εξαναγκασμού, αν και έχουν προταθεί ενδιαφέροντα αντίμετρα, όπως η ανάκληση των δικαιωμάτων πρόσβασης στις εγκαταστάσεις των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. για τους εκπροσώπους των εταιρειών εκείνων που δεν συνεργάστηκαν στην έρευνα²³. Επί της ουσίας του ζητήματος, το Προσχέδιο Έκθεσης (Ιούλιος 2015) της ειδικής επιτροπής επισημαίνει σωστά ότι η πρακτική των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων είναι καταρχήν νόμιμη και αποδεκτή, εντούτοις ο εμπιστευτικός χαρακτήρας των αποφάσεων και

τα (ενδεχομένως εκτενή) όρια της διακριτικής ευχέρειας της φορολογικής Διοίκησης δημιουργούν σοβαρότατο κίνδυνο καταχρήσεων²⁴.

β) Η υπόθεση *Lux Leaks* επιτάχυνε αλλαγές σε επίπεδο παράγωγου ενωσιακού δικαίου. Η περίφημη Οδηγία 2011/96 για το φορολογικό καθεστώς μητρικών-θυγατρικών τροποποιήθηκε με την εισαγωγή δύο νέων ρητρών. Πρώτον, η νέα παράγραφος 1α του άρθρου 4 της Οδηγίας 2011/96 δεν επιτρέπει στη μητρική εταιρεία να επωφελείται από τη φορολογική απαλλαγή των διανεμόμενων κερδών που έχει λάβει, στον βαθμό που τα κέρδη αυτά εκπίπτουν από τον φόρο για τη θυγατρική²⁵. Δεύτερον, οι νέες παράγραφοι 2-4 του άρθρου 1 της Οδηγίας 2011/96 απαγορεύουν την καταχρηστική εφαρμογή της Οδηγίας σε επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό και σε σχήματα φοροαποφυγής²⁶. Κριτήριο αποτελεί ο σκοπός της ενδοομιλικής ρύθμισης, ο οποίος πρέπει να είναι «γνήσιος», να μην «παρακωλύει το αντικείμενο ή τον σκοπό της [...] Οδηγίας» και να ανταποκρίνεται σε «βάσιμους εμπορικούς λόγους που απηχούν την οικονομική πραγματικότητα». Οι νέες διατάξεις δεν θεσπίζουν, λοιπόν, ασφαλείς νομικές αρχές και ευχερώς εφαρμόσιμες κατευθύνσεις για την εφαρμογή της ρήτρας απαγόρευσης των καταχρήσεων. Για τον λόγο αυτόν, δεν πρέπει να έχει κανείς ιδιαίτερα υψηλές προσδοκίες για την πρακτική αξία και την εφαρμογή της ρήτρας στις ενδοομιλικές συναλλαγές.

γ) Πάντοτε σε επίπεδο παράγωγου ενωσιακού δικαίου, η υποχρεωτική και αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των φορολογικών αρχών των κρατών μελών, η οποία εισάγεται με την Οδηγία 2014/107²⁷, συνδέεται στενά με την υπόθεση *Lux Leaks*, αν και είχε δρομολογηθεί νωρίτερα σε επίπεδο Ομάδας των 20 (G-20). Η υποχρεωτική και αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών έχει μεγαλύτερη πρακτική χρησιμότητα από τις τροποποιήσεις της Οδηγίας 2011/96, αν και λειτουργεί περισσότερο για την καταπολέμηση της φορολογικής απάτης και φοροδιαφυγής και λιγότερο για τις περιπτώσεις αξιοποίησης των νόμιμων δυνατοτήτων φοροαποφυγής. Σε συνδυασμό όμως με τη νέα ρήτρα για την απαγόρευση

22. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Απόφαση της 12.02.2015 για τη σύσταση, τον καθορισμό των αρμοδιοτήτων, την αριθμητική σύνθεση και τη διάρκεια της θητείας της ειδικής επιτροπής σχετικά με τις φορολογικές αποφάσεις τύπου «tax ruling» και άλλα μέτρα παρόμοιου χαρακτήρα ή αποτελέσματος, P8_TA(2015)0039.

23. EURACTIV, Οι πολυεθνικές εμποδίζουν τις εργασίες της Ευρωπαϊκής για τα «LuxLeaks», 08.06.2015.

24. Special Committee on Tax Rulings and Other Measures Similar in Nature or Effect, Draft report on tax rulings and other measures similar in nature or effect, E. FERREIRA / M. THEURER (Co-rapporteurs), 2015/2066(INI), 20.07.2015, σσ. 7-8.

25. Οδηγία 2014/86/ΕΕ του Συμβουλίου, της 08.07.2014, ΕΕ 2014 L 219/40. Προθεσμία μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο είναι η 31.12.2015.

26. Οδηγία 2015/121/ΕΕ του Συμβουλίου, της 27.01.2015, ΕΕ 2015 L 21/1. Προθεσμία μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο είναι η 31.12.2015.

27. Οδηγία 2014/107/ΕΕ του Συμβουλίου, της 09.12.2014, ΕΕ 2014 L 359/1. Προθεσμία μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο είναι η 31.12.2015.

καταχρήσεων στις ενδοομιλικές ρυθμίσεις, η αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών θα μπορούσε να επιβεβαιώσει ταχύτερα την ύπαρξη των «βάσιμων εμπορικών λόγων που απηχούν την οικονομική πραγματικότητα» και τη γνησιότητα της ενδοομιλικής ρύθμισης.

δ) Σε επίπεδο προτάσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε, τον Μάρτιο του 2015, δέσμη μέτρων για τη φορολογική διαφάνεια (Tax Transparency Package), η οποία περιλαμβάνει και την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών, ειδικά για τις φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε.²⁸ Στόχος της Επιτροπής είναι η ενεργοποίηση της ανταλλαγής τέτοιων πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών μέχρι την 01.01.2016²⁹. Η ανταλλαγή πληροφοριών θα μπορούσε να αποτελέσει το πρώτο βήμα για μελλοντική εναρμόνιση των κανόνων και των διαδικασιών ή ακόμη και για θεσμοθέτηση κεντρικής ευρωπαϊκής διαδικασίας για την έκδοση φορολογικών ερμηνευτικών πράξεων, όταν ανακύπτουν ζητήματα δικαίου της Ε.Ε.³⁰ Σε επίπεδο προτάσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε ένα ακόμη βήμα τον Ιούνιο του 2015, παρουσιάζοντας Σχέδιο Δράσης για τη δίκαιη και αποδοτική φορολόγηση των εταιρειών στην Ε.Ε., με το οποίο επανέρχεται στην παλαιότερη πρόταση για την κοινή ενοποιημένη βάση φορολογίας των εταιρειών (Common Consolidated Corporate Tax Base). Η σχετική πρόταση της Επιτροπής του 2011 προέβλεπε τη θέσπιση κανόνων για την αποτελεσματικότερη φορολόγηση των εταιρικών κερδών στην επικράτεια της Ε.Ε., με δήλωση φόρου εισοδήματος σε ενοποιημένη βάση. Σύμφωνα με το πρόσφατο Σχέδιο Δράσης, θα υποβληθεί νέα σχετική πρόταση το συντομότερο δυνατόν εντός του 2016.

ε) Το πιο σημαντικό ερώτημα που τίθεται έχει να κάνει με τη συμβατότητα των πρακτικών του Λουξεμβούργου (και, γενικότερα, της πρακτικής των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων) με τους κανόνες της Ε.Ε. σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις, δηλαδή τα άρθρα 107 έως 109 ΣΛΕΕ³¹. Θα πρέπει εδώ να γίνει αναφορά στα σωρευ-

τικά κριτήρια για την ύπαρξη απαγορευμένης κρατικής ενίσχυσης, όπως ερμηνεύονται από τη νομολογία του ΔΕΕ. Πρώτον, είναι σαφές ότι οι φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις στο Λουξεμβούργο συντάσσονται από λογιστικές εταιρείες, αλλά εγκρίνονται από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές της χώρας, άρα συνιστούν μέτρο που τελικά χορηγείται από το κράτος. Δεύτερον, η νομολογία του ΔΕΕ δέχεται εδώ ότι η αρνητική μεταφορά πόρων, δηλαδή η παραίτηση του κράτους μέλους από εισπραξη εσόδων που κανονικά θα ελάμβανε (π.χ. απαλλαγή από φόρο) συνιστά μέτρο χορηγούμενο μέσω κρατικών πόρων³². Τρίτον, είναι επίσης σαφές ότι παρόμοια μέτρα μπορεί να προκαλούν στρέβλωση του ανταγωνισμού εντός της Ε.Ε. με ενδεχόμενες επιπτώσεις στις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών. Τέταρτον, δεν φαίνεται να συντρέχουν στην περίπτωση του Λουξεμβούργου λόγοι που θα αιτιολογούσαν, κατά παρέκκλιση, τη χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης (λ.χ. αιτιολόγηση της παρέκκλισης από τη φύση και την οικονομία του συστήματος)³³.

Το κρίσιμο όμως κριτήριο, για να θεμελιωθεί η ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης στην περίπτωση που εξετάζουμε, είναι η έννοια του «επιλεκτικού πλεονεκτήματος» υπέρ ορισμένων μόνο επιχειρήσεων, αγαθών ή υπηρεσιών. Η παροχή φορολογικών απαλλαγών και ελαφρύνσεων μπορεί να συνιστά απαγορευμένη κρατική ενίσχυση, εφόσον γίνεται επιλεκτικά³⁴. εντούτοις ο επιλεκτικός χαρακτήρας των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων δεν προκύπτει αβίαστα. Είναι δεδομένο ότι η νομοθεσία και η πρακτική των αρχών του Λουξεμβούργου δεν έθετε όρια (υλική και γεωγραφική επιλεκτικότητα) και δεν απέκλειε κάποια επιχείρηση από το να ζητήσει την έκδοση ερμηνευτικής φορολογικής απόφασης³⁵. Εντούτοις, με την πρόσκληση υποβολής παρατηρήσεων που απηύθυνε η Επιτροπή στο Λουξεμβούργο, σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ, διευκρινίζεται σωστά ότι οι φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις δεν πρέπει να κα-

28. Proposal for a Council Directive amending Directive 2011/16/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation, 18.03.2015, COM (2015) 135.

29. European Commission, A fair and efficient corporate tax system in the European Union: 5 key areas for action, 17.06.2015, COM (2015) 302.

30. C. BROKELIND, Enhancing Taxpayers' Community Rights: A Tax Board for Advanced Rulings in EC Tax Law at the ECJ?, in P. Pistone (ed.), Legal Remedies in EC Tax Law, IBFD, 2009, σσ. 112-135.

31. Για τους κανόνες που διέπουν τις κρατικές ενισχύσεις βλ. Οδηγό Κρατικών Ενισχύσεων, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων, 2013 (<http://moke.cieel.gr/showpublic4.jsp;jsessionid=835FD070FF0612D03B7A7A402C0DD77F?lLang=>).

32. Απόφαση *Επιτροπή και Ισπανία/Κυβέρνηση του Γιβραλτάρ και Ηνωμένο Βασίλειο*, C-106/09 P και C-107/09 P, ECLI:EU:C:2011:732, παρ. 72.

33. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Έκθεση για την υλοποίηση της Ανακοίνωσης της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στα μέτρα που σχετίζονται με την άμεση φορολογία των επιχειρήσεων, 09.02.2004, C (2004) 434, παρ. 34-42.

34. Απόφαση *Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke*, C-143/99, ECLI:EU:C:2001:598, παρ. 38. Για το θέμα αυτό, βλ. ενδεικτικά την παλαιότερη μελέτη W. SCHOEN, Taxation and State Aid Law in the European Union, CML Rev., 1999, σσ. 911-936, αλλά και πιο πρόσφατα C. QUIGLEY, Direct Taxation and State Aid: Recent Developments Concerning the Notion of Selectivity, Intertax, 2012, Issue 2, σσ. 112-119, με τις σχετικές νομολογιακές αναφορές.

35. Βλ. υποσημ. 33, παρ. 25-33.

ταλήγουν να εξασφαλίζουν σε μία επιχείρηση χαμηλότερη φορολόγηση από άλλες επιχειρήσεις, όταν οι νομικές και πραγματικές συνθήκες είναι παρόμοιες³⁶. Ήδη από το 1998, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διευκρίνιζε ότι οι φορολογικές ερμηνευτικές αποφάσεις, «στον βαθμό που είναι διαδικασίες που προορίζονται να δώσουν μια απλή ερμηνεία των κανόνων γενικής εφαρμογής, δεν αποτελούν καταρχήν τεκμήριο για την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης. Ωστόσο, η έλλειψη διαφάνειας στις αποφάσεις των διοικήσεων και τα περιθώρια χειρισμών, που ενδεχομένως αυτές έχουν, ενισχύουν τις υπόνοιες ότι υπάρχουν παρόμοιες ενισχύσεις σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις. Αυτό δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια, για να παρέχουν ασφάλεια δικαίου στους φορολογούμενους τους και δυνατότητα πρόβλεψης όσον αφορά την εφαρμογή γενικών φορολογικών κανόνων»³⁷. Η διαφάνεια, λοιπόν, της διοικητικής διαδικασίας, τα όρια της διακριτικής ευχέρειας της φορολογικής Διοίκησης και η ύπαρξη γενικών και αντικειμενικών κριτηρίων θα βαρύνουν στην κρίση για τον επιλεκτικό ή όχι χαρακτήρα της απόφασης³⁸. Το ζήτημα της διαφάνειας της διαδικασίας των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων, το οποίο είχε άλλωστε ανακύψει και στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1970³⁹, είναι πρωτεύον, καθώς χωρίς δημοσιότητα δεν είναι δυνατός ο έλεγχος του τρόπου άσκησης της διακριτικής ευχέρειας και της σωστής εφαρμογής των νομοθετικών κριτηρίων.

3. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η υπόθεση *Luxembourg Leaks* και οι πρωτοβουλίες της Ε.Ε. είχαν πολλαπλό αντίκτυπο στο Μεγάλο Δουκάτο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε σε κίνηση της διαδικασίας κατά του Λουξεμβούργου σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ⁴⁰ και, μετά από κάποιες καθυστερήσεις, ο Πρωθυπουργός του Μεγάλου Δουκάτου, κ. Xavier Bettel, δήλωσε ότι η χώρα του θα συνεργαστεί στην

έρευνα της Επιτροπής (Δεκέμβριος 2014), παρέχοντας τις απαραίτητες πληροφορίες. Σε νομοθετικό επίπεδο, αναφερθήκαμε ήδη στην τυποποίηση της διαδικασίας για την έκδοση φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων, με προσθήκη στοιχείων διαφάνειας, μέσω του νέου άρθρο 29α του γενικού φορολογικού νόμου. Επιπλέον, στις αρχές Αυγούστου 2015, υποβλήθηκε στο Κοινοβούλιο του Λουξεμβούργου νομοσχέδιο για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της ρήτηρας κατά των καταχρήσεων της Οδηγίας 2011/96⁴¹. Το νομοσχέδιο προβλέπει ότι όσα εταιρικά σχήματα δημιουργούνται για λόγους που δεν ανταποκρίνονται στην οικονομική πραγματικότητα δεν απολαμβάνουν των πλεονεκτημάτων της Οδηγίας 2011/96. Το νομοσχέδιο αρκείται λοιπόν σε μία μάλλον διεκπεραιωτική επανάληψη του κειμένου της ρήτηρας απαγόρευσης καταχρήσεων, χωρίς να παρέχει άλλες κατευθυντήριες αρχές για την ερμηνεία των κρίσιμων εννοιών της ρήτηρας. Τέλος, στο κοινοβούλιο του Μεγάλου Δουκάτου κατατέθηκε νομοσχέδιο για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των νέων ενωσιακών κανόνων για την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε.⁴² Οι νομοθετικές αυτές εξελίξεις, έστω και υπό την πίεση της Ε.Ε. και της δημοσιότητας, κρίνονται καταρχήν θετικές. Υπάρχει όμως ένα γενικότερο ζήτημα που παραμένει.

Το γενικότερο ζήτημα των ενδοομιλικών συναλλαγών έχει απασχολήσει κατά καιρούς την Ε.Ε. στο πλαίσιο της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς. Έως σήμερα, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. δεν έχουν δυστυχώς επιτύχει την ομοιόμορφη εφαρμογή και ερμηνεία των σχετικών αρχών του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη⁴³. Από τη μεριά της, η Επιτροπή είχε απορρίψει πριν από 15 έτη την ιδέα μιας αυστηρής προσέγγισης για την εξάλειψη των αποκλίσεων στην εφαρμογή αυτών των αρχών⁴⁴. Η έλλειψη εναρμόνισης και συντονισμού σε φορολογικό επίπεδο στην Ε.Ε. ενθαρρύνει προφανώς τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό των εταιρειών, με αποτέλεσμα τη διάβρωση της φορολογικής βάσης και έναν «αγώνα προς τα κάτω» («race to the bottom»)⁴⁵.

36. Κρατικές Ενισχύσεις – Λουξεμβούργο: Πρόσκληση υποβολής παρατηρήσεων σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ, ΕΕ 2014 C 369/37, παρ. 59-60.

37. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στα μέτρα που σχετίζονται με την άμεση φορολογία των επιχειρήσεων, ΕΕ 1998 C 384/3, παρ. 22.

38. Απόφαση *Γαλλία/Επιτροπή*, C-241/94, EU:C:1996:353, παρ. 23-24.

39. C. ROMANO, *Advance Tax Rulings and Principles of Law: Towards a European Tax Rulings System?* IBFD, 2002, σ. 17.

40. Βλ. υποσημ. 36. Επιπλέον, η Επιτροπή έχει κινήσει διαδικασία κατά το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ και για την περίπτωση των φορολογικών ερμηνευτικών αποφάσεων που αφορούν πολύ γνωστή πολυεθνική εταιρεία διαδικτυακών πωλήσεων, βλ. Κρατικές Ενισχύσεις – Λουξεμβούργο: Πρόσκληση υποβολής παρατηρήσεων σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ, ΕΕ 2015 C 44/13.

41. *Projet de loi 6847 portant notamment transposition des directives relatives au régime fiscal commun applicable aux sociétés mères et filiales d'Etats membres différents.*

42. *Projet de loi 6858 concernant l'échange automatique de renseignements relatifs aux comptes financiers en matière fiscale.*

43. OECD, *Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations*, 2010.

44. Commission of the European Communities, *Company Taxation in the Internal Market*, COM (2001) 582, σ. 346.

45. Λ.χ. ο μέσος όρος συντελεστών φορολογίας εισοδήματος εταιρειών στην Ε.Ε. έπεσε κατά 12 μονάδες (από το 35% στο 23%) μεταξύ 1995 και 2014. European Commission, *Taxation trends in the European Union*, Eurostat statistical books, 2014, σ. 31.

με αφορμή την υπόθεση *Lux Leaks*

Επιπλέον, μονομερή μέτρα που λαμβάνονται σε εθνικό μόνο επίπεδο παρουσιάζουν σοβαρά μειονεκτήματα, καθώς αυξάνουν την πολυπλοκότητα του συστήματος και δημιουργούν νέες ευκαιρίες για τις εταιρείες να εκμεταλλευθούν τις αναντιστοιχίες μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών⁴⁶. Οι πρόσφατες πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά της φοροαποφυγής στον απόηχο της υπόθεσης *Lux Leaks* μπορούν να θεωρηθούν ως μια προσωρινή νίκη των υποστηρικτών του φεντεραλισμού. Πράγματι, η υπόθεση έχει επαναφέρει επιτακτικά στην ευρωπαϊκή ημερήσια διάταξη το αίτημα για ταχύτερη φορολογική εναρμόνιση και συνεργασία. Έχει, όμως, επαναφέρει και τον φόβο για απώλεια εθνικής φορολογικής κυριαρχίας και (κυρίως) τον φόβο για απώλεια φορολογικών εσόδων από την πλευρά κρατών όπως το Λουξεμβούργο, που επικράτησαν με τις αμφιλεγόμενες πρακτικές τους στον ευρωπαϊκό φορολογικό ανταγωνισμό.

46. Βλ. υποσημ. 24, σ. 14.

Το ζήτημα των εταιρικών επιθετικών σχεδιασμών για την ελαχιστοποίηση της φορολογικής επιβάρυνσης δεν αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού μόνο σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στη Σύνοδο Κορυφής της Ομάδας των 20 (G-20) στο Brisbane της Αυστραλίας⁴⁷ γίνεται αναφορά σε μέτρα που πρέπει να ληφθούν διεθνώς κατά της φοροαποφυγής και του φορολογικού ντάμπινγκ, ενώ και στην πρόσφατη Σύνοδο Κορυφής της Ομάδας των 7 (G-7) στο Elmau της Γερμανίας τίθεται ως στόχος η ταχεία λήψη συγκεκριμένων και εφικτών μέτρων κατά της διάβρωσης της φορολογικής βάσης και της μεταφοράς κερδών (Base Erosion and Profit Shifting – BEPS)⁴⁸. Η υλοποίηση, όμως, παρόμοιων μέτρων από το σύνολο (ή από την πλειονότητα) των μελών της διεθνούς κοινότητας είναι εξαιρετικά αμφίβολη, τη στιγμή που η ίδια Ε.Ε., η πιο ώριμη διαδικασία περιφερειακής ολοκλήρωσης παγκοσμίως, δυσκολεύεται τόσο να προχωρήσει προς αυτή την κατεύθυνση.

47. G20 Leaders' Final Communiqué, Brisbane Summit, 16.11.2014.

48. G7 Leaders' Final Declaration, Elmau Summit, 08.06.2015.

Φόροι κληρονομιάς και ενωσιακό δίκαιο

Βασίλειος Ι. Δαφνομήλης*

Οι φόροι κληρονομιάς είναι άμεσοι φόροι που επιβάλλονται κατά τη μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων «αιτία θανάτου», βαρύνουν τους κληρονόμους/κληροδόχους και εμπίπτουν κατ' αρχάς στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Από την άλλη, σοβαρά εμπόδια στη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς συνιστά η ύπαρξη διαφορών στα φορολογικά συστήματα των κρατών μελών. Και αυτό, διότι η φορολογία των κληρονομιών, εξαιτίας των διαφορών των φορολογικών συστημάτων μεταξύ των κρατών μελών, θέτει εμπόδια στις διασυνοριακές συναλλαγές, κυρίως λόγω του φαινομένου της διπλής φορολογίας. Στο παρόν άρθρο επιχειρείται επισκόπηση και σχολιασμός της νομολογίας σχετικά με τους φόρους κληρονομιάς, ενώ θα γίνει εκτενής αναφορά στο ζήτημα της διπλής φορολόγησης που γεννάται από την επιβολή τους. Οι δύο πρόσφατες παραπομπές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο ΔΕΕ σχετικά με ορισμένες ρυθμίσεις του ελληνικού φόρου κληρονομιάς υπογραμμίζουν τη σπουδαιότητα του αντικειμένου.

φόροι κληρονομιάς – δυσμενής διάκριση – διπλή φορολόγηση – νομική διπλή φορολόγηση – συμβάσεις αποφυγής διπλής φορολόγησης – φορολογική κυριαρχία – ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων – φόρος εισοδήματος – αναλογικότητα – μεταστροφή νομολογίας – Σύσταση 2011/856/ΕΕ

I. Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι οι φόροι κληρονομιάς εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, παραμένοντας στο πεδίο όπου κάθε κράτος ασκεί τη φορολογική του εξουσία με βάση τις εκάστοτε κρατούσες δημοσιονομικές, αναπτυξιακές και κοινωνικές του προτεραιότητες με ελάχιστη επιρροή από υπερεθνικούς περιορισμούς (διεθνείς συμβάσεις^{2,3} ή ενωσιακό δίκαιο). Με άλλα λόγια, η ιδέα της φορολογικής κυριαρχίας⁴ είναι ιδιαίτερα έντονη

στους φόρους κληρονομιάς, οι οποίοι είναι άμεσοι και προσωπικοί φόροι. Αυτό εξηγεί και τις μεγάλες αποκλίσεις κατά την εφαρμογή των φόρων αυτών από κράτος σε κράτος.

Παρόλη την έντονη αντανάκλαση της φορολογικής κυριαρχίας επί των φόρων κληρονομιάς, παρουσιάζεται ειδικά τις δύο τελευταίες δεκαετίες μία έντονη ενεργοποίηση του ενωσιακού δικαίου, μέσω των τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών (ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων) στο πλαίσιο της αρνητικής εναρμόνισης⁵ των άμεσων και μη εναρμονισμένων έμμεσων φόρων⁶ διά της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από την άλλη, ο τομέας του φορολογικού δικαίου είναι τομέας στον οποίο η εναρμονιστική επιδίωξη έχει επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα⁷, καθώς τα κράτη με πρόσημα την προστασία της φορολογικής τους κυριαρχίας ενδέχεται να θέσουν εμπόδια στην ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Και, κυρίως, τα ενωσιακά μέτρα λειτουργούν συμπληρωματικά της αρνητικής εναρμόνισης του ΔΕΕ, καθώς επιλύουν προβλήματα, τα οποία η νομολογία του ΔΕΕ δεν

* LL.M., ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος Ιδρύματος και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (ΙΠΕΠ)

1. Περισσότερα για τον φόρο κληρονομιάς στο ελληνικό δίκαιο, βλ. ΑΝΑΣΤΟΠΟΥΛΟΣ / ΦΟΡΤΣΑΚΗΣ, Φορολογικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2η έκδ., σ. 268 και Κ.Δ. ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ, Φορολογικό Δίκαιο, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ. 44.
2. Είναι ενδεικτικό ότι το Υπόδειγμα Σύμβασης για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας του ΟΑΣΑ δεν περιλαμβάνει κανένα απολύτως άρθρο σχετικά με την αποφυγή νομικής διπλής φορολόγησης στην περίπτωση των φόρων κληρονομιάς. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ερμηνευτικά σχόλια επί του άρθρου 22 του Υποδείγματος Σύμβασης για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας του ΟΑΣΑ αποκλείουν κατηγορηματικά από το πεδίο εφαρμογής του Υποδείγματος τους φόρους κληρονομιάς. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη παράγραφος των ερμηνευτικών σχολίων του Υποδείγματος αναφέρει ότι «Αυτό το άρθρο ασχολείται μόνο με τους φόρους επί του κεφαλαίου αποκλείοντας τους φόρους στην ακίνητη περιουσία, την κληρονομική περιουσία και σε δωρεές καθώς και τους φόρους μεταβίβασης [...]».
3. Περισσότερα για το Υπόδειγμα Σύμβασης για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας του ΟΑΣΑ, βλ. Υπόδειγμα Σύμβασης για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας σχετικά με τους φόρους Εισοδήματος και Κεφαλαίου, Δικηγορική Εταιρία Ζέπος & Γιαννόπουλος, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010.
4. Περισσότερα για την έννοια της φορολογικής κυριαρχίας, βλ. S. DOUMA, Optimization of Tax Sovereignty and Free Movement, σ. 169.

5. Αρνητική εναρμόνιση: θέσπιση νομικών κανόνων που εισάγουν ελευθερίες (απαγορεύσεις περιορισμών στην ελευθερία κυκλοφορίας προσώπων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων), Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ... [κ.ά.], Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 186.

6. Β. ΔΑΦΝΟΜΗΛΗΣ, Τέλη ταξινόμησης αυτοκινήτων: πεδίο ενύλωσης των αρχών του Ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου, ΘΠΔΔ, 2013.

7. Βλ. άρθρο 115 ΣΛΕΕ, το οποίο χρησιμοποιείται ως νομική βάση υιοθέτηση ενωσιακών μέτρων (Οδηγιών) στον τομέα του φορολογικού δικαίου. Σημαντικός όρος υιοθέτησης ενός ενωσιακού μέτρου φορολογικού χαρακτήρα είναι η επιδίωξη ομοφωνίας στο Συμβούλιο των Υπουργών.

μπορεί ή, για την ακρίβεια του νομικού λόγου, δεν έχει το δικαίωμα να επιλύσει, όπως το φαινόμενο της νομικής διπλής φορολόγησης^{8,9}.

Το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, μόλις το 2003, βρέθηκε αντιμέτωπο με τη συμβατότητα ενός φόρου κληρονομιάς με το ενωσιακό δίκαιο, μετά από χρόνια κριτικής από τη διεθνή θεωρία σχετικά με τη συμβατότητα εθνικών ρυθμίσεων που αφορούσαν τη φορολογία κληρονομιών με τις διατάξεις για τις θεμελιώδεις ενωσιακές ελευθερίες. Μέχρι σήμερα, το ΔΕΕ έχει αποφασίσει οριστικά για πάνω από 13 εθνικές ρυθμίσεις φόρων κληρονομιάς¹⁰, οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο σε επίπεδο ελευθεριών όσο και σε επίπεδο διπλής φορολόγησης. Για την κατανόηση, όμως, της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, κρίνεται απαραίτητος ο προσδιορισμός της φύσης των εν λόγω φόρων.

II. Προσδιορισμός της φύσης του φόρου κληρονομιάς

Ως «φόρος κληρονομιάς» νοείται ο φόρος που επιβάλλεται μετά τον θάνατο ενός ατόμου, ανεξάρτητα από την ονομασία του, τον τρόπο με τον οποίο εισπράττεται, αν εφαρμόζεται σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο και αν επιβλήθηκε στην κληρονομική περιουσία ή στον κληρονόμο. Περιλαμβάνονται, επίσης, φόροι επί των δωρεών, όταν αυτές γίνονται ενόψει μελλοντικής κληρονο-

μικής διαδοχής και όταν φορολογούνται σύμφωνα με τις ίδιες ή παρόμοιες τάξεις ως κληρονομίες^{11,12}.

Ωστόσο, πρέπει να μας ξενίσει το γεγονός ότι το ΔΕΕ ασχολήθηκε με τη συμβατότητα εθνικών ρυθμίσεων φόρου κληρονομιάς με το ενωσιακό δίκαιο. Κι αυτό, διότι, σε αντίθεση με την αυξανόμενη τάση του ενωσιακού νομοθέτη επέμβασης στο πεδίο της φορολογίας εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, η φορολογία των κληρονομιών μάλλον παραμένει *terra incognita*¹³.

Στις αποφάσεις που αφορούσαν φόρους κληρονομιάς γίνεται επίκληση προσβολής του άρθρου 63 ΣΛΕΕ ως προς την ελευθερία κυκλοφορίας των κεφαλαίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη το 2003, στην υπόθεση *Barbier*¹⁴, το ΔΕΕ έκρινε ότι «οι κληρονομίες, ανεξάρτητα από το αν αφορούν χρηματικά ποσά, ακίνητα ή κινητά, αποτελούν κινήσεις κεφαλαίων κατά την έννοια του άρθρου 56 [νυν άρθρο 63], εκτός αν τα συστατικά τους στοιχεία είναι συγκεκριμένα εντός ενός και μόνο κράτους μέλους»¹⁵.

Η Συνθήκη, όμως, δεν ορίζει τις έννοιες των «κινήσεων κεφαλαίων» και των «πληρωμών». Ωστόσο, κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ, εφόσον το άρθρο 63 ΣΛΕΕ στην ουσία επαναλαμβάνει το περιεχόμενο του άρθρου 1 της Οδηγίας 88/361¹⁶, έστω κι αν η Οδηγία αυτή εκδόθηκε βάσει των άρθρων 69 και 70, παρ. 1 της Συνθήκης, η ονοματολογία των «κινήσεων κεφαλαίων», η οποία αποτελεί παράρτημα της πιο πάνω Οδηγίας, διατηρεί την ενδεικτική αξία που είχε, πριν τη θέση τους σε ισχύ, για τον ορισμό των κινήσεων κεφαλαίων, σημειωτέον ότι, σύμφωνα με το εισαγωγικό μέρος της ονοματολογίας, στον κατάλογο τον οποίο η ίδια η Οδηγία περιέχει, δεν γίνεται αποκλειστική απαρίθμηση. Οι επενδύσεις, λοιπόν, σε ακίνητα σε άλλο κράτος μέλος συνιστούν κινήσεις κεφαλαίων κατά το άρθρο 1 παρ. 1 της προαναφερθείσας Οδηγίας και, συνεπώς, οι εθνικές διατάξεις του φόρου κληρονομιάς κρίνονται με σημείο αναφοράς την ελευθερία κυκλοφορίας των κεφαλαίων¹⁷.

III. Φόροι κληρονομιάς και διακριτική μεταχείριση

Κατά την επισκόπηση της νομολογίας, παρατηρείται ότι, σχετικά με τους φόρους κληρονομιάς, το ΔΕΕ έχει ήδη

8. Βλ., για παράδειγμα, την Οδηγία 2003/49/ΕΚ του Συμβουλίου της 3ης Ιουνίου 2003 για την καθιέρωση κοινού συστήματος φορολόγησης των τόκων και των δικαιωμάτων που καταβάλλονται μεταξύ συνδεδεμένων εταιρειών διαφορετικών κρατών μελών.

9. Βλ. επ., Commission Staff Working Paper, Non-discriminatory inheritance tax systems: principles drawn from EU case-law, Accompanying the document Commission Recommendation regarding relief for double taxation of inheritances, SEC(2011) 1488 τελικό, σ. 3

10. Αποφάσεις ΔΕΕ C-31/11, *Scheunemann*, 19.07.2012, ECLI:EU:C:2012:481, ΔΕΕ C-132/10, *Halley*, 15.09.2011, ECLI:EU:C:2011:586, ΔΕΕ C-25/10, *Missionswerk Werner Heukelbach*, 10.02.2011, ECLI:EU:C:2011:65, ΔΕΚ C-67/08, *Block*, 12.09.2009, ECLI:EU:C:2009:92, ΔΕΚ C-11/07, *Eckelkamp*, 11.09.2008, ECLI:EU:C:2008:489, ΔΕΚ C-256/06, *Jäger*, 17.01.2008, ECLI:EU:C:2008:20, ΔΕΚ C-464/05, *Geurts και Vogten*, 25.10.2007, ECLI:EU:C:2007:631, ΔΕΚ C-513/03, *van Hilten-van der Heijden*, 23.02.2006, ECLI:EU:C:2006:131, ΔΕΚ C-364/01, *Barbier*, 11.12.2003, ECLI:EU:C:2003:665, ΔΕΕ C-181/12, *Welte*, 17.10.2013, ECLI:EU:C:2013:662, ΔΕΕ C-127/12, *Επιτροπή/Ισπανία*, 03.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2130, ΔΕΕ C-211/13, *Επιτροπή/Γερμανία*, 04.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2148.

11. «Οι δωρεές συχνά γίνονται, προκειμένου να αποφευχθεί μεταγενέστερα η κληρονομιά, σε πολλά δε κράτη μέλη φορολογούνται σύμφωνα με τις ίδιες διατάξεις, όπως και η κληρονομιά. Επιπλέον, η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφαρμόζει τα ίδια κριτήρια για τον φόρο κληρονομιάς και για τον φόρο δωρεάς», Σύσταση της Επιτροπής για την απαλλαγή των κληρονομιών από τη διπλή φορολογία, SEC(2011) 1490 τελικό.

12. Βλ. επ., Commission Staff Working Paper, ό.π., σ. 2.

13. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Σχολιασμός απόφασης C-67/08, ΔΕΕτ, 2009, σ. 508.

14. Περισσότερα για την απόφαση βλ. Ο. ΘΩΟΜΜΕΣ, *Inheritance Tax-A new issue on the ECJ's list of Discriminatory Provision*, EC Tax Scene, Intertax, Vol. 32, Issue 5.

15. Απόφαση *Barbier*, ό.π.

16. Οδηγία 88/361/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 1988 για τη θέση σε εφαρμογή του άρθρου 67 της Συνθήκης.

17. Το ίδιο επαναλαμβάνεται και στις μεταγενέστερες αποφάσεις, βλ. απόφαση *Block*, ό.π., σκ. 20, απόφαση *Halley*, ό.π., σκ. 16, απόφαση *Missionswerk Werner Heukelbach*, ό.π., σκ. 39, απόφαση *Eckelkamp*, ό.π., σκ. 38-39.

προβεί στη διαπίστωση πτυχών δυσμενούς φορολογικής μεταχείρισης¹⁸ εις βάρος των υπηκόων κρατών μελών μη κατοίκων στη νομοθεσία φορολογίας κληρονομιών των κρατών μελών, σε οκτώ από τις δέκα υποθέσεις που έχει εξετάσει από το 2003.

Η δυσμενής φορολογική μεταχείριση των ενωσιακών υπηκόων μη κατοίκων από το κράτος μέλος στο οποίο κείται η περιουσία επί της οποίας θα υπολογιστεί ο φόρος κληρονομιάς ή, αλλιώς, η ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση των ημεδαπών κατοίκων αντίκειται στην ελευθερία κυκλοφορίας των κεφαλαίων και συνιστά παράβαση του ενωσιακού δικαίου. Έτσι, για παράδειγμα, όπως αναφέρεται στην απόφαση *Barbier*, «Το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνική νομοθεσία σχετική με τον υπολογισμό του ποσού του επιβλητέου φόρου, σε περίπτωση αποκτήσεως διά κληρονομιάς ενός ακινήτου στο οικείο κράτος μέλος, σύμφωνα με την οποία, προκειμένου να εκτιμηθεί η αξία του ακινήτου αυτού, μπορεί να ληφθεί υπόψη η άνευ όρων υποχρέωση του κατόχου του εμπραγμάτου δικαιώματος να μεταβιβάσει το δικαίωμα αυτό σε άλλο πρόσωπο, το οποίο έχει την οικονομική ιδιοκτησία του εν λόγω ακινήτου, αν, κατά τον χρόνο του θανάτου του, ο κληρονομούμενος ήταν κάτοικος του κράτους αυτού, ενώ δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη αν ήταν κάτοικος άλλου κράτους μέλους»¹⁹.

Σε διαπίστωση δυσμενούς φορολογικής διάκρισης καταλήγει το ΔΕΕ και στην απόφαση C-11/07²⁰: «Οι συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 56 ΕΚ και 58 ΕΚ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι απαγορεύουν εθνική ρύθμιση ενός κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, που αφορά τον υπολογισμό των οφειλόμενων φόρων κληρονομιάς και μεταβίβασης ακινήτου ευρισκόμενου σε κράτος μέλος και δεν προβλέπει τη δυνατότητα έκπτωσης των χρεών που βαρύνουν το ακίνητο αυτό, όταν ο κληρονομούμενος δεν κατοικούσε, κατά τον χρόνο του θανάτου του, στο κράτος αυτό αλλά σε άλλο κράτος μέλος, μολοντί αυτή η δυνατότητα έκπτωσης προβλέπεται όταν το πρόσωπο αυτό κατοικούσε, κατά τον χρόνο του θανάτου του, στο κράτος όπου βρίσκεται το κληρονομαίο ακίνητο».

Επίσης, πρόσφατα το ΔΕΕ νομολόγησε ότι «Το Βασίλειο της Ισπανίας, επιφυλάσσοντας διαφορετική φορολογική μεταχείριση στις δωρεές και κληρονομιές, αναλόγως του αν ο δωρεοδόχος και ο δωρητής διαμένουν στην Ισπανία ή στην αλλοδαπή, αν ο κληρονομούμενος διαμένει στην Ισπανία ή

στην αλλοδαπή και αν τα ακίνητα που αποτελούν αντικείμενο δωρεάς ή άλλης ανάλογης πράξεως διαθέσεως βρίσκονται στην Ισπανία ή στην αλλοδαπή, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 63 ΣΛΕΕ και 40 της Συμφωνίας για τον Ενιαίο Οικονομικό Χώρο, της 2ας Μαΐου 1992»²¹.

Επίσης, στις 4 Σεπτεμβρίου 2014, το ΔΕΕ εκδίδει ακόμα μία απόφαση για τη συμβατότητα των φόρων κληρονομιάς της Γερμανίας με το ενωσιακό δίκαιο: «Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, εκδίδοντας και διατηρώντας σε ισχύ διατάξεις, βάσει των οποίων, κατά την εφαρμογή του φόρου επί των κληρονομιών και των δωρεών σε σχέση με ακίνητο ευρισκόμενο στη Γερμανία, παρέχεται μια πολύ περιορισμένη μόνον έκπτωση, όταν ο δωρητής ή ο κληρονομούμενος και ο αποκτών διαμένουν σε άλλο κράτος μέλος κατά τον χρόνο της επαγωγής της κληρονομιάς ή της δωρεάς, ενώ παρέχεται πολύ μεγαλύτερη έκπτωση, όταν τουλάχιστον ένας εκ των δύο ενδιαφερόμενων κατοικεί στη Γερμανία κατά τον χρόνο αυτόν, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει του άρθρου 63 ΣΛΕΕ»²².

Οι παραπάνω πιο χαρακτηριστικές αποφάσεις επιβεβαιώνουν για άλλη μια φορά ότι «μολοντί η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, τα κράτη μέλη οφείλουν, κατά την άσκησή της, να τηρούν το δίκαιο της Ένωσης»²³. Συνεπώς, όταν τα κράτη μέλη ρυθμίζουν τις εθνικές ρυθμίσεις τους επί του φόρου κληρονομιάς, δεν πρέπει να επιφυλάσσουν πιο ευνοϊκή αντιμετώπιση στους ημεδαπούς σε σχέση με τους αλλοδαπούς διαθέτες ή κληρονόμους²⁴.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε την πρόσφατη παραπομπή της Ελλάδας στο ΔΕΕ σχετικά με τον φόρο κληρονομιάς που επιβάλλει σε κληροδοσίες προς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ ή κράτος του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ). Συγκεκριμένα, για ορισμένους ελληνικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς προβλέπεται αυτομάτως προνομιακός φορολογικός συντελεστής 0,5%, ενώ παρόμοιοι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη της ΕΕ ή του ΕΟΧ μπορούν να υπαχθούν στον προνομιακό φορολογι-

18. «Τα θεμελιώδη ζητήματα της απαγόρευση των διακρίσεων και της ομαλής λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς είναι ενδεχόμενο να ανακύψουν σε υποθέσεις φορολογίας κληρονομιών, όταν το εσωτερικό δίκαιο θέτει εμπόδια στην άσκηση των ελευθεριών κυκλοφορίας», βλ. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Η αποφυγή της διπλής φορολογίας κληρονομιών, Η συμβολή του ελληνικού δικαίου στην αντιμετώπιση του προβλήματος, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σ. 57.

19. Απόφαση *Barbier*, ό.π., σκ. 76.

20. Απόφαση *Eckelkamp*, ό.π., σκ. 71.

21. Απόφαση *Επιτροπή/Ισπανία*, ό.π.

22. Απόφαση *Επιτροπή/Γερμανία*, ό.π.

23. Αποφάσεις ΔΕΚ C-246/89, *Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο*, 04.10.1991, ECLI:EU:C:1991:375, σκ. 12, ΔΕΚ C-279/93, *Schumacker*, 14.02.1995, ECLI:EU:C:1995:31, σκ. 21, ΔΕΚ C-80/94, *Wielockx*, 11.08.1995, ECLI:EU:C:1995:271, σκ. 16, ΔΕΚ C-107/94, *Asscher*, 27.06.1996, ECLI:EU:C:1996:251, σκ. 36, ΔΕΚ C-311/97, *Royal Bank of Scotland*, 29.04.1999, ECLI:EU:C:1999:216, σκ. 19, ΔΕΚ C-251/98, *Baars*, 13.04.2000, ECLI:EU:C:2000:205, σκ. 17.

24. Βλ. επίσης, J. VAN DAM / J. VAN EIJSDEN, Ex Officio Application of EC Law by national Courts in Tax Cases, Discretionary authority or an Obligation?, EC Tax Review, 2009, Kluwer Law International και G. TEIXEIRA, Tax Systems and Non-Discrimination in the European Union, Intertax, Vol. 34, Issue 2, 2006.

κό συντελεστή στην Ελλάδα, μόνον εάν στο εν λόγω άλλο κράτος μέλος της ΕΕ ή του ΕΟΧ ισχύει, επίσης, ανάλογη φορολογική μεταχείριση για τα κληροδοτήματα σε ελληνικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Η δεύτερη παραπομπή της Ελλάδας στο ΔΕΕ αφορά τη νομοθεσία σχετικά με την απαλλαγή από τον φόρο κληρονομιάς για πρώτη κατοικία, που ισχύει μόνο για τους υπηκόους της ΕΕ που διαμένουν στην Ελλάδα²⁵.

IV. Ανάλογη αντιμετώπιση του φόρου κληρονομιάς με τον φόρο εισοδήματος;

Παρατηρούμε, επίσης, ότι, σε αντίθεση με τον φόρο περιουσίας, στις αποφάσεις δεν γίνεται ανάλογη αντιμετώπιση του φόρου κληρονομιάς με τον φόρο εισοδήματος (που είναι και οι δύο άμεσοι φόροι) ως προς το ποσοστό που πρέπει να κατέχει το ενωσιακό φορολογικό υποκείμενο, έτσι ώστε να θεωρηθεί ότι βρίσκεται σε παρεμφερή κατάσταση με τον ημεδαπό. Έτσι, το ζήτημα που έχει αναπτυχθεί αφορά στο εάν όσες θεωρητικές κατασκευές έχουν εφαρμοστεί στον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων²⁶ μπορούν να εφαρμοστούν αυτόματα και στον φόρο κληρονομιάς.

Για να δοθεί απάντηση σε αυτό το ζήτημα, θα πρέπει να συγκριθούν οι φόροι αυτοί. Ειδικότερα, τόσο ο φόρος εισοδήματος όσο και ο φόρος κληρονομιάς αποτελεί επιβάρυνση που πλήττει τους ιδιώτες με βάση τη φοροδοτική ικανότητά τους ως φορολογουμένους και γι' αυτόν τον λόγο (ως άμεσοι, άλλωστε, φόροι) έχουν ιδιαίτερα προσωπικό χαρακτήρα. Το ύψος του φόρου καθορίζεται με βάση μία αντικειμενική βάση επιβολής, ήτοι την περιουσία που κατέχει ο φορολογούμενος, από τη μια, και το εισόδημά του, από την άλλη, χωρίς, ωστόσο, να αγνοούνται και προσωπικές καταστάσεις των φορολογουμένων, όπως η οικογενειακή τους κατάσταση. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι ο φόρος κληρονομιάς και ο φόρος εισοδήματος παρουσιάζουν ομοιότητες.

Από την άλλη, δεν έχουν όλα τα κράτη μέλη προβλέψει την επιβολή φόρου κληρονομιάς²⁷, ενώ ο φόρος εισοδήματος υπάρχει σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το γεγονός, όμως, αυτό, είτε από ποσοτική είτε

ποιοτική άποψη, δεν είναι ικανό να μην επιτρέψει ανάλογη αντιμετώπιση του φόρου κληρονομιάς σε σχέση με τον φόρο εισοδήματος²⁸.

V. Φόρος κληρονομιάς και νομική διπλή φορολόγηση

1. Η μεταστροφή νομολογίας;

Το φαινόμενο της διπλής νομικής φορολόγησης ενυπάρχει και στην περίπτωση των φόρων κληρονομιάς. Στον τομέα της φορολογίας κληρονομιάς, σοβαρά εμπόδιο στη δημιουργία μίας εσωτερικής αγοράς συνιστά, όπως προαναφέρθηκε, η ύπαρξη διαφορών μεταξύ των φορολογικών συστημάτων των κρατών μελών. Και αυτό, γιατί η φορολόγηση των κληρονομιάς, λόγω των συγκεκριμένων διαφορών, θέτει εμπόδια στις διασυνοριακές συναλλαγές μέσω του φαινομένου της διπλής φορολόγησης²⁹.

Υπάρχουν περιπτώσεις, λοιπόν, που μπορεί, λόγω της διάρθρωσης του φορολογικού συστήματος ενός κράτους μέλους, ένας πολίτης να επιβαρυνθεί με φόρο κληρονομιάς για το σύνολο της περιουσίας του, ημεδαπής και αλλοδαπής (residence taxation), και να φορολογηθεί εκ νέου στο έτερο κράτος μέλος για την περιουσία που βρίσκεται σε αυτό (source/situs taxation)³⁰. Με άλλα λόγια, το φαινόμενο της διεθνούς (ή πολλαπλής) φορολόγησης κληρονομιάς απορρέει από τη συμπληρωματική εφαρμογή της νομοθεσίας δύο χωρών στην ίδια κληρονομιά περιουσία, στην περίπτωση θανάτου του ίδιου προσώπου^{31,32}. Όπως αναφέρθηκε, το Υπόδειγμα Σύμβασης Αποφυγής Διπλής Φορολογίας τους ΟΟΣΑ δεν περιλαμβάνει τους φόρους κληρονομιάς³³, ενώ το Υπόδειγμα του ΟΟΣΑ για την αποφυγή διπλής φορολογίας ειδικά για τους φόρους κληρονομιάς (OECD Inheritance Model Tax Convention

25. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4674_en.htm.

26. Απόφαση *Schumacker*, ό.π.

27. Έτσι, 18 κράτη μέλη έχουν προβλέψει τον φόρο κληρονομιάς, ενώ τα υπόλοιπα 9 δεν έχουν τέτοια πρόβλεψη. Ειδικότερα, ορισμένα από τα 9 αυτά κράτη φορολογούν την κληρονομική διαδοχή βάσει άλλης φορολογίας, π.χ. της φορολογίας εισοδήματος. Μάλιστα, ο φόρος κληρονομιάς στην Κύπρο έχει καταργηθεί ήδη από την 1η Ιανουαρίου 2000, βλ. Φορολογικές Πληροφορίες, Κύπρος 2012, PWC, Το φορολογικό σύστημα της Κύπρου, <http://www.pwc.com.cy/en/publications/assets/tax-facts-figures-gr-n.pdf>.

28. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Η αποφυγή της διπλής φορολογίας κληρονομιάς, ό.π., 2011, σσ. 56-57.

29. Σχετικά με τη διπλή φορολόγηση στην περίπτωση των φόρων μεταβίβασης περιουσίας, βλ. Β. ΔΑΦΝΟΜΗΛΗΣ, Ο φόρος μεταβίβασης περιουσίας υπό το ενωσιακό δίκαιο, ΕΕΕυρΔ, 2013, σ. 416 επ., Ε. ΧΑΤΖΗΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ, Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στις διμερείς συμβάσεις αποφυγής διπλής φορολόγησης, ΕΕΕυρΔ, 2004, σ. 33.

30. Η σύγκρουση μεταξύ residence και source taxation είναι η πιο συνηθισμένη περίπτωση νομικής διπλής φορολόγησης.

31. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Προτάσεις της Επιτροπής για την αντιμετώπιση της διπλής φορολογίας κληρονομιάς, ΔΕΕτ, 2012, σ. 219 επ.

32. Περισσότερα για τη νομική διπλή φορολόγηση, βλ. Β. ARNOLD / Μ. MCINTYRE, *International Tax Primer*, 2nd ed., σσ. 27-47.

33. Λύση στο πρόβλημα διπλής νομικής φορολόγησης θα ήταν η ένταξη των φόρων κληρονομιάς στο πεδίο εφαρμογής του Υποδείγματος του ΟΑΣΑ. Βλ. επίσης, Copenhagen Economics, Study on Inheritance Taxes in EU Member States and Possible Mechanisms to Resolve Problems of Double Inheritance Taxation in the EU, August 2010, σ. 49

– OECD IHTMC) δεν κρίνεται de facto αποτελεσματικό λόγω των διαφορών εθνικών ρυθμίσεων. Τέλος, μετά την κατάργηση του άρθρου 293 ΣΕΚ φαίνεται ότι η ΕΕ παίρνει απόσταση όσον αφορά το θέμα της αντιμετώπισης της διπλής φορολογίας. Από τις αποφάσεις που μελετήθηκαν μόνο μερικές σχετίζονταν με δυσμενή διάκριση συνδυαζόμενη με υπάρχουσα σύμβαση αποφυγής διπλής νομικής φορολόγησης.

Έτσι, η απόφαση *Van Hilten-van der Heijden*³⁴ δέχθηκε ότι δεν είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο ρύθμιση κράτους μέλους, βάσει της οποίας η κληρονομιά ενός υπηκόου αυτού του κράτους, ο οποίος απεβίωσε εντός δέκα ετών από τότε που μετέφερε στην αλλοδαπή την κατοικία που είχε στο έτερο κράτος μέλος, φορολογείται ως εάν ο υπήκοος αυτός είχε διατηρήσει την κατοικία του στο ίδιο κράτος και, συγχρόνως, αφαιρούνται οι φόροι κληρονομιάς που εισπράχθηκαν από άλλα κράτη. Παρατηρείται, όμως, ότι το ίδιο το ΔΕΕ προνοεί για τη μη διπλή φορολόγηση του φορολογούμενου, τονίζοντας ότι «πρέπει να αφαιρούνται οι φόροι κληρονομιάς που εισπράχθηκαν από άλλα κράτη μέλη, μολονότι το ολλανδικό δικαστήριο δεν περιέλαβε στο προδικαστικό του ερώτημα σχετική μνεία αποφυγής διπλής φορολόγησης με πίστωση αλλοδαπού φόρου».

Τομή, όμως, ως προς τη διπλή φορολογία των φόρων κληρονομιάς αποτελεί η απόφαση C-67/08³⁵. Συγκεκριμένα, η εθνική ρύθμιση δεν επέτρεπε τον συμψηφισμό του φόρου κληρονομιάς που οφείλεται στο κράτος μέλος στο οποίο κατοικούσε ο κύριος των αγαθών κατά την ημερομηνία του θανάτου του, με τον φόρο κληρονομιάς που έχει καταβληθεί από τον κληρονόμο σε άλλο κράτος μέλος, όταν τα κληρονομούμενα αγαθά συνίστανται σε χρηματικές απαιτήσεις.

Λαμβανομένης υπόψη της προηγούμενης νομολογίας του ΔΕΕ ως προς τη μη διπλή φορολόγηση των κληρονομιών, αναμενόταν να απαντήσει ότι θα έπρεπε να επιτρέπεται ο συμψηφισμός του φόρου κληρονομιάς που πληρώθηκε σε άλλο κράτος μέλος. Ωστόσο, το ΔΕΕ μεταστρέφει τη νομολογία του, τονίζοντας ότι η εθνική ρύθμιση δεν αντιβαίνει στο ενωσιακό δίκαιο, καθώς θεωρεί ότι τα κράτη μέλη, στο παρόν στάδιο εξέλιξης του ενωσιακού δικαίου, διαθέτουν κάποια αυτονομία στον φορολογικό τομέα και, επομένως, δεν έχουν την υποχρέωση να προσαρμόζουν το φορολογικό τους σύστημα στα διάφορα φορολογικά συστήματα των άλλων κρατών μελών, ώστε, μεταξύ άλλων, να αποφεύγεται η διπλή φο-

ρολογία που θα οφειλόταν στην παράλληλη άσκηση από τα κράτη αυτά των φορολογικών τους αρμοδιοτήτων³⁶.

Η παραπάνω θέση δεν μπορεί να μας βρει σύμφωνους, γιατί έρχεται σε αντίθεση με αρκετές προηγούμενες κρίσεις του δικαστηρίου σε υποθέσεις άμεσων φόρων, σύμφωνα με τις οποίες, όπως έχουμε προαναφέρει, «μολονότι η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, τα κράτη μέλη οφείλουν, κατά την άσκησή της, να τηρούν το δίκαιο της Ένωσης»³⁷. Κι αυτό, γιατί η φορολόγηση των κληρονομιών, λόγω των διαφορών των φορολογικών συστημάτων των κρατών μελών, θέτει εμπόδια στις διασυνοριακές συναλλαγές μέσω κυρίως του φαινομένου της διπλής φορολογίας και, κατ'επέκταση, συνιστά εμπόδιο στη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς. Παρόλ' αυτά, για την ακρίβεια του νομικού λόγου, το ΔΕΕ δεν κρίνει ότι το φαινόμενο της νομικής διπλής φορολόγησης είναι άξιο προστασίας, καθώς είναι απόρροια των διαφορών των φορολογικών συστημάτων. Τα κράτη μέλη, σε περίπτωση που επιθυμούν οι πολίτες τους να μην υπόκεινται σε διπλή φορολόγηση, οφείλουν να εναρμονίσουν τα φορολογικά τους συστήματα. Επομένως, μέχρι τα κράτη μέλη να συμφωνήσουν σε εναρμονιστικά μέτρα, είναι κυρίαρχα και, συνεπώς, ελεύθερα να καθορίζουν συμβατικά ή μονομερώς τα κριτήρια κατανομής της φορολογικής τους εξουσίας, σεβόμενα, ωστόσο, το ενωσιακό δίκαιο.

2. Η Σύσταση 2011/856/ΕΕ της Επιτροπής της 15ης Δεκεμβρίου 2011

Κατόπιν διαβούλευσης που αφορούσε το θέμα της διπλής φορολογίας των διασυνοριακών κληρονομιών, η Επιτροπή πρότεινε μέτρα αντιμετώπισης του εν λόγω ζητήματος. Εξέδωσε τη Σύσταση 2011/856/ΕΕ^{38,39,40} της

34. Απόφαση *van Hilten-van der Heijden*, ό.π., σκ. 51.

35. Απόφαση *Block*, ό.π.

36. Βλ. O. THOMMES / S. MULLER, AG Opinion on implications of free movement of capital in inheritance tax case, Deloitte Munich, Intertax, Vol. 33, Issue 10, 2005.

37. Αποφάσεις *Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο*, ό.π., σκ. 12, *Schumacker*, ό.π., σκ. 21, *Wielockx*, ό.π., σκ. 16, *Asscher*, ό.π., σκ. 36, *Royal Bank of Scotland*, ό.π., σκ. 19, *Baars*, ό.π., σκ. 17, ΔΕΚ C-334/02, *Επιτροπή/Γαλλία*, 04.03.2004, ECLI:EU:C:2004:129, σκ. 21, ΔΕΕ C-159/09, *Επιτροπή/Ελλάδα*, 20.01.2011, ECLI:EU:C:2011:22, σκ. 39, ΔΕΕ C-10/10, *Επιτροπή/Αυστρία*, 16.06.2011, ECLI:EU:C:2011:399.

38. Σύσταση 2011/856/ΕΕ της Επιτροπής, της 15ης Δεκεμβρίου 2011, για την απαλλαγή των κληρονομιών από τη διπλή φορολογία, ΕΕ 2011 L 336/81.

39. Περισσότερα για τη Σύσταση ως πράξη του παράγωγου δικαίου και τη δεσμευτικότητα της: Ε.Ρ. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 477, σημ. 102 επ. και Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 40, παρ. 125.

40. Η έκδοση Σύστασης θεωρήθηκε προτιμητέα επιλογή πολιτικής προς αντιμετώπιση των φορολογικών διακρίσεων που σχετίζονται με τις διασυνοριακές κληρονομίες, έναντι άλλων προτεινόμενων δράσεων, ως περισσότερο αποτελεσματική, λιγότερο

15ης Δεκεμβρίου 2011 για την απαλλαγή των κληρονομιών από τη διπλή φορολογία σχετικά με ένα ολοκληρωμένο σύστημα απαλλαγής από τη διπλή φορολογία των διασυννοριακών κληρονομιών εντός της ΕΕ και ανακοίνωσε ότι θα προχωρήσει σε έναρξη συζητήσεων με κράτη μέλη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η κατάλληλη συνέχειά της^{41,42}.

Σκοπός των προτεινόμενων μέτρων είναι η διευθέτηση των περιπτώσεων διπλής φορολογίας, έτσι ώστε το συνολικό επίπεδο του φόρου για μία δεδομένη κληρονομιά να μην είναι υψηλότερο από το επίπεδο που θα εφαρμοζόταν, εάν μόνο το κράτος μέλος με το υψηλότερο επίπεδο φορολογίας μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών είχε φορολογική δικαιοδοσία για την κληρονομιά σε όλα τα μέρη της.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το σημείο 13 του προοιμίου της Σύστασης 2011/856/ΕΕ: «Η διπλή φορολόγηση των κληρονομιών δεν διευθετείται επί του παρόντος με ολοκληρωμένο τρόπο σε εθνικό ή σε διμερές επίπεδο, ή με βάση το δίκαιο της Ένωσης. Για να εξασφαλισθεί η ομαλή λειτουργία της

εσωτερικής αγοράς, θα πρέπει να ενθαρρυνθεί ένα πιο ολοκληρωμένο σύστημα χορήγησης απαλλαγών από τη διπλή φορολογία των κληρονομιών για τις διασυννοριακές υποθέσεις».

Έτσι, κατά το άρθρο 4 της Σύστασης, «Κατά την επιβολή των φόρων κληρονομιάς, τα κράτη μέλη πρέπει να παρέχουν τις φορολογικές απαλλαγές σύμφωνα με τα σημεία 4.1 έως 4.4.

4.1. Φορολογικές απαλλαγές για τα ακίνητα και κινητά περιουσιακά στοιχεία της μόνιμης εγκατάστασης

Κατά την επιβολή των φόρων κληρονομιάς, τα κράτη μέλη θα πρέπει να παραχωρούν φορολογικές απαλλαγές όσον αφορά τον φόρο κληρονομιάς που εφαρμόζεται από ένα άλλο κράτος μέλος για τα ακόλουθα περιουσιακά στοιχεία:

α) τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται σε αυτό το άλλο κράτος μέλος·

β) τα κινητά περιουσιακά στοιχεία που αποτελούν ιδιοκτησία των επιχειρήσεων της μόνιμης εγκατάστασης η οποία βρίσκεται σε εκείνο το άλλο κράτος μέλος⁴³».

Η σημασία της έκδοσης της συγκεκριμένης Σύστασης αποτελεί ένα βήμα προς επίλυση του ακανθώδους προβλήματος της διπλής φορολογίας στο πεδίο του κληρονομικού δικαίου. Η Σύσταση, ως πράξη του παράγωγου δικαίου, μπορεί να μην έχει άμεση ισχύ, αλλά ο ρόλος της είναι σημαντικός, καθώς έχει κριθεί ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις Συστάσεις, ιδίως όταν με αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται η ερμηνεία του ευρωπαϊκού δικαίου⁴⁴. Επίσης, προετοιμάζει το έδαφος για πολιτική πρωτοβουλία νομοθετικής ρύθμισης με δεσμευτική ισχύ.

VI. Συμπεράσματα

Παραπάνω επιχειρήθηκε να καταδειχθεί ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ασχοληθεί με είδη φόρων που έχουν ταυτιστεί ως επί το πλείστον με την εθνική κυριαρχία των κρατών μελών. Το τελευταίο είναι ορθό, αλλά όπως καταδείχθηκε, ακόμα και οι ως επί το πλείστον εθνικοί φόροι, όπως είναι και οι φόροι κληρονομιάς, μπορεί να καταστούν εμπόδιο για τις θεμελιώδεις ελευθερίες και να οδηγήσουν σε δυσμενή μεταχείριση των πολιτών της Ένωσης.

Η νομολογία σχετικά με τους φόρους κληρονομιάς μας οδηγεί σε δύο βασικές επισημάνσεις: Πρώτον, τα κρά-

χρονοβόρα και δαπανηρή. Βλ. σχ., Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής-Σύνοψη της αξιολόγησης του αντικτύπου που συνοδεύει το έγγραφο, SEC(2011) 1490 τελικό, ό.π.

41. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Προτάσεις της Επιτροπής για την αντιμετώπιση της διπλής φορολογίας κληρονομιών, ό.π., σ. 220.

42. Πριν την έκδοση της Σύστασης 2011/856/ΕΕ είχε προηγηθεί η Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Κατάργηση των διασυννοριακών φορολογικών εμποδίων για τους πολίτες της ΕΕ/* COM/2010/769 τελικό */ , που ειδικά όσον αφορά στο θέμα των φόρων κληρονομιάς ανέφερε τα εξής: «Φαίνεται ότι οι διασυννοριακές υποθέσεις φόρου κληρονομιάς απασχολούν όλο και περισσότερο τους πολίτες της ΕΕ. Ουδέποτε ζητήθηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να εξετάσει κανόνες περί φόρου κληρονομιάς των κρατών μελών της ΕΕ πριν από το 2003, έκτοτε όμως τα εθνικά δικαστήρια έχουν παραπέμψει οκτώ υποθέσεις στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Επιπλέον, πολλές καταγγελίες και ερωτήματα έχουν υποβληθεί στην Επιτροπή σχετικά με προβλήματα διάκρισης καθώς και διπλής φορολογίας στο θέμα αυτό. Τα προβλήματα διπλής φορολογίας προκύπτουν επειδή οι νόμοι των κρατών μελών τα οποία φορολογούν την κληρονομιά, διαφέρουν σημαντικά ακόμη και ως προς τον υποκείμενο στον φόρο. Επιπλέον, είναι πολύ λίγες οι διμερείς φορολογικές συμβάσεις μεταξύ κρατών μελών που ρυθμίζουν τη διπλή φορολογία της κληρονομιάς και δεν φαίνονται να είναι πλήρεις οι μονομερείς μηχανισμοί φορολογικών ελαφρύνσεων των κρατών μελών. Η Επιτροπή αναλύει, επί του παρόντος, αυτά τα διασυννοριακά προβλήματα φόρου κληρονομιάς και πραγματοποιεί ευρείες διαβουλεύσεις. Εξετάζει λύσεις όπως παροχή κατευθυντηρίων γραμμών για την κατάργηση πτυχών που εισάγουν διακρίσεις και ζητά από τα κράτη μέλη να καταστήσουν πληρέστερους τους μονομερείς μηχανισμούς τους για την αποφυγή διπλής φορολόγησης. Η Επιτροπή πρόκειται να υποβάλει προτάσεις για την αντιμετώπιση διασυννοριακών προβλημάτων φορολογίας της κληρονομιάς στα μέσα του 2011, με βάση τα αποτελέσματα της υπό εξέλιξη εκτίμησης επιπτώσεων».

43. Περισσότερα για τη Σύσταση 2011/856/ΕΕ της Επιτροπής της 15ης Δεκεμβρίου 2011, βλ. Μ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΟΥ, Προτάσεις της Επιτροπής για την αντιμετώπιση της διπλής φορολογίας κληρονομιών, ό.π., σ. 219 επ.

44. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ, κατ' άρθρον ερμηνεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, ειδικά Μ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΗ, άρθρο 288, σ. 1200.

και ενωσιακό δίκαιο

τη μέλη δεν πρέπει να εφησυχάζουν ως προς την «ενωσιακότητα» των εθνικών τους φόρων, καθώς οι εθνικές ρυθμίσεις αυτών μπορούν να οδηγούν σε διακριτική μεταχείριση και να καθιστούν δυσμενέστερη ή αδύνατη την απόλαυση των θεμελιωδών ελευθεριών της ΕΕ. Δεύτερον, η συντονισμένη δράση Ευρωπαϊκής Επιτροπής και

κρατών μελών μπορεί να οδηγήσει στην εξάλειψη του προβλήματος της διπλής φορολόγησης των κληρονομιών, εφόσον υπάρχει η πολιτική βούληση από τα κράτη μέλη που επιβάλλουν φόρους κληρονομιάς να συντονίσουν τις νομοθεσίες τους.

Οι οδοντιατρικοί σύλλογοι ως ενώσεις επιχειρήσεων κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

Νικόλαος Εμμ. Ζευγώλης*

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, με τις υπ' αριθ. ΣτΕ Ολ 149/2015 & ΣτΕ Ολ 150/2015 αποφάσεις του, κατ' ουσίαν ακολούθησε και επιβεβαίωσε την πάγια σχετική νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση την οποία έχει γίνει δεκτό ότι το δημοσίου δικαίου καθεστώς μιας επαγγελματικής οργάνωσης δεν αποκλείει *a priori* την εφαρμογή των κανόνων περί ανταγωνισμού της Συνθήκης της Λισαβόνας. Ειδικότερα, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε με τις συγκεκριμένες αποφάσεις ότι οι οδοντίατροι ασκούν οικονομική δραστηριότητα κι, επομένως, συνιστούν «επιχειρήσεις» υπό το πρίσμα των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού, ανεξαρτήτως από το γεγονός ότι η άσκηση του επαγγέλματός τους ρυθμίζεται. Επιπλέον, υπό το πρίσμα των ίδιων κανόνων, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι Οδοντιατρικοί Σύλλογοι, ως επαγγελματικές ενώσεις οδοντιάτρων, συνιστούν «ενώσεις επιχειρήσεων» και, άρα, – υπό τον όρο *sine qua non* ότι συντρέχουν οι αναγκαίες προς τούτο προϋποθέσεις – εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων περί ελεύθερου ανταγωνισμού, ανεξαρτήτως από την ιδιότητά τους ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (νπδδ).

Συμβούλιο της Επικρατείας – οδοντίατροι – οδοντιατρικοί σύλλογοι – ανταγωνισμός – νπδδ – επιχειρήσεις – ενώσεις επιχειρήσεων – καθορισμός τιμών – Συνθήκη της Λισαβόνας – ασυμμετρία πληροφόρησης – δεοντολογικοί κανόνες – κανονιστικές ρυθμίσεις – ελεύθερα ή ελευθέρια επαγγέλματα

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Όπως έχει γίνει δεκτό από την εθνική νομολογία¹, βασικό και κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο του ελευθέρου επαγγέλματος² αποτελεί η κατά κύριο λόγο πνευματική δραστηριότητα³, όπως αυτή εκδηλώνεται διά της προσωπικής άσκησης επιστήμης ή τέχνης επ' αμοιβή⁴ και χωρίς να μεσολαβεί κάποιο πρόσωπο⁵. Όπως προκύπτει από τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 45 του ν.δ. 3323/1955, ως αυτή έχει τροποποιηθεί και ισχύει⁶, οι οδοντίατροι – μεταξύ άλλων – εντάσσονται στα λεγόμενα ελευθέρια επαγγέλματα. Αποτελεί, βεβαίως, ζήτημα⁷ το γεγονός ότι συχνά οι ελεύθεροι επαγγελματίες ασκούν τη δραστηριότητά τους μέσω μιας τέτοιας οργάνωσης, ώστε τελικά

η προσωπική συμβολή του ελεύθερου επαγγελματία να μην απαιτείται, δεδομένου ότι αυτή ασκείται δι' άλλων συναδέλφων του, οι οποίοι παρέχουν μισθωτές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικά, ενδεικτικά μόνο, σχετικά παραδείγματα αποτελούν αυτά των μεγάλων δικηγορικών γραφείων ή των οργανωμένων εκπαιδευτικών φροντιστηρίων ή των μεγάλων φαρμακείων⁸.

2. Συνοπτικό περιεχόμενο των επίμαχων αποφάσεων του ΣτΕ

Το Συμβούλιο της Επικρατείας με τις πρόσφατες αποφάσεις του, ήτοι τη ΣτΕ Ολ 149/2015 & τη ΣτΕ Ολ 150/2015, κατ' ουσίαν ακολούθησε και επιβεβαίωσε την πάγια σχετική νομολογία του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ)⁹, σύμφωνα με την οποία έχει γίνει δεκτό ότι το δημοσίου δικαίου καθεστώς μιας επαγγελματικής οργάνωσης δεν εμποδίζει την εφαρμογή του άρθρου 85 της Συνθήκης (ήδη 101 ΣΛΕΕ). Κατά το γράμμα της, η εν λόγω διάταξη εφαρμόζεται σε συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων και σε αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων. Επομένως, το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνεται μια απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων, καθώς και ο νομικός χαρακτηρισμός που δίνεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο από την εθνική έννομη τάξη δεν

* Δ.Ν., Δικηγόρος, Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου. Οι απόψεις στο παρόν κείμενο είναι αυστηρά προσωπικές.

1. Ενδεικτικές μόνον και χαρακτηριστικές είναι οι αποφάσεις ΣτΕ 634/1962, 2984/1964.

2. Κατά βάση, τα διδάγματα της επιστήμης και της κοινής πείρας είναι εκείνα που θα συνδράμουν καταλυτικά στην αποσαφήνιση του ερωτήματος εάν ένα επάγγελμα εντάσσεται στα λεγόμενα ελευθέρια επαγγέλματα ή όχι.

3. Σε αντιδιαστολή με το κύριο χαρακτηριστικό της εμπορικής επιχείρησης, που είναι η υλική κερδοσκοπική εκμετάλλευση αυτής.

4. Δηλ. όχι μισθό.

5. Βλέπε Β. ΚΟΝΔΥΛΗ, Ελευθέρια Επαγγέλματα και Κοινοτικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού, 2000, σ. 46, παρ. 33.

6. Ειδικότερα, η παρ. 1, η οποία είχε αντικατασταθεί με το άρθρ. 12 το ν. 1563/1985, αντικαταστάθηκε και πάλι ως άνω με την παρ. 1 του άρθρου 10 του ν. 1828/1989 και ισχύει από 01.01.1988.

7. Το οποίο, πάντως, ως θέμα εκφεύγει του αντικειμένου της παρούσας μελέτης.

8. Σημειώνεται ότι η Οδηγία 2006/123/ΕΚ (Bollkenstein) εφαρμόζεται σε ένα μεγάλο φάσμα μη μισθωτών υπηρεσιών και στα ελεύθερα επαγγέλματα, εξαιρουμένου ωστόσο του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. Βλέπε σχετικά Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, 2012, σσ. 526-527.

9. Βλέπε ενδεικτικώς αποφάσεις ΔΕΚ C-180/98 έως C-184/98, *Pavlon κ.λπ.*, 12.09.2000, ECLI:EU:C:2000:428, παρ. 85, ΔΕΚ C-123/83, *BNIC/Clair*, 30.01.1985, ECLI:EU:C:1985:33, παρ. 17, ΔΕΚ C-35/96, *Επιτροπή/Ιταλία*, 18.06.1998, ECLI:EU:C:1998:303, παρ. 40.

επηρεάζουν τη δυνατότητα εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού και, ιδίως, του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (πρώην 85 ΣυνθΕΚ). Ως εκ τούτου, το Συμβούλιο της Επικρατείας με τις ανωτέρω πρόσφατες αποφάσεις του επιβεβαίωσε ότι συνιστά επιχείρηση, κατά το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που αποτελεί φορέα οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή ασκεί δραστηριότητα προσφοράς αγαθών ή υπηρεσιών σε δεδομένη αγορά, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που το διέπει και τον τρόπο χρηματοδότησής του. Υπό το ίδιο πρίσμα και στο απλό πλαίσιο, μια επαγγελματική οργάνωση δύναται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να συνιστά «ένωση επιχειρήσεων» κατά την έννοια του άρθρου 1 του ν. 703/1977 (ήδη άρθρου 1 του ν. 3959/2011¹⁰), ακόμη και στην περίπτωση εκείνη που η εν λόγω επαγγελματική οργάνωση τελεί υπό καθεστώς δημοσίου δικαίου. Επιπροσθέτως, μια απόφαση επαγγελματικής οργάνωσης, βάσει της οποίας εναρμονίζονται οι αμοιβές επιχειρήσεων-μελών της σύμφωνα με σχετικούς πίνακες κατώτατων ορίων αμοιβών, έχει ως συνέπεια τον περιορισμό του ανταγωνισμού και, ως εκ τούτου, καταρχήν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 του ν. 703/1977 (ήδη άρθρου 1 του ν. 3959/2011). Ωστόσο, μια τέτοια απόφαση ενδέχεται να μην εμπίπτει στις διατάξεις του εθνικού δικαίου περί ελεύθερου ανταγωνισμού σε δύο διαζευκτικά περιπτώσεις: 1) εφόσον στην οργάνωση αυτή έχει ανατεθεί κανονιστική εξουσία στον συγκεκριμένο τομέα, η εν λόγω οργάνωση απαρτίζεται κατά πλειοψηφία από εκπροσώπους της δημόσιας εξουσίας και η απόφαση λαμβάνεται με κριτήρια δημοσίου συμφέροντος¹¹, ή 2) στην περίπτωση εκείνη που η επαγγελματική οργάνωση δεν απαρτίζεται κατά πλειοψηφία από εκπροσώπους της δημόσιας εξουσίας, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέλη της μπορούν να χαρακτηρισθούν ανεξάρτητοι εμπειρογνώμονες ως προς τους οικείους επιχειρηματίες, υποχρεωμένοι από τη διάταξη, βάσει της οποίας τους παρέχεται η σχετική εξουσιοδότηση, να καθορίζουν τους πίνακες αμοιβών, λαμβάνοντας όμως υπόψη όχι μόνον τα συμφέροντα των επιχειρήσεων αλλά επιπλέον και το γενικό συμφέρον.

Με βάση τις ανωτέρω ακροθιγώς αναφερόμενες επισημάνσεις, κρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας με τις εν θέματι αποφάσεις του ότι οι οδοντίατροι ασκούν οικονομική δραστηριότητα και, επομένως, αποτελούν «επιχειρήσεις», κατά την έννοια του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 703/1977, ανεξαρτήτως από το γεγονός ότι η άσκηση του επαγγέλματός τους ρυθμίζεται. Επιπλέον, οι Οδοντιατρικοί Σύλλογοι, ως επαγγελματικές ενώσεις οδοντι-

ατρων οι οποίοι αποτελούν «επιχειρήσεις»¹², συνιστούν με τη σειρά τους «ενώσεις επιχειρήσεων» κατά την ίδια ανωτέρω διάταξη και, εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της, ανεξαρτήτως από την ιδιότητά τους ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (νπδδ) και την εξ αυτού του λόγου κρατική εποπτεία επ' αυτών, καθώς και ανεξάρτητα από το γεγονός ότι έχουν, μεταξύ άλλων, και σκοπούς αναπόδραστα αναγόμενους στην προστασία γενικά της δημόσιας υγείας.

3. Οι αποφάσεις των οδοντιατρικών συλλόγων περί καθορισμού κατωτάτων ορίων αμοιβών ως «δεοντολογικοί κανόνες»

Με βάση τις ανωτέρω επισημάνσεις, οι αποφάσεις των οδοντιατρικών συλλόγων περί καθορισμού κατωτάτων ορίων αμοιβών δεν δύναται να διαφύγουν από το πεδίο των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού εκ μόνου του λόγου ότι χαρακτηρίζονται από τους ίδιους τους οδοντιατρικούς συλλόγους ως «δεοντολογικοί κανόνες». Οι συγκεκριμένες αποφάσεις συνιστούν αποφάσεις «ενώσεων επιχειρήσεων», έχουσες ως συνέπεια τον περιορισμό του ανταγωνισμού και, ως εκ τούτου, αντίκεινται στο άρθρο 1 του ν. 703/1977, δεδομένου μάλιστα ότι «οι συγκεκριμένες αποφάσεις περί καθορισμού κατωτάτων ορίων αμοιβών δεν εκδίδονται με βάση κάποια εξουσιοδοτική διάταξη, με την οποία να ανατίθενται στους οδοντιατρικούς συλλόγους αντίστοιχες προς τον σκοπό αυτόν κανονιστικές αρμοδιότητες»¹³. Αποσαφήνισε δε το Συμβούλιο της Επικρατείας, ιδίως με την υπ' αριθμ. 149/2015 απόφασή του, ότι και μεν από τη διάταξη του άρθρου 21 παρ. 3 του Συντάγματος απορρέει υποχρέωση του Κράτους να μεριμνά για την προστασία της υγείας των πολιτών¹⁴, εντούτοις δεν απαγορεύεται η παροχή υπηρεσιών υγείας από ιδιωτικούς φορείς¹⁵. Και και μεν, από τη διάταξη του άρθρου 21 παρ. 3 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με τα άρθρα 5 παρ. 1 και 106 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος¹⁶, συνάγεται

10. ΦΕΚ Α' 93/2011

11. Βλέπε χαρακτηριστικά ΔΕΚ C-96/94, *Centro Servizi Spediporto*, 05.01.1995, ECLI:EU:C:1995:308, παρ. 23 έως 25, και C-35/96, *ο.π.*, παρ. 41 έως 44, και C-180/98 έως C-184/98, *ο.π.*, παρ. 87.

12. Ασχέτως εάν ο χαρακτήρας του ελεύθερου επαγγέλματος που ασκούν προσιδιάζει περισσότερο στον χαρακτήρα λειτουργήματος για το κοινωνικό σύνολο.

13. Σημειώνεται ότι το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) έχει κρίνει συναφώς ότι οι δραστηριότητες εκείνες που εμπίπτουν στην άσκηση των προνομίων δημόσιας εξουσίας δεν έχουν οικονομικό χαρακτήρα ο οποίος θα δικαιολογούσε την εφαρμογή των κανόνων περί ανταγωνισμού της Συνθήκης. Βλ. χαρακτηριστικά ΔΕΚ C-364/92, *SAT Fluggesellschaft*, 19.01.1994, ECLI:EU:C:1994:7, παρ. 30 και 31.

14. Βλέπε και Ολομ. ΣτΕ 400/1986.

15. Βλέπε σχετικά και ΣτΕ 1374/1997.

16. Βλέπε σχετικά Π. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟ, *Το Δημόσιο Δίκαιο στον ασθερισμό της οικονομικής κρίσης*, Τόμος 1, 2η έκδ., 2014, σσ. 133-134.

ότι επιτρέπεται ρυθμιστική παρέμβαση του Κράτους στη σχετική επιχειρηματική δραστηριότητα, προς τον σκοπό της προστασίας της υγείας και υπό τους όρους της αρχής της αναλογικότητας¹⁷, καθώς και η δημιουργία δημόσιου τομέα υγείας¹⁸, ωστόσο ο συγκεκριμένος τομέας, σύμφωνα με τις εν λόγω διατάξεις, συνυπάρχει με τον ιδιωτικό. Σημειώνεται δε, επιπροσθέτως, ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες υγείας λειτουργούν με βάση τους κανόνες της αγοράς και υπόκεινται στις ανωτέρω αναφερθείσες διατάξεις περί ελεύθερου ανταγωνισμού, οι οποίες αποσκοπούν τόσο στην προστασία των καταναλωτών όσο και στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών. Υπ' αυτό το πρίσμα, γίνεται δεκτό ότι η προστασία της δημόσιας υγείας, διά του καθορισμού κατωτάτου ορίου αμοιβών οδοντιατρικών υπηρεσιών, θα μπορούσε να εξασφαλιστεί με τη ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους, διά της εκδόσεως προεδρικού διατάγματος με βάση πρόταση του αρμόδιου Υπουργού, και όχι διά της αποφάσεως των οδοντιατρικών συλλόγων¹⁹.

17. Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Π. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, (ό.π., σ. 131), «[η] θεμελιώδης σημασία της συνταγματικής κατοχύρωσης της αρχής της αναλογικότητας έγκειται στο γεγονός ότι συνιστά μίαν ακόμη εγγύηση υπέρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με την ακόλουθη διευκρίνιση: *Ναι μεν, σύμφωνα με την κατά το Σύνταγμα επιφύλαξη υπέρ του νόμου, ο νομοθέτης μπορεί, μέσω των κανόνων δικαίου που θεσπίζει, να οριοθετεί το πλαίσιο άσκησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πλην όμως, και με βάση την αρχή της αναλογικότητας: *En ambiguitate («in dubio»), η κάθε είδους νομοθετική οριοθέτηση πρέπει να ερμηνεύεται προς την κατεύθυνση εκείνη, η οποία ευνοεί την όσο το δυνατόν ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος. Άρα, οι κάθε είδους περιοριστικοί όροι άσκησης του πρέπει να ερμηνεύονται στενώς. Εν πάση δε περιπτώσει, η οιαδήποτε νομοθετική οριοθέτηση δεν μπορεί να οδηγεί σε «τήξη» του πυρήνα του προστατευόμενου δικαιώματος. Δηλαδή δεν μπορεί να φθάνει έως το σημείο εκείνο, πέραν του οποίου το δικαίωμα αποδυναμώνεται πλήρως «εν τοις πράγμασι». Άρα, ουδεμία μορφή δημοσίου συμφέροντος – και γίνεται εδώ λόγος για το δημόσιο συμφέρον, αφού αυτό και μόνο, κατά την πάγια νομολογία, συνιστά το συνταγματικώς ανεκτό μέσο οριοθέτησης της άσκησης του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος – είναι σε θέση, κατά την εκτίμηση και στάθμισή του από τα αρμόδια κρατικά όργανα, να οδηγήσει έως την αποσύνθεση του πυρήνα του δικαιώματος. Α fortiori δε, στην πλήρη αποδόμησή του. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, από την ίδια τη θεσμική του ιδιοσυγκρασία, το δημόσιο συμφέρον μπορεί να εμφανίζεται «υπέρτερο», ώστε να είναι σε θέση να διαδραματίσει τον ρόλο του στο πλαίσιο εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας. Ουδέποτε όμως [...] μπορεί να εμφανίζεται ως «υπέρτατο». Ητοι ως θεσμικό εργαλείο ικανό να αιτιολογήσει, κατ' αμάχητο μάλιστα τεκμήριο, νομοθετικές παρεμβάσεις πλήρους αποδόμησης του πυρήνα των συνταγματικώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων».**

18. Βλέπε και ν. 1397/1983 περί «Εθνικού Συστήματος Υγείας» (ΦΕΚ Α' 143), όπως αυτός τροποποιήθηκε και ισχύει.

19. Βλέπε αναλυτικά για το ζήτημα Ε. ΚΟΥΤΟΥΠΑ-ΡΕΓΚΑΚΟΥ, Δημόσιο δίκαιο του ανταγωνισμού. Η συμβολή του ευρωπαϊκού δι-

4. Η εφαρμογή του λειτουργικού κριτηρίου για τον προσδιορισμό της έννοιας της «επιχείρησης» και της «ένωσης επιχειρήσεων»

Με τις κρινόμενες αιτήσεις ζητήθηκε η αναίρεση των υπ' αριθμ. 1027 και 1028/2007 αποφάσεων του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών²⁰, με τις οποίες απορρίφθηκαν οι αντίστοιχες προσφυγές των αναιρεσιόντων οδοντιατρικών συλλόγων κατά της 292/IV/12.09.2005 απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Οι ανωτέρω αποφάσεις του εθνικού ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου εκτιμάται ότι είναι εξόχως σημαντικές για τους παρακάτω κυρίως λόγους: Καταρχάς, με τις συγκεκριμένες αποφάσεις επιβεβαιώνεται η πάγια ευρωπαϊκή νομολογία, σύμφωνα με την οποία η έννοια της επιχείρησης τόσο κατά το άρθρο 101 όσο και κατά το άρθρο 102 ΣΛΕΕ καλύπτει κάθε φορέα ο οποίος ασκεί οικονομική δραστηριότητα, δηλαδή δραστηριότητα που συνίσταται στην προσφορά προϊόντων ή/και υπηρεσιών σε συγκεκριμένη γεωγραφική αγορά, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που τον διέπει και τον τρόπο χρηματοδότησής του²¹. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται ότι, τόσο με βάση την ενωσιακή όσο και με βάση την εθνική νομολογία, το κριτήριο για την εννοιολογική οριοθέτηση της επιχείρησης με βάση

καίου στη δημιουργία ενός νέου κλάδου του δημοσίου δικαίου, ΔηΣΚΕ, 2008, σ. 30 (36).

20. Βλέπε και παρατηρήσεις Ν. ΖΕΥΓΩΛΗ σχετικά με τις υπ' αριθμ. 1026/2007, 1027/2007, 1028/2007 αποφάσεις του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών (προσφυγές της Ελληνικής Οδοντιατρικής Ομοσπονδίας, του Οδοντιατρικού Συλλόγου Πειραιά και των Οδοντιατρικών Συλλόγων Αττικής, Θεσσαλονίκης, Μαγνησίας, Ηρακλείου, Σερρών και Αχαΐας κατά της υπ' αριθμ. 292/IV/2005 απόφασης της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού), ΕΕΕυρΔ, 2007, σ. 375. Εκτιμάται ότι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη υπόθεση η θέση του Διοικητικού Εφετείου, σύμφωνα με την οποία, μεταξύ άλλων, «η κρατική εξουσία δεν δύναται να λαμβάνει ή να διατηρεί σε ισχύ μέτρα, έστω και αν αυτά είναι νομοθετικής ή κανονιστικής φύσεως, δυνάμενα να εξουδετερώσουν την πρακτική αποτελεσματικότητα των εφαρμοστέων επί επιχειρήσεων κανόνων ανταγωνισμού». Φαίνεται ότι το συγκεκριμένο σκεπτικό του Διοικητικού Εφετείου επηρέασαν ενδεχομένως οι σκέψεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην ΔΕΚ), όπως αυτές αποτυπώθηκαν κατά την εξέταση της υπόθεσης C/IF, C-198/01 [Βλέπε παρατηρήσεις Ν. ΖΕΥΓΩΛΗ επί της υπ' αριθμ. C-198/01 απόφασης (C/IF, ECLI:EU:C:2003:430) του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 09.09.2003, ΕΕΕυρΔ, 2007, σ. 571].

21. Βλέπε σχετικά αποφάσεις ΔΕΚ C-118/85 *Επιτροπή/Ιταλία*, 16.06.1987, ECLI:EU:C:1987:283, παρ. 7, και C-35/96, ό.π. (εκτελωνιστές – Εθνικό Συμβούλιο Εκτελωνιστών Ιταλίας), παρ. 36, ΔΕΚ C-41/90, *Höfner and Elser/Macrotron*, 23.04.1991, ECLI:EU:C:1991:161, παρ. 21 (Δημόσια Υπηρεσία Ευρέσεως Εργασίας), ΔΕΚ C-244/94, *Federation Francaise des Societes d'Assurance* κ.λπ., 16.11.1995, ECLI:EU:C:1995:392, παρ. 14 (Μη κερδοσκοπικός οργανισμός διαχείρισης ασφαλιστικού συστήματος), ΔΕΚ C-55/96, *Job Centre*, 11.12.1997, ECLI:EU:C:1997:603, παρ. 21 (Δημόσιο Γραφείο Ευρέσεως Εργασίας).

τους κανόνες του ανταγωνισμού (άρθρα 101 έως και 109 ΣΛΕΕ²²) είναι αμιγώς λειτουργικό²³: με βάση το συγκεκριμένο λειτουργικό κριτήριο, επιχείρηση δύναται να αποτελέσει κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή οικονομική ενότητα που ασκεί εμπορική ή άλλη δραστηριότητα²⁴. Υπό το πρίσμα αυτό γίνεται δεκτό ότι και ο όμιλος επιχειρήσεων²⁵, ως ενιαία οικονομική μονάδα, συνιστά μία επιχείρηση με βάση την ευρωπαϊκή νομολογία²⁶.

Στην έννοια της οικονομικής δραστηριότητας εμπίπτει κάθε δραστηριότητα προσφοράς αγαθών ή υπηρεσιών σε συγκεκριμένη σχετική αγορά²⁷. Στο πλαίσιο αυτό, για παράδειγμα, με βάση την απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση *Wouters* κ.λπ. (C-309/99)²⁸, *ad hoc* κρίθηκε ότι οι δικηγόροι αποτελούν επιχειρήσεις²⁹. Ως εκ τούτου, όπως πλέον παρατηρείται χαρακτηριστικά και στην εθνική νομολογία, «*μία επαγγελματική οργάνωση μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να αποτελεί 'ένωση επιχειρήσεων' κατά την έννοια του άρθρου 1 του ανωτέρω νόμου (ήτοι του ν. 703/77³⁰), ακόμη και αν τελεί υπό καθεστώς δημοσίου δικαίου*». Οι οδοντίατροι παρέχουν, έναντι αμοιβής, υπηρεσίες οδοντιατρικής αρωγής συνιστάμενες σε οδοντια-

τρική και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Επιπλέον, αναλαμβάνουν τους χρηματοοικονομικούς κινδύνους που σχετίζονται με την άσκηση των δραστηριοτήτων αυτών, διότι, σε περίπτωση ανισορροπίας ανάμεσα στα έσοδα και στα έξοδα, ο ίδιος ο οδοντίατρος καλείται να υποστεί τα διαχειριστικά ελλείμματα³¹. Υπ' αυτό το πρίσμα οι οδοντίατροι που (υποχρεωτικά) είναι εγγεγραμμένοι στους οδοντιατρικούς συλλόγους της χώρας ασκούν οικονομική δραστηριότητα και, κατά συνέπεια, αποτελούν επιχειρήσεις κατά την έννοια των άρθρων 1 και 2 του ν. 703/77 και των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ (πρώην 81 και 82 Συν-ΘΕΚ), χωρίς ο περίπλοκος και τεχνικός χαρακτήρας των υπηρεσιών που παρέχουν και το γεγονός ότι η άσκηση του επαγγέλματός τους ρυθμίζεται να μπορούν να μεταβάλουν το συμπέρασμα αυτό³².

Παρατηρείται ότι για την έννοια της ένωσης επιχειρήσεων κύριο στοιχείο αποτελεί η ύπαρξη επιχειρήσεων και όχι η ένωση, επειδή ο βασικός στόχος της ρυθμίσεως τόσο του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ όσο και του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 703/77 (ήδη άρθρου 1 του ν. 3959/2011) είναι «*να αποφευχθεί η καταστρατήγηση της απαγορεύσεως ύπαρξης περιοριστικών του ανταγωνισμού συμπεριφορών μέσω της ανάθεσης σε ένα κοινό όργανο της λήψεως αποφάσεως που ουσιαστικά θα αναπαρήγαγε το περιεχόμενο άμεσης συμφωνίας των επιμέρους επιχειρηματιών*»³³.

5. Το κρίσιμο στοιχείο της ύπαρξης ή μη κανονιστικής ρύθμισης, καθώς και του περιεχομένου αυτής στην περίπτωση ύπαρξης της

Με βάση την ανωτέρω ανάλυση, αποφάσεις των οδοντιατρικών συλλόγων περί καθορισμού κατωτάτων ορίων αμοιβών δεν εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού εκ του λόγου και μόνον ότι αυτές χαρακτηρίζονται από τους εν λόγω συλλόγους ως «*δεοντολογικοί κανόνες*». Σ' αυτό το πλαίσιο, είναι κρίσιμο να ειπωθεί ότι οι συγκεκριμένες αποφάσεις δεν εκδόθηκαν βάσει εξουσιοδοτικής διάταξης με την οποία να έχει ανατεθεί στους οδοντιατρικούς συλλόγους αντίστοιχη κανονιστική αρμοδιότητα³⁴. Ως εκ τούτου, οι συγκεκριμένες αποφάσεις συνιστούν αποφάσεις «*ενώσεων επι-*

-
22. Επομένως, καταλαμβάνονται και οι διατάξεις περί κρατικών ενισχύσεων.
23. Πολύ αναλυτικά για την έννοια της επιχείρησης, της ένωσης επιχειρήσεων, καθώς και της ένωσης ενώσεων επιχειρήσεων, βλέπε Ν. ΖΕΥΓΩΛΗ, Το καρτέλ στο δίκαιο του ανταγωνισμού, 2008, σσ. 73-89. Για την έννοια της επιχείρησης στο ενωσιακό δίκαιο, βλέπε και Ι. ΙΝΤΖΕΣΙΛΟΓΛΟΥ, Μεθοδολογική κοινωνιολογική προσέγγιση της ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου του ανταγωνισμού από το ΔΕΚ: το παράδειγμα της έννοιας της επιχείρησης, Αρμ, Επιστημονική Επετηρίδα, 8/87, σ. 76.
24. Βλέπε σχετικά ΔΕΚ C-159/91 και C-160/91, *Poucet και Pistre*, 17.02.1993, ECLI:EU:C:1993:63, απόφαση *Job Centre*, ό.π., παρ. 21, απόφαση *Pavlov* κ.λπ., ό.π., παρ. 74.
25. Βλέπε σχετικά Δ. ΡΟΥΣΣΗ, Η εφαρμογή του άρθρου 81 Συν-ΘΕΚ (άρθρο 1 Ν 703/77) στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων, ΔΕΕτ., 2006, σ. 745 επ.
26. Βλέπε σχετικά αποφάσεις ΔΕΚ C-65/02 P και C-73/02 P, *Thyssen-Krupp/Επιτροπή*, 14.07.2005, ECLI:EU:C:2005:454, ΔΕΚ C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P έως C-208/02 P και C-213/02 P, *Dansk Rørindustri* κ.λπ./Επιτροπή, 28.06.2005, EU:C:2005:408, ΓεΔΕΕ T-66/99, *Minoan Lines/Επιτροπή*, 11.12.2003, ECLI:EU:T:2003:337, ΔΕΚ C-286/98, *Stora Kopparbergs Bergslags/Επιτροπή*, 16.11.2000, ECLI:EU:C:2000:630, ΓεΔΕΕ T-352/94, *Mo Och Domsjo/Επιτροπή*, 14.05.1998, ECLI: EU:T:1998:103.
27. Βλέπε C-118/ 85, ό.π., παρ. 7, και C-35/96, ό.π., παρ. 36.
28. Για την υπόθεση *Wouters*, βλέπε σχετικό σχόλιο από Κ. ΚΟΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Note sous CJCE, arrêt du 19 fevrier 2002, *Wouters*, aff. C-309/99, La semaine juridique – Édition generale, 2002, pp. 1350-1351.
29. Βλέπε σχετικά C-118/85, ό.π., και C-35/96, ό.π.
30. Όπως έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω, πλέον, ο ν. 703/77 έχει αντικατασταθεί από τον ν. 3959/2011.

-
31. Βλέπε ανάλογα υπόθεση *Wouters*, ό.π., παρ. 48.
32. Απόφαση *Pavlov* κ.λπ., ό.π., παρ. 77, καθώς και απόφαση *Wouters*, ό.π., παρ. 48.
33. Βλέπε Β. ΚΟΝΔΥΛΗ, Ελευθέρια επαγγέλματα και Κοινωνικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού, 2000, σ. 126 παρ. 212.
34. Όπως ήδη αναφέρθηκε, με βάση την ενωσιακή νομολογία, οι δραστηριότητες που εμπίπτουν στην άσκηση των προνομίων δημόσιας εξουσίας δεν έχουν οικονομικό χαρακτήρα, ο οποίος να δικαιολογεί την εφαρμογή των κανόνων περί ανταγωνισμού της Συνθήκης (απόφαση *SAT Fluggesellschaft*, ό.π., παρ. 30-31).

χειρήσεων» που έχουν ως συνέπεια τον περιορισμό του ανταγωνισμού.

Για τους παραπάνω λόγους, ορθώς η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας με την υπ. αριθ. 149/2015 απόφασή της έκρινε ότι «νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, όπως ο αναιρεσείων οδοντιατρικός σύλλογος, ανεξάρτητα από το εάν, παράλληλα με τα επαγγελματικά συμφέροντα των μελών τους, επιδιώκουν και δημόσιους σκοπούς, ασκώντας, κατά τούτο, δημόσια εξουσία, αποτελούν, πάντως, «ενώσεις επιχειρήσεων» κατά την έννοια του άρθρου 1 του ν. 703/1977, και παραβιάζουν την εν λόγω διάταξη, εφ' όσον, όπως εν προκειμένω, οι συγκεκριμένες ενέργειές τους, που έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, δεν γίνονται βάσει εξουσιοδοτικής διατάξεως, με την οποία να τους έχουν ανατεθεί αντίστοιχες αρμοδιότητες με καθορισμό κριτηρίων δημοσίου συμφέροντος». Είναι χαρακτηριστικό ότι, σε αρκετές περιπτώσεις, έχει διαπιστωθεί ότι μία ένωση επιχειρήσεων αποτέλεσε το *forum* για την εδραίωση παράνομων συμπεριφορών τύπου οριζοντίων συμπράξεων και, βέβαια, σε κάποιες από τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, ιδίως όταν αυτές αφορούσαν σε καρτέλ, τα πρόστιμα ήταν αυστηρά³⁵. Ως εκ τούτου, συνάγεται ότι, στην εξεταζόμενη περίπτωση, ορθώς έγινε δεκτό από το Συμβούλιο της Επικρατείας στις δύο ως άνω αποφάσεις του (149 & 150/2015) ότι η ύπαρξη των ενώσεων επιχειρήσεων, με τη μορφή οδοντιατρικών συλλόγων, ακόμη και εάν αυτή καταρχάς τελεί υπό καθεστώς δημοσίου δικαίου, παρείχε κατ' ουσίαν μία νομιμοφανή «κάλυψη» για ανάληψη αντι-ανταγωνιστικής δραστηριότητας με τη μορφή καθορισμού κατώτατης τιμής παροχής οδοντιατρικής υπηρεσίας για τα μέλη τους³⁶ στο μέτρο και τον βαθμό που δεν είχαν ανατεθεί με βάση το σχετικό ρυθμιστικό πλαίσιο αντίστοιχες αρμοδιότητες στους οδοντιατρικούς συλλόγους με καθορισμό κριτηρίων δημοσίου συμφέροντος.

6. Παρεμφερή παραδείγματα

6.1. Η απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών για το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος

Ανάλογο ενδιαφέροντος είναι και η υπ' αριθ. 3657/2013 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών σε σχέση με

35. Βλέπε σχετικά Ν. ΖΕΥΓΟΛΙΣ / Ι. ΚΟΚΚΟΡΙΣ, Assessment of the conduct of trade associations and of its constituting members in competition law. The value of a conduct based approach for the assessment of concerted practices and of non formal agreements, HREL, 2005, p. 97.

36. Στη θεωρία (Ν. ΖΕΥΓΩΛΗ, Το καρτέλ, ό.π., σ. 79) γίνεται δεκτό ότι αυτό συμβαίνει, όταν, για παράδειγμα, συνάντηση των μελών μιας ένωσης στα γραφεία αυτής γίνεται αποβλέποντας στον από κοινού καθορισμό της οικονομικής τους πολιτικής εν γένει είτε στην κατανομή γεωγραφικών αγορών ανάμεσα στα μέλη είτε στην οργάνωση καθορισμού τιμών για την παροχή υπηρεσιών ή την πώληση προϊόντων εκ μέρους των μελών.

την προσφυγή του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΤΕΕ) κατά της υπ' αριθ. 512/VI/2010 απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού³⁷. Κατά την κρίση της συγκεκριμένης υπόθεσης, ορθώς η εθνική αρχή ανταγωνισμού προέβη στην εξής κρίσιμη διάκριση: ενώ έλαβε υπόψη της ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις (π.χ. εκείνες του π.δ. 696/1974), με τις οποίες θεσπίζεται κατώτατη υποχρεωτική αμοιβή για συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχουν οι μηχανικοί, επιφέρουν μεν περιορισμούς στον ανταγωνισμό, εντούτοις, συνιστώντας κρατική παρέμβαση (εθνικά μέτρα), εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 703/77, το οποίο εφαρμόζεται σε συμφωνίες ή αποφάσεις ή εναρμονισμένες πρακτικές επιχειρήσεων και όχι σε ρυθμίσεις κρατών, όσο και των διατάξεων του άρθρου 101 ΣΛΕΕ είτε αυτοτελώς εφαρμοζόμενου είτε σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η εθνική αρχή ανταγωνισμού δεν αξιολόγησε τα κρατικά μέτρα, αλλά μόνο τις επίμαχες αποφάσεις της Διοικούσας Επιτροπής του ΤΕΕ³⁸, επιβάλλοντας μάλιστα και πρόστιμο ύψους 60.000 ευρώ σε βάρος του ΤΕΕ. Το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών με την ως άνω απόφασή του απέρριψε την προσφυγή του ΤΕΕ κατά της εν λόγω απόφασης της εθνικής αρχής ανταγωνισμού.

6.2. Το παράδειγμα της βρετανικής αρχής ανταγωνισμού σε αντίστοιχη περίπτωση

Ανάλογη απόφαση, επιβάλλοντας μάλιστα πρόστιμο ύψους 500.000 λιρών, έλαβε πολύ πρόσφατα η βρετανική αρχή ανταγωνισμού (Competition and Markets Authority ή αλλιώς CMA) κατά της ένωσης οφθαλμοχειρουργών [Ophthalmologists (eye surgeons)], για αντι-ανταγωνιστική ανταλλαγή πληροφοριών και συμφωνίες τιμών³⁹. Ενδεχομένως, το αξιοσημείωτο ύψος του προστίμου στην προκειμένη περίπτωση, καταδεικνύει, κατά την άποψη του γράφοντος, τη «διαύγεια» με την οποία προσεγγίζουν τις περιπτώσεις των λεγόμενων ευγενών επαγγελματιών στο πλαίσιο του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού χώρες με Common Law καταβολές.

7. Αντί επιλόγου

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, για μία ακόμη φορά κλήθηκε να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο ως προς την

37. Όπως προκύπτει από τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 45 του ν.δ. 3323/1955, όπως αυτή έχει τροποποιηθεί και ισχύει, και οι μηχανικοί – μεταξύ άλλων – εντάσσονται στα λεγόμενα ελευθέρα επαγγέλματα.

38. Βλέπε ιδίως παρ. 14 της υπ' αριθ. 3657/2013 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών.

39. Βλέπε σχετικό δελτίο τύπου της 14.07.2015 με τίτλο "Eye surgeons' membership organisation fined £500,000" που εξέδωσε η εν λόγω αρχή σε <https://www.gov.uk/government/news/eye-surgeons-membership-organisation-fined-500000>.

αποσαφήνιση βασικών νομικών οριοθετήσεων που εν προκειμένω σχετίζονται με ένα από τα λεγόμενα ελευθέρια επαγγέλματα (αυτό του οδοντιάτρου), πράγμα το οποίο εκτιμάται ότι το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο έπραξε τελικώς με απόλυτη επιτυχία, παρέχοντας την απαραίτητη ασφάλεια δικαίου, που ήταν και το ζητούμενο, ιδίως σε μία περίπτωση, όπως η εξετασθείσα. Τα ελευθέρια επαγγέλματα εν γένει θεωρούνται, ιδίως υπό το πρίσμα της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, ενδεχομένως και «υπερ-ρυθμισμένα» (over-regulated), γεγονός το οποίο βεβαίως δεν αφορά μόνο την Ελλάδα, αλλά και άλλα κράτη μέλη. Εντούτοις, η απορρύθμιση (de-regulation) – και ιδίως όταν αυτή είναι πλήρης – είναι ενδεχομένως αμφίβολο εάν είναι σε θέση να οδηγήσει αφ' εαυτής στα προσδοκώμενα αποτελέσματα (π.χ. απελευθέρωση αγορών, μείωση τιμών για τις παρεχόμενες υπηρεσίες κ.λπ.). Α contrario, δεν αποκλείεται να οδηγήσει ακόμη και στα αντίστροφα αποτελέσματα, ειδικά εάν αυτή η απορρύθμιση – όπου απαιτείται – δεν συντελεστεί μεθοδικά, με βάση μελέτη (ή και μελέτες), πρόβλεψη, καθώς και αξιολόγηση συνεπειών. Για τον λόγο τούτο, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και κυρίως απαιτείται κοινός νους, ιδίως απ' όλους τους εμπλεκόμενους (θεσμοθετημένους) φορείς: για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά την εθνική έννομη τάξη, ο καθορισμός κατώτατης τιμής χρέωσης του γνωστού σε όλους σφραγίσματος από τον οδοντιατρικό σύλλογο για τα μέλη του επ' ουδενί θα αποτρέψει έναν ασυνείδητο οδοντίατρο από το να χρησιμοποιήσει ακατάλληλα υλικά για την παροχή της υπηρεσίας του σφραγίσματος σε δόντι ασθενούς πελάτη του, με ό,τι δυσάρεστο αυτή η απαράδεκτη ενέργεια θα μπορούσε να συνεπάγεται για την υγεία του τελευταίου. Ως εκ τούτου, το επιχείρημα υπέρ της νομιμότητας του υποχρεωτικού καθορισμού κατώτατων αμοιβών για την παροχή επαγγελματικών υπηρεσιών ως παράγοντα διασφάλισης της ισορροπίας παροχής – αντιπαροχής και της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών που εξαιτίας της ασυμμετρίας πληροφόρησης (ή ασύμμετρης πληροφόρησης)⁴⁰ διέπει γενικώς τις αγορές

επαγγελματικών υπηρεσιών, δεν ευσταθεί⁴¹. Σε κάθε περίπτωση, η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού και στον τομέα των ελευθέρων επαγγελμάτων αποτελεί επιτακτικό ζητούμενο, με απώτερο σκοπό την αποτροπή της εξακολούθησης πρακτικών, όπως είναι, για παράδειγμα, ο καθορισμός κατώτατης τιμής παροχής υπηρεσίας από τους οδοντιατρικούς συλλόγους για τα μέλη τους, αλλά και γενικότερα την κατάργηση των εθνικών εκείνων ρυθμίσεων⁴² που τυχόν αποτρέπουν την εκπλήρωση των στόχων που έχει θέσει η Συνθήκη της Λισαβόνας.

σης, T. HOLFORD, Τα κρυμμένα μυστικά της Οικονομίας, 2012, ιδίως σσ. 188-193. Γίνεται δεκτό ότι υφίσταται ο λεγόμενος ηθικός κίνδυνος (moral hazard), στις περιπτώσεις εκείνες που σε μία συναλλαγή υπάρχει ασύμμετρη ή ελλιπής πληροφόρηση ανάμεσα στους συμμετέχοντες κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο ένας εξ αυτών δεν είναι σε θέση να ελέγξει τις ενέργειες στις οποίες προβαίνει ο έτερος συμμετέχων, οι οποίες ενέργειες επηρεάζουν και την αξία της επίμαχης συναλλαγής. Έτσι, για παράδειγμα, ο ασθενής που έχει πονόδοντο δεν είναι σε θέση να ελέγξει εάν ο οδοντίατρος, χρεώνοντάς τον με X ποσό αμοιβής του για την οδοντιατρική θεραπεία που εφήρμοσε για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της περίπτωσης του, προέβη πράγματι στις απαιτούμενες εκείνες ενέργειες, των οποίων η αξία ανταποκρίνεται όντως στο εν λόγω ποσό χρέωσης. Επίσης, για την ασύμμετρη πληροφόρηση, υπό το πρίσμα της θεωρίας των παιγνίων, βλέπε αναλυτικά Π. ΦΩΤΗ, Βιομηχανική Οργάνωση και Πολιτική Ανταγωνισμού, 2013, σ. 289 επ.

41. Βλέπε αναλυτικά Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, ό.π., σ. 532.

42. Για παράδειγμα, στην εθνική έννομη τάξη, με τον ν. 3919/2011 (φέροντα τον τίτλο «*Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων*» ΦΕΚ Α' 32/02.03.2011) καταργήθηκαν οι γεωγραφικοί περιορισμοί στην άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος, καθώς από 02.07.2011 ο δικηγόρος δύναται να παρίσταται στα δικαστήρια όχι μόνο της περιφέρειας του δικηγορικού συλλόγου στον οποίο είναι υποχρεωτικά εγγεγραμμένος, αλλά και στην περιφέρεια άλλων δικηγορικών συλλόγων, χωρίς να απαιτείται πλέον η νομιμοποίησή του από άλλο δικηγόρο της οικείας περιφέρειας (η οποία πρακτικά, πριν τη συγκεκριμένη νομοθετική ρύθμιση, είχε ως συνέπεια την απαράδεκτη καταβολή διπλού γραμματίου, διπλού κόστους δηλαδή, για τον πελάτη-καταναλωτή). Βλ. Γ. ΚΑΡΥΔΗ, ό.π.

40. Για την ασυμμετρία πληροφόρησης ή αλλιώς ελλιπή πληροφόρηση, βλέπε ενδεικτικά Ν. ΒΕΤΤΑ / Γ. ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΟ, Πολιτική Ανταγωνισμού & Ρυθμιστική Πολιτική, 2004, σ. 77 επ. Βλέπε επί-

Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης και οι διπλωματικές αποστολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δέσποινα Αναγνωστοπούλου*

Η μελέτη αναδεικνύει την ΕΥΕΔ ως οιοσδήποτε διπλωματική υπηρεσία της ΕΕ η οποία «επικουρεί τον Ύπατο Εκπρόσωπο» εφαρμόζοντας τις εξωτερικές σχέσεις, παρομοιαζόμενη με ένα άτυπο υπουργείο Εξωτερικών με ιδιόρρυθμη σύνθεση του προσωπικού της. Αναλύεται ο ρόλος των επίσημων αντιπροσωπειών της ΕΕ σε τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς ως ενός οιοσδήποτε διπλωματικού δικτύου, ιδίως με τη θεσμοποίησή τους το 1993 και τη διοικητική μεταρρύθμισή τους το 2002. Παρουσιάζονται οι διευθετήσεις εγκαθίδρυσής τους σε μία τρίτη χώρα και η υποβολή των διαπιστευτηρίων σε σχέση με τη Συνθήκη της Βιέννης της 18.04.1961. Στη συνέχεια, παρατίθενται τα καθήκοντα του επικεφαλής της αντιπροσωπείας της Ένωσης (οιοσδήποτε Πρέσβη) σε μία τρίτη χώρα, ενώ αναλύεται ο *sui generis* χαρακτήρας της ΕΕ στους διεθνείς οργανισμούς και, ιδίως, στον ΟΗΕ.

Ύπατος Εκπρόσωπος – Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης – διπλωματικές υπηρεσίες της ΕΕ σε τρίτες χώρες – Συνθήκη της Βιέννης της 18.04.1961

1. Ο Ύπατος Εκπρόσωπος για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το 1993, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε αρμοδιότητα για τη δημιουργία μίας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) στο πλαίσιο του τρίτου πυλώνα. Αρμόδιο για τις κατευθύνσεις της πολιτικής αυτής ήταν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και για την υλοποίησή της το Συμβούλιο. Για τον σκοπό αυτόν ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου συνεργαζόταν με τη Γενική Διεύθυνση της Επιτροπής και τον Επίτροπο για τις Εξωτερικές Σχέσεις με τη βοήθεια της Εξωτερικής Υπηρεσίας¹.

Για την αποτελεσματικότερη διαμόρφωση της νέας πολιτικής, το 1999 η Συνθήκη του Άμστερνταμ δημιούργησε ένα νέο αξίωμα, τον «Ύπατο Εκπρόσωπο για την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας». Ωστόσο, η προεδρία του Συμβουλίου εξακολουθούσε να εκπροσωπεί την Ένωση στα θέματα ΚΕΠΠΑ και επικουρούσαν από τον Ύπατο Εκπρόσωπο που συνέβαλε στη διατύπωση, την επεξεργασία και την εφαρμογή της εν λόγω πολιτικής με τη βοήθεια της Μονάδας Σχεδιασμού Πολιτικής και Έγκαιρης Προειδοποίησης².

Το 2009, με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, ο Ύπατος Εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ασκεί την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της ΕΕ αλλά και ένα σημαντικό μέρος των εξωτερικών της σχέσεων. Ο Ύπατος Εκπρόσωπος προεδρεύει του Συμβουλίου Εξω-

τερικών Υποθέσεων, συμμετέχει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και κατέχει μια εκ των θέσεων Αντιπροέδρου της Επιτροπής, γεφυρώνοντας έτσι τα τρία θεσμικά όργανα που ασχολούνταν με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ. Ανάμεσα στα καθήκοντά του είναι:

α) να μεριμνά για τη συνοχή της εξωτερικής δράσης της Ένωσης³,

β) να συμβάλλει με τις προτάσεις του στη διαμόρφωση της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας και να διασφαλίζει την εφαρμογή των αποφάσεων που εκδίδουν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο,

γ) να εκπροσωπεί την Ένωση για ζητήματα που εμπíπτουν στην κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας,

δ) να διεξάγει τον πολιτικό διάλογο με τρίτους εξ ονόματος της Ένωσης και να εκφράζει τη θέση της Ένωσης στους διεθνείς οργανισμούς και στις διεθνείς διασκέψεις⁴.

Γεγονός είναι ότι το αξίωμα του Ύπατου Εκπροσώπου ήταν απαραίτητο, ώστε να μην υπάρχει πληθώρα φωνών (Προεδρία Συμβουλίου, Επίτροπος Εξωτερικών Υποθέσεων) όσον αφορά την εξωτερική δράση της Ένωσης, αλλά μόνο μία⁵. Για να ενισχύσει ποιοτικά τον ρόλο του Ύπατου Εκπροσώπου, η Συνταγματική Συνθήκη αναβάθμισε το αξίωμα σε «Υπουργό Εξωτερικών της Ένωσης», δημιουργώντας για πρώτη φορά αξίωμα Υπουργού στην Ένωση. Η μετατροπή όμως αυτή συνάντησε τη σφοδρή αντίδραση της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας, και των

3. Βλ. άρθρο 18 παρ. 3 και 4 ΣΕΕ.

4. Βλ. άρθρο 27 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ.

5. S.B. RASMUSSEN, The Messages and Practices of the European Union's Public Diplomacy, The Hague Journal of Diplomacy, 2010, pp. 263-287, 282. R. GOSALBO BONO, The Organization of the External Relations of the European Union in the Treaty of Lisbon, in P. Koutrakos (ed.), The European Union's External Relations a Year after Lisbon, Centre for the Law of EU External Relations, The Hague, Cleer Working Papers no. 3, 2011, p. 13.

* Επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Έδρα Jean Monnet

1. Βλ. άρθρα I.8 και I.16 ΣΕΕ στη Συνθήκη του Μάαστριχτ.

2. Βλ. άρθρα 18 και 26 στη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Βλ. ειδικότερα Γ. ΚΑΡΙΨΙΑΔΗ εις Β. Σκουρή (επιμ.), Ερμηνεία Συνθηκών ΕΕ και ΕΚ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 91-92.

Κάτω Χωρών που τελικά απέτρεψαν την κύρωση της εν λόγω Συνθήκης⁶. Με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας ο ρόλος του Υπατου Εκπροσώπου ενισχύθηκε, χωρίς να αλλάξει η ονομασία του αξιώματος αυτού.

2. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) της ΕΕ ως οιοική διπλωματική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας το 2009, δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) η οποία «επικουρεί» τον Υπατο Εκπρόσωπο κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του και «τελεί υπό την εξουσία του»⁷. Η υπηρεσία αυτή αποτελεί τη διπλωματική υπηρεσία της ΕΕ, εφαρμόζοντας τις εξωτερικές σχέσεις της και ενισχύοντας τη θεσμική ικανότητα της ΕΕ για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στην κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας⁸. Σκοπό έχει να προαγάγει τη συνοχή και αποτελεσματικότητα της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, έτσι ώστε να αυξηθεί η επιρροή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον κόσμο. Επιπλέον, συμβάλλει στον συντονισμό της εφαρμογής των πολιτικών οι οποίες διασυνδέουν την εσωτερική με την εξωτερική ασφάλεια της Ένωσης⁹.

Η ΕΥΕΔ έχει την έδρα της στις Βρυξέλλες, είναι λειτουργικά αυτόνομος φορέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωριστός από τη Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου και από την Επιτροπή. Η υπηρεσία διαθέτει την ικανότητα δικαίου που είναι απαραίτητη για την εκτέλεση των καθηκόντων της και την επίτευξη των στόχων της¹⁰. Άρχισε να λειτουργεί από τον Ιανουάριο 2011 και χαρακτηρίζεται ως υπηρεσία *sui generis*, ένα είδος «άτυπου υπουργείου εξωτερικών», η οποία «από δημοσιονομική άποψη εξομοιώνεται προς θεσμικό όργανο»¹¹.

6. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013, σσ. 259-260.

7. Βλ. άρθρο 1 παρ. 3 της Απόφασης 2010/427/ΕΕ του Συμβουλίου, ΕΕ 2010 L 201/30.

8. Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 1081/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 2010, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) αριθ. 1605/2002 του Συμβουλίου για τη θέσπιση του δημοσιονομικού κανονισμού που εφαρμόζεται στον γενικό προϋπολογισμό των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, ΕΕ 2010 L 311/9.

9. R.A. WESSEL / B. Van VOOREN, The EEAS's diplomatic dreams and the reality of European and International law, *Journal of European Public Policy*, 2013, διαθέσιμο στο <http://dx.doi.org/10.1080/13501763.2012.758455>.

10. Βλ. άρθρο 1 παρ. 2 της Απόφασης 2010/427/ΕΕ του Συμβουλίου, ΕΕ 2010 L 201/30.

11. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, ό.π., σ. 261, υποσημ. 51.

Η ΕΥΕΔ αποτελείται από την κεντρική διοίκηση και από τις αντιπροσωπείες της Ένωσης σε τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς¹². Το προσωπικό της προέρχεται από υπαλλήλους των αρμοδίων διευθύνσεων της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου και της Επιτροπής καθώς και αποσπασμένο προσωπικό των εθνικών διπλωματικών υπηρεσιών¹³. Για τον σκοπό αυτόν, οι σχετικές υπηρεσίες και λειτουργίες της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου και της Επιτροπής μεταφέρθηκαν στην ΕΥΕΔ, μαζί με τους μόνιμους και έκτακτους υπαλλήλους που κάλυπταν θέσεις των εν λόγω υπηρεσιών ή λειτουργιών¹⁴. Με τον τρόπο αυτόν επιτεύχθηκε η μεταφορά της τεχνογνωσίας των στελεχών της στη λειτουργία της νεοσύστατης υπηρεσίας, που αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες παρακαταθήκες στη δομή της ΕΥΕΔ¹⁵. Η επιτυχία της υπηρεσίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση των ικανοτήτων και της εμπειρίας από αυτές τις τρεις πηγές από τις οποίες προέρχεται το προσωπικό της¹⁶.

Ενόψει της ίδρυσης της ΕΥΕΔ και των αυξημένων αρμοδιοτήτων του Υπατου Εκπροσώπου της ΚΕΠΠΑ, τα κράτη μέλη θέλησαν να επιβεβαιώσουν και να διαφυλάξουν τις εθνικές τους αρμοδιότητες όσον αφορά τη χάραξη και την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, την προώθηση της εθνικής τους εκπροσώπησης σε τρίτες χώρες και, κυρίως, της εθνικής διπλωματικής υπηρεσίας τους, τις σχέσεις τους με τρίτες χώρες και τη συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς¹⁷.

12. Βλ. Απόφαση 2010/427/ΕΕ, ό.π., άρθρο 1 παρ. 4.

13. Βλ. άρθρο 27 παρ. 3 ΣΕΕ.

14. Απόφαση του Συμβουλίου 2010/427/ΕΕ, ό.π., προοίμιο, παρ. 11 και ά. 27 ΣΛΕΕ.

15. Φ. ΜΠΕΛΛΟΥ, Η αντιμετώπιση του πλέγματος εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης εις Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.), Προκλήσεις και εξελίξεις στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης της ΕΕ, Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη του Δημητρίου Ευρυγένη, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2015.

16. Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, Έκθεση της Υπατης Εκπροσώπου προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή της 22.12.2011, PROC HR(2011) 18, σ. 11, παρ. 23.

17. Δηλώσεις αριθ. 13 και 14 σχετικά με την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, συνημμένες στη Συνθήκη της Λισσαβόνας, όπου τα κράτη μέλη δηλώνουν ότι οι διατάξεις για την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένης της θεσμοθέτησης του αξιώματος του Υπατου Εκπροσώπου καθώς και της ίδρυσης Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης: α) δεν επηρεάζουν την ευθύνη των κρατών μελών, όπως αυτή υφίσταται σήμερα, σχετικά με τη χάραξη και την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής, ούτε την εθνική τους εκπροσώπηση σε τρίτες χώρες και σε διεθνείς οργανισμούς και β) δεν επηρεάζουν την υφιστάμενη νομική βάση, τις ευθύνες και αρμοδιότητες κάθε κράτους μέλους όσον αφορά τη χάραξη και την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής του, την εθνική διπλωμα-

Η ΕΥΕΔ υποστηρίζει τη Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου και τις υπηρεσίες της Επιτροπής και συνεργάζεται μαζί τους. Σύμφωνα με τη ΣΛΕΕ, η ΕΥΕΔ συνεργάζεται στενά με τις διπλωματικές υπηρεσίες των κρατών μελών. Οι διπλωματικές και προξενικές αποστολές των κρατών μελών, αφενός, και οι αντιπροσωπείες της Ένωσης σε τρίτες χώρες και σε διεθνείς διασκέψεις, αφετέρου, καθώς και οι αντιπροσωπείες τους σε διεθνείς οργανισμούς, συνεργάζονται, προκειμένου να εξασφαλίζεται η τήρηση και η εφαρμογή των αποφάσεων που καθορίζουν θέσεις και δράσεις της Ένωσης. Κατά δεύτερο λόγο, οι εθνικές αποστολές και οι αντιπροσωπείες ανταλλάσσουν πληροφορίες και προβαίνουν σε κοινές αξιολογήσεις. Επίσης, συμβάλλουν στην εφαρμογή του δικαιώματος προστασίας των πολιτών της Ένωσης στο έδαφος τρίτων χωρών¹⁸. Αυτή η συνεργασία αποτελεί «έκφραση της αλληλεγγύης» μεταξύ των κρατών μελών και συντελεί στη «νοηματοδότηση της ιδιότητας του Ευρωπαίου πολίτη»¹⁹.

Ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της, η ΕΥΕΔ στήριξε ενεργά τις γενικές διπλωματικές σχέσεις, την ανταλλαγή πολιτικών θέσεων, τη διοργάνωση περισσότερων και ουσιαστικότερων συνεδριάσεων μεταξύ των επικεφαλής αποστολών και τις ρυθμίσεις θεματικού συντονισμού και ξεκίνησε να ετοιμάζει πιλοτικό σχέδιο για την τοπική ανταλλαγή διαβαθμισμένων πληροφοριών²⁰.

3. Οι επίσημες αντιπροσωπείες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς

Οι επίσημες αντιπροσωπείες της Ένωσης είχαν δημιουργηθεί αρχικά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή²¹ ως ένα διμερές ή πολυμερές οιονεί διπλωματικό δίκτυο στο οποίο εφαρμόζονται με διμερείς συμφωνίες οι διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης για τις Διπλωματικές Σχέσεις (1961) στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό²². Η πρώτη αντι-

προσωπεία ήταν της ΕΚΑΧ και ιδρύθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το 1954. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1993, οι Αντιπροσωπείες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θεσμοποιήθηκαν και για πρώτη φορά μνημονεύθηκαν στη Συνθήκη ΕΕ, πράγμα που σήμαινε την «αυθεντική πολιτική αναβάθμισή τους»²³. Η ανοδική αυτή πορεία συνεχίστηκε με τη διοικητική μεταρρύθμιση του 2002²⁴.

Με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβόνας το 2009, οι ως άνω αντιπροσωπείες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τέθηκαν υπό τις οδηγίες του Υπάτου Εκπροσώπου της ΕΕ²⁵ και αποτελούν τμήμα της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης. Πρόκειται για ένα δίκτυο 143 αντιπροσωπειών και γραφείων της Ένωσης σε όλον τον κόσμο²⁶ που εκπροσωπεί το σύνολο της δράσης της ΕΕ. Επτά από αυτές είναι διαπιστευμένες σε διεθνείς οργανισμούς στη Γενεύη, στη Νέα Υόρκη, στο Παρίσι, στη Ρώμη, στη Βιέννη, στο Στρασβούργο και στην Αντίς Αμπέμπα²⁷. Άλλωστε, η ΕΕ πρέπει να έχει όλες τις κατάλληλες μορφές συνεργασίας με τον ΟΗΕ και τις ειδικευμένες οργανώσεις του, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη και άλλους διεθνείς οργανισμούς²⁸. Με τη συνεχή αναβάθμιση και θεσμοποίησή τους, οι αντιπροσωπείες της Ένωσης μπορούν πλέον να θεωρούνται οι οιονεί πρεσβείες στο διπλωματικό σύστημα της ΕΕ²⁹.

Οι Αντιπροσωπείες της ΕΕ ακολουθούν τις οδηγίες που εκδίδουν η ΕΥΕΔ και η Επιτροπή³⁰ και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την υποστήριξη των κρατών μελών

May 2011, σσ. 9, 19.

23. F. AUSTERMANN, Towards Embassies for Europe? EU Delegations in the Union's Diplomatic System, Jean Monnet Multilateral Research Network on the Diplomatic System of the European Union, Policy Paper 8, 2012, pp. 1-4.

24. Βλ. Απόφαση για τη διοικητική μεταρρύθμιση, Doc. C(2002)5370 of 17.12.2002. Περαιτέρω, European Commission, Taking Europe to the world, ό.π., σσ. 41, 51.

25. Βλ. άρθρο 221 παρ. 2 ΣΛΕΕ. Συμβούλιο της ΕΕ, Έκθεση της Προεδρίας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σχετικά με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, Βρυξέλλες, 23.20.2009, αριθ. 14930/09, σημείο 28, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2014930%202009%20INIT> που προσπελάστηκε στις 10.12.2014. European Commission, Taking Europe to the world, 2004, σσ. 5-6.

26. Βλ. ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/external_relations/repdel/edelhrm/index.cfm?fuseaction=crepdel.europa&lang=EN που προσπελάστηκε στις 10.12.2014.

27. J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σσ. 7-8.

28. Βλ. άρθρο 220 ΣΛΕΕ.

29. F. AUSTERMANN, ό.π., σ. 4.

30. Απόφαση 2010/427/ΕΕ του Συμβουλίου, ό.π., άρθρο 5 παρ. 3.

τική υπηρεσία του, τις σχέσεις του με τρίτες χώρες και τη συμμετοχή του σε διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής ενός κράτους μέλους ως μέλους στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

18. Βλ. άρθρο 35 ΣΕΕ. Πρόκειται για το πρώην άρθρο 1.6 ΣΕΕ της Συνθήκης του Μάαστριχτ, που έγινε άρθρο 20 ΣΕΕ στη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

19. Γ. ΚΑΡΙΨΙΑΔΗΣ, άρθρο 20 ΣΕΕ, εις Β. Σκουρή (επιμ.), ό.π.

20. Βλ. Απόφαση του Συμβουλίου 2010/427/ΕΕ, προοίμιο, παρ. 19.

21. European Commission, Taking Europe to the world: 50 years of the European Commission's External Service, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2004, σσ. 5-6, http://eeas.europa.eu/delegations/docs/50_years_brochure_en.pdf.

22. J. WOUTERS / S. DUQUET, The EU, EEAS and Union Delegations and International Diplomatic Law: New Horizons? Leuven Centre for Global Governance studies, Working Paper No. 62 –

στο πλαίσιο των διπλωματικών τους σχέσεων και στην αποστολή τους για την παροχή προξενικής προστασίας στους πολίτες της Ένωσης³¹ καθώς και στις ρυθμίσεις για τη διαχείριση των μηχανισμών εξωτερικής δράσης και τον προγραμματισμό³².

Η απόφαση για το άνοιγμα ή το κλείσιμο μίας αντιπροσωπείας εκδίδεται από τον Ύπατο Εκπρόσωπο, σε συμφωνία με το Συμβούλιο και την Επιτροπή της ΕΕ³³. Ο Ύπατος Εκπρόσωπος συμφωνεί τις «απαραίτητες διευθετήσεις» συνήθως με μία «Συμφωνία Εγκατάστασης» με την αντίστοιχη χώρα υποδοχής, διεθνή οργανισμό ή τρίτη χώρα³⁴. Ειδικότερα, ο Ύπατος Εκπρόσωπος λαμβάνει «τα απαραίτητα μέτρα», για να εξασφαλίσει ότι τα κράτη υποδοχής χορηγούν στις αντιπροσωπείες της Ένωσης, στο προσωπικό τους και στα περιουσιακά στοιχεία τους, προνόμια και ασυλίες που ισοδυναμούν προς τα αναφερόμενα στη Σύμβαση της Βιέννης της 18ης Απριλίου 1961 περί των διπλωματικών σχέσεων³⁵.

Στο εθιμικό πλαίσιο, η ΕΕ έχει αναπτύξει μία πρακτική που προσομοιάζει με την υποβολή των διαπιστευτηρίων μεταξύ κυρίαρχων κρατών ήδη από το 1970. Η πρακτική μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας είναι ότι τα Διαπιστευτήρια του επικεφαλής και των μελών της Αντιπροσωπείας συνυπογράφονται από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και όχι από τον Ύπατο Εκπρόσωπο³⁶.

Ο «επικεφαλής της αντιπροσωπείας της Ένωσης» σε μία τρίτη χώρα³⁷:

α) έχει υπό την εξουσία του όλο το προσωπικό της αντιπροσωπείας, ανεξαρτήτως του καθεστώτος του, και όλες τις δραστηριότητές της,

β) είναι υπόλογος έναντι του Ύπατου Εκπροσώπου για τη γενική διαχείριση των εργασιών της αντιπροσωπείας και για την εξασφάλιση του συντονισμού όλων των δράσεων της Ένωσης³⁸,

γ) λαμβάνει οδηγίες κυρίως από τον Ύπατο Εκπρόσωπο και την ΕΥΕΔ αλλά και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και είναι υπεύθυνος για την εκτέλεσή τους³⁹ και

δ) έχει την εξουσία να εκπροσωπεί την Ένωση στη χώρα όπου είναι διαπιστευμένη η αντιπροσωπεία και, ειδικότερα, να συνάπτει συμβάσεις και να παρίσταται ενώπιον δικαστηρίου⁴⁰.

Οι αντιπροσωπείες της Ένωσης⁴¹:

α) πρέπει να διαθέτουν την ικανότητα να ανταποκρίνονται στις ανάγκες άλλων θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ιδίως του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, κατά τις επαφές τους με τους διεθνείς οργανισμούς ή τις τρίτες χώρες όπου είναι διαπιστευμένες οι αντιπροσωπείες⁴²,

β) πρέπει να συνεργάζονται στενά και να ανταλλάσσουν πληροφορίες με τις διπλωματικές υπηρεσίες των κρατών μελών⁴³,

γ) υποστηρίζουν τα κράτη μέλη στο πλαίσιο των διπλωματικών τους σχέσεων και του ρόλου τους στην παροχή προξενικής προστασίας σε πολίτες της Ένωσης σε τρίτες χώρες, υπό καθεστώς ατέλειας, ενεργώντας σύμφωνα με το άρθρο 35 ΣΕΕ, κατόπιν αιτήσεως των κρατών μελών⁴⁴.

Σύμφωνα με την Ύπατη Εκπρόσωπο C. Ashton, «οι αντιπροσωπείες αποτελούν ολόενα και περισσότερο το επίκεντρο της δράσης της ΕΥΕΔ, όχι μόνο μέσω της αυξανόμενης συμβολής τους στο πολιτικό και διπλωματικό πεδίο, αλλά και της στήριξης που παρέχουν στα κράτη μέλη, ιδίως μέσω κοινών εκθέσεων και ενόψει της μελλοντικής προοπτικής του κοινού προγραμματισμού της αναπτυξιακής βοήθειας»⁴⁵.

Βέβαια, η ΕΕ δεν είναι κυρίαρχο κράτος και δεν μπορεί να είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Διεθνή Σύμβαση για τις Διπλωματικές Σχέσεις (1961)⁴⁶ ούτε να την εφαρμόζει αυτούσια. Παρόλα αυτά, η ΕΕ έχει αναπτύξει διπλωματικές αποστολές σε ένα σχεδόν παγκόσμιο δίκτυο, εφαρ-

31. Ibid.

32. Ibid, άρθρο 9.

33. Ibid, άρθρο 5 παρ. 1.

34. Πρβλ. άρθρο 2 της Διεθνούς Συνθήκης για τις Διπλωματικές Σχέσεις της 18.04.1961. Πρβλ. J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σ. 9.

35. Ό.π., άρθρο 1 παρ. 6.

36. J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σ. 10, που παραπέμπουν στους V. DIMIER / M. McGEEVER, *Diplomats without a Flag: The Institutionalization of the Delegations of the Commission in African, Caribbean and Pacific Countries*, JCMS, 2006, pp. 483-505, 496.

37. Περαιτέρω J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σ. 19.

38. Βλ. άρθρο 5 παρ. 2 της Απόφασης 2010/427/ΕΕ, ό.π.

39. Ibid, άρθρο 5 παρ. 3. Στους τομείς όπου η Επιτροπή ασκεί τις εξουσίες που της έχουν δοθεί από τις Συνθήκες, η Επιτροπή δύναται, βάσει του άρθρου 221 παρ. 2 της ΣΛΕΕ, να εκδίδει οδηγίες προς τον επικεφαλής της αντιπροσωπείας.

40. Ό.π., άρθρο 1 παρ. 8.

41. Πρβλ. άρθρο 3 παρ.1 της Διεθνούς Συνθήκης περί των Διπλωματικών Σχέσεων, ό.π. Για τη σύγκριση βλ. ειδικότερα J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σσ. 11-12.

42. Απόφαση 2010/427/ΕΕ του Συμβουλίου, ό.π., άρθρο 1 παρ. 7.

43. Ibid, άρθρο 1 παρ. 9.

44. Ibid, άρθρο 1 παρ. 10.

45. Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, Έκθεση της Ύπατης Εκπροσώπου προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή της 22.12.2011, PROC HR(2011) 18, σ. 3.

46. Βλ. άρθρα 48 και 50 της Διεθνούς Συνθήκης για τις Διπλωματικές Σχέσεις. Βλ. ειδικότερα J. WOUTERS / S. DUQUET, ό.π., σ. 3.

και οι διπλωματικές αποστολές της ΕΕ

μόζοντας τη Σύμβαση της Βιέννης στις διμερείς σχέσεις με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς κατά τον μέγιστο δυνατό βαθμό και έχει επιτύχει να αποκτήσει τα προνόμια και τις ασυλίες που ταιριάζουν σε κράτος στις περισσότερες τρίτες χώρες. Με αυτόν τον τρόπο έκανε μία πρωτότυπη συμβολή στο διεθνές διπλωματικό δίκαιο χάρη στον 'sui generis' χαρακτήρα και στη σημασία που αποδίδει στις σχέσεις με τρίτες χώρες, παρόλο που δεν έχει τα χαρακτηριστικά ενός κυρίαρχου κράτους⁴⁷.

Στο πλαίσιο αυτό υπήρξε μία θετική εξέλιξη. Στις 3 Μαΐου 2011, με Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για το καθεστώς της ΕΕ δόθηκε «η στήριξη της Διεθνούς Κοινότητας προς την ΕΕ για την πλήρη άσκηση του ρόλου της, ιδίως

μέσω του παγκόσμιας εμβέλειας δικτύου των 139 αντιπροσωπειών της»⁴⁸. Ειδικότερα, η Γενική Συνέλευση παραχώρησε στην ΕΕ, η οποία από τις 11.10.1974 είχε καθεστώς παρατηρητή, όπως και σε άλλες περιφερειακές ενώσεις, το δικαίωμα να παίρνει τον λόγο και να παρεμβαίνει στη γενική συζήτηση στη Γενική Συνέλευση, να υποβάλει προτάσεις και τροποποιήσεις, να απαντά, να θέτει ζητήματα τάξης και να κυκλοφορεί έγγραφα⁴⁹. Με τον τρόπο αυτόν θεωρείται ότι παραχωρήθηκαν δικαιώματα που δίνονται στα κυρίαρχα κράτη⁵⁰. Αυτή η εξέλιξη υπόσχεται πολλά για τον διπλωματικό ρόλο της ΕΕ στις τρίτες χώρες.

47. R.L. BOSILCA, The European Union – a 'Sui Generis' International Diplomatic Actor: Challenges Posed to the International Diplomatic Law, Romanian Journal of European Affairs, 2014, σσ. 19, 22, http://rjea.ier.ro/sites/rjea.ier.ro/files/articole/RJEA_2014_vol14_no1_art2.pdf.

48. Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, Έκθεση της Υπατης Εκπροσώπου, ό.π., σ. 3.

49. Resolution A/65/276.

50. L. PHILIPS, EU wins new powers at UN, transforming global body, EU Observer, 03.05.2011, <https://euobserver.com/foreign/32262>.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Αναστασία Καλλιίδου, Ελισάβετ Παναγιωτίδου

I. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΑΣΦΑΛΕΙΑ – ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

► Η Επιτροπή υπογράφει τριετές πρόγραμμα στήριξης και σταθερότητας για την Ελλάδα (20.08.2015)

μνημόνιο συνεργασίας – Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης – κοινωνική δικαιοσύνη – δημοσιονομική πολιτική – χρηματοπιστωτική κατάσταση

Στις 20 Αυγούστου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέγραψε το Μνημόνιο Συνεννόησης (ΜΣ) με την Ελλάδα για ένα νέο πρόγραμμα στήριξης και σταθερότητας. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ), που δημιουργήθηκε το 2012 ως απάντηση στην παγκόσμια οικονομική κρίση, θα μπορέσει να καταβάλει έως και 86 δισ. ευρώ σε δάνεια κατά τα επόμενα τρία έτη, υπό την προϋπόθεση ότι οι ελληνικές αρχές θα υλοποιήσουν μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπιση θεμελιωδών οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων, όπως προσδιορίζονται στο μνημόνιο.

Έπειτα από μήνες εντατικών διαπραγματεύσεων, το πρόγραμμα θα βοηθήσει στην άρση της αβεβαιότητας, τη σταθεροποίηση της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κατάστασης και θα συνδράμει την Ελλάδα κατά την επιστροφή στη βιώσιμη ανάπτυξη, με βάση υγιή δημόσια οικονομικά, ενισχυμένη ανταγωνιστικότητα, λειτουργικό χρηματοπιστωτικό τομέα, δημιουργία θέσεων απασχόλησης και κοινωνική συνοχή.

Η Επιτροπή, ως εταίρος στις διαπραγματεύσεις, έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην κοινωνική δικαιοσύνη στο πλαίσιο του νέου προγράμματος, ώστε να εξασφαλιστεί η δίκαιη κατανομή της προσαρμογής και η προστασία των πλέον ευάλωτων μελών της κοινωνίας. Η Επιτροπή συμπεραίνει ότι, εάν εφαρμοστούν πλήρως και εγκαίρως, τα μέτρα που προβλέπονται στο πρόγραμμα θα βοηθήσουν την Ελλάδα να επανέλθει στη σταθερότητα και την ανάπτυξη με τρόπο οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμο, ενώ θα συμβάλλουν και στην αντιμετώπιση των πλέον πιεστικών κοινωνικών αναγκών και προκλήσεων στην Ελλάδα.

Οι τομείς στους οποίους επικεντρώθηκε η Επιτροπή περιλαμβάνουν τη σταδιακή θέσπιση ενός καθεστώτος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και παροχή καθολικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, μέριμνα ώστε η απαιτούμενη από όλους προσπάθεια να είναι ανάλογη προς τα εισοδήματά τους, την εξοικονόμηση σε τομείς που δεν επηρεάζουν άμεσα τα εισοδήματα των απλών πολιτών, την αντιμετώπιση των κεκτημένων συμφερόντων, όπως με τη σταδιακή κατάργηση της ευνοϊκής φορολογικής μεταχείρισης των εφοπλιστών ή των αγροτών,

τη στήριξη του ρόλου των κοινωνικών εταίρων και του εκσυγχρονισμού του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης, την καταπολέμηση της διαφθοράς, της φοροδιαφυγής και της αδήλωτης εργασίας και τη στήριξη μιας περισσότερο διαφανούς και αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης, μεταξύ άλλων με τη μετάβαση σε μια πιο ανεξάρτητη φορολογική διοίκηση, την αναδιοργάνωση των υπουργείων και την καθιέρωση καλύτερης σύνδεσης μεταξύ αποδοχών και αρμοδιοτήτων των θέσεων απασχόλησης.

Προκειμένου το πρόγραμμα να συμπληρωθεί και να έχει κατά το δυνατόν μεγαλύτερη πιθανότητα επιτυχίας, η Επιτροπή παρουσίασε πρόγραμμα για την απασχόληση και την ανάπτυξη στην Ελλάδα, στις 15 Ιουλίου 2015. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή έχει εντατικοποιήσει την παροχή τεχνικής βοήθειας και εμπειρογνωμοσύνης από την πλευρά της, μέσω της νέας υπηρεσίας στήριξης δι-αρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, η οποία παρέχει βοήθεια σχετικά με τον σχεδιασμό και την παρακολούθηση των μεταρρυθμίσεων.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5512_el.htm

► Η ποινική δικαιοσύνη μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης εντός της ΕΕ (19.10.2015)

ριζοσπαστικοποίηση – εξτρεμισμός – εγκλήματα μίσους – καταπολέμηση – ποινική δικαιοσύνη – ασφάλεια – φυλακές

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ασχολείται με θέματα ριζοσπαστικοποίησης αρκετά χρόνια τώρα, επικουρούμενη από το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (RAN), το οποίο συστάθηκε το 2011. Το δίκτυο αυτό συνδέει εμπειρογνώμονες και επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στην πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και του βίαιου εξτρεμισμού σε όλη την Ευρώπη. Στόχος του είναι η ανταλλαγή ιδεών, γνώσεων και εμπειριών όσον αφορά την αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης και του βίαιου εξτρεμισμού.

Τον Απρίλιο του 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Ασφάλεια, η οποία προωθεί την καλύτερη ανταλλαγή πληροφοριών, την αυξημένη επιχειρησιακή συνεργασία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη, ενώ δίνει προτεραιότητα στην αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος και του κυβερνοεγκλήματος ως τομείς που συνδέονται μεταξύ τους και έχουν έντονη διασυννοιακή διάσταση. Στο πλαίσιο της ατζέντας αυτής, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

καθόρισε πέντε προτεραιότητες, μία εκ των οποίων είναι η ανάπτυξη αποτελεσματικών προγραμμάτων απορροσαστικοποίησης και απεμπλοκής τόσο εντός όσο και εκτός των φυλακών.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η αντιμετώπιση του προβλήματος της ριζοσπαστικοποίησης αποτελεί ακρογωνιαίολίθο της Ευρωπαϊκής Ατζέντας για την Ασφάλεια και στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε διάσκεψη στις 19 Οκτωβρίου 2015, στην οποία συμμετείχαν υπουργοί Δικαιοσύνης, ευρωβουλευτές, κυβερνητικοί αξιωματούχοι, όπως και επαγγελματίες που βρίσκονται στον πυρήνα του προβλήματος, εισαγγελείς και διευθυντές φυλακών. Η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τον τρόπο αποφυγής της ριζοσπαστικοποίησης στις φυλακές και την ευκολότερη αποτίμηση της επικινδυνότητας του φαινομένου, όπως και τους τρόπους ανίχνευσής του μέσα στις φυλακές.

Τα συμπεράσματα της διάσκεψης θα παρουσιαστούν τον Δεκέμβριο στο Συμβούλιο Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προτείνει συγκεκριμένες δράσεις για τις ευρωπαϊκές, εθνικές και τοπικές αρχές, την κοινωνία των πολιτών, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τους επικεφαλής τοπικών κοινοτήτων, οι οποίες καλύπτουν ευρύ φάσμα τομέων, από την εκπαίδευση, τη μη διακριτική μεταχείριση, μέχρι και την καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5861_el.htm

► Η πρόοδος μετά τη συνάντηση των ηγετών της οριογραμμής των δυτικών Βαλκανίων (27.10.2015)

Δυτικά Βαλκάνια – πρόσφυγες – κοινωνική δικαιοσύνη – μηχανισμός πολιτικής προστασίας της ΕΕ – έκτακτη οικονομική ενίσχυση

Μετά από πρωτοβουλία του Προέδρου Juncker, οι ηγέτες που εκπροσωπούν την Αλβανία, την Αυστρία, τη Βουλγαρία, την Κροατία, την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, τη Γερμανία, την Ελλάδα, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Σερβία και τη Σλοβενία συναντήθηκαν με την Επιτροπή στις Βρυξέλλες. Συμφώνησαν να βελτιώσουν τη συνεργασία και να εντείνουν τις διαβουλεύσεις μεταξύ των χωρών κατά μήκος της οριογραμμής και αποφάσισαν σχετικά με ρεαλιστικά επιχειρησιακά μέτρα που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν άμεσα για την αντιμετώπιση της κρίσης των προσφύγων στην περιοχή.

Και οι 12 ηγέτες – συμπεριλαμβανομένου του Προέδρου της Επιτροπής – συμφώνησαν να ορίσουν σημεία επαφής εντός 24 ωρών, για να επιτρέπεται η καθημερινή ανταλλαγή και ο συντονισμός, ώστε να επιτευχθεί η σταδιακή, ελεγχόμενη και ομαλή κυκλοφορία των προσώπων κατά μήκος της οριογραμμής των Δυτικών Βαλκανίων και να παρακολουθούν την εφαρμογή του σχεδίου 17 Σημείων που συμφωνήθηκε.

Οι ηγέτες δεσμεύτηκαν, επίσης, για την αύξηση της ικανότητας για παροχή προσωρινής στέγης, ανάπαυση, τροφή, υγεία, ύδρευση και αποχέτευση σε όλους που έχουν ανάγκη και για την ενεργοποίηση του μηχανισμού πολιτικής προστασίας της ΕΕ, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο.

Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε να αυξήσει το επίπεδο της συγχρηματοδότησης, από το 55% στο 85%, για τη μεταφορά της βοήθειας που παρέχεται μέσω του μηχανισμού πολιτικής προστασίας της ΕΕ για τις χώρες που χρειάζονται βοήθεια για την κρίση των προσφύγων.

Η Επιτροπή, επίσης, χορήγησε 5,9 εκατομμύρια ευρώ ως έκτακτη βοήθεια στην Ελλάδα, για να στηρίξει τη χώρα στην αντιμετώπιση του μεγάλου αριθμού των αφίξεων μεταναστών και προσφύγων στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει στο παρελθόν πάντα εργαστεί σταθερά και αδιαλείπτως για μια συντονισμένη ευρωπαϊκή απάντηση στο θέμα των προσφύγων και της μετανάστευσης, ενώ παρουσίασε, στις 13 Μαΐου 2015, την ευρωπαϊκή ατζέντα για τη Μετανάστευση, που καθορίζει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη βελτίωση της διαχείρισης της μετανάστευσης σε όλες τις πτυχές της.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5924_en.htm

http://ec.europa.eu/news/2015/docs/leader_statement_final.pdf

► Υπογραφή συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Κοσσυφοπέδιου (27.10.2015)

Κοσσυφοπέδιο – πολιτικός διάλογος – ευρωπαϊκά πρότυπα – βασικές δημοκρατικές αρχές – σταθερότητα

Η Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (ΣΣΣ) μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Κοσσυφοπέδιου υπεγράφη στις 27 Οκτωβρίου 2015 στο Στρασβούργο.

Η ΣΣΣ αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ του Οκτωβρίου του 2013 και του Μαΐου του 2014, μονογραφήθηκε τον Ιούλιο του 2014 και το Συμβούλιο της ΕΕ συμφώνησε την υπογραφή της στις 22 Οκτωβρίου 2015. Μετά την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η ΣΣΣ αναμένεται να τεθεί σε ισχύ κατά το πρώτο εξάμηνο του επόμενου έτους.

Μόλις τεθεί σε ισχύ, η συμφωνία αυτή θα δημιουργήσει μια συμβατική σχέση που συνεπάγεται αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τομέων. Η ΣΣΣ επικεντρώνεται στον σεβασμό των βασικών δημοκρατικών αρχών και των βασικών στοιχείων που βρίσκονται στο επίκεντρο της ενιαίας αγοράς της ΕΕ. Η ΣΣΣ θα δημιουργήσει μια περιοχή που επιτρέπει το ελεύθερο εμπόριο και την εφαρμογή των ευρωπαϊκών προτύπων σε άλλους τομείς, όπως ο ανταγωνισμός, οι κρατικές ενισχύσεις και η πνευματική ιδιοκτησία. Θα βοηθήσει,

επίσης, στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούν στην υιοθέτηση των ευρωπαϊκών προτύπων από το Κοσσυφοπέδιο. Άλλες διατάξεις καλύπτουν τον πολιτικό διάλογο, τη συνεργασία σε ένα ευρύ φάσμα τομέων, από την εκπαίδευση και την απασχόληση για την ενέργεια, το περιβάλλον και τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα συνεχίσει να στηρίζει την πρόοδο του Κοσσυφοπέδιου για την ευρωπαϊκή πορεία του, μέσω της διαδικασίας σταθεροποίησης και σύνδεσης, με την πολιτική που σχεδιάστηκε από την ΕΕ για την προώθηση της συνεργασίας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, καθώς και την περιφερειακή συνεργασία. Οι Συμφωνίες Σταθεροποίησης και Σύνδεσης αποτελούν βασικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας. Προκειμένου να υποστηρίξει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, η ΕΕ διαθέτει προενταξιακή βοήθεια προς τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων και της Τουρκίας που ανέρχεται σε περίπου 11,7 δις ευρώ για την περίοδο 2014-2020, εκ των οποίων 645,5 επιμερίζονται στο Κοσσυφοπέδιο.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5928_en.htm

https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/hahn/announcements/adoption-stabilisation-and-association-agreement-proposal-kosovo_en

II. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ ΕΕ

► Η Επιτροπή λαμβάνει μέτρα για την παρεμπόδιση της διασυνοριακής συνεργασίας (21.09.2015)

Διασυνοριακή συνεργασία – παραμεθόριες περιοχές ΕΕ – δημόσια διαβούλευση – περιπτωσιολογικές μελέτες

Στις 21 Σεπτεμβρίου 2015, εκκίνησε δημόσια διαβούλευση που θα διαρκέσει τρεις μήνες, έως τις 21 Δεκεμβρίου 2015, και θα έχει ως αντικείμενο τις περιοχές των εσωτερικών συνόρων της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των συνόρων με τη Νορβηγία και την Ελβετία. Τα πρώτα συμπεράσματα θα δημοσιευθούν στις αρχές του 2016.

Πρόκειται για μία ιδιαίτερα σημαντική πρωτοβουλία, καθώς ακόμη και σήμερα υφίστανται πολλά νομικά και διοικητικά σύνορα τα οποία δυσχεραίνουν τις διασυνοριακές δραστηριότητες. Ως εκ τούτου, σημαντικό οικονομικό δυναμικό στις παραμεθόριες περιοχές μας παραμένει αναξιοποίητο. Με αυτή τη δημόσια διαβούλευση, η Επιτροπή θα μπορέσει να ακούσει τη γνώμη των 185 εκατομμυρίων πολιτών της ΕΕ που ζουν σε παραμεθόριες περιοχές σχετικά με τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή και τις προτάσεις τους για το πώς μπορούν να ξεπεραστούν.

Η διαβούλευση αυτή αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διασυνοριακής επισκόπησης, η οποία περιλαμβάνει, επίσης, μία επιστημονική μελέτη σχετικά με τη «μείωση των

νομικών και διοικητικών εμποδίων στις παραμεθόριες περιοχές της ΕΕ». Η μελέτη αυτή ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2015 και τα τελικά αποτελέσματά της θα είναι διαθέσιμα στις αρχές του 2017. Θα παρουσιάσει πλήρη κατάλογο των συνοριακών εμποδίων στην ΕΕ, τις πιθανές λύσεις για την αντιμετώπισή τους, περιπτωσιολογικές μελέτες για επιλεγμένους τομείς πολιτικής και συστάσεις για μελλοντικές εργασίες. Περιλαμβάνει, ακόμη, και μια σειρά από εργαστήρια με τα ενδιαφερόμενα μέρη, στα οποία θα λάβουν μέρος ενώσεις παραμεθόριων περιοχών, μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, επιχειρηματίες και άλλοι. Το πρώτο εργαστήριο πραγματοποιήθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου του 2015.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5686_el.htm

III. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

► Η Επιτροπή προτείνει νέο δικαστικό σύστημα για την επίλυση διαφορών μεταξύ επενδυτών και κρατών (16.09.2015)

Διεθνές δικαστήριο επίλυσης διαφορών – επιλογή δικαιοδοσίας – διάκριση διεθνούς και εσωτερικού δικαίου – διαβούλευση

Η πρόταση για το νέο δικαστικό σύστημα περιλαμβάνει σημαντικές βελτιώσεις, όπως τη συγκρότηση ενός δημόσιου δικαστικού συστήματος για τις επενδύσεις, αποτελούμενο από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο και εφετείο. Στο δικαστήριο αυτό, οι αποφάσεις θα λαμβάνονται από δημόσια διορισμένους δικαστές με υψηλά προσόντα, συγκρίσιμα με εκείνα που απαιτούνται για τα μέλη των μόνιμων διεθνών δικαστηρίων, όπως το Διεθνές Δικαστήριο και το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

Επιπλέον, το νέο εφετείο θα λειτουργεί με βάση αρχές παρόμοιες με το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο του ΠΟΕ, ενώ η ικανότητα των επενδυτών, προκειμένου να φέρουν μια υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου, θα ορίζεται επακριβώς και θα περιορίζεται σε περιπτώσεις όπως, π.χ., οι στοχευμένες διακρίσεις βάσει φύλου, φυλής, θρησκείας ή εθνικότητας, η απαλλοτρίωση χωρίς αποζημίωση ή η αρνησιδικία.

Το δικαίωμα των κρατών να εκδίδουν ρυθμιστικούς κανόνες θα κατοχυρώνεται και θα διασφαλίζεται από τις διατάξεις των συμφωνιών εμπορίου και επενδύσεων. Σε κάθε περίπτωση, θα υπάρξει μέριμνα, προκειμένου η διαδικασία να είναι διαφανής, οι ακροάσεις να είναι δημόσιες και τα σχόλια να διατίθενται στο διαδίκτυο, ενώ θα παρέχεται δικαίωμα παρέμβασης για τα μέρη με έννομο συμφέρον στο πλαίσιο της διαφοράς και η επιλογή δικαιοδοσίας «forum-shopping» δεν θα είναι δυνατή. Ιδιαίτερα σημαντική, επίσης, είναι η διατήρηση της σαφούς διά-

κρίσης μεταξύ του διεθνούς δικαίου και του εσωτερικού δικαίου.

Το δικαστικό σύστημα για τις επενδύσεις θα αντικαταστήσει τον ισχύοντα μηχανισμό επίλυσης διαφορών μεταξύ επενδυτών και κράτους σε όλες τις τρέχουσες και μελλοντικές επενδυτικές διαπραγματεύσεις της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των συνομιλιών ΕΕ-ΗΠΑ σχετικά με τη διατλαντική εταιρική σχέση εμπορίου και επενδύσεων (ΤΤΙΡ).

Η πρόταση για ένα δικαστικό σύστημα για τις επενδύσεις βασίζεται στις ουσιαστικές προτάσεις που ελήφθησαν από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τα κράτη μέλη, τα εθνικά κοινοβούλια και τους ενδιαφερόμενους φορείς μέσω της δημόσιας διαβούλευσης σχετικά με την επίλυση διαφορών μεταξύ επενδυτών και κράτους. Στόχος της είναι να διασφαλίσει ότι όλοι οι παράγοντες μπορούν να έχουν πλήρη εμπιστοσύνη στο σύστημα. Με βάση τα ίδια βασικά στοιχεία που διέπουν τα εθνικά και διεθνή δικαστήρια, κατοχυρώνει το δικαίωμα των κρατών να εκδίδουν ρυθμιστικούς κανόνες και εξασφαλίζει διαφάνεια και λογοδοσία.

Τέλος, παράλληλα με τις διαπραγματεύσεις για την ΤΤΙΡ, η Επιτροπή θα αρχίσει να συνεργάζεται με άλλες χώρες για τη δημιουργία ενός μόνιμου διεθνούς δικαστηρίου για τις επενδύσεις. Στόχος είναι το διεθνές δικαστήριο επενδύσεων να αντικαταστήσει σταδιακά όλους τους μηχανισμούς επίλυσης επενδυτικών διαφορών που προβλέπονται σε συμφωνίες της ΕΕ, σε συμφωνίες των κρατών μελών της ΕΕ με τρίτες χώρες και σε εμπορικές και επενδυτικές συμφωνίες που έχουν συναφθεί μεταξύ τρίτων χωρών. Το δικαστήριο αυτό θα μπορούσε να αυξήσει περαιτέρω την αποτελεσματικότητα, τη συνοχή και τη νομιμότητα του διεθνούς συστήματος επίλυσης επενδυτικών διαφορών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5651_el.htm

► Η Επιτροπή προτείνει νέα στρατηγική για το εμπόριο και τις επενδύσεις (14.10.2015)

εμπορικές συμφωνίες – στρατηγική – νέα προσέγγιση – αποτελεσματικότητα – διαφάνεια – αξίες – προστασία ανθρώπινων και εργασιακών δικαιωμάτων

Η Επιτροπή προτείνει μια νέα εμπορική και επενδυτική στρατηγική για την Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να εγκαινιάσει μία εμπορικά υπεύθυνη πολιτική για όλους. Η νέα αυτή προσέγγιση αξιοποιεί τις εξαιρετικές επιδόσεις που έχει σημειώσει η Ευρώπη στον τομέα του εμπορίου. Οι εξαγωγές που πραγματοποιούν οι εταιρείες της ΕΕ στον υπόλοιπο κόσμο είναι σχεδόν ίσες με αυτές της Κίνας και περισσότερες από τις επιχειρήσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα.

Είναι αξιόπιστη, καθώς στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές: την αποτελεσματικότητα, τη διαφάνεια και τις αξίες. Σύμφωνα με την πρώτη αρχή, η αποτελεσματικότητα εξασφαλίζει ότι το εμπόριο υλοποιεί πραγματικά την υποσχέση του για νέες οικονομικές ευκαιρίες. Αυτό σημαίνει ότι αντιμετωπίζονται τα ζητήματα που επηρεάζουν τη σημερινή οικονομία, μέρος της οποίας αποτελούν οι υπηρεσίες και το ψηφιακό εμπόριο. Σημαίνει, επίσης, ότι παρέχονται τα αναγκαία μέσα και πληροφορίες, ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι ευρωπαϊκές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), οι καταναλωτές και οι εργαζόμενοι μπορούν να επωφεληθούν πλήρως από τις πιο ανοιχτές αγορές και να προσαρμόζονται σε αυτές. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι στις μελλοντικές εμπορικές συμφωνίες θα περιλαμβάνονται αποτελεσματικές διατάξεις για τις ΜΜΕ.

Σύμφωνα με τη διαφάνεια, που αποτελεί τη δεύτερη αρχή, οι διαπραγματεύσεις καθίστανται πιο ανοιχτές σε δημόσιο έλεγχο μέσα από τη δημοσίευση των κύριων κειμένων από όλες τις διαπραγματεύσεις, όπως έγινε με τις διαπραγματεύσεις για την ΤΤΙΡ.

Τέλος, οι εμπορικές συμφωνίες και τα προγράμματα προτιμήσεων αντιμετωπίζονται ως εργαλεία για την προώθηση, σε ολόκληρο τον κόσμο, ευρωπαϊκών αξιών όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δίκαιο και ηθικό εμπόριο και η καταπολέμηση της διαφθοράς. Αυτό σημαίνει ότι στις εμπορικές συμφωνίες της ΕΕ περιλαμβάνονται κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς και ότι ελέγχεται η εφαρμογή από τους εμπορικούς μας εταίρους διατάξεων για τα βασικά εργασιακά πρότυπα, όπως το συνδικαλιστικό δικαίωμα των εργαζομένων και η κατάργηση της παιδικής εργασίας.

<http://ec.europa.eu/trade/strategy>

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5806_el.htm

► Η Επιτροπή λαμβάνει μέτρα για την ενίσχυση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (21.10.2015)

στάδια ολοκλήρωσης της ΟΝΕ – έκθεση – απασχόληση – κοινωνικές επιπτώσεις – Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας

Η «Έκθεση των πέντε προέδρων» καθορίζει τρία διαφορετικά στάδια για την ολοκλήρωση της ΟΝΕ. Η δέση μέτρων της 21.10.2015 αφορά στην υλοποίηση του σταδίου 1 και την προετοιμασία του σταδίου 2. Το στάδιο 1 ή αλλιώς η «Εμβάθυνση στην πράξη» (1η Ιουλίου 2015 – 30 Ιουνίου 2017) αφορά τη χρήση των υφιστάμενων μηχανισμών και των ισχυουσών Συνθηκών για την τόνωση της ανταγωνιστικότητας και της διαρθρωτικής σύγκλισης, την επίτευξη υπεύθυνων δημοσιονομικών πολιτικών, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο της ζώνης του ευρώ, την ολοκλήρωση της Χρηματοοικονομικής Ένωσης και την ενδυνάμωση της δημοκρατικής λογο-

δοσίας. Στη συνέχεια, το στάδιο 2 ή η «Ολοκλήρωση της ONE» αφορά σε δράσεις πιο εκτεταμένου χαρακτήρα, με σκοπό μια πιο δεσμευτική διαδικασία σύγκλισης, μέσω, π.χ., μιας δέσμης κοινά συμφωνηθέντων στόχων αναφοράς για τη σύγκλιση οι οποίοι θα μπορούσαν να λάβουν νομική μορφή, καθώς και τη μορφή ενός δημόσιου ταμείου της ζώνης του ευρώ.

Το τελικό στάδιο (το αργότερο έως το 2025) μόλις τεθούν πλήρως σε εφαρμογή όλα τα μέτρα, η βαθιά και ουσιαστική ONE θα δημιουργήσει έναν χώρο σταθερότητας και ευημερίας για όλους τους πολίτες των κρατών μελών της ΕΕ που συμμετέχουν στο ενιαίο νόμισμα, έναν χώρο ελκυστικό για τα άλλα κράτη μέλη της ΕΕ να προσχωρήσουν, εφόσον είναι έτοιμα να το πράξουν.

Για να προετοιμάσει τη μετάβαση από το στάδιο 1 στο στάδιο 2, η Επιτροπή θα παρουσιάσει μια Λευκή Βίβλο, την άνοιξη του 2017, όπου θα περιγράφονται τα επόμενα βήματα που απαιτούνται, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων νομικής φύσης για την ολοκλήρωση της ONE στο στάδιο 2. Στα μέσα του 2016, η Επιτροπή θα συστήσει μια ομάδα εμπειρογνομόνων που θα διερευνήσει τις νομικές, οικονομικές και πολιτικές προϋποθέσεις σχετικά με τις πιο μακροπρόθεσμες προτάσεις που περιλαμβάνονται στην «Έκθεση των πέντε προέδρων».

Η επίτευξη μιας βαθύτερης και δικαιότερης Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης είναι μια από τις 10 προτεραιότητες του προέδρου Γιούνκερ. Η ανωτέρω έκθεση, που παρουσιάστηκε στις 22 Ιουνίου 2015, αποτελεί τη βάση για την επίτευξη αυτού του στόχου μέσα στην επόμενη δεκαετία. Η έκθεση εκπονήθηκε μετά από αίτημα της Συνόδου Κορυφής των ηγετών της ζώνης του ευρώ, του Οκτωβρίου 2014, και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2014.

Ειδικότερα, η «Έκθεση των πέντε προέδρων» προτείνει έναν φιλόδοξο αλλά εφικτό χάρτη πορείας για την ολοκλήρωση της ONE μέσα από την παράλληλη επίτευξη προόδου σε τέσσερα μέτωπα: πρώτον, προς μια ουσιαστική Οικονομική Ένωση που θα εξασφαλίζει ότι κάθε οικονομία διαθέτει τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που της επιτρέπουν να ευημερεί εντός της Νομισματικής Ένωσης. Δεύτερον, προς μια Χρηματοοικονομική Ένωση που θα εγγυάται την ακεραιότητα του νομίσματός μας σε ολόκληρη τη Νομισματική Ένωση, περιορίζοντας τους κινδύνους για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και αυξάνοντας τον επιμερισμό των κινδύνων με τον ιδιωτικό τομέα. Τρίτον, προς μια Δημοσιονομική Ένωση που θα εξασφαλίζει τόσο τη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών όσο και τη δημοσιονομική σταθεροποίηση και, τέλος, προς μια Πολιτική Ένωση που θα αποτελεί το θεμέλιο για όλα τα ανωτέρω, χάρη στην ουσιαστική δημοκρατική λογοδοσία, τη νομιμοποίηση και την ενίσχυση των θεσμών.

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) της Ευρώπης βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση σήμερα σε σχέση με πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση. Ωστόσο, παρά την πρόοδο, η ONE παραμένει ατελής. Οι αποκλίσεις των οικονομικών επιδόσεων εντός της ζώνης του ευρώ είναι σημαντικές. Με σχεδόν 18 εκατομμύρια ανέργους και πολλά μέλη των κοινωνιών μας εκτεθειμένα στον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού, πρέπει να γίνουν πολλά περισσότερα για να γίνει η ζώνη του ευρώ ένα απόλυτα ανθεκτικό οικοδόμημα. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εφαρμόζει τώρα συγκεκριμένα μέτρα για να προχωρήσει πέρα από τη διαχείριση της κρίσης που ήταν αναγκαία τα τελευταία χρόνια, προς μια ισχυρότερη και πλήρη ένωση.

Η δέσμη μέτρων που συμφωνήθηκε συμβάλλει σε μια ισχυρότερη ONE και περιλαμβάνει την εξωτερική εκπροσώπηση της ζώνης του ευρώ, η οποία δεν αντιστοιχεί στην αυξημένη οικονομική και δημοσιονομική βαρύτητα της. Για παράδειγμα, ενώ το δολάριο ΗΠΑ έχει ενιαία, ισχυρή εκπροσώπηση στα διεθνή οικονομικά και χρηματοπιστωτικά fora, τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ δεν ομιλούν με μια φωνή. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή χαράσσει έναν χάρτη πορείας που θα δώσει στα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ τη δυνατότητα να ομιλούν με μια φωνή προς το κοινό τους συμφέρον. Ειδικότερα, η Επιτροπή προτείνει τη μετάβαση προς μια ενοποιημένη εκπροσώπηση της ζώνης του ευρώ στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Παράλληλα με την πρόοδο στην οικονομική διακυβέρνηση, η ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ένωσης είναι απαραίτητο βήμα για μια ουσιαστική και βαθιά ONE. Παρά τη σημειωθείσα πρόοδο, εξακολουθεί να υπάρχει υπερβολική αλληλοσύνδεση μεταξύ τραπεζών και κρατών στη ζώνη του ευρώ. Η ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ένωσης προϋποθέτει την εφαρμογή της ήδη συμφωνηθείσας νομοθεσίας και τη λήψη περαιτέρω μέτρων για την ενίσχυση της δημοσιονομικής σταθερότητας.

Ένα κοινό σύστημα ασφάλισης των καταθέσεων είναι το στοιχείο που εξακολουθεί να λείπει από την Τραπεζική Ένωση. Σύντομα, η Επιτροπή θα παρουσιάσει πριν από το τέλος του έτους νομοθετική πρόταση σχετικά με τα πρώτα βήματα προς ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλισης της εγγύησης των καταθέσεων (EDIS), ώστε να δημιουργηθεί ένα πιο ευρωπαϊκό σύστημα, αποσυνδεδεμένο από τα δημόσια ταμεία των κρατών μελών. Με τον τρόπο αυτόν, οι πολίτες θα μπορούν να είναι βέβαιοι για την ασφάλεια των καταθέσεών τους, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική τους θέση. Η Επιτροπή θα προτείνει ένα σύστημα βασισμένο στην αντασφάλιση, στο πλαίσιο του οποίου θα διατηρηθούν τα εθνικά συστήματα των κρατών μελών. Η σημερινή δέσμη μέτρων θα συμπληρωθεί με νομοθετική πρόταση αργότερα εντός του έτους.

Η Επιτροπή, επίσης, δεσμεύεται να μειώσει περαιτέρω τους κινδύνους, να διασφαλίσει ίσους όρους ανταγωνισμού στον τραπεζικό τομέα και να περιορίσει τον βρόχο της σχέσης τραπεζών-κράτους. Τέλος, παράλληλα με την ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ένωσης, αποτελεί μείζονα προτεραιότητα η Ένωση Κεφαλαιαγορών.

Η απασχόληση και οι κοινωνικές πτυχές θα καλύπτονται ουσιαστικά στο πλαίσιο του εξαμήνου και της διαδικασίας εμβάθυνσης της ΟΝΕ. Οι κοινωνικοί εταίροι πρέπει να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο σε αυτό. Η Επιτροπή θα διασφαλίσει, επίσης, ότι η κοινωνική δικαιοσύνη συνεκτιμάται περισσότερο στα νέα προγράμματα μακροοικονομικής προσαρμογής, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας.

Καθώς το πλαίσιο της οικονομικής διακυβέρνησης καλύπτει βαθύτερο και ευρύτερο πεδίο τα τελευταία χρόνια, και ταυτόχρονα έχει γίνει πολυπλοκότερο, η Επιτροπή θα επιθυμούσε να συγκεντρώσει περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία και εμπειρίες όσον αφορά τη μεταρρυθμισμένη δομή της διακυβέρνησης, προτού προβεί σε περαιτέρω νομοθετικές αλλαγές. Με βάση όσα έχουν επιτευχθεί μέχρι τώρα, η Επιτροπή θα προτείνει πρακτικές βελτιώσεις για την παγίωση των πρακτικών και τη βελτίωση της διαφάνειας, της προβλεψιμότητας και, κατά συνέπεια, της αποτελεσματικότητας των ισχυόντων κανόνων. Για να συμπληρωθεί και να ενισχυθεί η οικονομική εργαλειοθήκη, η Επιτροπή πρότεινε, επίσης, σε συμφωνία με την «Έκθεση των πέντε προέδρων», τη σύσταση εθνικών Συμβουλίων Ανταγωνιστικότητας καθώς και ενός συμβουλευτικού Ευρωπαϊκού Δημοσιονομικού Συμβουλίου. Η σύσταση των Συμβουλίων Ανταγωνιστικότητας θα πρέπει να πληροί ορισμένα ελάχιστα κριτήρια τα οποία θα αντικατοπτρίζουν τη διαφορετικότητα μεταξύ κρατών μελών, καθώς και να σέβεται πλήρως τον ρόλο των κοινωνικών εταίρων.

Τέλος, η Επιτροπή συγκροτεί ένα ανεξάρτητο συμβουλευτικό Ευρωπαϊκό Δημοσιονομικό Συμβούλιο το οποίο θα αξιολογεί την εφαρμογή των δημοσιονομικών πλαισίων της ΕΕ, θα παρέχει συμβουλές για τον συνολικό δημοσιονομικό προσανατολισμό της ζώνης του ευρώ, θα συνεργάζεται με τα εθνικά δημοσιονομικά συμβούλια των κρατών μελών και θα παρέχει ad-hoc συμβουλές εφόσον το ζητήσει ο πρόεδρος. Το συμβούλιο αυτό θα λειτουργεί ανεξάρτητα, θα απαρτίζεται από πέντε εμπειρογνώμονες και θα υπάγεται στην Επιτροπή.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5874_el.htm

► Η ενιαία αγορά μπορεί να προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες σε πολίτες και επιχειρήσεις (28.10.2015)

αποτελεσματικότητα δαπανών – εποπτεία αγοράς – δημόσιες συμβάσεις – υπηρεσίες – ΜΜΕ – διασυνοριακή πληροφόρηση

Η Επιτροπή θα επιδιώξει την εδραίωση μιας δικαιότερης ενιαίας αγοράς, ενός των σημαντικότερων επιτευγμάτων της ΕΕ, συνεργαζόμενη με τα κράτη μέλη και τους παράγοντες της αγοράς. Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί στον τομέα των υπηρεσιών και στις δημόσιες συμβάσεις, πράγμα το οποίο είναι απαραίτητο, για να δαπανώνται αποτελεσματικότερα τα χρήματα των φορολογουμένων. Επιπλέον, θα ενισχύσει την αμοιβαία αναγνώριση, για να ανοίξουν περισσότερες ευκαιρίες για επιχειρήσεις που επιζητούν να επεκταθούν διασυνοριακά. Ταυτόχρονα, θα ενισχυθεί η εποπτεία της αγοράς στον τομέα των προϊόντων, ώστε τα μη συμμορφούμενα προϊόντα να μην εισέρχονται στην αγορά της ΕΕ. Τέλος, προτείνεται ένα εργαλείο πληροφόρησης για την αγορά, με το οποίο θα μπορεί η Επιτροπή να συλλέγει συνολικές, αξιόπιστες και αντικειμενικές πληροφορίες από επιλεγμένους παίκτες της αγοράς, με σκοπό να βελτιωθεί η ικανότητα της Επιτροπής να παρακολουθεί και να επιβάλλει τους κανόνες της ΕΕ σε τομείς προτεραιότητας.

Με αυτόν τον τρόπο θα προσφέρονται ευκαιρίες σε επαγγελματίες και επιχειρήσεις και μεγαλύτερη επιλογή με χαμηλότερες τιμές στους καταναλωτές. Θα δίνεται η δυνατότητα στους ανθρώπους να ταξιδεύουν, να ζουν, να εργάζονται και να σπουδάζουν οπουδήποτε επιθυμούν. Συνεπώς, οι κανόνες της ενιαίας αγοράς θα πρέπει να είναι γνωστοί και να εφαρμόζονται ορθώς. Μέσα από τη δράση αυτή, θα υπάρξουν άμεσα αποτελέσματα για τους καταναλωτές, τα ΜΜΕ και τις νεοσύστατες επιχειρήσεις, τις καινοτόμες υπηρεσίες και τους επαγγελματίες.

Ειδικότερα, η Επιτροπή θα λάβει μέτρα που θα διασφαλίζουν ότι οι καταναλωτές που επιθυμούν να αγοράσουν υπηρεσίες ή προϊόντα σε άλλο κράτος μέλος, είτε στο διαδίκτυο είτε οι ίδιοι προσωπικά, δεν θα αντιμετωπίζουν διαφορετικές τιμές, όρους πώλησης ή τρόπους παράδοσης, εκτός εάν αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς και επαληθεύσιμους λόγους.

Από την άλλη πλευρά, οι νεοσύστατες επιχειρήσεις είναι πολύ σημαντικές για την οικονομία. Ωστόσο, ορισμένοι επιχειρηματίες εγκαταλείπουν την Ευρώπη, επειδή δεν μπορούν να υλοποιήσουν τις καινοτομικές ιδέες τους στην αγορά. Προς αυτήν την κατεύθυνση, καταβάλλονται προσπάθειες στο πλαίσιο του Επενδυτικού Σχεδίου και της Ένωσης Κεφαλαιαγορών, ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβαση στη χρηματοδότηση για τις ΜΜΕ. Επιπλέον, η Επιτροπή προτίθεται να απλουστεύσει τη νομοθεσία για τον ΦΠΑ, να μειώσει το κόστος εγγραφής των εταιρειών και να υποβάλει πρόταση για την αφερεγγυότητα των επιχειρήσεων και να παράσχει πρόσβαση σε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τις κανονιστικές απαιτήσεις μέσω ενιαίας ψηφιακής πύλης εισόδου. Επιπρόσθετα, η Επιτροπή θα αναπτύξει μια ευρωπαϊκή ατζέντα για τη συνεργατική οικονομία, καθώς νέα επιχειρηματικά μοντέλα μπορούν να αποφέρουν οφέλη στους πολίτες και τις

επιχειρήσεις και να συμβάλουν στη βελτιστοποίηση της χρήσης των υφιστάμενων πόρων. Παράλληλα όμως, θα πρέπει να εξασφαλίζουμε ότι εκπληρώνονται και οι στόχοι πολιτικής δημόσιου συμφέροντος, όπως η προστασία των καταναλωτών, και ότι τηρούνται οι διατάξεις του φορολογικού και του εργατικού δικαίου. Τέλος, η Επιτροπή θα βελτιώσει τις ευκαιρίες για διασυννοριακή κινητικότητα τόσο των επιχειρήσεων όσο και των επαγγελματιών με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και τη διασυννοριακή παροχή επιχειρηματικών υπηρεσιών, κατασκευαστικών και άλλων υπηρεσιών που παράγουν ανάπτυξη. Από κοινού, οι ενέργειες αυτές θα διευκολύνουν την πρόσβαση των επιχειρήσεων και των επαγγελματιών σε νέες αγορές.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5909_el.htm

IV. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Τα συνταξιοδοτικά συστήματα παρέχουν επαρκείς συντάξεις για τις μελλοντικές γενιές των συνταξιούχων (05.10.2015)

συνταξιοδοτικά συστήματα – νόμιμη ηλικία συνταξιοδότησης – βιοτικό επίπεδο – έκθεση – εγγύηση εισοδηματικής ασφάλειας

Κάθε τρία χρόνια η Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας ΕΕ παρακολουθεί με έκθεσή της, σε επίπεδο ΕΕ, τον βαθμό στον οποίο οι συντάξεις παρέχουν στους ανθρώπους ένα επαρκές εισόδημα για τα γηρατειά τους, που τους προστατεύει από τη φτώχεια και τους επιτρέπει να ζουν με αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, και αξιολογεί προηγούμενα βασικά μεταρρυθμιστικά μέτρα.

Σύμφωνα με την πρόσφατη έκθεση, για την ΕΕ συνολικά, οι συντάξεις παρέχουν στους περισσότερους ανθρώπους επαρκή προστασία έναντι της φτώχειας και επαρκή εισοδηματική ασφάλεια στα γηρατειά. Γενικά, οι ηλικιωμένοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση απολαμβάνουν βιοτικό επίπεδο που προσεγγίζει εκείνο του νεότερου πληθυσμού. Ωστόσο, πολλά κράτη μέλη πρέπει να καταβάλουν μεγαλύτερη προσπάθεια όσον αφορά την αντιμετώπιση των κινδύνων φτώχειας και την εγγύηση εισοδηματικής ασφάλειας των ηλικιωμένων.

Σε όλα τα κράτη μέλη, τα ποσά των συντάξεων εξακολουθούν να χαρακτηρίζονται από διαφορές μεταξύ των φύλων, δεδομένου ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο εκτεθειμένες στον κίνδυνο της φτώχειας και έχουν μικρότερες συντάξεις από τους άνδρες, λόγω των χαμηλότερων μισθών και του βραχύτερου ενεργού βίου που συνδέονται με τα καθήκοντά τους παροχής φροντίδας. Επίσης, κατά μέσον όρο, οι γυναίκες ζουν περισσότερο από τους άνδρες και, κατά συνέπεια, είναι πιο πιθανό να χρεούνται και να καταλήγουν σε περισσότερο επισφαλή νοικοκυριά

του ενός ατόμου. Κατά μέσον όρο, στην ΕΕ, οι συντάξεις των γυναικών είναι σήμερα 40 τοις εκατό χαμηλότερες από αυτές των ανδρών.

Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις στον τομέα των συντάξεων ανέβαλαν τη συνταξιοδότηση και περιόρισαν την πρόωρη έξοδο από την αγορά εργασίας. Παρόλα αυτά, η επιτυχία των μεταρρυθμίσεων αυτών θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας να παραμείνουν στην απασχόληση, καθώς η ηλικία συνταξιοδότησης αυξάνεται. Το 2012, μόνον το ήμισυ των αποχωρήσεων από την αγορά εργασίας οφειλόταν στο γεγονός ότι εργαζόμενοι είχαν φτάσει στην ηλικία συνταξιοδότησης. Πολλοί συνταξιοδοτήθηκαν νωρίτερα για λόγους όπως ασθένεια, ανεργία και καθήκοντα παροχής φροντίδας. Συνεπώς, θα είναι καθοριστικής σημασίας να παρασχεθούν στους πολίτες οι αναγκαίες δεξιότητες, καθώς και υγειονομική και κοινωνική υποστήριξη, προκειμένου να διατηρηθεί η απασχολησιμότητά τους, καθώς γηράσκουν.

Τα συνταξιοδοτικά συστήματα της Ευρώπης αναμένεται να προσφέρουν επαρκείς συντάξεις και για τις μελλοντικές γενιές συνταξιούχων, υπό την προϋπόθεση ότι τα κράτη μέλη θα εφαρμόσουν αποφασιστικά πολιτικές που θα δίνουν τη δυνατότητα σε όσο το δυνατόν περισσότερους εργαζομένους να παραμείνουν στην απασχόληση έως τη συμπλήρωση της νόμιμης ηλικίας συνταξιοδότησης. Αυτό είναι ένα από τα κύρια συμπεράσματα μιας νέας έκθεσης για τις επαρκείς συντάξεις. Οι πολιτικές απασχόλησης θα πρέπει να παρέχουν περισσότερες δυνατότητες στους εργαζομένους μεγαλύτερης ηλικίας, ώστε να παραμείνουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, τα συνταξιοδοτικά συστήματα πρέπει, επίσης, να παρέχουν προστασία σε όσους δεν μπορούν να παραμείνουν στην αγορά εργασίας επί αρκετό χρονικό διάστημα, ώστε να αποκτήσουν επαρκή συνταξιοδοτικά δικαιώματα. Στο μέλλον, πλέον, γίνεται ολοένα και πιο σημαντικό οι εργαζόμενοι υπό συνταξιοδότηση να συμπληρώνουν πλήρη εργασιακή σταδιοδρομία με 40 έως 45 έτη συνταξιοδοτικών εισφορών, προκειμένου να λάβουν μια αξιοπρεπή σύνταξη. Σε κάθε περίπτωση, η στενή συνεργασία των κρατών μελών είναι αναγκαία για συμπληρωματικές συντάξεις, συμπεριλαμβανομένης της συνεργασίας για θέματα που συνδέονται με τη διαθεσιμότητα, τη συμμετοχή και την κάλυψή τους.

<http://ec.europa.eu/social/e-newsletter>

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5769_el.htm

► Η Επιτροπή δίνει προτεραιότητα στην προσφυγική κρίση (14.10.2015)

πρόσφυγες – δέσμη μέτρων – εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ – επιχειρησιακά μέτρα – δημοσιονομική στήριξη

Στις 23 Σεπτεμβρίου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε μια δέσμη προτεραιοτήτων για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Θεματολογίου για τη Μετανάστευση, οι οποίες πρέπει να αναληφθούν εντός του επόμενου εξαμήνου. Η δέσμη αυτή περιέχει βραχυπρόθεσμες δράσεις για τη σταθεροποίηση της τρέχουσας κατάστασης καθώς και μακροπρόθεσμα μέτρα για τη δημιουργία ενός σταθερού συστήματος που θα αντέχει στον χρόνο. Ειδικότερα, περιλαμβάνει α) επιχειρησιακά μέτρα, β) δημοσιονομική στήριξη και γ) εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ.

Πριν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 15 Οκτωβρίου 2015, η Επιτροπή παρουσίασε ανακοίνωση σχετικά με την κατάσταση όσον αφορά την εφαρμογή των δράσεων προτεραιότητας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Θεματολογίου για τη Μετανάστευση.

Όσον αφορά τα προαναγγελθέντα επιχειρησιακά μέτρα, η προσέγγιση «Hotspot» (κέντρα υποδοχής και καταγραφής) που πρότεινε η Επιτροπή αρχίζει τώρα να υλοποιείται: οι ομάδες στήριξης για τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών λειτουργούν πλήρως στη Λαμπεντούζα της Ιταλίας και ξεκινούν στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες μετεγκαταστάσεις αιτούντων άσυλο, καθώς και ορισμένες πτήσεις επιστροφής οικονομικών μεταναστών που δεν δικαιούνται παραμονή. Η Επιτροπή έχει, επίσης, συνεργαστεί με κράτη μέλη για την επιχειρησιακή προετοιμασία της επανεγκατάστασης.

Προκειμένου να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι μηχανισμοί αυτοί, τα κράτη μέλη πρέπει να ανταποκριθούν γρήγορα στην έκκληση για παροχή εθνικών εμπειρογνομόνων οι οποίοι θα ενισχύσουν τα κέντρα υποδοχής και καταγραφής, θα κοινοποιούν στην Επιτροπή τις ικανότητες υποδοχής που διαθέτουν και θα ορίζουν τα εθνικά σημεία επαφής που θα συντονίζουν τις υποθέσεις μετεγκατάστασης με την Ελλάδα και την Ιταλία.

Στη συνέχεια, όσον αφορά τη δημοσιονομική στήριξη, η Επιτροπή έχει ήδη τροποποιήσει τους προϋπολογισμούς της για το 2015 και το 2016, αυξάνοντας τα κονδύλια για την προσφυγική κρίση κατά 1,7 δισ. ευρώ, ένας προϋπολογισμός που εγκρίθηκε άμεσα από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο.

Εξίσου σημαντικό, επίσης, είναι τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν την ορθή εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ. Βασική αρχή του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου είναι να παρέχεται βοήθεια στους μετανάστες που χρήζουν διεθνούς προστασίας και να επιστρέφουν στη χώρα τους όσοι δεν έχουν δικαίωμα παραμονής στο έδαφος της ΕΕ και οι κανόνες αυτοί πρέπει να εφαρμόζονται σωστά.

Σε στενή συνεργασία, επίσης, βρίσκεται η Επιτροπή με τη χώρα μας, μέσω μιας ειδικής ομάδας που λειτουργεί επί-τόπου υπό τον γενικό διευθυντή της υπηρεσίας στήριξης

των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, με στόχο να βελτιωθεί η ικανότητα υποδοχής της συγκεκριμένης χώρας και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την αποκατάσταση των μεταφορών στην Ελλάδα βάσει του καθεστώτος του Δουβλίνου, που θα προταθεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στα τέλη του 2015. Επιπλέον, η Επιτροπή οριστικοποιεί τη στιγμή αυτή μια γνώμη σχετικά με την αναλογικότητα και την αναγκαιότητα της προσωρινής επαναφοράς των συνοριακών ελέγχων από τη Γερμανία, την Αυστρία και τη Σλοβενία.

Ταυτόχρονα, η διπλωματία εκ μέρους της Ευρώπης είναι πολύ έντονη για την εξεύρεση πολιτικών λύσεων στις κρίσεις της Λιβύης και της Συρίας, στηρίζοντας τις διαδικασίες του ΟΗΕ. Η αποτελεσματικότερη διεξαγωγή των επιστροφών διευκολύνεται με τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συμφωνιών επανεισδοχής ή με την αυστηρότερη εφαρμογή ήδη ισχυουσών συμφωνιών, όπως η συμφωνία με το Πακιστάν. Η Τουρκία και οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων είναι κομβικοί εταίροι.

http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/index_en.htm

► Η Επιτροπή ανακοινώνει τη χορήγηση επιπλέον 5,9 εκατομμυρίων ευρώ στην Ελλάδα ως χρηματοδότηση έκτακτης ανάγκης (26.10.2015)

Ευρωπαϊκό Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης – πρόσφυγες – κοινωνική δικαιοσύνη – διεθνής προστασία προσώπων – έκτακτη οικονομική ενίσχυση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει χορηγήσει 5.900.000 ευρώ ως βοήθεια έκτακτης ανάγκης από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (AMIF) στην Ελλάδα, για να στηρίξει τη χώρα στην αντιμετώπιση του μεγάλου αριθμού των αφίξεων μεταναστών και προσφύγων στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Η πρόσθετη χρηματοδότηση θα στηρίξει την Ελλάδα στην εφαρμογή της έννοιας hotspot και των πρόσφατα συμφωνηθέντων προγραμμάτων μετεγκατάστασης. Θα καλύψει πλήρως, για μια περίοδο 4 μηνών, τα έξοδα για τη μεταφορά με πλοίο τουλάχιστον 60.000 ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας και άλλων μεταναστών από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η πρόσθετη επείγουσα βοήθεια αυτή περιορίζεται αυστηρά στα πρόσωπα που έχουν εξεταστεί σωστά, καταχωρηθεί και των οποίων δακτυλικά αποτυπώματα έχουν ληφθεί στα νησιά πριν από την περαιτέρω μεταφορά τους στην ηπειρωτική Ελλάδα, προκειμένου να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η χρηματοδότηση της ΕΕ να χρησιμοποιείται για παράτυπες δευτερογενείς μετακινήσεις.

Η παροχή βοήθειας έκτακτης ανάγκης μέσω του AMIF εντάσσεται στη συνολική προσπάθεια της Επιτροπής να εφαρμόσει την αρχή της αλληλεγγύης μέσα από συγκε-

κριμένες και αποτελεσματικές δράσεις για την αντιμετώπιση επειγουσών και ειδικών αναγκών των κρατών μελών που υφίστανται μεγάλη πίεση στους τομείς του ασύλου και της μετανάστευσης. Για τον σκοπό αυτόν, για το 2015, η Επιτροπή θα διαθέσει συνολικά το ποσό των 51,5 εκατομμυρίων ευρώ, το οποίο θα παραδοθεί μέσω του AMIF.

http://europa.eu/rapid/press-release_AC-15-5908_en.htm

V. ΕΡΕΥΝΑ

► Η Επιτροπή χρηματοδοτεί το πρόγραμμα έρευνας και τεχνολογίας Horizon 2020 (13.10.2015)

χρηματοδότηση – ευρωπαϊκή οικονομία – τεχνολογία – βιομηχανία – φαρμακευτικός κλάδος

Το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη χρηματοδότηση της έρευνας και της καινοτομίας Horizon 2020 τέθηκε σε εφαρμογή την 1η Ιανουαρίου 2014. Σε διάστημα επτά ετών, σχεδόν 80 δισ. ευρώ επενδύονται σε έργα έρευνας και καινοτομίας, για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας και να διευρυνθούν οι ορίζοντες της ανθρώπινης γνώσης. Οι τομείς που εστιάζει το πρόγραμμα είναι η υγεία, το περιβάλλον, οι μεταφορές, τα τρόφιμα και η ενέργεια. Οι ερευνητικές συμπράξεις με τον φαρμακευτικό κλάδο, την αεροδιαστημική βιομηχανία, την αυτοκινητοβιομηχανία και τον κλάδο ηλεκτρονικών ειδών ενθαρρύνουν τις ιδιωτικές επενδύσεις, στηρίζοντας τη μελλοντική ανάπτυξη και δημιουργώντας θέσεις εργασίας υψηλής εξειδίκευσης.

Το νέο πρόγραμμα εργασίας του Horizon 2020 για τα έτη 2016-2017 παρέχει δυνατότητες χρηματοδότησης μέσω προσκλήσεων υποβολής προτάσεων, δημόσιων συμβάσεων και άλλων δράσεων, όπως τα βραβεία του προγράμματος «Horizon» που καλύπτουν συνολικά περίπου 600 θέματα. Η δομή του προγράμματος εργασίας αντικατοπτρίζει τη γενικότερη ευελιξία του προγράμματος που επικεντρώνεται στις μακροπρόθεσμες προτεραιότητες της ΕΕ και στις πλέον πιεστικές κοινωνικές προκλήσεις, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην ταχεία αντιμετώπιση των αναδυόμενων προβλημάτων, όπως οι επιδημίες.

Το πρόγραμμα θα υποστηρίξει μια σειρά διατομεακών πρωτοβουλιών, όπως τον εκσυγχρονισμό της ευρωπαϊκής μεταποιητικής βιομηχανίας, τις τεχνολογίες και τα πρότυπα για την αυτόματη οδήγηση, τη «Βιομηχανία 2020» και την «Κυκλική Οικονομία» για την ανάπτυξη ισχυρών και βιώσιμων οικονομιών και τις «Εξυπνες και Βιώσιμες Πόλεις» για την καλύτερη ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών, μεταφορικών, ενεργειακών και ψηφιακών δικτύων στο αστικό περιβάλλον της ΕΕ. Με την έγκριση, στις 13 Οκτωβρίου 2015, ενός προγράμματος εργασίας για το διάστημα 2016-2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα επενδύσει σχεδόν 16 δισ. ευρώ στην έρευνα και την και-

νοτομία την επόμενη διετία στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος χρηματοδότησης της έρευνας και της καινοτομίας.

Το νέο πρόγραμμα εργασίας στοχεύει, επίσης, στη βελτίωση του αντίκτυπου της χρηματοδότησης του προγράμματος «Horizon 2020». Ακόμη, θα επιδιωχθεί να βελτιωθούν οι συσχετισμοί με άλλα χρηματοδοτικά προγράμματα της ΕΕ, όπως τόνισε ο Πρόεδρος Γιούνκερ στην ομιλία του για την κατάσταση της Ένωσης, καθώς και να υποστηρίξονται οι ερευνητές κατά την υποβολή αιτήσεων, με την παροχή σαφέστερων οδηγιών.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5831_el.htm

VI. ΓΕΩΡΓΙΑ

► Η Επιτροπή ανακοινώνει μέτρα στήριξης των γεωργών (07.09.2015)

δέσμη μέτρων – αποτελεσματική κατανομή κονδυλίων – δυσχέρειες – αλυσίδα εφοδιασμού – εξελίξεις αγοράς – ενίσχυση γεωργών

Η Επιτροπή, στις 7 Σεπτεμβρίου 2015, πρότεινε το σημαντικότερο μέρος της ολοκληρωμένης δέσμης μέτρων, προκειμένου να χορηγηθεί σε όλα τα κράτη μέλη με τη μορφή κονδυλίων στήριξη για τον γαλακτοκομικό τομέα. Καθορίζοντας τον τρόπο διάθεσης των ενισχύσεων αυτών, θα διασφαλίσει τη δίκαιη, στοχευμένη και αποτελεσματική κατανομή τους, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη τα κράτη μέλη και τους γεωργούς που έχουν πληγεί περισσότερο από τις εξελίξεις στην αγορά. Πρόθεση της Επιτροπής είναι να παρασχεθεί η μεγαλύτερη δυνατή ευχέρεια στα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν τις δικές τους επιμέρους περιπτώσεις.

Τρεις είναι οι βασικοί πυλώνες της δράσης αυτής. Καταρχήν, είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν οι δυσχέρειες της ταμειακής ροής των γεωργών, στη συνέχεια να σταθεροποιηθούν οι αγορές και τελικά να διευκολυνθεί η λειτουργία της αλυσίδας εφοδιασμού. Με την παρούσα ανακοίνωση, η δέσμευση είναι προσανατολισμένη στην αγορά και στοχεύει στην ανάκαμψη του γεωργικού τομέα.

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5601_el.htm

http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5600_el.htm

► Μέτρα 111 εκατ. ευρώ για τους αγρότες στην ΕΕ (13.10.2015)

προγράμματα για αγρότες – γαλακτοκομικά προϊόντα – πολιτική προώθησης – συγχρηματοδότηση ΕΕ – εξαγωγές – πολυπρογράμματα

Η εξαγωγική αγορά της ΕΕ, ύψους 110 δισ. ευρώ, δημιουργεί θέσεις εργασίας και ανάπτυξη στις αγροτικές περιοχές όλης της Ευρώπης. Προκειμένου να συνεχιστεί η

θετική πορεία των εξαγωγών, παρουσιάζεται το νέο καθεστώς προώθησης, που περιλαμβάνει μόχλευση ύψους 111 εκατ. ευρώ, περισσότερες ευκαιρίες για τη διοχέτευση των γεωργικών ειδών διατροφής της ΕΕ σε νέες αγορές, καθώς και την ισχυροποίηση της παρουσίας μας στις αγορές που ήδη υπάρχουν. Στις 13 Οκτωβρίου 2015, ανακοινώθηκε, επίσης, πρόγραμμα 30 εκατ. ευρώ για τους προβληματικούς τομείς του γάλακτος και του χοιρινού κρέατος, στο πλαίσιο της δέσμης μέτρων ύψους 500 εκατ. ευρώ για τις γεωργικές αγορές που ανακοινώθηκε πρόσφατα.

Στις 13 Οκτωβρίου 2015, εγκρίθηκε από την Επιτροπή η νέα πολιτική προώθησης, που θα βοηθήσει τους επαγγελματίες του γεωργικού τομέα να εισέλθουν στις διεθνείς αγορές ή να ισχυροποιήσουν την παρουσία τους σ' αυτές και θα αυξήσει την ευαισθητοποίηση των Ευρωπαίων καταναλωτών όσον αφορά τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι Ευρωπαίοι αγρότες. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η Επιτροπή θα διαθέσει περισσότερα κονδύλια, θα αυξήσει το ποσοστό συγχρηματοδότησης και θα μειώσει τη γραφειοκρατία κατά την έγκριση των σχετικών έργων. Τα μέτρα αυτά εντάσσονται σε μια πρωτοβουλία για σταδιακή αύξηση του προϋπολογισμού της ΕΕ που διατίθεται για την προώθηση, από 61 εκατ. ευρώ το 2013 (όταν προτάθηκαν οι νέοι κανόνες) σε 200 εκατ. ευρώ το 2019.

Σύμφωνα με τους νέους κανόνες, τα ποσοστά συγχρηματοδότησης της ΕΕ θα αυξηθούν από 50% σε 70-80% (σε 85% για την Ελλάδα και την Κύπρο). Ταυτόχρονα, η εθνική συγχρηματοδότηση καταργείται και δημιουργούνται, με τον τρόπο αυτόν, ισότιμοι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών μελών. Η γραφειοκρατία θα μειωθεί αισθητά κατά τη διαδικασία επιλογής των έργων, με αποτέλεσμα να διευκολυνθεί η υποβολή σχετικών αιτήσεων.

Το πρόγραμμα του 2016 στοχεύει σε επιλεγμένες τρίτες χώρες με το υψηλότερο αναπτυξιακό δυναμικό, κυρίως στους τομείς που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα δυσχερείς συνθήκες στην αγορά, όπως τα γαλακτοκομικά προϊόντα και το χοιρινό κρέας. Από το συνολικό ποσό, 30 εκατ. ευρώ προορίζονταν ειδικά για τη δέσμη μέτρων στήριξης που ανακοίνωσε ο Επίτροπος Χόγκαν στις αρχές Σεπτεμβρίου, με στόχο την ενίσχυση των μέτρων προώθησης σε αυτούς τους δύο τομείς.

Τα σημαντικότερα στοιχεία των κανόνων είναι η σημαντική αύξηση της βοήθειας που διατίθεται για εκστρατείες ενημέρωσης και προώθησης: οι ευρωπαϊκές ενισχύσεις πρέπει να αυξηθούν σταδιακά από 61 εκατ. ευρώ στον προϋπολογισμό του 2013 σε 200 εκατ. ευρώ το 2019 (111 εκατ. ευρώ το 2016), τα πολύ υψηλότερα ποσοστά συγχρηματοδότησης της ΕΕ σε σύγκριση με το ισχύον καθεστώς (ποσοστό συγχρηματοδότησης της ΕΕ 70% για τα απλά προγράμματα που υποβάλλονται από οργάνωση ενός κράτους μέλους, 80% για τα πολυπρογράμματα

και τα προγράμματα που αφορούν τρίτες χώρες, 85% για τα προγράμματα αντιμετώπισης της κρίσης και 75-85% για τις χώρες που λαμβάνουν χρηματοδοτική συνδρομή, όπως η Κύπρος και η Ελλάδα), ενώ η εθνική συγχρηματοδότηση καταργείται, ώστε να δημιουργηθούν ισότιμοι όροι ανταγωνισμού. Άλλο σημαντικό μέτρο είναι η θέσπιση μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής προώθησης που θα συμβάλει στην αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων που προορίζονται για τρίτες χώρες και των πολυκρατικών προγραμμάτων (προγράμματα που καταρτίζονται από οργανώσεις διαφόρων κρατών μελών), μέσω ενός υψηλότερου ποσοστού συγχρηματοδότησης γι' αυτές τις δύο κατηγορίες, στην κάλυψη του κενού ενημέρωσης των καταναλωτών σχετικά με τα πλεονεκτήματα των ευρωπαϊκών γεωργικών προϊόντων, εν γένει, και, ειδικότερα, των προϊόντων που είναι αναγνωρισμένα από τα ευρωπαϊκά συστήματα ποιότητας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι το απλό πρόγραμμα είναι ένα πρόγραμμα προώθησης που υποβάλλεται από μία ή περισσότερες προτείνουσες οργανώσεις του ίδιου κράτους μέλους, ενώ πολυπρόγραμμα είναι ένα πρόγραμμα που υποβάλλεται από τουλάχιστον δύο προτείνουσες οργανώσεις που προέρχονται από τουλάχιστον δύο κράτη μέλη ή από μία ή περισσότερες ευρωπαϊκές οργανώσεις.

Επιπλέον, θα πραγματοποιηθεί διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής των μέτρων λόγω της επέκτασης των επιλέξιμων δικαιούχων, ώστε να περιλάβουν οργανώσεις παραγωγών, επέκταση των επιλέξιμων προϊόντων, ώστε να συμπεριληφθούν κυρίως τα μεταποιημένα γεωργικά είδη διατροφής, όπως π.χ. το ψωμί, τα ζυμαρικά ή η σοκολάτα. Δυνατότητα προσδιορισμού, εντός ορισμένων ορίων, της προέλευσης των προϊόντων και των εμπορικών σημάτων τους. Τέλος, με την απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών, με την αξιολόγηση και την επιλογή των προγραμμάτων να γίνεται σε ένα μόνο στάδιο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αντί των δύο σταδίων που ισχύουν σήμερα, είναι ευκολότερη η διαχείριση των πολυκρατικών προγραμμάτων που καταρτίζονται από κοινού οι οργανώσεις διαφόρων κρατών μελών χάρη σε μια υπηρεσία ενιαίας εξυπηρέτησης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Προκειμένου να τεθεί πλήρως σε εφαρμογή αυτή η βασική πράξη, η Επιτροπή εξέδωσε κατ' εξουσιοδότηση και εκτελεστικούς κανονισμούς. Βασικό στοιχείο της νέας πολιτικής για την προώθηση είναι η κατάρτιση ενός ετήσιου προγράμματος εργασίας (εκτελεστική απόφαση της Επιτροπής), το οποίο θα καθορίζει τις στρατηγικές προτεραιότητες για τα μέτρα προώθησης όσον αφορά τα στοχευόμενα προϊόντα, συστήματα και αγορές, και τα αντίστοιχα διαθέσιμα κονδύλια. Στόχος είναι να υπάρξει μια δυναμική και δραστική πολιτική, που θα προσαρμόζεται κάθε χρόνο στις νέες ευκαιρίες της αγοράς και τις ανάγκες του τομέα.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5804_el.htm

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Bitcoin: το πρώτο ψηφιακό νόμισμα

Το καλοκαίρι του 2015 έμελλε να καταγραφεί στην ιστορική μνήμη για τις κρίσιμες πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις με επίκεντρο την Ελλάδα. Τραπεζική αργία, έλεγχος στις κινήσεις κεφαλαίων, ημερήσιο όριο αναλήψεων, αποτέλεσαν νέους όρους που προστέθηκαν στο καθημερινό λεξιλόγιο κάθε πολίτη. Παράλληλα όμως, πύκνωσαν και οι αναφορές σε εναλλακτικά νομίσματα και ευρηματικούς τρόπους διεξόδου από τον περιορισμό των συναλλαγών. Στο πλαίσιο αυτό άρχισε να συζητείται ευρύτερα και στη χώρα μας το φαινόμενο bitcoin, το οποίο, αν και δεν είναι πλέον καινοφανές σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι βέβαιο ότι αποτελεί ακόμη άγνωστη ή τουλάχιστον μη οικεία έννοια για την πλειονότητα των Ελλήνων, όπως συνέβαινε άλλωστε και με το facebook πριν από μερικά χρόνια.

Ορισμός

Αναζητώντας στο διαδίκτυο την απάντηση στο τι εστί bitcoin, προκύπτουν αποτελέσματα που το ορίζουν ως «λογισμικό ανοιχτού κώδικα που αποτελεί τη βάση του δικτύου» και «μονάδα συναλλαγής πληροφοριών του λογισμικού» ή ως «αποκεντρωμένο νομισματικό σύστημα που βασίζεται στις αρχές της ομότιμης δικτύωσης, των ψηφιακών υπογραφών και των συναρτήσεων απόδειξης εργασίας». Αυτοί οι ορισμοί είναι μεν σωστοί, αλλά και αρκετά δυσνόητοι. Με πιο απλό και σύντομο τρόπο, θα μπορούσε να ειπωθεί γενικώς ότι το bitcoin είναι ένα ψηφιακό νόμισμα το οποίο στηρίζεται στη λειτουργία του διαδικτύου.

Καταγωγή

Η ιδέα για ένα εικονικό κυβερνονόμισμα είναι συνυφασμένη με την ευρεία διάδοση του διαδικτύου στα τέλη της δεκαετίας του '90. Ωστόσο, μόλις το 2008 δόθηκε στη δημοσιότητα μια μελέτη που πρότεινε ένα ολοκληρωμένο σύστημα δημιουργίας, διαχείρισης και διακίνησης ψηφιακού χρήματος. Τη μελέτη υπέγραψε ο Satoshi Nakamoto, ένα πρόσωπο αδιευκρίνιστης – έως σήμερα – ταυτότητας που αποτελεί πλέον θρύλο του κυβερνοχώρου. Παρά την αφάνεια του δημιουργού του, το bitcoin δεν άργησε να μετουσιωθεί από θεωρητική σύλληψη σε λειτουργικό εναλλακτικό σύστημα συναλλαγών στο διαδίκτυο.

Δομή

Το bitcoin, ως σύστημα συναλλαγών, δεν έχει καμία σχέση ή εξάρτηση από το παραδοσιακό τραπεζικό σύστημα. Έχει αποκεντρωμένη αρχιτεκτονική, δεν ελέγχεται από συγκεκριμένο κεντρικό φορέα ούτε ανήκει σε κάποιον.

Επίσης, διαθέτει το ομώνυμο δικό του νόμισμα (bitcoin ή BTC), το οποίο είναι αποκλειστικά ψηφιακό, καθόσον δεν έχει υλική υπόσταση (π.χ. χαρτονομίσματα), δεν έχει εθνικότητα ούτε παράγεται σε κάποια χώρα. Επιπλέον, πρόκειται για αλγοριθμικό νόμισμα που βασίζεται σε ισχυρή κρυπτογραφία (γνωστό ως «κρυπτονόμισμα» ή «cryptocurrency»). Οι συναλλαγές με bitcoin στηρίζονται στη δομή peer to peer (p2p). Τούτο σημαίνει ότι κάθε συναλλαγή πραγματοποιείται άμεσα μεταξύ δύο ατόμων, χωρίς μεσάζοντες, ενώ παράλληλα όλοι οι χρήστες εξασφαλίζουν «ομότιμα» την εύρυθμη και ασφαλή λειτουργία αυτού του εναλλακτικού οικονομικού συστήματος, προσφέροντας την αναγκαία υπολογιστική ισχύ που απαιτείται για τη διενέργεια και επικύρωση των συναλλαγών. Στο ίδιο πνεύμα, όλες οι πληρωμές είναι δημόσιες. Κάθε χρήστης μπορεί να ελέγξει το σύνολο των διενεργούμενων συναλλαγών με bitcoin, από την πρώτη έως την τελευταία. Συγχρόνως, τούτη η διαφάνεια δεν θίγει την ανωνυμία των χρηστών, καθόσον η δημόσια αρχειοθέτηση των πληρωμών γίνεται βάσει κλειδαρίθμων και όχι προσωπικών στοιχείων.

Λειτουργία των συναλλαγών

Πιο πρακτικά, μια συναλλαγή με bitcoin προϋποθέτει τη χρήση του σχετικού λογισμικού το οποίο παρέχεται δωρεάν και είναι ανοιχτού κώδικα (δηλαδή, καθένας μπορεί να λάβει πλήρη γνώση του πηγαίου κώδικα προγραμματισμού). Πρόκειται για ένα πρόγραμμα-πελάτη το οποίο συνδέει τον χρήστη με το p2p δίκτυο του bitcoin και λειτουργεί ουσιαστικά ως ψηφιακό πορτοφόλι (bitcoin wallet). Κάθε πορτοφόλι ταυτοποιείται με μία μοναδική αλφαριθμητική διεύθυνση 34 χαρακτήρων που είναι απαραίτητη, ώστε ο χρήστης να προβεί σε συναλλαγές. Σε κάθε διεύθυνση αντιστοιχεί ένα δημόσιο και ιδιωτικό κλειδί, που εξασφαλίζουν την πρόσβαση στο ψηφιακό πορτοφόλι. Το σύστημα αυτό ομοιάζει με τη γνωστή ηλεκτρονική αλληλογραφία (e-mail). Μια συναλλαγή, δηλαδή, πραγματοποιείται με την απλή αποστολή bitcoins από το ψηφιακό πορτοφόλι ενός χρήστη στο ψηφιακό πορτοφόλι ενός άλλου χρήστη, ο οποίος έχει γνωστοποιήσει στον πρώτο τη σχετική διεύθυνση του. Κάθε συναλλαγή όμως που γίνεται στο δίκτυο του bitcoin ελέγχεται για την εγκυρότητά της και, στη συνέχεια, τοποθετείται σε μια δέσμη («block») μαζί με άλλες συναλλαγές που έχουν ελεγχθεί. Κάθε δέκα λεπτά, δημιουργείται μια νέα δέσμη ελεγμένων συναλλαγών, η οποία συσχετίζεται με την αμέσως προηγούμενη αλλά και όλες τις παλαιότερες δέσμες. Κατ' αυτόν τον τρόπο παράγεται μια διαρκώς αυξανόμενη αλυσίδα δεσμών (γνωστή ως «blockchain»). Η αλυσίδα αυτή περιλαμβάνει το σύνολο των συναλλαγών

στο δίκτυο bitcoin, από την πρώτη έως την τελευταία, και αποθηκεύεται στον υπολογιστή κάθε χρήστη του εν λόγω δικτύου. Είναι ενδεικτικό ότι επί του παρόντος η εγκατάσταση του αναγκαίου προγράμματος-πελάτη προϋποθέτει τουλάχιστον 20 GB ελεύθερου αποθηκευτικού χώρου λόγω του μεγέθους του «block chain». Για τον συσχετισμό κάθε νέας δέσμης με τις προηγούμενες χρησιμοποιείται ένας μαθηματικός αλγόριθμος που επιβάλλει περίπλοκους μαθηματικούς υπολογισμούς.

Παραγωγή και απόκτηση bitcoins

Τόσο για την πραγματοποίηση αυτών των υπολογισμών όσο και για τον προγενέστερο έλεγχο κάθε συναλλαγής απαιτείται επεξεργαστική ισχύς, την οποία παρέχουν με τους προσωπικούς τους υπολογιστές όλοι οι χρήστες του δικτύου bitcoin. Τούτο άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, καθιστά το δίκτυο ομότιμο, διότι η λειτουργία του στηρίζεται σε όλους τους χρήστες και όχι σε μία κεντρική αρχή. Η ευφυής ιδέα του άγνωστου δημιουργού του bitcoin ήταν η διάθεση bitcoins στους χρήστες που συμβάλλουν στη λειτουργία του δικτύου. Κάθε φορά που προστίθεται μία νέα δέσμη στην αλυσίδα, δηλαδή ανά δεκάλεπτο, το σύστημα δημιουργεί νέα bitcoins τα οποία διατίθενται στους χρήστες. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται «εξόρυξη» («mining») και εξασφαλίζει τη σταθερή παραγωγή ψηφιακών νομισματικών μονάδων. Πρέπει να επισημανθεί ότι έχει προβλεφθεί η προσαρμογή της δυσκολίας των μαθηματικών υπολογισμών, ώστε, ανεξαρτήτως του πλήθους των χρηστών που συμμετέχουν, ο συσχετισμός κάθε δέσμης και η αντίστοιχη διάθεση bitcoins να πραγματοποιείται ανά δέκα λεπτά. Επίσης, ο αριθμός των παραγόμενων bitcoins μειώνεται με συγκεκριμένο ρυθμό, ώστε να αποφευχθεί ο πληθωρισμός του ψηφιακού χρήματος. Μάλιστα, βάσει του ισχύοντος μοντέλου, η δημιουργία bitcoins θα σταματήσει, όταν το σύνολό τους καλύψει ακριβώς 21 εκατομμύρια και τούτο υπολογίζεται να συμβεί το έτος 2140. Οι προβλέψεις αυτές, σε συνδυασμό με την αύξηση των χρηστών, έχουν καταστήσει ήδη την εξόρυξη bitcoins πολύ απαιτητική και έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη ειδικών υπολογιστών με αυξημένες επεξεργαστικές δυνατότητες για τον συγκεκριμένο σκοπό. Ως εκ τούτου, η πρωτογενής απόκτηση ψηφιακού χρήματος έχει γίνει πλέον ασύμφορη για τον απλό χρήστη. Ασφαλώς, υφίστανται εναλλακτικές δυνατότητες προμήθειας bitcoins. Τέτοια δυνατότητα, για παράδειγμα, αποτελεί η πώληση αγαθών ή η παροχή υπηρεσιών έναντι αντιτίμου σε ψηφιακό νόμισμα.

Ισοτιμία και υποδιαιρέσεις

Πάντως, ο απλούστερος τρόπος απόκτησης bitcoins είναι η αγορά τους έναντι συμβατικών χρημάτων μέσω διαφόρων ψηφιακών ανταλλακτριών, δηλαδή ιστοσελίδων που αναλαμβάνουν τη μετατροπή του ψηφιακού νομίσματος σε πραγματικό. Η μετατροπή στηρίζεται

στην ισχύουσα ισοτιμία ή οποία εμφανίζει πολύ μεγάλη διακύμανση. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2010 η αξία ενός bitcoin δεν ξεπερνούσε τα 0,14 δολάρια, ενώ το 2013 άγγιξε τα 1400 δολάρια. Βαδίζοντας στο τέλος του 2015, ένα bitcoin ανταλλάσσεται περίπου με 274 δολάρια ή 237 ευρώ. Βεβαίως, για την είσοδο στον κόσμο του bitcoin δεν επιβάλλεται η αγορά ενός ολόκληρου bitcoin. Όπως και τα συμβατικά νομίσματα, έτσι και το ψηφιακό έχει τις υποδιαιρέσεις του. Ωστόσο, σε αντίθεση προς τα γνωστά νομίσματα του αναλογικού κόσμου, το bitcoin υποδιαιρείται ακόμη και σε εκατομμυριοστά (μBTC), διευκολύνοντας τους χρήστες να το αποκτήσουν επενδύοντας ακόμη και πολύ μικρά ποσά.

Κίνδυνοι και ασφάλεια

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η ιδέα του ψηφιακού νομίσματος, εν γένει, βρίσκεται σε ανάπτυξη, καθιστώντας το bitcoin μια ελκυστική επενδυτική πρόταση. Είναι αυτονόητο, όμως, ότι με τόσο ασταθή ισοτιμία η επένδυση σε bitcoins είναι πολύ επισφαλής. Πέραν τούτου, πρέπει να επισημανθεί ότι οι μέθοδοι κρυπτογράφησης και επικύρωσης κάθε συναλλαγής εγγυώνται στο ακέραιο την ασφάλεια των συναλλαγών. Μολονότι είναι εύλογη η υποψία ότι ένα εικονικό νόμισμα μπορεί να είναι ευάλωτο σε επιθέσεις χάκερ και άλλους δικτυακούς κινδύνους, πρέπει να διευκρινισθεί ότι το σύστημα στο οποίο βασίζεται η λειτουργία του bitcoin καθιστά αδύνατη την παραχάραξη του ψηφιακού νομίσματος. Για να αποφύγουμε τις περίπλοκες τεχνικές λεπτομέρειες, αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι η αλυσίδα όλων των συναλλαγών που προαναφέρθηκε ελέγχεται ανά πάσα στιγμή από το σύνολο των συνδεδεμένων υπολογιστών, προκειμένου να επικυρωθεί. Αν επιχειρηθεί ο συσχετισμός «κάλπικης» συναλλαγής με το εν λόγω «blockchain», θα απορριφθεί αμέσως από το σύστημα το οποίο στηρίζει την ισχύ του σε πληθώρα υπολογιστών που το θωρακίζουν. Το αρνητικό σημείο αυτής της απρόσβλητης λειτουργικής δομής είναι η αδυναμία ακύρωσης ή αναστροφής συναλλαγής. Από τη στιγμή που επικυρώνεται μια συναλλαγή αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του «blockchain». Ο μόνος τρόπος ανάκτησης των αχρεωστήτως καταβληθέντων bitcoins είναι με νέα εντολή μεταφοράς τους από τον παραλήπτη προς τον αρχικό τους κάτοχο. Αυτό σημαίνει αυτομάτως ότι οι συναλλαγές με bitcoins πρέπει να διενεργούνται σε πλαίσιο αυξημένης εμπιστοσύνης μεταξύ αποστολέα και παραλήπτη.

Ο πιο ουσιαστικός κίνδυνος αφορά την αποθήκευση των bitcoins. Δεδομένου ότι η παραχάραξη του ψηφιακού νομίσματος είναι σχεδόν αδύνατη, είναι πολύ πιο συχνές οι περιπτώσεις διάρρηξης ψηφιακών πορτοφολιών και αφαίρεσης των ψηφιακών νομισμάτων που περιέχουν. Τούτο μπορεί να συμβεί είτε μαζικά με ηλεκτρονικές επι-

θέσεις σε ιστοσελίδες που παρέχουν υπηρεσίες online ψηφιακών πορτοφολιών σε μεγάλο αριθμό χρηστών, είτε μεμονωμένα με στοχευμένες επιθέσεις σε προσωπικούς υπολογιστές χρηστών που διατηρούν τοπικά αποθηκευμένα bitcoins. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι οι υφιστάμενες υπηρεσίες ψηφιακών πορτοφολιών δεν παρέχουν καμία εξασφάλιση της αξίας των bitcoins, δεν λειτουργούν δηλαδή ως τράπεζες. Επομένως, σε περίπτωση μη εξουσιοδοτημένης αφαίρεσης bitcoins με μεθόδους χάκινγκ, τον κίνδυνο φέρει αποκλειστικώς ο χρήστης ο οποίος θα απωλέσει διά παντός την ψηφιακή του περιουσία. Πάντως, οι κακόβουλες διαδικτυακές επιθέσεις συνιστούν υπαρκτό κίνδυνο που διατρέχει όλο το φάσμα των ψηφιακών υπηρεσιών στο διαδίκτυο (π.χ. ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ηλεκτρονικό εμπόριο, ηλεκτρονική τραπεζική), οι οποίες παρόλα αυτά εξακολουθούν να αναπτύσσονται αναζητώντας διαρκώς ισχυρότερη προστασία.

Προοπτική

Οι γνωστές επισφάλειες και οι υπαρκτοί κίνδυνοι δεν φαίνεται να θέτουν φραγμούς στην ανάπτυξη του bitcoin. Οι κάτοχοι bitcoins αυξάνονται, οι χρήστες που στηρίζουν το δίκτυο πολλαπλασιάζονται, όλο και περισσότερες επιχειρήσεις δέχονται πληρωμές σε ψηφιακό νόμισμα, ενώ λειτουργούν ήδη ATM (και στην Ελλάδα) για αγορά και πώληση bitcoins και εκδίδονται χρεωστικές κάρτες για bitcoins. Παράλληλα, η οικονομική κρίση που θέτει εν αμφιβόλω τα υφιστάμενα συμβατικά χρηματοοικονομικά και νομισματικά συστήματα έχει ωθήσει την ιδέα του ψηφιακού νομίσματος σε άλλο επίπεδο που υπερβαίνει την εξεζητημένη επενδυτική προσέγγιση. Ενδεικτικές είναι οι συζητήσεις και οι εκτιμήσεις που αναπτύχθηκαν σε σχέση με την ελληνική κρίση. Ορισμένοι θεωρητικοί υποστήριζαν ότι το bitcoin θα συνιστούσε βιώσιμη εναλλακτική οικονομική πρόταση, ενώ ειδήμονες της αγοράς έβλεπαν σημαντική άνοδο της τιμής του bitcoin, σε περίπτωση εξόδου της Ελλάδας από τη ζώνη του ευρώ. Τελικά, αρκετοί Έλληνες, ιδίως έμπειροι χρήστες τους διαδικτύου, στράφηκαν στο bitcoin, για να παρακάμψουν τους περιορισμούς των τραπεζικών συναλλαγών, αλλά η τάση αυτή παρέμεινε τόσο μικρή που δεν επηρέασε τη σχετική ισοτιμία. Κατά μία άποψη, η εδραίωση του bitcoin απαιτεί κοινωνίες πιο εξοικειωμένες με τη χρήση του «πλαστικού χρήματος» και των ηλεκτρονικών πληρωμών, ενώ π.χ. στην Ελλάδα κυριαρχεί προς το παρόν μια πιο παραδοσιακή κουλτούρα στο πεδίο των συναλλαγών. Εντούτοις, δεν αποκλείεται και το ψηφιακό νόμισμα να χαράξει ανάλογη πορεία με εκείνη του ίδιου του διαδικτύου και πολλών επιμέρους υπηρεσιών του, όπως τα κοινωνικά δίκτυα. Ενδέχεται, δηλαδή, μετά από μια πρώτη περίοδο αργής διείσδυσης, να αποκτήσει ισχυρή απήχηση στην κοινωνία και να καταστεί ευθέως ανταγωνιστικό προς τα συμβατικά νομίσματα ή ακόμη και να τα εκτοπίσει.

Νομικό καθεστώς

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η νομική θεωρία και πράξη αποδείχθηκε για άλλη μια φορά απροετοίμαστη και αμήχανη απέναντι σε ένα νέο ψηφιακό φαινόμενο. Το γεγονός αυτό κατέστησε αμέσως το ψηφιακό νόμισμα αντικείμενο εκμετάλλευσης για τη διευκόλυνση κάθε είδους παρανομίας και απαγορευμένης συναλλαγής (π.χ. εμπόριο όπλων και ναρκωτικών, ξέπλυμα βρώμικου χρήματος). Την πιο πρόσφατη ευρηματική εκδοχή τέτοιας χρήσης του ψηφιακού νομίσματος αποτελεί η απαίτηση καταβολής bitcoin ως λύτρων σε περιπτώσεις απαγωγής ή άλλου είδους εκβιασμών. Πέραν τούτου βέβαια, ακόμη και στις περιπτώσεις που το ψηφιακό νόμισμα παρέχεται ως αντάλλαγμα στο πλαίσιο παροχής νόμιμων υπηρεσιών ή πωλήσεως μη απαγορευμένων αγαθών, ανακύπτει το κομβικό ζήτημα της φορολόγησης αυτών των συναλλαγών.

Συναφώς, μπορεί να ειπωθεί κατ' αρχάς ότι μέχρι τούδε το bitcoin και το ψηφιακό νόμισμα εν γένει δεν έχει αναγνωρισθεί ως νόμισμα από κανένα κράτος και δεν έχει τύχει συνολικής ρυθμίσεως ούτε σε εθνικό ούτε σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές έχει προκαλέσει αντίδραση της πολιτείας σε πολλές χώρες. Η πιο συγκροτημένη προσέγγιση του ψηφιακού νομίσματος απαντάται ασφαλώς στις Η.Π.Α., όπου το bitcoin γνωρίζει και τη μεγαλύτερη εξάπλωση. Εκεί καταβάλλονται, αφενός, ήδη από το 2013, οργανωμένες προσπάθειες για την αντιμετώπιση της χρήσης του bitcoin για παράνομους σκοπούς και, αφετέρου, οι αρμόδιες οικονομικές και τραπεζικές αρχές έχουν χαρακτηρίσει το bitcoin, όχι ως νόμισμα, αλλά τουλάχιστον ως μέσο χρηματικών συναλλαγών. Κατ' αυτόν τον τρόπο το έχουν υπαγάγει σε ένα πλαίσιο διοικητικών υποχρεώσεων και φορολόγησης. Αντιθέτως, ορισμένα κράτη έχουν υιοθετήσει εντελώς διαφορετική τακτική, απαγορεύοντας ρητώς ή de facto τις συναλλαγές με bitcoins. Μεταξύ αυτών των κρατών συγκαταλέγονται η Ρωσία, η Κίνα, αλλά και η Ισλανδία.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν υφίσταται κάποια νομοθετική πράξη ή πρωτοβουλία για τη ρύθμιση του ψηφιακού νομίσματος, παρά μόνο μια σχετική έκθεση και μια ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας με σκοπό την προειδοποίηση των καταναλωτών για τους ενδεχόμενους κινδύνους που συνδέονται με τη χρήση εικονικών νομισμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, το εικονικό νόμισμα ορίζεται ως «είδος μη ρυθμιζόμενου ψηφιακού χρήματος, το οποίο δεν εκδίδεται από κεντρική τράπεζα ούτε τελεί υπό την εγγύησή της και μπορεί να χρησιμοποιείται ως μέσο πληρωμής». Αντίστοιχες ανακοινώσεις έχουν εκδόσει και οι περισσότερες κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και της Ελλάδας. Πέραν τούτου, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες δεν έχουν

προβεί σε ρύθμιση η διευκρίνιση του νομικού καθεστώτος σε σχέση με το bitcoin. Σημαντική εξαίρεση αποτελεί η Γερμανία, όπου το ψηφιακό νόμισμα έχει χαρακτηριστεί από τις αρμόδιες οικονομικές Αρχές ως «μονάδα υπολογισμού», ως ένα είδος «ιδιωτικού χρήματος», και κατ' αυτόν τον τρόπο έχει επιτραπεί η χρήση του από νομικής απόψεως. Συγχρόνως, έχει προβλεφθεί η φοροαπαλλαγή των κερδών που προκύπτουν από τη διακράτηση bitcoins για περίοδο μεγαλύτερη του ενός έτους.

Όπως προκύπτει, λοιπόν, η χρήση του bitcoin ως ψηφιακού νομίσματος έχει τύχει μόνο σποραδικής και μεμονωμένης κανονιστικής ρυθμίσεως. Εντούτοις, η διαρκώς αυξανόμενη διείσδυσή του στις συναλλαγές, σε παγκόσμια κλίμακα, καθιστά μάλλον βέβαιη, προσεχώς, τη θέσπιση εθνικών και διεθνών κανόνων που θα διέπουν εν γένει την αναγνώριση και χρήση των ψηφιακών νομισμάτων στις συναλλαγές, θα αποσαφηνίζουν τη φορολογική τους μεταχείριση και θα προλαμβάνουν φαινόμενα καταχρήσεως για παράνομους σκοπούς. Τούτο, ασφαλώς, ανοίγει επίσης ένα νέο αχαρτογράφητο ερευνητικό πεδίο στον τομέα της νομικής πληροφορικής και προμηνύει νέες προκλήσεις για τον εφαρμοστή του δικαίου, υπενθυμίζοντας πόσο απρόβλεπτη μπορεί να είναι η συμπόρευση του ψηφιακού και του πραγματικού κόσμου.

Σχετικά links:

Ορισμοί και εισαγωγή στη λειτουργία του bitcoin:

https://el.wikibooks.org/wiki/Τα_πρώτα_βήματα_στο_Bitcoin

<http://bitcoin.cbttuggets.com>

<http://www.tovima.gr/science/article/?aid=475008>

Η μελέτη θεμελίωσης του bitcoin:

<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

Βασικό λογισμικό και ψηφιακά πορτοφόλια:

<https://bitcoin.org/el/choose-your-wallet>

Ισοτιμία και υποδιαίρεσεις:

<http://preev.com/btc/eur>

<http://bitcoinx.gr/bitcoin-και-υποδιαιρεσεις/>

Bitcoin ATM και χρεωστική κάρτα:

<http://coinatmradar.com>

<https://in.xapo.com/campaign/debit/>

<https://bitplastic.com/bitcoin-debit-card>

Το bitcoin στην Ελλάδα:

<https://www.btcgreece.com>

<https://bitcoinsgreece.com>

Νομικό καθεστώς:

<http://www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/>

<http://www.coindesk.com/information/is-bitcoin-legal/>

<http://bitcoinist.net/legal-status-of-bitcoin/>

<http://www.faz.net/aktuell/finanzen/devisen-rohstoffe/digitale-waehrung-deutschland-erkennt-bitcoins-als-privates-geld-an-12535059.html>

Έκθεση και ανακοίνωση της ΕΚΤ:

<http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrency-schemes201210en.pdf>

<http://www.eba.europa.eu/-/eba-warns-consumers-on-virtual-currencies>

Βλ. επίσης:

<http://www.naftemporiki.gr/story/972498/bitcoin-kai-elliniki-krisi>

<http://www.cnn.com/2015/07/08/euro-drachma-bitcoin-greeces-currency-options.html>

<http://news.in.gr/science-technology/article/?aid=1231295756>

<http://bitnews.gr>

<https://www.reddit.com/r/Bitcoin/>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Ιούνιος – Αύγουστος 2015)

Ι. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

Επιμ.: Ευθυμία Τσολάκου

► Δικαίωμα διαμονής των μελών της οικογένειας πολίτη της Ένωσης

Διατήρηση προσωποπαγούς δικαιώματος διαμονής πολίτη τρίτης χώρας μετά την αναχώρηση του συζύγου του, πολίτη της Ένωσης, πριν την έκδοση διαζυγίου

Οδηγία 2004/38/ΕΚ – άρθρο 13 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α' – άρθρο 7 παρ. 1, στοιχείο β' – γάμος μεταξύ πολίτη της Ένωσης και υπηκόου τρίτης χώρας – διατήρηση του δικαιώματος διαμονής υπηκόου τρίτης χώρας – αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης από το κράτος μέλος υποδοχής – έκδοση διαζυγίου – επαρκείς πόροι – συνεκτίμηση των πόρων του συζύγου, υπηκόου τρίτης χώρας

ΔΕΕ C-218/14, Singh κ.λπ., 16.07.2015, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος τμήματος: Β. Σκουρή, Εισηγήτρια: R. Silva de Lapuerta, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2015:476 – Προδικαστικό ερώτημα

Η επίδικη υπόθεση αφορά τρεις υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι, κατόπιν του γάμου τους με πολίτες της Ένωσης οι οποίες διαμένουν και εργάζονται στην Ιρλανδία, απέκτησαν δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος αυτό, για διάρκεια μεταξύ τριών και πέντε ετών, βάσει του άρθρου 7 παρ. 2, της Οδηγίας 2004/38, ως σύζυγοι που συνοδεύουν ή μεταβαίνουν προς συνάντηση πολίτη της Ένωσης στο κράτος μέλος υποδοχής. Κοινό πραγματικό δεδομένο στις τρεις αυτές διαφορές αποτελεί το γεγονός ότι, πριν από την πάροδο της χρονικής αυτής περιόδου, η σύζυγος πολίτης της Ένωσης αναχώρησε από το έδαφος της Ιρλανδίας, για να εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος, ενώ ο σύζυγος υπήκοος τρίτης χώρας παρέμεινε στην Ιρλανδία και συνέχισε να εργάζεται. Συνομολογείται, επίσης, ότι, λίγο μετά την αναχώρησή τους, οι σύζυγοι πολίτες της Ένωσης υπέβαλαν αιτήσεις διαζυγίου, επί των οποίων εκδόθηκαν δικαστικές αποφάσεις περί λύσεως των γάμων μεταξύ των εν λόγω υπηκόων της Ένωσης και των υπηκόων τρίτων χωρών, που παρέμεναν στην επικράτεια της Ιρλανδίας και επιθυμούσαν τη συνέχιση της διαμονής τους σε προσωπική βάση. Περαιτέρω, προκύπτει ότι, στις τρεις διαφορές της κύριας δίκης, πριν από την αναχώρηση από το κράτος μέλος υποδοχής του συζύγου που είναι πολίτης της Ένωσης, διαπιστώθηκε περίοδος κατά την οποία ο σύζυγος αυτός δεν εργάστηκε στο εν λόγω κράτος μέλος, με αποτέλεσμα ο σύζυγος, πολί-

της τρίτης χώρας, χάρη στα εισοδήματα που είχε από τη δραστηριότητα που ασκούσε στο εν λόγω κράτος μέλος, να συντηρεί την οικογένεια.

Το προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε στο πλαίσιο τριών ενδίκων διαφορών μεταξύ, αντιστοίχως, των K. Singh, D. Njume και K. Aly, αφενός, και του Υπουργού Δικαιοσύνης της Ιρλανδίας, αφετέρου, σχετικά με την εκ μέρους του Υπουργού απόρριψη των αιτήσεων που υπέβαλαν οι ενδιαφερόμενοι, με σκοπό τη διατήρηση, κατόπιν των διαζυγίων τους, του δικαιώματός τους διαμονής στην Ιρλανδία, και αφορά ουσιαστικά την ερμηνεία των άρθρων 7 παρ. 1, στοιχείο β', και 13 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών της οικογένειάς τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών.

Ειδικότερα, από το αιτούν εθνικό δικαστήριο ζητήθηκε να διευκρινιστούν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την εφαρμογή του άρθρου 13 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της Οδηγίας 2004/38 και, μεταξύ άλλων, εάν ο σύζυγος, πολίτης της Ένωσης πρέπει να διαμένει στο κράτος μέλος υποδοχής, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1, της Οδηγίας αυτής, μέχρι την ημερομηνία εκδόσεως του διαζυγίου, ούτως ώστε ο εν λόγω υπήκοος τρίτης χώρας να μπορεί να επικαλεσθεί προσωποπαγές δικαίωμα διατήρησης διαμονής στο ίδιο κράτος. Περαιτέρω, το ερώτημα αναφέρεται και στην ερμηνεία του όρου «επαρκείς πόροι» του άρθρου 7 παρ. 1, στοιχείο β', της Οδηγίας 2004/38, ιδίως όσον αφορά τις πηγές προέλευσής τους.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε την πάγια νομολογία του ότι η προϋπόθεση πως ο υπήκοος τρίτης χώρας οφείλει να συνοδεύει ή να μεταβαίνει σε κράτος μέλος με σκοπό την οικογενειακή επανένωση με τον πολίτη της Ένωσης έχει την έννοια ότι δεν αποσκοπεί στην υποχρέωση των συζύγων να συμβιώνουν υπό κοινή στέγη, αλλά στην υποχρέωσή τους να διαμένουν αμφότεροι στο κράτος μέλος όπου ο σύζυγος πολίτης της Ένωσης ασκεί το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών, μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, μπορούν να αξιώνουν να τους αναγνωρισθεί το δικαίωμα διαμονής που προβλέπει η Οδηγία 2004/38 μόνο στο κράτος μέλος υποδοχής εντός του οποίου διαμένει ο πολίτης αυτός και όχι σε άλλο κράτος μέλος. Επομένως, όταν πολίτης της Ένωσης, ευρισκόμενος σε κατάσταση όπως αυτή των συζύγων των προσφευγόντων της κύριας δίκης, εγκαταλείπει το κράτος μέλος υποδοχής και εγκαθίσταται σε άλλο

κράτος μέλος ή σε τρίτη χώρα, ο σύζυγος του εν λόγω πολίτη της Ένωσης, υπήκοος τρίτης χώρας, δεν πληροί πλέον τις προϋποθέσεις, για να έχει δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής με βάση το άρθρο 7 παρ. 2, της Οδηγίας 2004/38. Ωστόσο, το Δικαστήριο εξέτασε περαιτέρω, εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις ο εν λόγω σύζυγος μπορεί να έχει δικαίωμα διαμονής βάσει του άρθρου 13 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της Οδηγίας 2004/38, στην περίπτωση που εκδόθηκε διαζύγιο μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης. Στην περίπτωση αυτή, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, εάν πριν την έναρξη της διαδικασίας εκδόσεως διαζυγίου, ο πολίτης της Ένωσης έχει αναχωρήσει από το κράτος υποδοχής, και ως εκ τούτου έχει παύσει η άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας, το παράγωγο δικαίωμα διαμονής του συζύγου του, υπηκόου τρίτης χώρας, βάσει του άρθρου 7 παρ. 2, της Οδηγίας 2004/38, λήγει κατά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί πλέον να διατηρείται βάσει του άρθρου 13 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α'. Η δε μεταγενέστερη υποβολή αιτήσεως διαζυγίου δεν επάγεται αναβίωση του δικαιώματος αυτού, καθόσον το άρθρο 13 της Οδηγίας 2004/38 αναφέρεται μόνο σε «διατήρηση» υφιστάμενου δικαιώματος διαμονής. Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ κατέληξε ότι το άρθρο 13 παρ. 2, της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ έχει την έννοια ότι υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος έχει διαζευχθεί πολίτη της Ένωσης, ο δε γάμος διήρκησε τρία τουλάχιστον έτη μέχρι την έναρξη της διαδικασίας εκδόσεως διαζυγίου, εκ των οποίων το ένα έτος στο κράτος μέλος υποδοχής, δεν δύναται να διατηρήσει το δικαίωμα διαμονής στο εν λόγω κράτος μέλος βάσει της διατάξεως αυτής, όταν η αναχώρηση από το κράτος μέλος αυτό του συζύγου που είναι πολίτης της Ένωσης προηγήθηκε της ενάρξεως της διαδικασίας εκδόσεως διαζυγίου.

Τέλος, διευκρινίστηκε ότι το άρθρο 7 παρ. 1, στοιχείο β', της Οδηγίας 2004/38 έχει την έννοια ότι ο πολίτης της Ένωσης διαθέτει επαρκείς πόρους για τον εαυτό του και τα μέλη της οικογένειάς του, ούτως ώστε να μην επιβαρύνει κατά τη διάρκεια της περιόδου διαμονής του το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής, ακόμα και αν οι πόροι αυτοί προέρχονται εν μέρει από τον σύζυγό του, ο οποίος είναι υπήκοος τρίτης χώρας. Διαφορετική ερμηνεία θα προσέθετε στην προϋπόθεση επάρκειας πόρων, όπως διατυπώνεται στην Οδηγία 2004/38, μια απαίτηση σχετική με την προέλευση των πόρων, η οποία θα αποτελούσε δυσανάλογη ανάμιξη στην άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής το οποίο εγγυάται το άρθρο 21 ΣΛΕΕ, καθόσον δεν είναι απαραίτητη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, ο οποίος συνίσταται στην προστασία των δημόσιων οικονομικών των κρατών μελών.

II. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Επιμ.: Μάρκος Παπακωνσταντής

► Συστήματα εγγυήσεως των καταθέσεων και αποζημιώσεως των επενδυτών

Τίτλοι αποταμιεύσεως και επενδύσεων

Οδηγίες 94/19/ΕΚ και 97/9/ΕΚ – χρηματοπιστωτικό μέσο κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/39/ΕΚ – εξαίρεση από την εγγύηση – άμεσο αποτέλεσμα

ΔΕΕ C-671/13, Indėliu ir investiciju draudimas and Nemaniiūnas, 25.06.2015, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος τμήματος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: L. da Cruz Vilaça, Γεν. Εισαγγελέας: P. Cruz Villalón, ECLI:EU:C:2015:418 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην ερμηνεία των άρθρων 1, σημείο 1, 3, παρ. 1 και 7, παρ. 1 και 2, της Οδηγίας 94/19/ΕΚ, περί των συστημάτων εγγυήσεως των καταθέσεων, όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2009/14/ΕΚ (Οδηγία 94/19), του σημείου 12 του παραρτήματος Ι της Οδηγίας 94/19, καθώς και των άρθρων 2 παρ. 2 και 3, και 4 παρ. 1 και 2, της Οδηγίας 97/9/ΕΚ, σχετικά με τα συστήματα αποζημίωσης των επενδυτών. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαδικασιών που κίνησαν η «Indėliu ir investiciju draudimas» VI και ο V. Nemaniiūnas και αφορούν στο κύρος συμβάσεως αποκτήσεως πιστοποιητικού καταθέσεων και συμβάσεων αγοράς ομολόγων. Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, ο V. Gulianičius συνήψε με τη bankas «Snoras» AB σύμβαση με αντικείμενο την παροχή πιστοποιητικού καταθέσεων συνδεδεμένου με τον πληθωρισμό. Ο V. Nemaniiūnas συνήψε με τη Snoras συμβάσεις αγοράς ομολογιών. Με απόφασή της, η λιθουανική κυβέρνηση ανέστειλε τη λειτουργία της Snoras. Η Κεντρική Τράπεζα της Λιθουανίας ζήτησε δικαστικώς να κινήθει διαδικασία πτωχεύσεως της Snoras. Οι V. Gulianičius και V. Nemaniiūnas ζήτησαν δικαστικώς να ακυρωθούν οι συμβάσεις που είχαν συνάψει με τη Snoras, υποστηρίζοντας κατ' ουσίαν ότι η τράπεζα αυτή τους είχε παράσχει παραπλανητικές και ελλιπείς πληροφορίες ως προς, αφενός, την κάλυψη από την εγγύηση των χρηματοπιστωτικών μέσων που τους είχε πωλήσει και, αφετέρου, τη χρηματοοικονομική κατάσταση της Snoras.

Το Lietuvos Aukščiausioji Teisma, το οποίο κλήθηκε να αποφανθεί επί της διαφοράς, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα: 1. Το άρθρο 7 παρ. 2, της Οδηγίας 94/19 και το σημείο 12 του παραρτήματος Ι της ίδιας Οδηγίας έχουν την έννοια ότι τα κράτη μέλη δύναται, όταν εξαιρούν από την εγγύηση που προβλέπει η ως άνω Οδηγία τα εκδιδόμενα από πιστωτικό ίδρυμα πιστοποιητικά καταθέσεων, να περιορίζουν την εξαίρεση

αυτή μόνο στα πιστοποιητικά που έχουν όλα τα γνωρίσματα χρηματοπιστωτικού μέσου κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/39; 2. Οι Οδηγίες 94/19 και 97/9 έχουν την έννοια ότι επιτρέπεται να μην καλύπτονται από κανένα από τα συστήματα εγγυήσεως που προβλέπουν οι Οδηγίες αυτές πιστωτικοί τίτλοι εκδιδόμενοι από πιστωτικό ίδρυμα, ιδίως δε πιστοποιητικά καταθέσεων και ομολογίες; 3. Οι Οδηγίες 94/19 και 97/9 έχουν την έννοια ότι το εν λόγω δικαστήριο υποχρεούται να μην εφαρμόσει εθνική νομοθετική ρύθμιση η οποία εξαιρεί παρανόμως τους δικαιούχους ορισμένων πιστωτικών τίτλων από τα συστήματα εγγυήσεως που θεσπίζουν οι Οδηγίες αυτές, ιδίως καθόσον η νομοθετική αυτή ρύθμιση εξαρτά την εφαρμογή του συστήματος αποζημιώσεως των επενδυτών από την προϋπόθεση ότι το οικείο πιστωτικό ίδρυμα έχει μεταβιβάσει ή χρησιμοποιήσει τα επίμαχα κεφάλαια ή τίτλους χωρίς τη συναίνεση του επενδυτή; 4. Τα άρθρα 2 παρ. 2, και 4 παρ. 2, της Οδηγίας 97/9 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες, η οποία εξαρτά την εφαρμογή του συστήματος αποζημιώσεως που προβλέπει η ως άνω Οδηγία από την προϋπόθεση ότι το οικείο πιστωτικό ίδρυμα έχει μεταβιβάσει ή χρησιμοποιήσει τα επίμαχα κεφάλαια ή τίτλους χωρίς τη συναίνεση του επενδυτή;

Επί του πρώτου ερωτήματος, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ούτε το άρθρο 7 παρ. 2, της Οδηγίας 94/19 ούτε το σημείο 12 του παραρτήματος Ι της ίδιας Οδηγίας προβλέπουν ότι, προκειμένου να εξαιρεθούν από την εγγύηση των καταθέσεων, οι επίμαχοι τίτλοι πρέπει να έχουν όλα τα γνωρίσματα χρηματοπιστωτικού μέσου κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/39. Οι τίτλοι, όμως, που αφορά η εξαίρεση της οποίας κάνουν χρήση τα κράτη μέλη πρέπει, λαμβανομένων υπόψη των επιταγών της Οδηγίας 94/19, να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 94/19. Κατά το άρθρο 1, σημείο 1, της Οδηγίας 94/19, ως «κατάθεση» για τους σκοπούς της Οδηγίας αυτής νοούνται, αφενός, «το πιστωτικό υπόλοιπο, που προκύπτει από κεφάλαια κατατεθειμένα σε λογαριασμό ή από μεταβατικές καταστάσεις απορρέουσες από συνήθεις τραπεζικές συναλλαγές» και, αφετέρου, «χρέη για τα οποία το εν λόγω πιστωτικό ίδρυμα έχει εκδώσει παραστατικούς τίτλους». Συνεπώς, από το γράμμα της διατάξεως αυτής προκύπτει ότι η έννοια «κατάθεση» για τους σκοπούς της Οδηγίας 94/19 δεν ορίζεται με αναφορά στα γνωρίσματα χρηματοπιστωτικού μέσου κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/39. Ομοίως, από την εν λόγω διάταξη προκύπτει ότι χαρακτηριστικό του δεύτερου είδους καταθέσεως είναι ότι γι' αυτήν εκδίδεται μεταβιβάσιμος τίτλος, που καθιστά έτσι δυνατή την κυκλοφορία της ενσωματωμένης απαιτήσεως. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 86/635, στο οποίο παραπέμπει η πρόταση Οδηγίας 94/19, διευκρινίζει ότι υποχρεώσεις για τις οποίες υπάρχουν παραστατικοί τίτλοι είναι «τόσο οι ομολογίες όσο και οι υποχρεώσεις για τις οποίες έχει εκδοθεί μεταβιβάσιμος παραστατικός τίτλος, όπως οι

βεβαιώσεις κατάθεσης». Το Δικαστήριο απαντά στο πρώτο ερώτημα ότι το άρθρο 7 παρ. 2, της Οδηγίας 94/19 και το σημείο 12 του παραρτήματος Ι της ίδιας Οδηγίας έχουν την έννοια ότι τα κράτη μέλη δύνανται να εξαιρούν από την εγγύηση που προβλέπει η ως άνω Οδηγία τα εκδιδόμενα από πιστωτικό ίδρυμα πιστοποιητικά καταθέσεων, εφόσον αυτά είναι μεταβιβάσιμοι τίτλοι, πράγμα που αποκλείει στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει, χωρίς να είναι αναγκαίο να εξακριβώσει ότι τα πιστοποιητικά αυτά έχουν όλα τα γνωρίσματα χρηματοπιστωτικού μέσου κατά την έννοια της Οδηγίας 2004/39.

Επί του δεύτερου ερωτήματος, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, λαμβανομένων υπόψη των ορισμών των εννοιών «κατάθεση» και «τίτλος» στις Οδηγίες 94/19 και 97/9, αντιστοίχως, ο ίδιος πιστωτικός τίτλος, όπως προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ενδέχεται να εμπίπτει τόσο στη μία όσο και στην άλλη έννοια και, κατά συνέπεια, στο πεδίο εφαρμογής και των δύο Οδηγιών. Τούτου δοθέντος, επισημαίνεται ότι οι προϋποθέσεις των προβλεπόμενων από τις δύο ως άνω Οδηγίες συστημάτων εγγυήσεως διαφέρουν, ιδίως όσον αφορά τις εξαιρέσεις. Ειδικότερα, ενώ το άρθρο 7 παρ. 2, και το παράρτημα Ι της Οδηγίας 94/19 προβλέπουν εξαιρέσεις βάσει είτε της κατηγορίας καταθετών είτε του είδους καταθέσεων, το άρθρο 4 παρ. 2, της Οδηγίας 97/9 προβλέπει εξαιρέσεις μόνο βάσει της κατηγορίας επενδυτών. Υπό τις συνθήκες αυτές, μολονότι η επιλογή κράτους μέλους να μεταφέρει στην εσωτερική έννομη τάξη τις Οδηγίες 94/19 και 97/9 με την ίδια νομοθετική πράξη δεν αντιβαίνει, βεβαίως, στο δίκαιο της Ένωσης, εν τούτοις, όπως επισημαίνεται στην ένατη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 97/9, το καθεστώς που θεσπίζεται με την πράξη αυτή πρέπει να πληροί τις απαιτήσεις αμφοτέρων των Οδηγιών. Κατά συνέπεια, απαντά το Δικαστήριο στη δεύτερη ερώτηση, στην περίπτωση όπου, όπως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, ο εθνικός νομοθέτης έκανε χρήση της δυνατότητας που παρέχει το σημείο 12 του παραρτήματος Ι της Οδηγίας 94/19 και εξαίρεσε το επίμαχο είδος απαιτήσεων από το πεδίο εφαρμογής του συστήματος εγγυήσεως που προβλέπει η Οδηγία αυτή, το γεγονός ότι ο νομοθέτης μετέφερε στην εσωτερική έννομη τάξη την εν λόγω Οδηγία και την Οδηγία 97/9 με την ίδια νομοθετική πράξη δεν μπορεί να συνεπάγεται τον αποκλεισμό του είδους αυτού απαιτήσεων και από το σύστημα προστασίας που προβλέπει η Οδηγία 97/9, εάν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 4 παρ. 2, της Οδηγίας αυτής.

Επί του τρίτου ερωτήματος, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίμαχη, η οποία εξαρτά την εφαρμογή του συστήματος αποζημιώσεως των επενδυτών από την προϋπόθεση ότι το οικείο πιστωτικό ίδρυμα έχει μεταβιβάσει ή χρησιμοποιήσει τα επίμαχα κεφάλαια ή τίτλους χωρίς τη συναίνεση του επενδυτή, πρέπει να θεωρείται ασύμβατη με τα άρθρα 2 παρ. 2, και 4 παρ. 2, της Οδηγίας 97/9. Συναφώς, κατά πάγια νομολογία, κατά

την εφαρμογή του εθνικού δικαίου, το εθνικό δικαστήριο που καλείται να το ερμηνεύσει οφείλει να πράξει τούτο στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της Οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που αυτή επιδιώκει, συμμορφούμενο, έτσι, προς το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Εάν η σύμφωνη αυτή ερμηνεία δεν είναι δυνατή, επισημαίνεται ότι, σε κάθε περίπτωση κατά την οποία οι διατάξεις Οδηγίας είναι, από απόψεως του περιεχομένου τους, απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς, οι ιδιώτες μπορούν να τις επικαλούνται έναντι του κράτους μέλους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων είτε σε περίπτωση κατά την οποία το κράτος μέλος αυτό παρέλειψε να τις μεταφέρει εμπροθέσμως στην εσωτερική έννομη τάξη είτε σε περίπτωση κατά την οποία τις μετέφερε στην εσωτερική έννομη τάξη πλημμελώς. Εν προκειμένω, η Οδηγία 97/9 είναι, όσον αφορά την οριοθέτηση των περιπτώσεων που εμπίπτουν στην προστασία της, αρκούντως σαφής, ακριβής και απαλλαγμένη αιρέσεων, ώστε οι ιδιώτες να μπορούν να την επικαλούνται άμεσα. Ως εκ τούτου, απαντά το Δικαστήριο, η Οδηγία 97/9 έχει την έννοια ότι το αιτούν δικαστήριο, εφόσον κρίνει ότι, στις διαφορές των κυρίων δικών, η επίκληση της Οδηγίας αυτής γίνεται έναντι φορέα ο οποίος πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να χωρεί κατ' αυτού η επίκληση διατάξεων της εν λόγω Οδηγίας, οφείλει να μην εφαρμόσει εθνική διάταξη, όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες, η οποία εξαρτά την εφαρμογή του συστήματος αποζημιώσεως των επενδυτών που προβλέπει η ίδια ως άνω Οδηγία από την προϋπόθεση ότι το οικείο πιστωτικό ίδρυμα έχει μεταβιβάσει ή χρησιμοποιήσει τα επίμαχα κεφάλαια ή τίτλους χωρίς τη συναίνεση του επενδυτή.

Επί του τέταρτου ερωτήματος, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, όσον αφορά την προϋπόθεση που θέτει το άρθρο 9 παρ. 1, του νόμου για την εγγύηση των καταθέσεων, από την ερμηνεία της Οδηγίας 97/9 προκύπτει πως, προκειμένου να καλυφθούν από την εγγύηση που προβλέπει η Οδηγία αυτή, οι απαιτήσεις των επενδυτών πρέπει να πληρούν τις προϋποθέσεις που θεσπίζει το άρθρο 2 παρ. 2, της Οδηγίας αυτής. Επιπλέον, το παράρτημα I της εν λόγω Οδηγίας περιλαμβάνει κατάλογο των επενδυτών οι οποίοι, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2, της ίδιας Οδηγίας, μπορούν είτε να έχουν μειωμένη κάλυψη από το σύστημα είτε να μην καλύπτονται καθόλου. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει, όμως, ότι οι δικαιούχοι ομολογιών που έχουν εκδοθεί από πιστωτικό ίδρυμα μπορούν να τύχουν της εγγυήσεως που προβλέπει η Οδηγία 97/9, μόνον εφόσον πληρούνται η κατά το άρθρο 9 παρ. 1, του νόμου για την εγγύηση των καταθέσεων προϋπόθεση της ελλείψεως συναίνεσεως. Επισημαίνεται συναφώς ότι η Οδηγία 97/9 ουδόλως επιβάλλει τέτοια προϋπόθεση για την εφαρμογή υπέρ των επενδυτών του συστήματος προστασίας που η ίδια προβλέπει. Εξάλλου, οι επενδυτές που είναι δικαιούχοι τέτοιων τίτλων, όπως ο V. Nemanijunas σε μία από τις διαφορές των κυρίων δικών, δεν περιλαμβάνονται σε εκείνους οι οποίοι μπορούν να εξαιρεθούν από το ως άνω

σύστημα δυνάμει του παραρτήματος I της Οδηγίας 97/9. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 2 παρ. 2, και 4 παρ. 2, της Οδηγίας 97/9 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες, η οποία εξαρτά την εφαρμογή του συστήματος αποζημιώσεως που προβλέπει η ως άνω Οδηγία από την προϋπόθεση ότι το οικείο πιστωτικό ίδρυμα έχει μεταβιβάσει ή χρησιμοποιήσει τα επίμαχα κεφάλαια ή τίτλους χωρίς τη συναίνεση του επενδυτή.

► Έλεγχοι των ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται ή εξέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Υποχρέωση δηλώσεως

Κανονισμός (ΕΚ) 1889/2005 – παράβαση – κυρώσεις – αναλογικότητα

ΔΕΕ C-255/14, Chmielewski, 16.07.2015, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος τμήματος-Εισηγήτρια: R. Silva de Lapuerta, Γεν. Εισαγγελέας: M. Wathelet, ECLI:EU:C:2015:475 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 65 ΣΛΕΕ και του άρθρου 9 του Κανονισμού (ΕΚ) 1889/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Οκτωβρίου 2005, σχετικά με τους ελέγχους ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται ή εξέρχονται από την Κοινότητα. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του R.M. Chmielewski και της Nemzeti Adó- és Vámhivatal Dél-alföldi Regionális Vám- és Pénzügyőri Főigazgatósága (γενικής διεύθυνσεως τελωνείων και φόρων της περιφέρειας Del-alföld, της εθνικής υπηρεσίας φορολογίας και τελωνείων), σχετικά με το πρόστιμο που επέβαλε η διεύθυνση αυτή στον R.M. Chmielewski, επειδή δεν δήλωσε τα ποσά ρευστών διαθεσίμων που μετέφερε κατά την είσοδό του στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, ο R.M. Chmielewski εισήλθε στην ουγγρική επικράτεια από τη Σερβία, χωρίς να δηλώσει τα ποσά των ρευστών διαθεσίμων τα οποία μετέφερε. Στον R.M. Chmielewski επεβλήθη διοικητικό πρόστιμο, ύψους 24.532.000 HUF, επειδή, παραλείποντας να δηλώσει το ανωτέρω ποσό κατά την είσοδό του στην επικράτεια της Ένωσης, παρέβη την υποχρέωση που υπείχε δυνάμει του Κανονισμού 1889/2005 και του νόμου XLVIII. Ο R.M. Chmielewski άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας, ιδίως, ότι οι διατάξεις του νόμου XLVIII ήταν αντίθετες στο δικαίο της Ένωσης. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Kecskeméti közigazgatási és munkaügyi bíróság αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει ενώπιον του Δικαστηρίου τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1. Το ποσό του διοικητικού προστίμου που επιβάλλεται δυνάμει του άρθρου 5/A του νόμου XLVIII [...], εκτελεστικού του Κανονισμού 1889/2005, ικανοποιεί την απαίτηση του άρθρου 9 παρ. 1 του αναφερθέντος Κανονισμού, σύμφωνα με την

οποία οι κυρώσεις που θεσπίζει το εθνικό δίκαιο πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και, ταυτόχρονα, ανάλογες προς τη διαπραχθείσα παράβαση και τον επιδιωκόμενο σκοπό; 2. Αντίκειται το άρθρο 5/A του νόμου XLVIII, λόγω του ύψους των προστίμων που επιβάλλει, στην απαγόρευση συγκεκριμένων περιορισμών της ελεύθερης κινήσεως των κεφαλαίων που επιβάλλει η Συνθήκη ΕΕ και στο άρθρο 65 παρ. 3 ΣΛΕΕ;

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων τα οποία εξετάζονται από κοινού, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, στο μέτρο που ο Κανονισμός 1889/2005 θεσπίζει εναρμονισμένους κανόνες για τον έλεγχο των κινήσεων των ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται ή εξέρχονται από την Ένωση, η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ρύθμιση πρέπει να εξετασθεί καταρχάς υπό το πρίσμα των διατάξεων του ανωτέρω Κανονισμού. Σκοπός του τελευταίου είναι, στο πλαίσιο της προαγωγής της αρμονικής, ισόρροπης και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης σε όλη την Ένωση, να συμπληρώσει τις διατάξεις της Οδηγίας 91/308, θεσπίζοντας εναρμονισμένους κανόνες για τον έλεγχο των ρευστών διαθεσίμων που εισέρχονται στην Ένωση ή εξέρχονται από αυτήν. Ο Κανονισμός αυτός σκοπεί να προλάβει, να αποτρέψει και να αποφυγίσει την εισαγωγή των προϊόντων παράνομων δραστηριοτήτων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και την επένδυσή τους μετά τη νομιμοποίηση, ιδίως μέσω της αρχής της υποχρεωτικής δηλώσεως των εν λόγω ρευστών διαθεσίμων, ώστε να συλλέγονται σχετικές πληροφορίες. Προς τούτο, το άρθρο 3 παρ. 1, του Κανονισμού αυτού επιβάλλει την υποχρέωση σε κάθε φυσικό πρόσωπο, που εισέρχεται στην Ένωση ή εξέρχεται από αυτήν και μεταφέρει ρευστά διαθέσιμα αξίας ίσης ή μεγαλύτερης των 10.000 ευρώ, να δηλώνει το αντίστοιχο ποσό. Κάθε κράτος μέλος οφείλει να θεσπίσει κυρώσεις για τις περιπτώσεις μη συμμορφώσεως προς την ανωτέρω υποχρέωση δηλώσεως. Κατά την ίδια διάταξη, οι κυρώσεις αυτές πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ελλείψει εναρμονίσεως της νομοθεσίας της Ένωσης στον τομέα των κυρώσεων που επιβάλλονται, σε περίπτωση μη τηρήσεως των προϋποθέσεων που προβλέπει σύστημα το οποίο έχει θεσπιστεί με τη νομοθεσία αυτή, τα κράτη μέλη είναι αρμόδια να επιλέγουν τις κυρώσεις που θεωρούν κατάλληλες. Οφείλουν, πάντως, να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή, τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης και τις γενικές αρχές του και, κατά συνέπεια, την αρχή της αναλογικότητας. Η αυστηρότητα των κυρώσεων πρέπει να συνάδει προς τη σοβαρότητα των παραβάσεων τις οποίες αυτές κολάζουν, ιδίως διασφαλίζοντας όντως ένα αποτρεπτικό αποτέλεσμα, τηρουμένης της γενικής αρχής της αναλογικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, διαπιστώνεται ότι κυρώσεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη φαίνεται πως μπορούν να επιτύχουν τους σκοπούς του Κανονισμού 1889/2005 και να διασφαλίσουν αποτελεσματικά την τήρηση της υποχρέωσης δηλώσεως που θεσπίζεται στο άρθρο 3 του εν

λόγω Κανονισμού, δεδομένου ότι είναι ικανές να αποτρέψουν παράβαση της υποχρέωσης αυτής. Εξάλλου, δεν φαίνεται, καταρχήν, αφ' εαυτού δυσανάλογος ένας μηχανισμός, βάσει του οποίου το ύψος των προστίμων του άρθρου 9 του εν λόγω Κανονισμού διαφοροποιείται ανάλογα με το ύψος του ποσού των ρευστών διαθεσίμων που δεν έχει δηλωθεί.

Όσον αφορά τον αναλογικό χαρακτήρα των κυρώσεων που προβλέπονται από τις επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης κυρώσεις, επισημαίνεται ότι το ύψος των προστίμων αυτών αυξάνεται προοδευτικά βάσει του ύψους του ποσού των ρευστών διαθεσίμων που δεν έχει δηλωθεί. Λαμβανομένου, όμως, υπόψη του είδους της επίμαχης παραβάσεως, η οποία συνίσταται σε παράβαση της υποχρέωσης δηλώσεως που θεσπίζει το άρθρο 3 του Κανονισμού 1889/2005, πρόστιμο, το ύψος του οποίου ανέρχεται στο 60% του ύψους των ρευστών διαθεσίμων που δεν έχουν δηλωθεί, σε περίπτωση που αυτό υπερβαίνει τις 50.000 ευρώ, δεν φαίνεται να συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας. Συγκεκριμένα, το πρόστιμο αυτό υπερβαίνει το μέτρο του αναγκαίου για τη διασφάλιση της τηρήσεως της επίμαχης υποχρέωσης και την επίτευξη των σκοπών του εν λόγω Κανονισμού. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η κύρωση που προβλέπεται στο άρθρο 9 του Κανονισμού 1889/2005 δεν σκοπεί να κολάσει ενδεχόμενες δόλιες ή παράνομες δραστηριότητες, αλλά αποκλειστικά την παραβίαση της συγκεκριμένης υποχρέωσης. Μια κύρωση που θα συνίστατο στην επιβολή μικρότερου προστίμου, σε συνδυασμό με μέτρο δεσμεύσεως των ρευστών διαθεσίμων που δεν δηλώθηκαν, σύμφωνα με το άρθρο 3, θα μπορούσε να επιτύχει τους σκοπούς που υπηρετεί ο εν λόγω Κανονισμός, χωρίς να υπερβαίνει το αναγκαίο προς τούτο μέτρο. Εν προκειμένω, από τη δικογραφία ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση δεν προβλέπει τη δυνατότητα αυτή.

Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, παρέλκει η εξέταση της ύπαρξης περιορισμού υπό την έννοια του άρθρου 65 παρ. 3, ΣΛΕΕ.

Υπό τις συνθήκες αυτές, στα ερωτήματα που τέθηκαν πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 9 παρ. 1, του Κανονισμού 1889/2005 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία, σε περίπτωση παραβάσεως της υποχρέωσης δηλώσεως που προβλέπεται στο άρθρο 3 του Κανονισμού αυτού, προβλέπει την επιβολή διοικητικού προστίμου ανερχόμενου στο 60% του ποσού των ρευστών διαθεσίμων που δεν δηλώθηκε, όταν το ποσό αυτό υπερβαίνει τις 50.000 ευρώ.

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Παναγιώτης Αργαλιάς

► Αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων

Άρνηση επιδόματος τριετίας σε μετακλητό προσωπικό

Οδηγία 1999/70/ΕΚ – ρήτρες 3 και 4 – μετακλητό προσωπικό – επίδομα τριετίας – αντικειμενικοί λόγοι

ΔΕΕ C-177/14, Regojo Dans, 09.07.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος τμήματος: M. Ilešič, Εισηγητής: A. Ó Caoimh, Γεν. Εισαγγελέας: P. Mengozzi, ECLI:EU:C:2015:370 – Προδικαστικό ερώτημα

Σύμφωνα με τη ρήτρα 4 της Οδηγίας 1999/70, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται δυσμενώς, ως προς τις συνθήκες απασχόλησης, σε σχέση με τους αντίστοιχους εργαζομένους αορίστου χρόνου, εξαιτίας και μόνον του γεγονότος ότι έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, εκτός εάν αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους. Σύμφωνα, επίσης, με το άρθρο 12 του νόμου 7/2007 (ισπανική νομοθεσία), ο μετακλητός υπάλληλος έχει τη συγκεκριμένη ιδιότητα, όταν βάσει διορισμού και χωρίς να τελεί σε καθεστώς μονιμότητας, ασκεί αποκλειστικώς καθήκοντα που χαρακτηρίζονται ρητώς ως εμπιστοσύνης ή παροχής ειδικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, ενώ οι αποδοχές του βαρύνουν τις πιστώσεις του προϋπολογισμού που έχουν εγγραφεί για τον σκοπό αυτόν. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία, η ιδιότητα του μετακλητού υπαλλήλου δεν δύναται να αποτελέσει τυπικό προσόν για τους σκοπούς της προσβάσεως στο δημοσιοϋπαλληλικό σώμα, ενώ το γενικό καθεστώς των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων ισχύει για τους μετακλητούς υπαλλήλους, στο μέτρο που συνάδει προς τη φύση του καθεστώτος τους.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η María José Regojo Dans εργαζόταν από τον Μάρτιο του 1996 ως μετακλητή υπάλληλος στο ισπανικό Consejo de Estado [Συμβούλιο της Επικρατείας]. Ειδικότερα, ασκούσε τα καθήκοντα της προϊσταμένης της γραμματείας ενός Συμβούλου της Επικρατείας, προέδρου του δεύτερου τμήματος. Τον Ιανουάριο του 2012, η ανωτέρω προσφεύγουσα υπέβαλε γραπτό αίτημα στο Consejo de Estado, με το οποίο ζητούσε να της αναγνωριστεί το δικαίωμα λήψεως του επιδόματος τριετίας για τον χρόνο υπηρεσίας της. Το χρονικό διάστημα της προϋπηρεσίας της, κατά τη στιγμή υποβολής του αιτήματος, ανερχόταν στα τριάντα ένα έτη και έξι μήνες. Ο πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας απέρριψε το ανωτέρω αίτημα και, εν συνεχεία, η M. J. Regojo Dans άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του αρμοδίου εθνικού δικαστηρίου. Στην προσφυγή της υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι η μη αναγνώριση του δικαιώματος λήψεως επιδομάτων τριετίας συνιστά μεταχείριση διαφορετική από εκείνη των λοιπών εργαζομένων του Δημοσίου, η οποία αντιβαίνει στη ρήτρα 4 της συμφωνίας πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου.

Το πρώτο νομικό ζήτημα που προκύπτει σχετίζεται με την έννοια του εργαζομένου στο πλαίσιο της ανωτέρω Οδηγίας, καθώς και με το εάν οι διατάξεις της έχουν εφαρμογή και σε μετακλητούς υπαλλήλους. Σύμφωνα με την κρίση του ΔΕΕ, η ανωτέρω Οδηγία – συμφωνία-πλαίσιο εφαρμόζεται γενικώς στους εργαζομένους ορισμένου χρόνου που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτή καθορίζεται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική κάθε κράτους μέλους. Με άλλα λόγια, η Οδηγία εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους του ιδιωτικού ή του δημοσίου τομέα, εφόσον παρέχουν αμειβόμενες υπηρεσίες στο πλαίσιο σχέσεως εργασίας ορισμένου χρόνου. Το ΔΕΕ θεωρεί ότι το γεγονός και μόνον ότι ένας εργαζόμενος χαρακτηρίζεται ως μετακλητός δυνάμει του εθνικού δικαίου ή ότι η σύμβαση εργασίας του παρουσιάζει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (προσωρινός χαρακτήρας της απασχόλησης, ελεύθερος διορισμός ή παύση, άσκηση καθηκόντων εμπιστοσύνης ή παροχής ειδικών συμβουλευτικών υπηρεσιών), δεν ασκεί επιρροή, διότι, άλλως θα θιγόταν η πρακτική αποτελεσματικότητα της Οδηγίας 1999/70. Καταληκτικά, το ΔΕΕ κρίνει ότι στην έννοια του εργαζομένου περιλαμβάνεται και η ιδιότητα του μετακλητού υπαλλήλου.

Το δεύτερο νομικό ζήτημα σχετίζεται με το εάν η ρήτρα 4, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία, η οποία, χωρίς τούτο να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους, αποκλείει τους μετακλητούς υπαλλήλους από το δικαίωμα να λαμβάνουν τα επιδόματα τριετίας τα οποία χορηγούνται στους τακτικούς δημοσίου υπαλλήλους. Το ΔΕΕ, σε μια αρχική του σκέψη, διαπιστώνει ότι, αναφορικά με τα επιδόματα τριετίας, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δεν πρέπει να τυγχάνουν, χωρίς τούτο να δικαιολογείται αντικειμενικώς, δυσμενέστερης αντιμετώπισης απ' ό,τι οι εργαζόμενοι αορίστου χρόνου οι οποίοι τελούν σε παρόμοια κατάσταση. Επιπροσθέτως, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι το επαγγελματικό αντικείμενο της ανωτέρω μετακλητής υπαλλήλου δεν συνίσταται στην άσκηση ιδιαίτερων καθηκόντων συνδεδεμένων με το δημόσιο όργανο, αλλά αφορά την εκπλήρωση υποστηρικτικών καθηκόντων σχετικών με διοικητικής φύσεως δραστηριότητες. Τονίζεται, επίσης, ότι θα πρέπει να εξεταστεί από το εθνικό δικαστήριο το γεγονός εάν η μετακλητή υπάλληλος τελεί σε παρόμοια κατάσταση με αυτή των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων. Καταληκτικά, το ΔΕΕ θεωρεί ότι δεν είναι συμβατή η ανωτέρω εθνική ρύθμιση περί μη χορηγήσεως επιδόματος τριετίας με τη ρήτρα 4, παρ. 1 της ανωτέρω Οδηγίας, υπό δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, ότι δεν δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους και, δεύτερον, ότι οι δύο αυτές κατηγορίες εργαζομένων (ήτοι μετακλητοί και τακτικοί δημόσιοι υπάλληλοι) τελούν σε παρόμοια εργασιακή κατάσταση.

IV. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Ευθυμία Τσολάκου

► **Εξέταση της συμβατότητας εθνικού νόμου τόσο με το δίκαιο της Ένωσης όσο και με το Σύστημα του οικείου κράτους μέλους****Συμβατότητα προς το ενωσιακό δίκαιο εθνικής ρύθμισης περί είσπραξης φόρου επί της χρήσεως πυρηνικού καυσίμου**

παρεμπίπτων έλεγχος της συνταγματικότητας – συμβατότητα εθνικού νόμου με το δίκαιο της Ένωσης – περιορισμοί εθνικού δικαστηρίου για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος – εκκρεμές προδικαστικό ερώτημα σε συνταγματικό εθνικό δικαστήριο – φόρος επί της χρήσεως πυρηνικού καυσίμου – Οδηγίες 2003/96/ΕΚ και 2008/118/ΕΚ – άρθρο 107 ΣΛΕΕ – άρθρα 93 ΑΕ, 191 ΑΕ και 192 ΑΕ

ΔΕΕ C-5/14, Kernkraftwerke Lippe-Ems, 04.06.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος τμήματος- Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2015:354 – Προδικαστικό ερώτημα

Το προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH (KLE), εταιρίας που είναι ο φορέας εκμετάλλευσης του πυρηνικού σταθμού Emsland στο Lingen (Γερμανία), και του Hauptzollamt Osnabrück, με αντικείμενο τον φόρο τον οποίο όφειλε η KLE, κατ' εφαρμογήν του νόμου σχετικά με τον φόρο πυρηνικών καυσίμων (BGBl. 2010 I, KernbrStG), λόγω της εκ μέρους της χρήσεως συστοιχιών ράβδων πυρηνικού καυσίμου στον πυρηνικό αντιδραστήρα του συγκεκριμένου σταθμού, τον Ιούνιο του 2011. Ειδικότερα, τον Ιούνιο του 2011, η KLE χρησιμοποίησε συστοιχίες ράβδων πυρηνικού καυσίμου στον αντιδραστήρα του πυρηνικού σταθμού Emsland, για να προκαλέσει ανατροφοδοτούμενη αλυσιδωτή αντίδραση, και υπέβαλε στο Hauptzollamt δήλωση για τον φόρο πυρηνικών καυσίμων, στην οποία είχε υπολογίσει, σύμφωνα με τις διατάξεις του KernbrStG, όπως ίσχυαν από 01.01.2011, ότι το ποσό του φόρου που όφειλε ανερχόταν σε 154.117.745 ευρώ. Ακολούθως, κίνησε διαδικασία, για να ανακαλέσει την προαναφερθείσα φορολογική δήλωση, αλλά το αίτημά της αυτό απορρίφθηκε με απόφαση της, τον Νοέμβριο 2011. Κατόπιν τούτου, η KLE άσκησε προσφυγή κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως ενώπιον του Finanzgericht Hamburg, το οποίο διόρθωσε το ποσό του οφειλόμενου φόρου σε 154.117.455 ευρώ. Αυτή ακριβώς η πράξη αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

Ουσιαστικά, οι διάδικοι της κύριας δίκης ερίζουν ως προς το ζήτημα αν ο εθνικός νόμος KernbrStG είναι συμβατός

με το δίκαιο της Ένωσης. Η KLE υποστηρίζει, πρώτον, ότι οι Οδηγίες 2008/118 και 2003/96 επιτρέπουν τη φορολόγηση της ηλεκτρικής ενέργειας ως τελικού προϊόντος, και όχι την ταυτόχρονη είσπραξη ειδικών φόρων καταπόνησης επί των πηγών που χρησιμοποιούνται, προκειμένου να παραχθεί η ηλεκτρική αυτή ενέργεια, και ότι ο KernbrStG προσκρούει στο άρθρο 107 ΣΛΕΕ, εφόσον ο νόμος αυτός επηρεάζει τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας, στο μέτρο που συνεπάγεται φορολόγησή της, όταν παράγεται σε πυρηνικούς σταθμούς, ενώ, αντιθέτως, δεν επιβάλλεται φόρος ως προς άλλους τρόπους παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας είτε προκαλούν εκπομπές CO₂ είτε όχι. Επίσης, κατά την άποψη πάντοτε της KLE, ο KernbrStG δίνει στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας κίνητρο να στραφούν προς τρόπους παραγωγής οι οποίοι δεν προάγουν τη μείωση των εκπομπών CO₂ και, ως εκ τούτου, αντιβαίνει στα άρθρα 191 επ. ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 3, ΣΕΕ. Το Hauptzollamt υποστηρίζει ότι η Οδηγία 2008/118 αφορά αποκλειστικά την κυκλοφορία από κράτος μέλος σε κράτος μέλος προϊόντων υποκείμενων σε ειδικούς φόρους καταπόνησης και ότι η Οδηγία 2003/96 δεν περιέχει κανόνες εφαρμοστέους επί των πυρηνικών καυσίμων. Κατά την άποψή του, ο KernbrStG δεν συνιστά μέτρο κρατικής ενισχύσεως κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ και, εν πάση περιπτώσει, η KLE δεν είναι δυνατό να στηριχθεί στη συγκεκριμένη διάταξη της Συνθήκης ΛΕΕ, για να ζητήσει την ανάκληση της από 13 Ιουλίου 2011 δηλώσεώς της σχετικά με τον φόρο πυρηνικών καυσίμων. Εξάλλου, θεωρεί ότι το άρθρο 194 παρ. 2, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ αναγνωρίζει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να αποφασίσουν ελεύθερα, τόσο αν θα επιτρέπουν καταρχήν τη χρήση πυρηνικής ενέργειας όσο και αν η χρήση αυτή θα υπόκειται σε φόρο. Το Hauptzollamt θεωρεί ότι οι διατάξεις αυτές δεν επηρεάζουν ούτε την αρμοδιότητα των κρατών μελών να καθορίζουν με ποιον τρόπο θα εφοδιάζονται με ενέργεια ούτε την αρμοδιότητά τους να φορολογούν την εκμετάλλευση πυρηνικών σταθμών. Κρίσιμο εν προκειμένω είναι το γεγονός ότι το Finanzgericht Hamburg, σε μια αντίστοιχη διαδικασία η οποία είχε κινηθεί παράλληλα με την υπόθεση της κύριας δίκης, υπέβαλε στο Bundesverfassungsgericht ερώτημα σχετικά με τη συμβατότητα του KernbrStG με τον Θεμελιώδη Νόμο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται συναφώς αν είναι δυνατή η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ, ενόσω εκκρεμεί η διαδικασία που έχει κινηθεί ενώπιον του Bundesverfassungsgericht. Εφόσον κριθεί καταφατικά το πρώτο ερώτημα, περαιτέρω ζητείται να διευκρινισθεί αν η επιβολή εθνικού φόρου, ο οποίος πλήττει πυρηνικά καύσιμα που χρησιμοποιούνται για τη βιομηχανική

παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, αντιβαίνει στις Οδηγίες 2008/118 και 2003/96 που εκδόθηκαν για την εναρμόνιση των ειδικών φόρων κατανάλωσης και για τα ενεργειακά προϊόντα και την ηλεκτρική ενέργεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς κι αν μια τέτοια επιβολή φόρου είναι αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο κρατική ενίσχυση κατά το άρθρο 107 ΣΛΕΕ.

Το δικαστήριο, επί του πρώτου μεθοδολογικού-οικονομικής φύσεως ερωτήματος, απεφάνθη ότι, κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, εθνικό δικαστήριο το οποίο διατηρεί αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως τόσο με το δίκαιο της Ένωσης όσο και με το Σύνταγμα του οικείου κράτους μέλους δεν στερείται της ευχέρειας ούτε απαλλάσσεται από τυχόν υποχρέωσή του να υποβάλει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία ή με το κύρος του δικαίου της Ένωσης, επειδή εκκρεμεί παρεμπόδιση διαδικασία ελέγχου της συνταγματικότητας της συγκεκριμένης νομοθετικής ρυθμίσεως ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου που είναι αρμόδιο να ασκεί τον έλεγχο αυτόν. Περαιτέρω, επί της ουσίας των προδικαστικών ερωτημάτων, έκρινε ότι το άρθρο 14 παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ του Συμβουλίου, σχετικά με την αναδιάρθρωση του κοινοτικού πλαισίου φορολογίας των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας, και το άρθρο 1 παρ. 1 και 2, της Οδηγίας 2008/118/ΕΚ του Συμβουλίου, σχετικά με το γενικό καθεστώς των ειδικών φόρων κατανάλωσης έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει τη φορολόγηση της χρήσεως πυρηνικού καυσίμου για τη βιομηχανική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Επίσης, το ΔΕΕ οδηγήθηκε στη διαπίστωση ότι το καθεστώς το οποίο θεσπίζεται με τον επίδικο νόμο KernbrStG δεν αφορά τους λοιπούς φορείς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, πέραν εκείνων που χρησιμοποιούν πυρηνικά καύσιμα, και ότι, πάντως, οι άλλοι αυτοί φορείς δεν τελούν, από πλευράς του επιδιωκόμενου με το επίμαχο καθεστώς σκοπού, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση με όσους χρησιμοποιούν πυρηνικά καύσιμα, δεδομένου ότι μόνον οι τελευταίοι προκαλούν ραδιενεργά λύματα λόγω της χρήσεως του συγκεκριμένου είδους καυσίμων. Επομένως, ο KernbrStG δεν αποτελεί επιλεκτικό μέτρο κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ και, κατά συνέπεια, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση η οποία θα απαγορευόταν από τη διάταξη αυτή. Τέλος, η επίμαχη εθνική ρύθμιση δεν έρχεται σε αντίθεση ούτε προς το άρθρο 93 παρ. 1, ΑΕ, το άρθρο 191 ΑΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 3 παρ. 1, του πρωτοκόλλου (αριθ. 7) περί των προνομιών και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες ΕΕ, ΛΕΕ και ΕΚΑΕ, καθώς και το άρθρο 192 παρ. 2, ΑΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ. 2, ΑΕ και με το άρθρο 2, στοιχείο δ', ΑΕ.

V. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επιμ.: Μαρία Νινιατσούδη

► Προστασία επιφανειακών υδάτων

Έννοια υποβάθμισης κατάστασης του υδατικού συστήματος

Οδηγία 2000/60/ΕΚ – δεσμευτικότητα ως προς τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης – επιφανειακά ύδατα – διευθέτηση πλωτής οδού – έννοια υποβάθμισης της κατάστασης του υδατικού συστήματος – άρνηση έγκρισης έργου

ΔΕΕ C-461/13, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, 01.07.2015, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος τμήματος: Β. Σκουρής, Εισηγήτρια: Μ. Berger, Γεν. Εισαγγελέας: Ν. Jaaskinen, ECLI:EU:C:2015:433 – Προδικαστικό ερώτημα

Η ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου δίκη άνοιξε έπειτα από προσφυγή της Ένωσης για το περιβάλλον και την προστασία της φύσης (Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland e V) κατά της Bundesrepublik Deutschland. Η τελευταία, μέσω της αρμόδιας ομοσπονδιακής αρχής της, ενέκρινε έργο εκβάθυνσης του ποταμού Weser, εκ των μεγαλύτερων πλωτών ομοσπονδιακών οδών στη βορειοδυτική Γερμανία, για να καταστεί δυνατός ο είσπλους μεγαλύτερων πλοίων μεταφοράς εμπορευματοκιβωτίων σε παραποτάμια λιμάνια. Η Ένωση αμφισβήτησε τη νομιμότητα της εγκριτικής πράξης, κυρίως λόγω μη τήρησης των διατάξεων που στηρίζονται στην Οδηγία 2000/60/ΕΚ για την προστασία των υδάτων.

Το Ομόσπονδο Διοικητικό Δικαστήριο έθεσε δύο κατ' ουσίαν ερωτήματα ενώπιον του ΔΕΕ. Το πρώτο ερώτημα αναγόταν στη φύση των διατάξεων της Οδηγίας, αν δηλαδή εισάγουν υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη ή συνιστούν απλώς ένα πλέγμα κοινών αρχών που αποτελούν το πλαίσιο δράσης για την προστασία των υδάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, το αιτούν δικαστήριο επεδίωκε να αποσαφηνίσει αν τα κράτη μέλη υποχρεούνται, υπό την επιφύλαξη της παρέκκλισης, να αρνούνται την έγκριση έργου, αν αυτό δύναται να προκαλέσει υποβάθμιση της κατάστασης συστήματος επιφανειακών υδάτων. Με το δεύτερο ερώτημα, ζητούνταν ο εννοιολογικός προσδιορισμός της φράσης «υποβάθμιση της κατάστασης» του συστήματος των επιφανειακών υδάτων.

Το Δικαστήριο, μέσα από μία γραμματική και τεολογική προσέγγιση των σχετικών διατάξεων, κατέληξε στον δεσμευτικό χαρακτήρα αυτών. Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι παρά το ότι η Οδηγία 2000/60/ΕΚ δεν αποσκοπεί στην πλήρη εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών, αποτελεί, εν τούτοις, Οδηγία-πλαίσιο, με απώτερο σκοπό την επίτευξη της «καλής κατάστασης» και την αποτροπή υποβάθμισης όλων των επιφανειακών υδάτων

εντός της ΕΕ έως το έτος 2015. Για να διασφαλιστούν περιβαλλοντικοί στόχοι, όπως οι ανωτέρω, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους προς βελτίωση και προς πρόληψη της υποβάθμισης της κατάστασης των υδατικών συστημάτων. Η θεσμοθέτηση, δε, παρεκκλίσεων συνηγορεί υπέρ της δεσμευτικότητας των διατάξεων της εν λόγω Οδηγίας. Ελλείψει ορισμού της «υποβάθμισης της κατάστασης» των επιφανειακών υδάτων στη σχετική Οδηγία, που ζητείται με το δεύτερο ερώτημα, διευκρινίστηκε εξαρχής, με μια γραμματική προσέγγιση του Δικαστηρίου, ότι η ύπαρξη της υποβάθμισης δεν συνδέεται μόνο με την ταξινόμηση του εν λόγω υδατικού συστήματος σε κατώτερη κλάση. Η αξιολόγηση της κατάστασης των επιφανειακών υδάτων βασίζεται στην ανάλυση της οικολογικής κατάστασης, η οποία αποτυπώνεται σε πέντε κλάσεις. Η διαβαθμονόμηση αυτή αποσκοπεί αποκλειστικά στην οριοθέτηση των κλάσεων, ο καθορισμός δε των οριακών τιμών των κλάσεων αποτυπώνεται στη διαμόρφωση κλάσεων μεγάλου εύρους. Επομένως, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι, αν θεωρούνταν ως υποβάθμιση μόνον η αλλαγή κλάσης, θα αποδυναμωνόταν η προστασία των υδάτων.

Με αυτό το σκεπτικό, το ΔΕΕ υπογράμμισε την υποχρέωση των κρατών μελών να αρνούνται την έγκριση συγκεκριμένου έργου, όταν αυτό μπορεί να προκαλέσει υποβάθμιση της κατάστασης συστήματος επιφανειακών υδάτων, με τη φράση αυτή να περιλαμβάνει οποιαδήποτε υποβάθμιση, ακόμη και αν αυτή δεν συνεπάγεται την τροποποίηση της ταξινόμησης του συστήματος σε κατώτερη κλάση.

► Φυσικό μεταλλικό νερό

Απαγόρευση διάθεσης στο εμπόριο φυσικού μεταλλικού νερού από την ίδια πηγή με διαφορετικές ονομασίες

Οδηγία 2009/54/ΕΚ – έννοια φυσικού μεταλλικού νερού – έννοια «της μιας και αυτής πηγής» – έννοια υδροφόρου ορίζοντα – απαγόρευση διάθεσης φυσικού μεταλλικού νερού από την ίδια πηγή με διαφορετικές ονομασίες

ΔΕΕ C-207/14, Hotel Sava Rogaska, 24.06.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος τμήματος: M. Ilesic, Εισηγητής: E. Jarasinas, Γεν. Εισαγγελέας: N. Jaaskinen, ECLI:EU:C:2015:414 – Προδικαστικό ερώτημα

Αντικείμενο της κύριας δίκης ενώπιον του ολοβένικου ανωτάτου δικαστηρίου αποτέλεσε η διαφορά μεταξύ της επιχείρησης Hotel Sava Rogaska (HSR) και της Δημοκρατίας της Σλοβενίας, μετά την άρνηση της τελευταίας να αναγνωρίσει την εμπορική ονομασία που θα χρησιμοποιούσε η HSR για ένα φυσικό μεταλλικό

νερό. Βάση της άρνησης συνιστούσε το αιτιολογικό ότι ένα φυσικό μεταλλικό νερό προερχόμενο από μία και την αυτή πηγή μπορεί να διατεθεί στο εμπόριο με μία μόνον ονομασία. Το σημείο εξόδου του εν λόγω φυσικού μεταλλικού νερού, για το οποίο είχε άδεια εκμετάλλευσης η HSR, είχε κοινό υδροφόρο ορίζοντα με δεύτερο σημείο εξόδου, το οποίο είχε ήδη αναγνωρισθεί με ξεχωριστή επωνυμία και διετίθετο στο εμπόριο με αυτήν.

Το ανώτατο εθνικό δικαστήριο διερωτήθηκε για την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στη φράση «φυσικό μεταλλικό νερό προερχόμενο από μία και την αυτή πηγή» στο άρθρο 8 της Οδηγίας 2009/54/ΕΚ για την εκμετάλλευση και τη θέση στο εμπόριο των φυσικών μεταλλικών νερών. Απουσία ορισμού στο κείμενο της Οδηγίας και λόγω της αδυναμίας εξαγωγής ασφαλούς συμπεράσματος από το σύννηθες νόημα της φράσης και τη σύγκριση των κειμένων σε διάφορες γλώσσες, το ΔΕΕ εστίασε στην προσοχή του στο πλαίσιο που εντάσσεται το άρθρο 8 και στην οικονομία και τον σκοπό της Οδηγίας.

Διευκρινίζοντας ότι, κατά τη γραμματική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων, δεν μπορεί να εξομοιωθεί η έννοια της πηγής ούτε με αυτήν του υδροφόρου ορίζοντα ούτε με εκείνη του σημείου εξόδου του νερού, το ΔΕΕ υιοθέτησε τη μεθοδολογική προσέγγιση του Γενικού Εισαγγελέα. Για τη διασαφήνιση του περιεχομένου της ερμηνευόμενης φράσης, το ΔΕΕ διέλαβε ως καθοριστική την έννοια του φυσικού μεταλλικού νερού σε συνδυασμό με την προστασία της υγείας των καταναλωτών και την πρόληψη της παραπληροφόρησής τους, που συνιστά τον σκοπό της Οδηγίας 2009/54, και χρησιμοποίησε συμπληρωματικά την έννοια «της αυτής πηγής». Τα φυσικά μεταλλικά νερά προσδιορίζονται σε σχέση τόσο με τη σύνθεσή τους όσο και με το όνομα της πηγής από την οποία προέρχονται. Άλλωστε, το όνομα της πηγής μπορεί και οφείλει να τεθεί στην ετικέτα της συσκευασίας μόνο με την προϋπόθεση ότι πρόκειται για φυσικό μεταλλικό νερό. Εφόσον όμως το όνομα της πηγής παίζει τόσο καθοριστικό ρόλο στην ταυτοποίηση του νερού από τους καταναλωτές και η συγκεκριμένη ταυτοποίηση πραγματοποιείται σε συνδυασμό και με τα χαρακτηριστικά του φυσικού μεταλλικού νερού, συνεπάγεται ότι τα χαρακτηριστικά αυτά καθορίζουν κατ' ουσίαν και την ταυτότητα της πηγής από την οποία το νερό προέρχεται.

Δεδομένου δε ότι η εμπορική ονομασία του φυσικού μεταλλικού νερού συνδέεται αναγκαστικά με τα χαρακτηριστικά που αυτό έχει, οι καταναλωτές θα περιέρχονταν σε σύγχυση αναφορικά με τις ιδιότητες του συγκεκριμένου νερού, εάν φυσικά μεταλλικά νερά προερχόμενα από το ίδιο μέρος και φέροντα τα ίδια χαρακτηριστικά μπορούσαν να πωληθούν υπό διαφορετικές εμπορικές ονομασίες. Επομένως, το ΔΕΕ

κατέληξε ότι η έννοια του φυσικού μεταλλικού νερού που προέρχεται «από μία και την αυτή πηγή» πρέπει να θεωρηθεί ότι αναφέρεται στο φυσικό μεταλλικό νερό το οποίο όχι μόνο προέρχεται από τον ίδιο υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα αλλά έχει και τα ίδια χαρακτηριστικά, τα οποία παραμένουν σταθερά κατά τις φυσικές ή τεχνικές εξόδους του, στα πλαίσια των φυσικών διακυμάνσεων.

VI. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Βιργινία Τζώρτζη

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Κοινοποίηση δικαστικών πράξεων σε δίκες που αφορούν ελληνικά κρατικά ομόλογα και τυχόν ευθύνη του ελληνικού δημοσίου

Κανονισμός 1393/2007 – άρθρο 1 παρ. 1 – αστικές ή εμπορικές υποθέσεις – δικαιούχοι ελληνικών ομολόγων – χρηματοοικονομικοί όροι – τροποποίηση – άμεσο αποτέλεσμα – επίδοση – κοινοποίηση – πράξη δημόσιας εξουσίας – ευθύνη του κράτους

ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, Fahrenbrock κ.λπ., 11.06.2015, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος τμήματος: S. Rodin, Εισηγητής: A. Tizzano, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2015:383 – Προδικαστικό ερώτημα

Το προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε στο πλαίσιο τεσσάρων ένδικων διαφορών, εκ των οποίων τρεις υποβλήθηκαν από το Landgericht Wiesbaden (Πρωτοδικείο Wiesbaden, Γερμανία) και μία από το Landgericht Kiel (Πρωτοδικείο Kiel, Γερμανία), μεταξύ του ελληνικού κράτους και δικαιούχων ελληνικών κρατικών ομολόγων, εκ των οποίων και ο S. Fahrenbrock. Αντικείμενο των εθνικών δικών ήταν η καταβολή αποζημίωσης από το ελληνικό δημόσιο, καθώς και η καταβολή υποχρεώσεών του. Σκοπός του Κανονισμού 1393/2007 για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων είναι η καλύτερη και ταχύτερη διαβίβαση των δικαστικών και εξώδικων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Πάντως, ο Κανονισμός προβλέπει ότι δεν εφαρμόζεται, όταν πρόκειται για την ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας (“acta iure imperii”).

Τα ως άνω δικαστήρια έχουν επιληφθεί αγωγών που ασκήθηκαν κατά του Ελληνικού Δημοσίου από δικαιούχους ελληνικών κρατικών ομολόγων, οι οποίοι είναι κάτοικοι Γερμανίας. Οι ενάγοντες των κύριων δικών απέκτησαν τα παραπάνω ομόλογα, που κατατέθηκαν στους λογαριασμούς κινητών αξιών τους οποίους διαχειρίζονταν διάφορες τράπεζες. Προκειμένου

να αντιμετωπίσει μια σοβαρή χρηματοοικονομική κρίση, η Ελλάδα εξέδωσε, τον Φεβρουάριο του 2012, τον ν. 4050/2012, ο οποίος προέβλεπε την υποβολή προσφοράς αναδιάρθρωσης στους κατόχους ορισμένων ελληνικών κρατικών ομολόγων. Ο νόμος αυτός, επίσης, προέβλεπε την προσθήκη ρήτρας αναδιάρθρωσης, γνωστής και ως «CAC» (collective action clause) στις οικείες συμβάσεις έκδοσης, έτσι ώστε οι αρχικοί όροι έκδοσης των τίτλων να μπορούν να τροποποιηθούν με αποφάσεις που λαμβάνονται με ενισχυμένη πλειοψηφία του ανεξόφλητου κεφαλαίου, δεσμεύοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο και τη μειοψηφία. Μετά την έκδοση του νόμου, η Ελλάδα απηύθυνε, τον Φεβρουάριο του 2012, στους ενάγοντες πρόσκληση ανταλλαγής των ελληνικών κρατικών ομολόγων με νέα κρατικά ομόλογα, σημαντικά μειωμένης ονομαστικής αξίας. Για την υλοποίηση της ανταλλαγής αυτής προβλεπόταν η ρητή αποδοχή εκ μέρους των ιδιωτών πιστωτών. Δεν υπήρξε τέτοια αποδοχή εκ μέρους κανενός από τους ενάγοντες. Ωστόσο, η Ελλάδα προχώρησε, τον Μάρτιο του 2012, στην ανταλλαγή που είχε προτείνει και, παρά τις διαμαρτυρίες των εναγόντων, δεν τους απέδωσε τη νομή των τίτλων που ήταν κατατεθειμένοι στους λογαριασμούς κινητών αξιών που διέθεταν οι τελευταίοι. Υπ’ αυτές τις συνθήκες, οι ενάγοντες των κύριων δικών ενήγαγαν την Ελλάδα ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων, με αίτημα είτε την ανόρθωση της ζημίας τους, λόγω προσβολής της νομής και της κυριότητας, είτε την εκπλήρωση των ληξιπρόθεσμων αρχικών συμβατικών υποχρεώσεων είτε την καταβολή αποζημίωσης. Ειδικότερα, στις διαφορές των κύριων δικών στις υποθέσεις C-226/13 και C-247/13, το Landgericht Wiesbaden ζήτησε από την Bundesamt für Justiz (Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Δικαιοσύνης) να επιδώσει τις εν λόγω αγωγές στο ελληνικό δημόσιο, σύμφωνα με τη διαδικασία του Κανονισμού για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων. Στο πλαίσιο της αίτησης αυτής, η Bundesamt für Justiz διατύπωσε αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα χαρακτηρισμού των ως άνω αγωγών ως αφορωσών αστικές ή εμπορικές υποθέσεις, κατά την έννοια του Κανονισμού αυτού. Για τον λόγο αυτόν, αρνήθηκε να προχωρήσει στην επίδοση των αγωγών και ζήτησε από το Landgericht Wiesbaden να κρίνει προηγουμένως αν οι εν λόγω διαφορές αφορούν ή όχι αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Το Landgericht Kiel, εκτιμώντας ότι ο Κανονισμός για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων δεν ήταν εφαρμοστέος εν προκειμένω, έδωσε εντολή στο Bundesministerium der Justiz (ομοσπονδιακό Υπουργείο Δικαιοσύνης) να επιδώσει την αγωγή διά της διπλωματικής οδού. Το Bundesministerium der Justiz ανέπεμψε, εντούτοις, την εντολή επίδοσης, χωρίς να την εκτελέσει. Υπ’ αυτές τις συνθήκες, το Landgericht Wiesbaden (Πρωτοδικείο Wiesbaden, Γερμανία) και το Landgericht Kiel (Πρωτοδικείο

Kiel, Γερμανία) απέστειλαν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα που αφορούσαν την ερμηνεία του άρθρου 1 παρ. 1 του Κανονισμού για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων.

Το βασικό νομικό ζήτημα στην υπόθεση είναι, κατ' ουσίαν, η διάκριση μεταξύ των διαφορών που υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και των διαφορών που δεν υπάγονται στις υποθέσεις αυτές, ως αφορώσες την ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Το Δικαστήριο, υιοθετώντας αντίθετη θέση με εκείνη του Γενικού Εισαγγελέα ως προς το «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων και την τυχόν ασυλία του Ελληνικού Δημοσίου, αποφαινεται ότι οι αγωγές αυτές με τις οποίες ζητείται αποκατάσταση ζημίας, εκπλήρωση της σύμβασης και αποζημίωση κατά του Ελληνικού Δημοσίου, τις οποίες άσκησαν στη Γερμανία ιδιώτες κατόπιν της αναγκαστικής ανταλλαγής των κρατικών ομολόγων τους, εμπίπτουν στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις κατά την έννοια του Κανονισμού, αφού δεν είναι προφανές ότι τέτοιες αγωγές δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και, επιπλέον, δεν έχουν ως αντικείμενο πράξη ή παράλειψη κράτους κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Συνεπώς, είναι δυνατόν να επιδοθούν στο Ελληνικό Δημόσιο κατά τον Κανονισμό για την επίδοση και κοινοποίηση πράξεων. Αναλυτικότερα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι τα αιτούντα γερμανικά δικαστήρια πρέπει να αρκестούν σε έναν αρχικό έλεγχο των, αναγκαστικώς αποσπασματικών, στοιχείων που διαθέτουν, προκειμένου να κρίνουν αν το ασκηθέν ενώπιόν τους ένδικο βοήθημα υπάγεται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις ή αν υπάγεται σε τομέα που δεν καλύπτεται από τον ως άνω Κανονισμό. Ωστόσο, το Δικαστήριο τονίζει ότι τα πορίσματα του ελέγχου αυτού δεν μπορούν να προκαταλάβουν τις αποφάσεις που θα λάβει το επιληφθέν δικαστήριο στη συνέχεια, όσον αφορά, ιδίως, την αρμοδιότητά του και την ουσία της οικείας υπόθεσης.

Στη συνέχεια, και ενώ ο Γενικός Εισαγγελέας έθεσε ζήτημα ευθύνης του κράτους για πράξη που διενεργήθηκε κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας, αφού, όπως υποστήριξε, το Ελληνικό Δημόσιο, με αναδρομική εκ μέρους του εισαγωγή της ρήτρας στη σύμβαση, άσκησε δημόσια εξουσία με ευθεία επέμβαση στο καθεστώς των εκδοθέντων ομολόγων, δηλαδή στην ίδια τη σύμβαση, το Δικαστήριο απεφάνθη ακριβώς αντίθετα. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η έκδοση ομολόγων δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε την άσκηση εξουσιών, οι οποίες είναι υπέρμετρες σε σύγκριση με τους κανόνες που έχουν εφαρμογή στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών. Στην κρίση του αυτή κατέληξε, κρίνοντας ότι από τη δικογραφία δεν προκύπτει προδήλως ότι οι χρηματοοικονομικοί όροι των επίμαχων τίτλων καθορίστηκαν μονομερώς από την Ελλάδα και όχι βάσει των όρων της αγοράς, οι οποίοι

διέπουν την εμπορία των ως άνω χρηματοπιστωτικών μέσων και τις αποδόσεις τους. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι η δυνατότητα ανταλλαγής των τίτλων στις επίμαχες συμβάσεις εισήχθη με νόμο δεν είναι από μόνο του καθοριστικό, ώστε να κριθεί πως το Δημόσιο άσκησε τη δημόσια εξουσία του. Περαιτέρω, δεν είναι προφανές ότι η θέσπιση του ν. 4050/2012 είχε ευθέως και αμέσως ως αποτέλεσμα την τροποποίηση των χρηματοοικονομικών όρων των επίμαχων τίτλων και ότι, κατά συνέπεια, προκάλεσε τη ζημία την οποία προβάλλουν οι ενάγοντες. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η τροποποίηση αυτή επρόκειτο να επέλθει κατόπιν κατά πλειοψηφία απόφασης των δικαιούχων των ομολόγων δυνάμει της ρήτρας ανταλλαγής, την οποία εισήγαγε ο νόμος αυτός στις συμβάσεις έκδοσης, πράγμα που επιβεβαιώνει, εξάλλου, την πρόθεση της Ελλάδας να παραμείνει η διαχείριση των δανείων σε ρυθμιστικό πλαίσιο αστικού δικαίου.

Με βάση την απόφαση του Δικαστηρίου στην εν λόγω υπόθεση και δεδομένου ότι η έννοια της αστικής και εμπορικής διαφοράς ακολουθεί στο πλαίσιο του Κανονισμού 44/2001 (Κανονισμός «Βρυξέλλες Ι», πλέον Κανονισμός 1215/2012), που αφορά στον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, ταυτόσημη ερμηνεία με εκείνη που έδωσε το Δικαστήριο στο πλαίσιο του Κανονισμού για την επίδοση και κοινοποίηση, οι Γερμανοί ομολογιούχοι μπορούν να ενάγουν το Ελληνικό Δημόσιο ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων, βάσει των διατάξεων του Κανονισμού «Βρυξέλλες Ι», χωρίς το Ελληνικό Δημόσιο να μπορεί να επικαλεστεί την αρχή της ετεροδικίας κρατών, δεδομένου ότι αυτή δεν ισχύει για τις πράξεις εκείνες που ενεργεί το Δημόσιο στο πλαίσιο των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων του (*acta jure gestionis*). Το Δικαστήριο καταλήγει ότι εναπόκειται στα αιτούντα γερμανικά δικαστήρια, τα οποία επιλαμβάνονται της διαφοράς μεταξύ των ομολογιούχων και του Ελληνικού Δημοσίου, να κρίνουν αν η παρέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου στον υφιστάμενο συμβατικό δεσμό μεταξύ ομολογιούχου και εκδότη, μέσω της μονομερούς και αναδρομικής τροποποίησης των όρων της αρχικής έκδοσης, είναι συμβατή με τους εφαρμοστέους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου.

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Β. Τζώρτζη, σ. 322.

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Άρνηση αναγνώρισης απόφασης άλλου κράτους μέλους λόγω προσβολής της δημόσιας τάξης

Κανονισμός 44/2001/ΕΚ – αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων – λόγοι μη αναγνώρισης – δημόσια τάξη – προσβολή – περί σημάτων δίκαιο της Ένωσης – Οδηγία 2004/48/ΕΚ – δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας – δικαστικά έξοδα

ΔΕΕ C-681/13, Diageo Brands, 16.07.2015, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος τμήματος: S. Rodin, Εισηγήτρια: M. Berger, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2015:471 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 34 σημείο 1 του Κανονισμού 44/2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (Κανονισμός «Βρυξέλλες Ι», πλέον Κανονισμός 1215/2012) και του άρθρου 14 της Οδηγίας 2004/48/EK σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (Οδηγία περί σημάτων). Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ των εταιρειών Diageo Brands και Simiramida, με αντικείμενο την αποζημίωση που ζήτησε η τελευταία για τη ζημία που ισχυρίστηκε ότι της προκάλεσε κατάσχεση επί εμπορευμάτων, που προορίζονταν για αυτήν, η οποία επεβλήθη κατόπιν αίτησης της Diageo Brands.

Ο γενικός κανόνας, κατά το ενωσιακό δίκαιο, είναι η αυτόματη αναγνώριση των αποφάσεων που εκδίδονται σε κράτος μέλος, χωρίς να απαιτείται καμία διαδικασία. Το άρθρο 34 του Κανονισμού, ωστόσο, θεσπίζει εξαίρεση από τον γενικό αυτό κανόνα, προβλέποντας ότι απόφαση δεν αναγνωρίζεται, αν η αναγνώριση αντίκειται προφανώς στη δημόσια τάξη του κράτους αναγνώρισης. Επιπλέον, το άρθρο 14 της Οδηγίας περί σημάτων αφορά τα δικαστικά έξοδα και ορίζει ότι τα κράτη μέλη μεριμνούν, ώστε τα εύλογα και αναλογικά δικαστικά έξοδα, στα οποία υπεβλήθη ο νικήσας διάδικος, να βαρύνουν κατά κανόνα τον ηττηθέντα διάδικο.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν την αναγνώριση στην Ολλανδία μιας απόφασης του 2010 του Sofiyski gradski sad (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου της Βουλγαρίας). Η υπόθεση αφορούσε προσβολή των δικαιωμάτων επί του σήματός της, που επικαλέσθηκε η Diageo Brands, η οποία εδρεύει στο Άμστερνταμ, είναι δικαιούχος του σήματος «Johnny Walker» και εξαγει ούισκι στη Βουλγαρία μέσω αποκλειστικού τοπικού εισαγωγέα, κατά της Simiramida, η οποία εδρεύει στη Βάρνα (Βουλγαρία) και εμπορεύεται οινόπνευματώδη ποτά. Η Simiramida δεν είναι κάτοχος του δικαιώματος εμπορικού σήματος “Johnny Walker”, ούτε κατέχει αποκλειστική άδεια για την εισαγωγή και την πώληση του Johnny Walker στη Βουλγαρία. Η Diageo Brands κατέσχεσε το φορτίο που προοριζόταν για την Simiramida, θεωρώντας ότι η εισαγωγή στη Βουλγαρία αυτής της παρτίδας φιαλών, χωρίς άδειά της, συνιστά προσβολή των δικαιωμάτων επί του σήματός της, αφού δεν είχε επιτρέψει την εισαγωγή του φορτίου αυτού, που προερχόταν εκτός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ), στη Βουλγαρία. Κατόπιν προσφυγής της Simiramida, η κατάσχεση ήρθη τον Μάιο του 2008.

Στην επί της ουσίας δίκη που η Diageo Brands κίνησε κατά της Simiramida λόγω προσβολής των δικαιωμάτων επί του σήματός της, το Sofiyski gradski sad (πρωτοβάθμιο βουλγαρικό δικαστήριο) εκτίμησε ότι, βάσει του βουλγαρικού δικονομικού δικαίου, δεσμεύεται από προγενέστερη ερμηνευτική απόφαση του Varhoven kasatsionen sad (βουλγαρικού Ανώτατου Δικαστηρίου). Έτσι, ακολουθώντας την ερμηνευτική αυτή απόφαση, το Sofiyski gradski sad κατέληξε ότι η εισαγωγή των προϊόντων στη Βουλγαρία, με την άδεια του δικαιούχου του σήματος, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα περί σήματος στη Βουλγαρία, εάν τα εν λόγω εμπορεύματα διατίθενται στην αγορά εκτός του ΕΟΧ. Η απόφασή του αυτή ερχόταν σε αντίθεση με την ευρωπαϊκή Οδηγία περί σημάτων. Η Diageo Brands, ωστόσο, δεν άσκησε ένδικο μέσο κατά της απόφασης του Sofiyski gradski sad, η οποία απέκτησε ισχύ δεδικασμένου. Στη διαφορά της κύριας δίκης, η Simiramida ζήτησε από τα ολλανδικά δικαστήρια αποκατάσταση της ζημίας της, επικαλούμενη την απόφαση του Εφετείου της Σόφιας, που έκρινε παράνομη την κατάσχεση. Η Simiramida στήριξε την αγωγή της στην απόφαση που εκδόθηκε το 2010 από το Sofiyski gradski sad, κατά το μέτρο που σε αυτή διαπιστώθηκε ο παράνομος χαρακτήρας της εν λόγω κατάσχεσης. Η Diageo Brands, από την πλευρά της, επικαλέσθηκε το επιχείρημα περί έλλειψης νομιμότητας της βουλγαρικής απόφασης, υπό την έννοια ότι ήταν προδήλως αντίθετη προς την ολλανδική δημόσια τάξη, επικαλούμενο το άρθρο 34 παρ. 1 του Κανονισμού «Βρυξέλλες Ι». Ενώ το Rechtbank te Amsterdam (Πρωτοδικείο του Άμστερνταμ) απέρριψε την αγωγή της Simiramida, το Gerechtshof te Amsterdam (Εφετείο του Άμστερνταμ) έκρινε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση της Βουλγαρίας έπρεπε να αναγνωρισθεί στην Ολλανδία, χωρίς όμως να αποφανθεί επί της αγωγής αποζημίωσης. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Hoge Raad der Nederlanden (Ανώτατο Ακυρωτικό), ενώπιον του οποίου η Diageo Brands κατέθεσε αίτηση αναίρεσης της απόφασης του Gerechtshof te Amsterdam, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να ζητήσει διευκρινίσεις από το Δικαστήριο.

Το βασικό νομικό ζήτημα είναι αν το γεγονός ότι απόφαση δικαστηρίου κράτους μέλους προδήλως αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης και εκδόθηκε κατά παράβαση δικονομικών εγγυήσεων συνιστά λόγο μη αναγνώρισης για λόγους δημόσιας τάξης.

Το Δικαστήριο, κάνοντας αναφορά σε προγενέστερη νομολογία του (βλ. ιδίως, απόφαση ΔΕΚ C-420/07, Αποστολίδης, 28.04.2009, ECLI:EU:C:2009:271, σκ. 60), αποφαινεται ότι το άρθρο 34 παρ. 1 του Κανονισμού «Βρυξέλλες Ι» πρέπει να ερμηνευθεί αυστηρά, αφού συνιστά εμπόδιο στην επίτευξη ενός από τους θεμελιώδεις στόχους του Κανονισμού αυτού, δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Η διάταξη περί δημόσιας

τάξης μπορεί, κατά συνέπεια, να εφαρμόζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Το Δικαστήριο, αποσκοπώντας στην προστασία της αναγνώρισης των αποφάσεων που εκδόθηκαν από δικαστήρια άλλων κρατών μελών θέτει, κατά συνέπεια, στο σημείο αυτό όριο στην επίκληση της δημόσιας τάξης, παρέχοντας διευκρινίσεις σχετικά με την προδήλως παράνομη αναγνώριση. Έτσι, κρίνει σχετικά ότι ο δικαστής του κράτους αναγνώρισης δεν δύναται να αρνηθεί την αναγνώριση απόφασης, προερχόμενης από άλλο κράτος μέλος, απλώς και μόνο για τον λόγο ότι εκτιμά πως με την απόφαση εκείνη εφαρμόστηκε εσφαλμένως το εθνικό δίκαιο ή το δίκαιο της Ένωσης. Το Δικαστήριο αποσαφηνίζει ότι η ρήτρα δημόσιας τάξης δύναται να χρησιμοποιηθεί μόνο στο μέτρο που το εν λόγω νομικό σφάλμα έχει ως συνέπεια ότι η αναγνώριση της συγκεκριμένης απόφασης στο κράτος αναγνώρισης θα συνιστούσε πρόδηλη παράβαση κανόνα δικαίου, ο οποίος είναι ουσιώδης στην έννομη τάξη της Ένωσης και, επομένως, στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, που ακολουθεί την πρόταση του Γεν. Εισαγγελέα, η επίμαχη παραβίαση του ενωσιακού δικαίου περί σημάτων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσκρούει με απaráδεκτο τρόπο στην έννομη τάξη της Ένωσης, αφού δεν έχει άμεσες συνέπειες για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι η παράβαση της δημόσιας τάξης, που αναφέρεται στην εν λόγω υπόθεση, αφορά τη δημόσια τάξη της Ένωσης, παρά ενός μεμονωμένου κράτους μέλους. Ειδικότερα, κατά τον καθορισμό αν υπάρχει πρόδηλη παράβαση της δημόσιας τάξης στο κράτος αναγνώρισης, το δικαστήριο του κράτους αυτού πρέπει να λάβει υπόψη το γεγονός ότι τα υποκείμενα δικαίου πρέπει να ασκούν σε αυτό το κράτος μέλος όλα τα διαθέσιμα ένδικα μέσα, προκειμένου να αποτρέψουν προσβολή της δημοσίας τάξης, κάτι που δεν είχε κάνει η Diageo Brands.

Τέλος, όσον αφορά το άρθρο 14 της Οδηγίας περί σημάτων, που αναφέρεται σε νικήσαντα διάδικο και ηττηθέντα διάδικο, χωρίς να παρέχει λεπτομέρειες ή να θέτει περιορισμούς ως προς το είδος της διαδικασίας, το Δικαστήριο καταλήγει ότι η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή στα δικαστικά έξοδα που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο οποιασδήποτε διαδικασίας που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω Οδηγίας. Το γεγονός ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, η εκτίμηση του δικαιολογημένου ή αδικαιολογητού χαρακτήρα της επίμαχης κατάσχεσης ήγειρε το ζήτημα της αναγνώρισης ή της άρνησης της αναγνώρισης μιας απόφασης που εκδόθηκε σε άλλο κράτος μέλος ήταν άνευ σημασίας. Το ερώτημα αυτό είχε παρεπόμενο χαρακτήρα και δεν μετέβαλε το αντικείμενο της διαφοράς.

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Διεθνής δικαιοδοσία σε υποθέσεις υποχρέωσης διατροφής

Κανονισμός 4/2009/ΕΚ – άρθρο 3, στοιχεία γ' και δ' – διεθνής δικαιοδοσία – υποχρέωση διατροφής – ανήλικο τέκνο – δικαστικός χωρισμός – παρεπόμενο αίτημα – υπέρτατο συμφέρον τέκνου – Κανονισμός 2201/2003 ΕΚ – γονική μέριμνα – Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

ΔΕΕ C-184/14, Α, 16.07.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος τμήματος: M. Ilešič, Εισηγήτρια: C. Toader, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2015:479 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία άρθρου 3 στοιχεία γ' και δ' του Κανονισμού 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρέωσης διατροφής (Κανονισμός περί διατροφής). Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Α και της συζύγου του Β, με αντικείμενο την υποχρέωση διατροφής των δύο ανήλικων τέκνων τους.

Ο Κανονισμός 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας (Κανονισμός περί γαμικών διαφορών και γονικής μέριμνας) προβλέπει ότι, υπό το πρίσμα του συμφέροντος του παιδιού, ειδικότερα δε του κριτηρίου της εγγύτητας, διεθνή δικαιοδοσία επί ζητημάτων που αφορούν τη γονική μέριμνα έχουν, καταρχήν, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο τα τέκνα έχουν τη συνήθη διαμονή τους. Ως προς το διαζύγιο ή τον δικαστικό χωρισμό, είναι πιθανό να έχει διεθνή δικαιοδοσία δικαστήριο άλλου κράτους μέλους, ιδίως στην περίπτωση που οι σύζυγοι είναι πολίτες κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο στο οποίο διαμένουν τα τέκνα τους. Εξάλλου, οι δύο βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας που προβλέπονται στο άρθρο 3 στοιχεία γ' και δ' του Κανονισμού περί διατροφής διέπουν τις καταστάσεις στις οποίες το σχετικό με υποχρέωση διατροφής αίτημα είναι παρεπόμενο, αντίστοιχα, αγωγής σχετικής με την προσωπική κατάσταση ή αγωγής σχετικής με τη γονική μέριμνα. Για την περίπτωση αυτή προβλέπεται, συγκεκριμένα, ότι δικαιοδοσία σχετικά με αίτηση διατροφής, η οποία είναι παρεπόμενη αγωγής διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού, δηλαδή αγωγής που αφορά την προσωπική κατάσταση, θα έχει το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία, σύμφωνα με το δικαίό του, για την εκδίκαση αγωγής σχετικά με την προσωπική κατάσταση. Επιπλέον, δικαιοδοσία σχετικά με αίτηση διατροφής, η οποία είναι παρεπόμενη αγωγής για γονική μέριμνα θα έχει το δικαστήριο που έχει διεθνή

δικαιοδοσία, σύμφωνα με το δίκαιό του, για την εκδίκαση αγωγής σχετικά με τη γονική μέριμνα.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν μια οικογένεια Ιταλών υπηκόων, τους γονείς Α και Β και τα δύο ανήλικα παιδιά τους. Οι Α και Β κατά τη διάρκεια του γάμου τους ζούσαν στο Λονδίνο. Στην ίδια πόλη γεννήθηκαν και τα παιδιά τους. Το 2012, ο Α άσκησε ενώπιον του Tribunale di Milano (Πρωτοδικείο του Μιλάνου, Ιταλία) αγωγή κατά της Β, με αίτημα τον δικαστικό χωρισμό εξ υπαιτιότητας της δεύτερης και την ανάθεση σε αμφοτέρους τους γονείς της επιμέλειας των ανήλικων παιδιών τους. Η Β άσκησε ανταγωγή με αίτημα τον δικαστικό χωρισμό από τον σύζυγό της εξ υπαιτιότητας του δεύτερου. Ωστόσο, πρότεινε ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας των ιταλικών δικαστηρίων, όσον αφορά τα θέματα γονικής μέριμνας, εφόσον τα παιδιά είχαν ως συνήθη διαμονή το Λονδίνο και, συνεπώς, κατά τα οριζόμενα στον Κανονισμό περί γαμικών διαφορών και γονικής μέριμνας, τα αγγλικά δικαστήρια είχαν διεθνή δικαιοδοσία για την αγωγή γονικής μέριμνας. Το ιταλικό δικαστήριο έκρινε ότι είχε διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθεί επί της αγωγής δικαστικού χωρισμού. Εντούτοις, θεώρησε ότι μόνο τα βρετανικά δικαστήρια είχαν διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθούν επί των ζητημάτων που αφορούσαν τη γονική μέριμνα, δεδομένου ότι ο τόπος της συνήθους διαμονής των τέκνων είναι το Λονδίνο. Επιπλέον, το Tribunale di Milano προέβη σε διάκριση και έκρινε ότι είχε δικαιοδοσία για το αίτημα διατροφής της Β, καθώς επρόκειτο για ζήτημα παρεπόμενο αγωγής που αφορούσε την προσωπική κατάσταση. Ωστόσο, απεφάνθη ότι δεν είχε δικαιοδοσία για το αίτημα διατροφής των παιδιών, καθώς αυτό ήταν ζήτημα παρεπόμενο αγωγής για τη γονική μέριμνα. Ο Α άσκησε αίτηση αναίρεσης κατά της προαναφερθείσας απόφασης του Tribunale di Milano ενώπιον του Corte suprema di cassazione (Αναιρετικού Δικαστηρίου). Το δικαστήριο αυτό ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθούν επί των υποχρεώσεων διατροφής προς τα παιδιά είχαν τα ιταλικά ή τα βρετανικά δικαστήρια.

Αναλυτικότερα, με το προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν τα κριτήρια για τη διεθνή δικαιοδοσία, που προβλέπει διαζευκτικά το άρθρο 3 στοιχεία γ' και δ' του Κανονισμού περί διατροφής, αποκλείουν το ένα το άλλο ή αν, αντιθέτως, τόσο το δικαστήριο που είναι αρμόδιο για την αγωγή δικαστικού χωρισμού όσο και το αρμόδιο για την αγωγή για τη γονική μέριμνα δικαστήριο μπορούν να θεμελιώσουν δικαιοδοσία επί αιτήματος σχετικού με υποχρέωση διατροφής ανήλικων τέκνων.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η διεθνής δικαιοδοσία για τον δικαστικό χωρισμό προσδιορίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α', του Κανονισμού περί γαμικών

διαφορών και γονικής μέριμνας, με βάση την κατοικία των συζύγων ή ενός εξ αυτών, ενώ, όσον αφορά τη γονική μέριμνα, οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας θεσπίστηκαν με γνώμονα το συμφέρον του τέκνου, ειδικότερα δε το κριτήριο της εγγύτητας. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, όσον αφορά τα κριτήρια διεθνούς δικαιοδοσίας που ορίζει το άρθρο 3 στοιχεία γ' και δ' του Κανονισμού περί διατροφής, το άρθρο αυτό διακρίνει μεταξύ των δικαστικών διαδικασιών, αναλόγως του αν αφορούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις μεταξύ των συζύγων ή τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων έναντι των τέκνων τους. Συνεπώς, κατά το Δικαστήριο, αίτημα σχετικό με τις υποχρεώσεις διατροφής ανήλικων τέκνων συνδέεται, ως εκ της φύσης του, άρρηκτα με την αγωγή για τη γονική μέριμνα. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο Κανονισμός περί διατροφής επιδιώκει δύο σκοπούς, αφενός, την ορθή απονομή της δικαιοσύνης και, αφετέρου, τη διασφάλιση των συμφερόντων των δικαιούχων διατροφής. Όσον αφορά τον πρώτο σκοπό, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι το δικαστήριο που είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί αγωγών για τη γονική μέριμνα βάσει του Κανονισμού περί γαμικών διαφορών και γονικής μέριμνας είναι το πλέον ενδεδειγμένο να εξετάζει *in concreto* τα ζητήματα που σχετίζονται με ενδεχόμενο αίτημα περί υποχρέωσης διατροφής τέκνου. Με τον τρόπο αυτόν επιτυγχάνεται και ο δεύτερος σκοπός, δηλαδή η διασφάλιση του συμφέροντος του δικαιούχου διατροφής, καθόσον το ανήλικο τέκνο μπορεί ευχερώς να επιτύχει την έκδοση δικαστικής απόφασης σχετικά με την αξίωση διατροφής του από τον δικαστή ο οποίος γνωρίζει καλύτερα τα ουσιαστικά στοιχεία για την αξιολόγηση του αιτήματός του. Εξάλλου, το Δικαστήριο τονίζει ότι η εφαρμογή του Κανονισμού περί διατροφής πρέπει να είναι σύμφωνη με το άρθρο 24 παρ. 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δυνάμει του οποίου, σε όλες τις πράξεις που αφορούν παιδιά, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, το συγκεκριμένο αίτημα μπορεί να θεωρηθεί παρεπόμενο μόνον της αγωγής που αφορά τη γονική μέριμνα.

Συνεπώς, το Δικαστήριο, καταλήγει ότι, σύμφωνα με τους σκοπούς του Κανονισμού περί διατροφής, στην περίπτωση κατά την οποία δικαστήριο κράτους μέλους επιλαμβάνεται αγωγής διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού, ενώ δικαστήριο άλλου κράτους μέλους έχει επιληφθεί του ζητήματος της γονικής μέριμνας των τέκνων, το αίτημα περί υποχρέωσης διατροφής ενός εκ των συζύγων έναντι των ανήλικων τέκνων του είναι παρεπόμενο αποκλειστικώς και μόνον της αγωγής για τη γονική μέριμνα και, επομένως, πρέπει να εξετασθεί από το σχετικώς αρμόδιο δικαστήριο, δηλαδή, εν προκειμένω, το βρετανικό.

► Άσυλο

Ανάκληση της άδειας παραμονής πρόσφυγα που φέρεται υποστηρικτής της τρομοκρατίας

Οδηγία 2004/38/ΕΚ – άρθρο 24 παρ. 1 – ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα – άδεια παραμονής – ανάκληση – προϋποθέσεις – απέλαση – Σύμβαση της Γενεύης – χώρος Σένγκεν – εθνική ασφάλεια – δημόσια τάξη – συμμετοχή πρόσφυγα σε τρομοκρατική οργάνωση – κατάλογος – ΡΚΚ

ΔΕΕ C-373/13, Τ., 24.06.2015, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος τμήματος: S. Rodin, Εισηγήτρια: M. Berger, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2015:413 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Τ. και του Land Baden-Württemberg, με αντικείμενο την πράξη με την οποία διατάχθηκε η απέλασή του από τη Γερμανία και ανακλήθηκε η άδεια παραμονής του.

Το άρθρο 21 παρ. 1 της Οδηγίας 2004/83/ΕΚ για τις ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος της επικουρικής προστασίας (Οδηγία για την αναγνώριση) προβλέπει την αρχή της μη επαναπροώθησης. Ωστόσο, η παρ. 2 θεσπίζει εξαίρεση από την αρχή αυτή, προβλέποντας ότι η επαναπροώθηση πρόσφυγα επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών, στις περιπτώσεις όπου, αφενός, δεν απαγορεύεται από τις διεθνείς τους υποχρεώσεις και, αφετέρου, είτε υπάρχουν εύλογοι λόγοι να θεωρηθεί ο συγκεκριμένος πρόσφυγας επικίνδυνος για την ασφάλεια του οικείου κράτους μέλους είτε, επειδή αυτός έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για ιδιαίτερος σοβαρό έγκλημα, γίνεται δεκτό ότι συνιστά απειλή για την κοινωνία του ίδιου κράτους μέλους. Οι παραπάνω δύο λόγοι αποτελούν, άλλωστε, τις εξαιρέσεις στην προστασία από την επαναπροώθηση που προβλέπεται στη Σύμβαση της Γενεύης. Αντιθέτως, το άρθρο 21 της Οδηγίας αυτής σιωπά όσον αφορά την απέλαση πρόσφυγα, όταν δεν τίθεται ζήτημα επαναπροώθησης. Στις περιπτώσεις προσφύγων όπου συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 21 παρ. 2, τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο της διακριτικής τους ευχέρειας, διαθέτουν τρεις επιλογές. Πρώτον, μπορούν να επαναπροωθήσουν τον πρόσφυγα. Δεύτερον, μπορούν να απελάσουν τον πρόσφυγα σε τρίτη χώρα, στην οποία δεν αντιμετωπίζει κίνδυνο δίωξης ή σοβαρής προσβολής των δικαιωμάτων του. Τρίτον, μπορούν να επιτρέψουν στον πρόσφυγα να παραμείνει στο έδαφός τους. Στις περιπτώσεις όπου επιτρέπεται η επαναπροώθηση δυνάμει του άρθρου 21 παρ. 2, τα κράτη μέλη, έχουν, επίσης τη δυνατότητα, όπως ορίζεται στο άρθρο 21 παρ. 3, να ανακαλέσουν την άδεια παραμονής ή να μην την ανανεώσουν. Τέλος, κατά

το άρθρο 24 παρ. 1 της Οδηγίας για την αναγνώριση, τα κράτη μέλη πρέπει να χορηγούν στους πρόσφυγες άδεια παραμονής, η οποία πρέπει να ισχύει για μία τριετία τουλάχιστον και να είναι ανανεώσιμη, εκτός κι αν υφίστανται επιτακτικοί λόγοι εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης περί του αντιθέτου.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν τον Τ., Τούρκο υπήκοο κουργικής καταγωγής, που ζει στη Γερμανία από το 1989 με την οικογένειά του. Το 1993, ο Τ. απέκτησε το καθεστώς του πρόσφυγα και άδεια παραμονής αορίστου χρόνου στη Γερμανία, βάσει των πολιτικών δραστηριοτήτων τις οποίες ανέπτυξε στην εξορία για το ΡΚΚ, καθώς και την απειλή δίωξης που θα αντιμετώπιζε λόγω των πολιτικών πεποιθήσεών του, αν επέστρεφε στην Τουρκία. Ωστόσο, την ίδια χρονιά, το ομοσπονδιακό Υπουργείο Εσωτερικών απαγόρευσε οποιαδήποτε δραστηριότητα του ΡΚΚ στη Γερμανία και προβλέφθηκε ότι όποιος παραβιάζει τη συγκεκριμένη απαγόρευση διαπράττει ποινικό αδίκημα. Άλλωστε, το ΡΚΚ, μεταγενέστερα, θεωρήθηκε και από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως τρομοκρατική οργάνωση και έχει περιληφθεί στον κατάλογο του παραρτήματος της Κοινής θέσης 2001/931/ΚΕΠΠΑ για την εφαρμογή ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Επιπλέον, κατά το γερμανικό δίκαιο, οι αρμόδιες αρχές δύνανται να απελάσουν τον υπήκοο τρίτης χώρας, όταν υπάρχει λόγος να πιστεύουν ότι ανήκει ή ανήκε σε οργάνωση που υποστηρίζει την τρομοκρατία. Η απέλαση οδηγεί σε αυτοδίκαιη ανάκληση της άδειας διαμονής. Οι γερμανικές αρχές άσκησαν ποινική δίωξη εναντίον του για παροχή στήριξης στο ΡΚΚ. Το 2012, διατάχθηκε η απέλαση του Τ. από τη Γερμανία. Η προσφυγή του Τ. κατά της πράξης απέλασης απορρίφθηκε με δικαστική απόφαση του Verwaltungsgericht Karlsruhe. Εντούτοις, η απέλασή του ανεστάλη τελικά, λόγω, αφενός, των οικογενειακών δεσμών του Τ. στη Γερμανία και, αφετέρου, του καθεστώτος του ως πρόσφυγα με άδεια παραμονής αορίστου χρόνου. Έτσι, διατήρησε το καθεστώς του πρόσφυγα. Παρόλα αυτά, άσκησε έφεση κατά της ανάκλησης της άδειας παραμονής του ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof Baden-Württemberg (διοικητικό εφετείο της Βάδης-Βυρτεμβέργης). Το δικαστήριο αυτό είχε αμφιβολίες ως προς την ανάκληση της άδειας παραμονής του και αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να ζητήσει από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η πράξη απέλασής του Τ. μπορούσε να δικαιολογηθεί υπό το πρίσμα των άρθρων 21 παρ. 2 και 3 και 24 της Οδηγίας για την αναγνώριση.

Το Δικαστήριο, στην υπόθεση αυτή, έχει για πρώτη φορά την ευκαιρία να κρίνει για το καθεστώς των προσφύγων, αφού οι προγενέστερες αποφάσεις του σχετικά με την Οδηγία για την αναγνώριση αφορούν τον ορισμό του πρόσφυγα ή το καθεστώς επικουρικής προστασίας. Το

βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στην ανάκληση της άδειας παραμονής ενός πρόσφυγα, ο οποίος θεωρείται ότι υποστηρίζει την τρομοκρατία. Στην ουσία, το Δικαστήριο καλείται να απαντήσει επί δύο ζητημάτων. Το πρώτο αφορά τις περιστάσεις υπό τις οποίες ένα κράτος μέλος μπορεί να ανακαλεί μια άδεια παραμονής πρόσφυγα. Το δεύτερο σχετίζεται με την έννοια των επιτακτικών λόγων εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης.

Το Δικαστήριο, απαντώντας στο πρώτο ζήτημα, καταρχήν, αποσαφηνίζει τη διάκριση μεταξύ των κανόνων για τη μη επαναπροώθηση και των κανόνων σχετικά με τις άδειες παραμονής των ήδη αναγνωρισμένων προσφύγων και εξηγεί τη σχέση μεταξύ των δύο αυτών αλληλοεπικαλυπτόμενων κανόνων.

Έτσι, ερμηνεύοντας τις δύο επίμαχες κατηγορίες των λόγων για την απώλεια της άδειας διαμονής, δηλαδή, αφενός, τους εύλογους λόγους ότι ο πρόσφυγας αποτελεί κίνδυνο για την ασφάλεια και, αφετέρου, τους επιτακτικούς λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης, το Δικαστήριο κρίνει ότι, αν και υπάρχει αλληλοεπικάλυψη μεταξύ του άρθρου 21 παρ. 2 και 3 και του άρθρου 24 παρ. 1, έχουν διακριτά πεδία και άπτονται διαφορετικών νομικών καθεστώτων. Οι εύλογοι λόγοι της εξαίρεσης από τον κανόνα της μη επαναπροώθησης, συνιστώντας απόκλιση από τη θεμελιώδη αρχή της μη επαναπροώθησης και τις εξαιρετικά επαχθείς συνέπειες που αυτή συνεπάγεται, υπόκεινται σε αυστηρές προϋποθέσεις. Η ανάκληση της άδειας παραμονής ενός πρόσφυγα επιφέρει λιγότερο επαχθείς συνέπειες και δεν συνεπάγεται την απώλεια του καθεστώτος του πρόσφυγα ή την επιστροφή στη χώρα κινδύνου. Αυτό σημαίνει ότι οι επιτακτικοί λόγοι του άρθρου 24 για την άδεια παραμονής είναι ευρύτεροι από την έννοια των εύλογων λόγων του άρθρου 21 παρ. 2 για την επαναπροώθηση και ότι, συνεπώς, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η δραστηριότητα ενός πρόσφυγα θα εμπίπτει στην πρώτη έννοια, ενώ δεν θα πληροί τα κριτήρια για να διέπεται από τη δεύτερη.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα σχετικά με την έννοια των επιτακτικών λόγων εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης του άρθρου 24 παρ. 1 για τη χορήγηση των αδειών διαμονής, το Δικαστήριο συνεχίζει την πρόσφατη τάση του να εφαρμόζει τη νομολογία του σχετικά με την Οδηγία περί ιθαγένειας της Ένωσης, στις ρήτρες δημόσιας τάξης στο δίκαιο της Ένωσης, που αφορά τη μετανάστευση και το άσυλο. Έτσι, κάνοντας αναφορά στη νομολογία του σχετικά με την έννοια της δημόσιας ασφάλειας και της δημόσιας τάξης στην Οδηγία 2004/38/ΕΚ περί ιθαγένειας (βλ., ιδίως, απόφαση ΔΕΕ C-145/09, *Τσακουρίδης*, 23.11.2010, ECLI:EU:C:2010:708, ΔΕΕ C-485/08 P, *Gualtieri/Επιτροπή*, 15.04.2010, ECLI:EU:C:2010:188, σκ. 43 και ΔΕΕ C-249/11, *Byankov*, 04.10.2012, ECLI:EU:C:2012:608,

σκ. 40), το Δικαστήριο καταλήγει ότι η παροχή στήριξης, που παρέχει πρόσφυγας σε τρομοκρατική οργάνωση, εμπίπτει στους επιτακτικούς λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης του άρθρου 24 παρ. 1, καταρχήν, και δικαιολογείται η ανάκληση της άδειας παραμονής ενός πρόσφυγα. Άλλωστε, το συμπέρασμα αυτό του Δικαστηρίου είναι αναμενόμενο, αφού έχει ήδη αποφανθεί (βλ. απόφαση ΔΕΕ C-57/09 και C-101/09, *B και D*, 09.11.2010, ECLI:EU:C:2010:661) ότι οι τρομοκρατικές ενέργειες μπορεί να οδηγήσουν σε αποκλεισμό από το καθεστώς του πρόσφυγα.

Ωστόσο, το Δικαστήριο τονίζει ότι, σε πρώτο στάδιο, το αιτούν δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να προβεί σε ατομική αξιολόγηση των συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών που αφορούν τον Τ., λαμβάνοντας υπόψη τις πράξεις της τρομοκρατικής οργάνωσης, τη συμμετοχή του Τ. και την αρχή της αναλογικότητας. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η ανάκληση της άδειας διαμονής του, σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ. 1, δεν αποστερεί τον Τ. των δικαιωμάτων που δικαιούται ως πρόσφυγας, σύμφωνα με την Οδηγία για την αναγνώριση. Τέλος, το Δικαστήριο καταλήγει ότι, όταν κράτος μέλος εκδίδει μια πράξη για την απομάκρυνση πρόσφυγα του οποίου η άδεια παραμονής έχει ανακληθεί, αλλά αναστέλλει την εκτέλεση της πράξης αυτής, τότε ο πρόσφυγας εξακολουθεί να απολαύει τα ευεργετήματα που διασφαλίζει η εν λόγω Οδηγία.

VII. ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΕ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Επιμ.: Βιργινία Τζώρτζη

► Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και υποχρέωση εκτέλεσής του

Διάρκεια κράτησης σε περίπτωση παράδοσης της προθεσμίας εκτέλεσής του

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – άρθρο 6 – δικαίωμα ελευθερίας και ασφάλειας – Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – υποχρέωση εκτέλεσης – άρθρο 12 – συνέχιση κράτησης – άρθρο 15 – απόφαση παράδοσης – άρθρο 17 – προθεσμίες και λεπτομερής διαδικασία για την απόφαση εκτέλεσης – μη τήρηση των προθεσμιών – συνέπειες

ΔΕΕ C-237/15 PPU, Lanigan, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, 16.07.2015, Πρόεδρος: Β. Σκουρής, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: P. Cruz Villalón, ECLI:EU:C:2015:474 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά στην ερμηνεία των άρθρων 15 και 17 της Απόφασης-πλαίσιο για

το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών. Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο της εκτέλεσης στην Ιρλανδία ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, που εκδόθηκε από το Magistrates' Court (Πρωτοβάθμιο Ποινικό Δικαστήριο) του Dungannon του Ηνωμένου Βασιλείου εις βάρος του Francis Lanigan.

Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης είναι δικαστική απόφαση η οποία εκδίδεται από κράτος μέλος, με σκοπό τη σύλληψη και παράδοση από άλλο κράτος μέλος προσώπου που καταζητείται, για την άσκηση ποινικής δίωξης ή για την εκτέλεση ποινής ή μέτρου στερητικών της ελευθερίας. Ωστόσο, η εν λόγω Απόφαση-πλαίσιο δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την τροποποίηση της υποχρέωσης σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των θεμελιωδών νομικών αρχών, όπως διατυπώνονται στο άρθρο 6 ΣΕΕ. Το άρθρο 5 ΕΣΔΑ προβλέπει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια και ότι κάθε πρόσωπο στερούμενο της ελευθερίας του έχει δικαίωμα προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου. Περαιτέρω, όπως διαπιστώνει το Δικαστήριο, σκοπός του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης είναι η απλούστευση και επιτάχυνση των διαδικασιών παράδοσης σε άλλο κράτος μέλος καταζητούμενου, λόγω άσκησης ποινικής δίωξης ή για την εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής στο κράτος αυτό. Το άρθρο 12 της Απόφασης-πλαίσιο προβλέπει ότι, όταν ένα πρόσωπο συλλαμβάνεται βάσει ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, η δικαστική αρχή εκτέλεσης αποφασίζει κατά πόσον είναι σκόπιμο να τηρηθεί υπό κράτηση σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης. Κατά το άρθρο 15 παρ. 1, που ρυθμίζει την απόφαση για την παράδοση, η δικαστική αρχή εκτέλεσης αποφασίζει, εντός των προθεσμιών και υπό τους όρους που καθορίζονται στην Απόφαση-πλαίσιο, για την παράδοση του προσώπου. Το άρθρο 17 καθορίζει τις προθεσμίες και τη διαδικασία της απόφασης εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Συγκεκριμένα, προβλέπει ότι, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο καταζητούμενος έχει συγκατατεθεί στην παράδοσή του, η οριστική απόφαση για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης θα πρέπει να λαμβάνεται εντός δέκα ημερών μετά τη συγκατάθεση. Στις λοιπές περιπτώσεις, η οριστική απόφαση για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης θα πρέπει να λαμβάνεται εντός εξήντα ημερών από τη σύλληψη του καταζητούμενου, με δυνατότητα παράτασης κατά τριάντα ημέρες.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, εναντίον του F. Lanigan ασκήθηκε ποινική δίωξη στο Ηνωμένο Βασίλειο για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και κατοχή όπλου, με πρόθεση να θέσει σε κίνδυνο ανθρώπινη ζωή. Δεδομένου ότι οι αξιόποινες αυτές πράξεις διαπράχθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1998, το βρετανικό Magistrates' Court του Dungannon εξέδωσε, τον Δεκέμβριο του 2012, στο πλαίσιο της ποινικής δίω-

ξης, ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης κατά του F. Lanigan. Τον Ιανουάριο του 2013, ο F. Lanigan συνελήφθη από την Εθνική Ιρλανδική Αστυνομία και τέθηκε υπό κράτηση εν αναμονή της απόφασης έκδοσής του στο Ηνωμένο Βασίλειο. Δήλωσε ότι δεν συγκατατίθεται να παραδοθεί στις βρετανικές αρχές. Η εξέταση της δικογραφίας από το ιρλανδικό High Court άρχισε τελικά τον Ιούνιο του 2014 και συνεχίστηκε μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου. Στο σημείο αυτό, ο F. Lanigan ισχυρίστηκε ότι η υπέρβαση των προθεσμιών που προβλέπει η Απόφαση-πλαίσιο για τη λήψη απόφασης περί της εκτέλεσής του, δηλαδή οι εξήντα ημέρες από τη σύλληψή του, με δυνατότητα παράτασης κατά τριάντα ημέρες, δεν επιτρέπει τη συνέχιση της διαδικασίας. Το ιρλανδικό High Court ζήτησε από το Δικαστήριο κατ' ουσίαν να ερμηνεύσει τους αυστηρούς όρους που θέτει το άρθρο 17 της εν λόγω Απόφασης-πλαίσιο για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, προκειμένου να διευκρινίσει αν, παρά τη μη τήρηση των εν λόγω προθεσμιών, έχει ακόμα τη δυνατότητα να αποφανθεί επί της εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και αν μπορεί να συνεχισθεί η κράτηση του F. Lanigan, αν και η συνολική διάρκεια της περιόδου κράτησής του υπερβαίνει τις προθεσμίες αυτές.

Το Δικαστήριο, όπως άλλωστε και σε άλλες υποθέσεις που αφορούσαν το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης (βλ. αποφάσεις ΔΕΚ C-296/08 PPU, *Santesteban Goicoechea*, 12.08.2008, ECLI:EU:C:2008:457, ΔΕΚ C-388/08 PPU, *Leymann και Pustovarov*, 01.12.2008, ECLI:EU:C:2008:669, ΔΕΕ C-192/12 PPU, *West*, 18.06.2012, ECLI:EU:C:2012:404 και ΔΕΕ C-168/13 PPU, *F.*, 30.05.2013, ECLI:EU:C:2013:358), εφαρμόζει την επείγουσα προδικαστική διαδικασία και αποφαινεται το συντομότερο δυνατόν, εφόσον ανακύπτει ζήτημα επί της ερμηνείας της εν λόγω Απόφασης-πλαίσιο, σε εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση. Το βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στο αν επιτρέπεται η έκδοση της απόφασης σχετικά με την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και η συνέχιση της κράτησης του καταζητούμενου, σε περίπτωση που η συνολική διάρκεια της περιόδου που το πρόσωπο αυτό έχει περάσει υπό κράτηση υπερβαίνει τις προθεσμίες που θέτουν τα άρθρα 12, 15 παρ. 1 και 17 της Απόφασης-πλαίσιο.

Αφενός, ως προς την έκδοση της απόφασης για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, το Δικαστήριο, συμφωνώντας με την πρόταση του Γεν. Εισαγγελέα, καταλήγει ότι η πάροδος των προθεσμιών για τη λήψη απόφασης για την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης δεν απαλλάσσει το αρμόδιο δικαστήριο από την έκδοση της σχετικής απόφασης. Εξάλλου, κατά την κρίση του, εγκατάλειψη της διαδικασίας, σε περίπτωση υπέρβασης των προθεσμιών του άρθρου 17, είναι πιθανό να έχει ως αποτέλεσμα παρελκυστικές τακτικές, που σκοπό θα έχουν την παρεμπόδιση της εκτέλεσης των ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης.

Αφετέρου, ως προς τη συνέχιση της κράτησης του ατόμου, το Δικαστήριο κρίνει ότι η πάροδος των προθεσμιών δεν αποκλείει, αφεαυτής, τη συνέχιση της κράτησης του καταζητούμενου προσώπου, αφού η αποφυλάκισή του μπορεί να περιορίζει την αποτελεσματικότητα του συστήματος που θεσπίζει η Απόφαση-πλαίσιο και, ως εκ τούτου, να εμποδίζει την επίτευξη των επιδιωκόμενων από αυτήν σκοπών.

Πάντως, το Δικαστήριο, επαναλαμβάνοντας παλαιότερη νομολογία του (βλ. απόφαση ΔΕΕ C-168/13 PPU, ό.π., σκ. 40-41), τονίζει ότι η Απόφαση-πλαίσιο πρέπει να ερμηνευθεί σύμφωνα με το άρθρο 6 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που προβλέπει το θεμελιώδες δικαίωμα της ελευθερίας και ασφάλειας. Κατά το Δικαστήριο, κρατούμενος βάσει ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, εν αναμονή της παράδοσής του, μπορεί να εξακολουθεί να κρατείται, μόνον καθόσον η συνολική διάρκεια της κρατήσής του δεν είναι υπερβολική.

Προκειμένου να διασφαλίσει ότι αυτό δεν συντρέχει, η αρμόδια δικαστική αρχή εκτέλεσης, εν προκειμένω, το

High Court, πρέπει να διεξαγάγει συγκεκριμένο έλεγχο της επίμαχης κατάστασης, για να εξετάσει αν δικαιολογείται η διάρκεια της διαδικασίας. Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, υποδεικνύει στο αιτούν δικαστήριο τα στοιχεία που πρέπει να λάβει υπόψη. Αυτά περιλαμβάνουν ενδεχόμενη παράλειψη εκ μέρους των αρχών των ενδιαφερομένων κρατών μελών, κάθε συμβολή του εκζητουμένου στη διάρκεια της διαδικασίας, την επιβληθείσα στον καταζητούμενο ποινή και τον κίνδυνο διαφυγής του, καθώς και το γεγονός ότι η συνολική διάρκεια της κράτησής του έχει υπερβεί κατά πολύ τις προθεσμίες που προβλέπονται στην Απόφαση-πλαίσιο. Το Δικαστήριο, καταλήγοντας, τονίζει, ωστόσο ότι, σύμφωνα με την Απόφαση-πλαίσιο, αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης θέσει τέλος στην κράτηση του καταζητούμενου, επειδή την θεώρησε υπερβολική, θα πρέπει, αφενός, να λάβει κάθε μέτρο που κρίνει αναγκαίο, προκειμένου να μη διαφύγει και, αφετέρου, να εξασφαλίσει τις αναγκαίες ουσιαστικές προϋποθέσεις, ώστε να είναι δυνατή η παράδοσή του μέχρι να ληφθεί οριστική απόφαση για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Ομόλογα Ελληνικού Δημοσίου και PSI

Επίδοση αγωγών ομολογιούχων κατοίκων Γερμανίας στο Ελληνικό Δημόσιο

Κανονισμός 1393/2007 – άρθρο 1 παρ.1 – δικαστική συνεργασία σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις – δικαιούχοι ελληνικών ομολόγων – χρηματοοικονομικοί όροι – τροποποίηση – άμεσο αποτέλεσμα – επίδοση – κοινοποίηση – πράξη δημόσιας εξουσίας – ευθύνη του κράτους

ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, Fahnenbrock κ.λπ., 11.06.2015, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος τμήματος: S. Rodin, Εισηγητής: A. Tizzano, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2015:383 – Προδικαστικό ερώτημα

Οι υποθέσεις αυτές εντάσσονται στο πλαίσιο τεσσάρων διαφορών. Η σημασία τους είναι καθοριστική, καθώς αφορούν αγωγές αστικού δικαίου, ενώπιον γερμανικών δικαστηρίων, Γερμανών ομολογιούχων κατά του Ελληνικού δημοσίου μετά την αναγκαστική ανταλλαγή των κρατικών ομολόγων τους¹.

Η απόφαση φαίνεται να ανοίγει τον δρόμο για διεκδίκηση αποζημιώσεων στους ομολογιούχους που κατείχαν ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου, τα οποία υπέστησαν «κούρεμα» της ονομαστικής τους αξίας στο πλαίσιο του PSI που αποφασίστηκε και εφαρμόστηκε το 2012. Εκατοντάδες αγωγές ομολογιούχων ελληνικών κρατικών ομολόγων στη Γερμανία είχαν ανασταλεί από το 2013, εν αναμονή της απόφασης.

Στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 21ης Ιουλίου 2011 σχετικά με την οικονομική ενίσχυση για την Ελλάδα περιελήφθη ένα PSI (Private Sector Involvement, Συμμετοχή του Ιδιωτικού Τομέα) ως προϋπόθεση, προκειμένου η Ελλάδα να συνάψει ένα δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής με την Ε.Ε., το Δ.Ν.Τ. και την ΕΚΤ². Προς συμμόρφωση, η Ελλάδα εξέδωσε τον Φεβρουάριο 2012 τον ν. 4050/2012³, ο οποίος προέβλεπε την υποβολή προσφοράς αναδιάρθρωσης στους κατόχους ορισμένων ελληνικών κρατικών ομολόγων. Ο νόμος αυτός, επίσης, προέβλεπε την προσθήκη ρήτρας αναδιάρθρωσης, γνωστής και ως «CAC» (collective action clause) στις οικείες συμβάσεις έκδοσης, έτσι ώστε οι αρχικοί όροι έκδοσης των τίτλων να μπορούν να τροποποιηθούν με αποφάσεις που λαμβάνονται με ενισχυμένη

πλειοψηφία του ανεξόφλητου κεφαλαίου, δεσμεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και τη μειοψηφία⁴.

Μετά την έκδοση του νόμου, η Ελληνική Δημοκρατία απηύθυνε, τον Φεβρουάριο του 2012, στους ενάγοντες πρόσκληση ανταλλαγής των ελληνικών κρατικών ομολόγων με νέα κρατικά ομόλογα, σημαντικά μειωμένης ονομαστικής αξίας. Η αποδοχή της πρόσκλησης αυτής από την πλειοψηφία των ομολογιούχων θα είχε ως συνέπεια ότι όλοι οι κάτοχοι των εν λόγω ομολόγων του ελληνικού δημοσίου θα έχαναν τους τίτλους τους και θα λάμβαναν, αντ' αυτών, ομόλογα και τίτλους μικρότερης ονομαστικής αξίας και πολύ μακρότερης λήξης, από το 2023 έως το 2042. Για την υλοποίηση της ανταλλαγής αυτής προβλεπόταν η ρητή αποδοχή εκ μέρους των ιδιωτών πιστωτών⁵. Δεν υπήρξε τέτοια αποδοχή εκ μέρους κανενός από τους ενάγοντες. Ωστόσο, η Ελληνική Δημοκρατία προχώρησε, τον Μάρτιο του 2012, στην ανταλλαγή που είχε προτείνει και, παρά τις διαμαρτυρίες των εναγόντων, δεν τους απέδωσε τη νομή των τίτλων που ήταν κατατεθειμένοι στους λογαριασμούς κινητών αξιών που διέθεταν οι τελευταίοι. Υπ' αυτές τις συνθήκες, οι ενάγοντες των κύριων δικών ενήγαγαν την Ελληνική Δημοκρατία ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων με αίτημα είτε την ανόρθωση της ζημίας τους, λόγω προσβολής της νομής και της κυριότητας, είτε την εκπλήρωση των ληξιπρόθεσμων αρχικών συμβατικών υποχρεώσεων είτε την καταβολή αποζημιώσεως εξαιτίας της αναδρομικής και μονομερούς ανταλλαγής των ομολόγων από το Ελληνικό Δημόσιο, στο πλαίσιο του PSI.

Ειδικότερα, στις διαφορές των κύριων δικών στις υποθέσεις C-226/13 και C-247/13, το Landgericht Wiesbaden ζήτησε από την Bundesamt für Justiz (Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Δικαιοσύνης) να επιδώσει τις εν λόγω αγωγές στο ελληνικό δημόσιο, σύμφωνα με τη διαδικασία του Κανονισμού 1393/2007 για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων⁶. Στο πλαίσιο της αίτησης αυτής, η Bundesamt

1. Βλ. όμοιο προδικαστικό ερώτημα από το Landgericht Aachen στη διάταξη ΔΕΕ C-196/14, *Hoeck*, 02.09.2015, ECLI:EU:C:2015:600.

2. Δήλωση της Συνόδου κορυφής για το ευρώ της 26ης Οκτωβρίου, 2011, σσ. 4 και 5. Δήλωση του Eurogroup της 21ης Φεβρουαρίου 2012.

3. Με τίτλο «Κανόνες τροποποιήσεως τίτλων, εκδόσεως ή εγγυήσεως του Ελληνικού Δημοσίου με συμφωνία των Ομολογιούχων», ΦΕΚ/Α/36/23.02.2012.

4. Μια «ρήτρα συλλογικής δράσης» επιτρέπει στην πλειοψηφία των ομολογιούχων να συμφωνήσει αναδιάρθρωση του χρέους, η οποία είναι δεσμευτική για όλους τους ομολογιούχους, ακόμη και τους μειοψηφήσαντες που δεν συμφώνησαν, βλ. ΤΣΙΜΠΑΝΟΥΛΗ, Οι ρήτρες συλλογικής δράσης του προγράμματος ανταλλαγής ομολόγων ελληνικού δημοσίου κατά το Ν. 4050/2012 υπό το πρίσμα του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, Τιμ. Τόμ. Δρυλλεράκη, 2015, σ. 303 επ. ΠΑΥΛΙΔΗΣ, Οι ρήτρες συλλογικής δράσης στις κρατικές ομολογιακές εκδόσεις, ΔΕΕτ., 2010, σ. 769 επ.

5. Βλ. υπ' αριθμ. 5/24.02.2012 Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου και από 24.02.2012, Πρόσκληση και Ενημερωτικό Δελτίο.

6. Κανονισμός 1393/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 2007 «περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξωδίκων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (επίδοση ή κοινοποίηση πρά-

für Justiz διατύπωσε αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα χαρακτηρισμού των ως άνω αγωγών ως αφορωσών αστικές ή εμπορικές υποθέσεις κατά την έννοια του Κανονισμού αυτού. Για τον λόγο αυτόν, αρνήθηκε να προχωρήσει στην επίδοση των αγωγών αυτών και ζήτησε από το Landgericht Wiesbaden να κρίνει προηγουμένως αν οι εν λόγω διαφορές αφορούν ή όχι αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Το Landgericht Kiel, εκτιμώντας ότι ο Κανονισμός περί επίδοσης δεν ήταν εφαρμοστέος εν προκειμένω, έδωσε εντολή στο Bundesministerium der Justiz (ομοσπονδιακό Υπουργείο Δικαιοσύνης) να επιδώσει την αγωγή διά της διπλωματικής οδού. Το Bundesministerium der Justiz ανέπεμψε, εντούτοις, την εντολή επίδοσης χωρίς να την εκτελέσει. Υπ' αυτές τις συνθήκες, το Landgericht Wiesbaden (Πρωτοδικείο Wiesbaden, Γερμανία) και το Landgericht Kiel (Πρωτοδικείο Kiel, Γερμανία) απέστειλαν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα που αφορούσαν την ερμηνεία του άρθρου 1 παρ. 1 του Κανονισμού 1393/2007 για την επίδοση ή κοινοποίηση εγγράφων.

Συγκεκριμένα, το κρίσιμο ζήτημα ήταν αν κατά την έννοια του άρθρου 1 παρ. 1 του Κανονισμού περί επίδοσης οι αγωγές αυτές αφορούσαν σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και επομένως θα τύγγανε εφαρμογής ο εν λόγω Κανονισμός ή αν είχαν ως αντικείμενό τους πράξη ή παράλειψη κράτους κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας (acta jure imperii) και επομένως θα έπρεπε να αποκλεισθεί η εφαρμογή του. Έχει σημασία ότι ο Κανονισμός αυτός δεν ορίζει το περιεχόμενο ούτε της έννοιας των «αστικών και εμπορικών υποθέσεων», ούτε της έννοιας των acta jure imperii.

Το νομικό ζήτημα στις υποθέσεις ήταν, κατ' ουσίαν, η διάκριση μεταξύ των διαφορών που υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και των διαφορών που δεν υπάγονται στις υποθέσεις αυτές, ως αφορώσες την ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας.

Το Δικαστήριο, υιοθετώντας αντίθετη θέση με εκείνη του Γεν. Εισαγγελέα ως προς το «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων και την τυχόν ασυλία του Ελληνικού Δημοσίου, έκρινε ότι οι αγωγές ομολογιούχων κατά του Ελληνικού Δημοσίου κατόπιν της αναγκαστικής ανταλλαγής ομολόγων κατά τον ν. 4050/2012 υπάγονται στις «αστικές ή εμπορικές υποθέσεις» κατά τον Κανονισμό περί επίδοσης, δεδομένου ότι δεν είναι προφανές ότι τέτοιες αγωγές δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και, επιπλέον, δεν έχουν ως αντικείμενο πράξη ή παράλειψη κράτους κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Συνεπώς, είναι δυνατόν να επιδοθούν στο Ελληνικό

Δημόσιο κατά τον Κανονισμό για την επίδοση και κοινοποίηση πράξεων.

Παρατηρήσεις

Βιργινία Τζώρτζη*

1. Εισαγωγικά

Παρά το γεγονός ότι, εκ πρώτης όψεως, οι εν λόγω υποθέσεις αφορούσαν ένα φαινομενικά τεχνικό θέμα, στην πραγματικότητα επρόκειτο για πολύ ευαίσθητο πολιτικό ζήτημα που ανέκυψε από την οικονομική κρίση της Ελλάδας. Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο για πρώτη φορά ερμήνευσε την έννοια των «αστικών και εμπορικών υποθέσεων» στο πλαίσιο του Κανονισμού περί επίδοσης, σε συνάφεια πάντως με τον Κανονισμό 44/2001 Βρυξέλλες I (πλέον Κανονισμό 1215/2012, «Αναθεώρηση Κανονισμού Βρυξέλλες I»).

Ο ως άνω Κανονισμός αφορά μια βασική πτυχή των διασυνοριακών διαφορών, την επίδοση ή κοινοποίηση πράξεων στους διαδίκους και σε άλλα μέρη που εμπλέκονται στη διαφορά. Σκοπός του Κανονισμού είναι η καλύτερη και ταχύτερη διαβίβαση των δικαστικών και εξώδικων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κανονισμός προβλέπει, ιδίως, τη χρήση τυποποιημένων εντύπων, καθώς και τη διαβίβαση, απευθείας και το ταχύτερο δυνατόν, μεταξύ των υπηρεσιών που ορίζονται προς τούτο από τα κράτη μέλη.

Πάντως, ο Κανονισμός στο άρθρο 1 παρ. 1 προβλέπει ότι εφαρμόζεται σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Αντιθέτως, προβλέπει ρητά ότι δεν εφαρμόζεται, όταν πρόκειται για την ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας («acta iure imperii»).

Η ανάγκη για τη ρύθμιση της επίδοσης των εγγράφων αναγνωρίστηκε με τη διαπραγμάτευση μιας Σύμβασης για την επίδοση και κοινοποίηση πράξεων, η οποία προέβλεπε τη διαβίβαση πράξεων από ένα κράτος μέλος σε άλλο, για να επιδοθούν ή να κοινοποιηθούν, το κείμενο της οποίας εγκρίθηκε τον Μάιο του 1997⁷. Αργότερα, το Συμβούλιο εξέδωσε τον Κανονισμό 1348/2000⁸, το κείμενο του οποίου ήταν ίδιο με εκείνο της Σύμβασης.

* Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδική Επιστήμων Νομικής Σχολής ΔΠΘ

7. Βλ. ΕΕ 1997 C 261/1. Η σύμβαση αυτή δεν επικυρώθηκε ποτέ. Συνεπώς, δεν τέθηκε σε ισχύ.

8. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 2000, περί επιδόσεως και κοινοποιήσεως στα κράτη μέλη δικαστικών και εξώδικων πράξεων σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2000 L 160/37).

ξων) και κατάργησης του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1348/2000 του Συμβουλίου», ΕΕ 2007 L 324/79, ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο των διασυνοριακών επιδόσεων: ο Κανονισμός (ΕΚ) 1393/2007, Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας, 2009, σ. 710 επ.

Πριν από την έναρξη ισχύος του Κανονισμού, η επίδοση μεταξύ κρατών μελών εξετάστηκε από τη σύμβαση της Χάγης του 1965 για την επίδοση εγγράφων, στην οποία τα περισσότερα κράτη μέλη ήταν συμβαλλόμενα μέρη. Η σύμβαση αυτή ρυθμίζει το ζήτημα μεταξύ κρατών μελών της ΕΕ και τρίτων κρατών⁹. Ο αρχικός αυτός Κανονισμός άρχισε να ισχύει στις 31 Μαΐου 2001. Η λειτουργία του πρώτου Κανονισμού επανεξετάστηκε. Ο «ισχύων» Κανονισμός περί επίδοσης και κοινοποίησης ισχύει άμεσα σε όλα τα κράτη μέλη, με εξαίρεση τη Δανία.

Ενδιαφέρον έχει ότι στον αρχικό Κανονισμό δεν αποκλείονταν από την έννοια των «αστικών και εμπορικών υποθέσεων» φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις, οι οποίες ωστόσο εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του ισχύοντος Κανονισμού, όπως και η ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας (*acta iure imperii*).

II. Το παραδεκτό προδικαστικών ερωτημάτων που αφορούν προκαταρκτικά δικονομικά ζητήματα

Το πρώτο ζήτημα επί του οποίου το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ήταν το παραδεκτό των αιτήσεων προδικαστικής απόφασης, όταν αυτές αφορούν προκαταρκτικά δικονομικά ζητήματα. Οι σχολιαζόμενες υποθέσεις αφορούσαν σε έναν δικονομικό Κανονισμό, που ρυθμίζει τη διαδικασία και τις λεπτομέρειες επιδόσεων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σχετίζεται, συνεπώς, με ζήτημα προκαταρκτικού χαρακτήρα, όπως είναι η επίδοση του εισαγωγικού δικογράφου των Γερμανών ομολογιούχων κατά του Ελληνικού Δημοσίου, ζήτημα που ασφαλώς δεν δύναται να προδικάσει την ουσία της υπόθεσης. Το ζήτημα αυτό ανάγεται στην ερμηνεία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, στις επίδικες υποθέσεις, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα που δεν συνδέεται με την κατ' ουσίαν επίλυση της διαφοράς, αλλά αφορά δικονομικό θέμα που ανακύπτει κατά την έναρξη της δίκης και οφείλεται στο γεγονός ότι η Bundesamt für Justiz, ως «κεντρική αρχή», κατά την έννοια του άρθρου 3 του Κανονισμού περί επίδοσης, είχε αρνηθεί να προβεί σε διαβίβαση των αγωγών των εναγόντων των κύριων δικών στις ελληνικές αρχές και είχε ζητήσει από το αιτούν δικαστήριο να εκδώσει προηγουμένως οριστική απόφαση σχετικά με τη φύση των αγωγών αυτών. Δεδομένου όμως ότι μια τέτοια κεντρική αρχή δεν επιτρέπεται να αντιταχθεί στην αίτηση διαβίβασης του αρμόδιου εθνικού δικαστηρίου, το τεθέν ερώτημα δεν ασκούσε επιρροή σε ό,τι αφορούσε την επίλυση των διαφορών των κύριων δικών στις εν λόγω υποθέσεις. Αντιθέτως, επρόκειτο για ζήτημα που σχετίζεται με τον τύπο που πρέπει να περιβάλλεται

η επίδοση των εισαγωγικών δίκης εγγράφων προς τον εναγόμενο. Αποτελούσε, συνεπώς, προκαταρκτικό ζήτημα του οποίου η επίλυση είναι αναγκαία για την έκδοση απόφασης επί των κύριων ενδίκων διαφορών.

Το Δικαστήριο, προκειμένου να αποσοβηθεί ο κίνδυνος να θεωρηθούν πολλά προδικαστικά ερωτήματα ως απαράδεκτα και να μην μπορέσουν να αποτελέσουν αντικείμενο ερμηνείας από το ίδιο, υιοθέτησε διασταλτική ερμηνεία της έννοιας της «έκδοσης δίκης του απόφασης» του άρθρου 267 παρ. 2 ΣΛΕΕ. Την ανάγκη αυτήν, άλλωστε, είχε ήδη διατυπώσει σχετικά με την ερμηνεία του Κανονισμού για τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις¹⁰.

Το Δικαστήριο, υπενθυμίζοντας την πάγια νομολογία του για την κατανομή, στο πλαίσιο της προδικαστικής παραπομπής, των αρμοδιοτήτων μεταξύ του αιτούντος εθνικού δικαστηρίου και του ίδιου, επανέλαβε ότι τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα, που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο εντός του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου το οποίο προσδιορίζει με δική του ευθύνη και την ακρίβεια του οποίου δεν οφείλει να ελέγξει το Δικαστήριο, θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί αίτησης προδικαστικής απόφασης μόνον όταν προδήλως προκύπτει είτε ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης είτε όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης είτε, επίσης, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία, προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν.

Άλλωστε, το Δικαστήριο είχε ήδη διευκρινίσει ότι τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να υποβάλουν προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο, μόνον εφόσον εκκρεμεί ενώπιόν τους διαφορά και εφόσον καλούνται να αποφανθούν στο πλαίσιο διαδικασίας που πρόκειται να καταληξει στην έκδοση απόφασης δικαιοδοτικού χαρακτήρα¹¹. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε, καταρ-

9. Από τον Απρίλιο του 2013, η σύμβαση της Χάγης του 1965 για την επίδοση εγγράφων τίθεται σε ισχύ για όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, πλην της Αυστρίας. Και η Κροατία είναι συμβαλλόμενο μέρος της σύμβασης.

10. Βλ. ΔΕΕ C-283/09, *Weryński*, 17.02.2011, ECLI:EU:C:2011:85, σχετικά με την ερμηνεία του Κανονισμού (ΕΚ) 1206/2001 για τη διεξαγωγή αποδείξεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ΕΕ 2001 L 174/1, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια της «έκδοσης της δίκης του απόφασης», κατά την έννοια του άρθρου 267 παρ. 2, ΣΛΕΕ, έπρεπε να τύχει ευρείας ερμηνείας, ώστε να περιλαμβάνει «όλη τη διαδικασία εκδόσεως της αποφάσεως» (σκ. 41 και 42), και εκτίμησε ότι αίτηση προδικαστικής απόφασης μπορούσε να κριθεί παραδεκτή, ακόμη και αν σχετιζόταν με άλλο ζήτημα από αυτό επί του οποίου αντιδικούσαν οι διάδικοι.

11. Βλ. ΔΕΚ C-138/80, *Borker*, 18.06.1980, ECLI:EU:C:1980:162, σ. 315, σκ. 4, ΔΕΚ C-318/85, *Greis Unterweger*, 05.03.1986, ECLI:EU:C:1986:106, σκ. 4, ΔΕΚ C-111/94, *Job Centre*, 19.10.1995, ECLI:EU:1995:340, ΔΕΚ C-178/99, *Salzmann*, 14.06.2001,

χάς, ότι από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει σαφώς ότι η υποτιθέμενη πράξη δημόσιας εξουσίας στις υποθέσεις των κύριων δικών συνίσταται σε μονομερή και αναδρομική τροποποίηση των όρων των ομολόγων που είχε εκδώσει η Ελληνική Δημοκρατία, η οποία κατέστη δυνατή από τον ν. 4050/2012. Εν συνεχεία, σε ό,τι αφορά τις υποτιθέμενες ανακρίβειες κατά την παρουσίαση του περιεχομένου της πρόσκλησης ανταλλαγής της Ελληνικής Δημοκρατίας, το Δικαστήριο αποσαφήνισε ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, η οποία βασίζεται σε σαφή διάκριση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο αποκλειστικώς να αποφαινεται επί της ερμηνείας ή του κύρους των νομοθετημάτων της Ένωσης, με βάση τα πραγματικά περιστατικά που του εκθέτει το εθνικό δικαστήριο¹². Συνεπώς, το Δικαστήριο τόνισε ότι δεν απόκειται στο ίδιο, αλλά στο εθνικό δικαστήριο να διαπιστώσει τα πραγματικά περιστατικά που προκάλεσαν τη διαφορά και να συναγάγει εξ αυτών τα αναγκαία συμπεράσματα για την απόφαση την οποία το δικαστήριο αυτό καλείται να εκδώσει¹³. Επιπλέον, όσον αφορά την υποβολή ερωτημάτων σχετικά με προκαταρκτικά ζητήματα μιας ένδικης διαδικασίας, όταν το αιτούν δικαστήριο ενεργεί ως διοικητική αρχή, χωρίς συγχρόνως να καλείται να επιλύσει μια διαφορά, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτελεί δικαιοδοτική λειτουργία¹⁴. Όσον αφορά, ειδικότερα, αιτήσεις επίδοσης ή κοινοποίησης δικαστικών ή εξωδικων πράξεων, το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι αρμόδιο να απαντήσει σε προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του αρχικού Κανονισμού 1348/2000 περί επίδοσης. Κι αυτό, επειδή, αν και ο γραμματέας στον οποίο υποβλήθηκε αίτηση επίδοσης ή κοινοποίησης δικαστικών ή εξωδικων πράξεων κατ'εφαρμογήν του παραπάνω Κανονισμού, μπορεί να θεωρηθεί ότι ενεργεί ως διοικητική αρχή, χωρίς συγχρόνως να καλείται να επιλύσει μια ένδικη διαφορά, δεν ισχύει το ίδιο και στην περίπτωση του δικαστή που καλείται να αποφανθεί επί του ενδίκου μέσου το οποίο ασκήθηκε κατά της άρνησης του γραμματέα να προβεί στην επίδοση ή στην κοινοποίηση

που ζητήθηκε¹⁵. Το Δικαστήριο, στις σχολιαζόμενες υποθέσεις, διαπίστωσε ότι το αν έχει εφαρμογή ο Κανονισμός περί επίδοσης εξαρτάται ακριβώς από την άρση των αμφιβολιών τις οποίες εξέφρασε το αιτούν δικαστήριο σχετικά με τον χαρακτηρισμό των ενώπιόν του διαφορών ως υπαγόμενων ή μη στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Επιπλέον, το γεγονός ότι το αιτούν δικαστήριο διατύπωσε τέτοιες αμφιβολίες λόγω ενεργειών στις οποίες πρόεβη η Bundesamt für Justiz δεν είναι αφ'εαυτού ικανό να θέσει υπό αμφισβήτηση το τεκμήριο περί λυσιτέλειας των ερωτημάτων που ετέθησαν από το δικαστήριο αυτό.

Η έννοια αυτή πρέπει, επομένως, κατά το Δικαστήριο να νοηθεί ως περιλαμβάνουσα το σύνολο της διαδικασίας η οποία καταλήγει στην έκδοση απόφασης από το αιτούν δικαστήριο, έτσι ώστε το Δικαστήριο να είναι σε θέση να αποφανθεί επί της ερμηνείας του συνόλου των δικονομικών διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, τις οποίες υποχρεούται να εφαρμόσει το αιτούν δικαστήριο για την έκδοση της δικής του απόφασης¹⁶. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι επίμαχες στις κύριες δίκες αιτήσεις προδικαστικής απόφασης αφορούν τον τρόπο επίδοσης στην εναγόμενη εισαγωγικών δίκης εγγράφων. Το γεγονός ότι οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν πριν από την έναρξη της κατ'αντιμωλίαν διαδικασίας είναι, επομένως, εγγενές στοιχείο των ζητημάτων των οποίων την επίλυση ζητούν.

III. Η φύση των διαφορών ως αστικών ή εμπορικών υποθέσεων

Το δεύτερο ζήτημα που διευκρίνισε το Δικαστήριο αφορούσε το κριτήριο υπαγωγής μιας διαφοράς στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις στο πλαίσιο της εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης. Τα αιτούντα δικαστήρια ζήτησαν να διευκρινισθεί αν το άρθρο 1 παρ. 1, του Κανονισμού περί επίδοσης έχει την έννοια ότι στις «αστικές ή εμπορικές υποθέσεις», κατά την έννοια της ως άνω δι-άταξης εμπίπτουν αγωγές, όπως οι επίμαχες στις κύριες δίκες, οι οποίες ασκήθηκαν από ιδιώτες, δικαιούχους κρατικών ομολόγων, κατά του κράτους που εξέδωσε τα ομόλογα αυτά.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι παραπάνω αγωγές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού, στο μέτρο που δεν προκύπτει ότι οι αγωγές αυτές προδήλως δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Προκειμένου να καταλήξει στη θέση αυτή, το Δικαστήριο, ακολούθησε την πάγια νομολογία του όσον αφορά την ερμηνεία νομικών εννοιών του ενωσιακού δικαίου. Τόνισε ότι η έννοια αυτή θα πρέπει να θεωρείται ως αυτοτελής και να ερμηνεύεται σε συνάρτηση, αφενός, προς τους

ECLI:EU:2001:331, σκ. 14.

12. Βλ. ΔΕΚ C-435/97, *WWF κ.λπ.*, 16.09.1999, ECLI:EU:C:1999:418, σκ. 31, και ΔΕΕ C-209/12, *Endress*, 19.12.2013, ECLI:EU:C:2013:864, σκ. 19.

13. Βλ. ΔΕΚ C-379/98, *PreussenElektra*, 13.03.2001, ECLI:EU:C:2001:160, σκ. 40, ΔΕΕ C-492/13, *Traum*, 09.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2267, σκ. 19.

14. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση δικαστηρίων, κατά την έννοια του εθνικού δικαίου, τα οποία, χωρίς συγχρόνως να καλούνται να επιλύσουν ένδικη διαφορά, επιφορτίζονται με την τήρηση μητρώου, όπως είναι το εμπορικό μητρώο (ΔΕΚ C-210/06, *Cartesio*, 16.12.2008, ECLI:EU:C:2008:723, σκ. 57, με την εξέταση αίτησης εγγραφής στο κτηματολόγιο, ΔΕΚ C-178/99, *Salzmann*, 14.06.2001, ECLI:EU:C:2001:331).

15. Βλ. ΔΕΚ C-14/08, *Roda Golf & Beach Resort*, 25.06.2009, ECLI:EU:C:2009:395, σκ. 37.

16. Σκ. 30. Βλ. και ΔΕΕ C-283/09, *Weryński*, 17.02.2011, ECLI:EU:C:2011:85, σκ. 41 και 42.

σκοπούς και το σύστημα της Σύμβασης των Βρυξελλών και του Κανονισμού περί επίδοσης και, αφετέρου, προς τις γενικές αρχές που συνάγονται από το σύνολο των εθνικών εννόμων τάξεων¹⁷. Όσον αφορά τους κύριους στόχους του Κανονισμού περί επίδοσης, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι οι αιτιολογικές σκέψεις 2, 6 και 7 αναφέρουν τη βελτίωση και την ταχύτητα της διαβίβασης των δικαστικών και εξώδικων εγγράφων, προκειμένου να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Στο σημείο αυτό και, σε αντίθεση με τις προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα¹⁸, το Δικαστήριο φάνηκε απρόθυμο να λάβει σοβαρά υπόψη τους γενικούς στόχους της ασφάλειας δικαίου και της συνοχής της νομοθεσίας. Αντιθέτως, υπερεκτίμησε τον στόχο της αποτελεσματικότητας του Κανονισμού περί επίδοσης. Χωρίς να παραβλέπει κανείς το γεγονός ότι η επίδοση ενός εγγράφου αποτελεί ζήτημα που ασφαλώς θα πρέπει να βελτιωθεί και να επιταχυνθεί, δεν χωρά αμφιβολία ότι αυτό θα πρέπει να συμβεί μόνο υπό την προϋπόθεση ότι οι σχολιαζόμενες υποθέσεις εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού ως προς όλα τα στοιχεία τους.

Το Δικαστήριο υιοθέτησε την άποψη της Επιτροπής και ισχυρίστηκε ότι, λόγω της πολυπλοκότητας της διάκρισης μεταξύ αστικών ή εμπορικών υποθέσεων και των πράξεων δημόσιας εξουσίας, το εθνικό δικαστήριο συνήθως πρέπει να αποφασίσει για το ζήτημα αυτό, μόνον εφόσον έχει ακούσει όλα τα μέρη και, συνεπώς, έχει συγκεντρώσει όλες τις αναγκαίες πληροφορίες. Ωστόσο, στην περίπτωση του Κανονισμού περί επίδοσης, το ζήτημα αυτό προέκυψε σε πολύ αρχικό στάδιο, δηλαδή πριν ακόμη την επίδοση του εισαγωγικού εγγράφου της δίκης στον εναγόμενο. Επιπλέον, η απάντηση στο ερώτημα αυτό καθορίζει τις μεθόδους επίδοσης του εγγράφου αυτού. Κατά συνέπεια, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να αρκασθεί σε έναν αρχικό έλεγχο των, αναγκαστικώς αποσπασματικών, στοιχείων που διαθέτει, προκειμένου να αποφανθεί σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού περί επίδοσης.

Το Δικαστήριο, διαφωνώντας με τον Γεν. Εισαγγελέα, τόνισε ότι όσον αφορά τον Κανονισμό περί επίδοσης η διαδικασία πρέπει να κινηθεί όντως γρήγορα και, ως εκ τούτου, η ερμηνεία ακόμη και καίριων εννοιών του Κανονισμού πρέπει να γίνει με ταχείς ρυθμούς. Όσον αφορά το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ αστικών και εμπορικών υποθέσεων, αφενός, και πράξεων δημόσιας εξουσίας, αφετέρου, η απάντηση του Δικαστηρίου περιορίστηκε στη μέθοδο της επίδοσης, με την επιφύλαξη της διεθνούς δικαιοδοσίας και την ουσία της εν λόγω υπόθεσης.

17. Βλ. ΔΕΚ C-292/05, *Λεχουρίτου κ.λπ.*, 15.02.2007, ECLI:EU:C:2007:102, σκ. 28 και 29 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, ΔΕΕ C-302/13, *flyLAL-Lithuanian Airlines*, 23.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2319, σκ. 24.

18. Βλ. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Βοτ στις σχολιαζόμενες υποθέσεις, ECLI:EU:C:2014:2424, σημ. 49.

Έτσι, το Δικαστήριο έλαβε εύλογα υπόψη ότι το επιληφθέν δικαστήριο μπορεί να μην έχει την αρμοδιότητα που απαιτείται για να εκδώσει την απόφασή του επί της ουσίας. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι τα αιτούντα γερμανικά δικαστήρια πρέπει να αρκασθούν σε έναν αρχικό έλεγχο των, αναγκαστικώς αποσπασματικών, στοιχείων που διαθέτουν, προκειμένου να κρίνουν αν το ασκηθέν ενώπιόν τους ένδικο βοήθημα υπάγεται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις ή αν υπάγεται σε τομέα που δεν καλύπτεται από τον ως άνω Κανονισμό, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 αυτού. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο διευκόλυνε την έναρξη της διαδικασίας, έναν από τους βασικούς στόχους του Κανονισμού.

Το Δικαστήριο βάσισε την κρίση του αυτή ως προς τη συγκεκριμένη ερμηνεία της διάταξης στη γενική οικονομία του Κανονισμού περί επίδοσης, όπως αυτή προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 10, η οποία αναφέρει ότι «η δυνατότητα άρνησης της επίδοσης των εγγράφων θα πρέπει να περιορίζεται σε εξαιρετικές καταστάσεις», σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3, το οποίο προβλέπει ότι η υπηρεσία παραλαβής υποχρεούται να επιστρέψει την αίτηση επίδοσης ή κοινοποίησης της πράξης αυτής στην υπηρεσία διαβίβασης, μόνον όταν είναι προφανές ότι η εν λόγω αίτηση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ως άνω Κανονισμού¹⁹. Κατά το Δικαστήριο, προκειμένου το επιληφθέν δικαστήριο να διαπιστώσει ότι ο Κανονισμός έχει εφαρμογή, αρκεί να κρίνει ότι δεν είναι προφανές ότι το ασκηθέν ενώπιόν του ένδικο βοήθημα δεν υπάγεται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις.

Το επιχείρημα αυτό δεν φαίνεται αρκετά πειστικό, καθώς η συγκεκριμένη διάταξη, όπως προκύπτει από την ίδια τη συστηματική διάρθρωση του Κανονισμού, αποτελεί ειδική ρύθμιση που απευθύνεται στην υπηρεσία παραλαβής, δηλαδή της υπηρεσίας που διαθέτει τη διακριτική ευχέρεια να αποφανθεί αν είναι πράγματι προφανές η αίτηση επίδοσης ή κοινοποίησης να υπαχθεί στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, λόγω της μη δικαστικής φύσης των οργανισμών αυτών, σε αντίθεση με το επιληφθέν δικαστήριο. Το επιληφθέν δικαστήριο, ωστόσο, είναι το αρμόδιο όργανο να αποφασίζει σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης. Αντιθέτως, ο Γεν. Εισαγγελέας επεσήμανε στις προτάσεις του ότι «... ο κανονισμός 1393/2007 δεν περιορίζει παρά την εξουσία εκτιμήσεως της υπηρεσίας παραλαβής, η οποία δεν μπορεί να επιστρέψει την αίτηση επιδόσεως στην υπηρεσία διαβίβασης παρά μόνον εάν αυτή δεν εμπίπτει «προφανώς στο πεδίο εφαρμογής [αυτού του] κανονισμού». Αντιθέτως, ο

19. Βλ. και την παρόμοια αναφορά στην αιτιολογική σκέψη 10 του ίδιου Κανονισμού, σύμφωνα με την οποία «Χάριν αποτελεσματικότητας του παρόντος κανονισμού, η άρνηση της επίδοσης ή της κοινοποίησης πράξεων θα πρέπει να είναι δυνατή σε εξαιρετικές μόνο καταστάσεις».

κανονισμός 1393/2007 δεν περιλαμβάνει κανένα περιορισμό της εξουσίας ερμηνείας της υπηρεσίας διαβίβασης ούτε, *a fortiori*, του επιλαμβανόμενου της διαφοράς δικαστή οσάκις, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του γερμανικού δικαίου, αυτός μπορεί να οδηγηθεί σε κρίση, εκ προοιμίου, επί του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού αυτού»²⁰.

Έτσι, η διατύπωση της απόφασης του Δικαστηρίου ότι οι συγκεκριμένες αγωγές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού, στο μέτρο που δεν προκύπτει ότι οι αγωγές αυτές προδήλως δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις, είναι μάλλον ασυνήθιστη²¹ και καταλήγει σε φαύλο κύκλο, ο οποίος δεν βοηθά τα εθνικά δικαστήρια, στα οποία εναπόκειται να καθορίσουν αν η υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης.

Ωστόσο, το Δικαστήριο τόνισε ότι τα πορίσματα του προκαταρκτικού αυτού ελέγχου δεν μπορούν να προκαταλάβουν τις αποφάσεις που θα λάβει το επιληφθέν δικαστήριο στη συνέχεια, όσον αφορά ιδίως την αρμοδιότητά του και την ουσία της υποθέσεως²².

Παρόλα αυτά, στο υπόλοιπο της απόφασης, το Δικαστήριο κάνει αναφορά σε προηγούμενες αποφάσεις του που αφορούσαν, ιδιαίτερα, τον Κανονισμό Βρυξέλλες I. Ίσως, με τον τρόπο αυτό, να καθιστά την ερμηνεία του στη σχολιαζόμενη απόφαση ως γενική τάση για την ευρωπαϊκή πολιτική δικονομία. Αναμένεται να διαπιστωθεί αν, και σε μελλοντικές αποφάσεις του σχετικές με τον εν λόγω Κανονισμό, το Δικαστήριο θα επιβεβαιώσει την παραπάνω θέση του.

IV. Η άσκηση δημόσιας εξουσίας ως κριτήριο

Στη συνέχεια, και, ενώ ο Γενικός Εισαγγελέας έθεσε ζήτημα ευθύνης του κράτους για πράξη που διενεργήθηκε κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας, αφού το Ελληνικό Δημόσιο, με αναδρομική εκ μέρους του εισαγωγή της ρήτρας στη σύμβαση, άσκησε δημόσια εξουσία με ευθεία επέμβαση στο καθεστώς των εκδοθέντων ομολόγων, δηλαδή στην ίδια τη σύμβαση, το Δικαστήριο απεφάνθη ακριβώς αντίθετα.

Στο σκεπτικό της απόφασής του, το Δικαστήριο προσπάθησε να καθορίσει το αποφασιστικό κριτήριο για να κα-

θοριστεί αν η επίμαχη υπόθεση εμπίπτει εντός ή εκτός του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης. Σε γενικές γραμμές, η επίμαχη πράξη της κρατικής εξουσίας θα πρέπει να οδηγεί απευθείας και αμέσως σε μια αλλαγή στην έννομη σχέση και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να προκαλεί τη φερόμενη ζημία.

Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η έκδοση ομολόγων δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε την άσκηση εξουσιών οι οποίες είναι υπέρμετρες σε σύγκριση με τους κανόνες που έχουν εφαρμογή στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών²³. Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο φαίνεται πως εξέλαβε το Ελληνικό Δημόσιο ως *fiscus*, το οποίο κινείται στην ελεύθερη οικονομία, προκειμένου να καλύψει τις χρηματοδοτικές του ανάγκες, ακολουθώντας τους ίδιους όρους με εκείνους που ισχύουν και για ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου.

Στην κρίση του αυτή κατέληξε κρίνοντας ότι από τη δικογραφία δεν προέκυπτε προδήλως ότι οι χρηματοοικονομικοί όροι των επίμαχων τίτλων καθορίστηκαν μονομερώς από την Ελληνική Δημοκρατία και όχι βάσει των όρων της αγοράς, οι οποίοι διέπουν την εμπορία των χρηματοπιστωτικών μέσων και τις αποδόσεις τους. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι η δυνατότητα ανταλλαγής των τίτλων στις επίμαχες συμβάσεις εισήχθη με νόμο δεν ήταν από μόνο του καθοριστικό, ώστε να κριθεί ότι το Δημόσιο άσκησε τη δημόσια εξουσία του. Περαιτέρω, δεν ήταν προφανές ότι η θέσπιση του ν. 4050/2012 είχε ευθέως και αμέσως ως αποτέλεσμα την τροποποίηση των χρηματοοικονομικών όρων των επίμαχων τίτλων και ότι, κατά συνέπεια, προκάλεσε τη ζημία την οποία προέβλεπαν οι ενάγοντες. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η τροποποίηση αυτή επρόκειτο να επέλθει κατόπιν κατά πλειοψηφία απόφασης των δικαιούχων των ομολόγων δυνάμει της ρήτρας ανταλλαγής, την οποία εισήγαγε ο νόμος αυτός στις συμβάσεις έκδοσης, πράγμα που επιβεβαίωνε, εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, την πρόθεση της Ελληνικής Δημοκρατίας να παραμείνει η διαχείριση των δανείων σε ρυθμιστικό πλαίσιο αστικού δικαίου.

Η αρχική αγορά των ομολόγων, σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, διέπεται από τους συνήθεις κανόνες της χρηματοπιστωτικής αγοράς και τους συνήθεις νομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στους ιδιώτες. Ωστόσο, η απόφαση της πλειοψηφίας των ομολογιούχων, η οποία, σύμφωνα με το Δικαστήριο, θα πρέπει να θεωρηθεί ως η καθοριστική πράξη, συνιστά την εφαρμογή του ίδιου του ελληνικού νόμου. Έτσι, το Δικαστήριο ουσιαστικά απεφάνθη ότι, ακόμη κι αν το Ελληνικό Δημόσιο, με την ανα-

20. Βλ. προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Bot, σημ. 72.

21. Σε σύγκριση, π.χ., με απόφαση *Λεχουρίτου κ.λπ.*, ό.π., απόφαση *flyLAL-Lithuanian Airlines*, ό.π. και απόφαση *Roda Golf & Beach Resort*, ό.π.

22. Βλ. σχετικά και το σημ. 36 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα Bot: «τα ερωτήματα τα οποία τίθενται στις υποθέσεις C-226/13, C-245/13 και C-247/13 και τα οποία σχετίζονται με τον τύπο που πρέπει να περιβάλλεται η επίδοση των εισαγωγικών δίκης εγγράφων προς τον εναγόμενο αποτελούν προκαταρκτικά ζητήματα των οποίων η επίλυση είναι αναγκαία για την έκδοση αποφάσεως επί των κύριων ενδίκων διαφορών».

23. Πάντως, το Δικαστήριο, με αναφορές στην προηγούμενη νομολογία του, δέχεται ότι, στις υποθέσεις των Γερμανών ομολογιούχων κατά του Ελληνικού Δημοσίου, δεν υφίσταται άσκηση δημόσιας εξουσίας (*acta iure imperii*), απορρίπτοντας εν προκειμένω τις αντίθετες προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα.

δρομική εισαγωγή της ρήτρας συλλογικής δράσης που προβλέπεται στη σύμβαση, κατέστησε εφικτή την ψηφοφορία, το Δικαστήριο θεωρεί την απόφαση της πλειοψηφίας των ομολογιούχων για την αποδοχή της προσφοράς ανταλλαγής ως γενεσιουργό της ζημίας γεγονός κι όχι τον ελληνικό νόμο που την κατέστησε εφικτή. Συνεπώς, δεν υπήρχε άσκηση δημόσιας εξουσίας.

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσαν να διατυπωθούν μια σειρά ενστάσεων. Φαίνεται ότι το Δικαστήριο υιοθέτησε μια τεχνική άποψη του θέματος, όταν αρνήθηκε να εξετάσει τη μορφή της κρίσιμης πράξης του Ελληνικού Δημοσίου, δηλαδή την ίδια τη θέσπιση του νόμου, ως αποφασιστικής σημασίας, αλλά την ίδια στιγμή χαρακτήρισε την αποδοχή από την πλειοψηφία των ομολογιούχων ως αποφασιστικό κριτήριο, αν και η αποδοχή αυτή στην πραγματικότητα προκλήθηκε από την επιθυμία να αποφευχθεί η ολική απώλεια. Πράγματι, ήταν ακριβώς ο ελληνικός νόμος που επέβαλε την αναδρομική ισχύ *erga omnes* μιας κατά πλειοψηφία απόφασης, προκειμένου να διασφαλιστεί το δημόσιο συμφέρον. Άλλωστε, το περιεχόμενο της ίδιας της απόφασης δεν ήταν αποτέλεσμα διπραγμάτευσης από την πλειοψηφία των ομολογιούχων, αλλά στην πραγματικότητα είχε μονομερώς καθοριστεί από τον ελληνικό νόμο. Τέλος, ο νόμος αυτός εκδόθηκε, προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια σοβαρή οικονομική κρίση και, κυρίως, για την αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους και την εξασφάλιση της σταθερότητας στην Ευρωζώνη, στόχοι που συνδέονται στενά με την κρατική κυριαρχία. Οι στόχοι αυτοί ελήφθησαν υπόψη από το Δικαστήριο, αλλά δεν τους θεώρησε καθοριστικούς. Έτσι, το Δικαστήριο, όπως και στην προηγούμενη απόφαση του *Sapir*²⁴ που αφορούσε τον Κανονισμό Βρυξέλλες I, ερμήνευσε την έννοια των αστικών και εμπορικών υποθέσεων ευρύτερα στο πλαίσιο του Κανονισμού για την επίδοση.

Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν έκανε τίποτα άλλο παρά να επιβεβαιώσει την πάγια διατυπωμένη θέση του. Το κριτήριο διάκρισης, αφενός μεν, μεταξύ αστικών ή εμπορικών υποθέσεων και αφετέρου, μεταξύ πράξεων ή παραλείψεων κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας δεν είναι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, το οργανικό²⁵, αλλά εκείνο που θεμελιώνεται στην άσκηση ή μη, από την εμπλεκόμενη δημόσια αρχή, προνομίων εξουσίας. Υπό το πρίσμα αυτό, το Ελληνικό Δημόσιο προέβη στην ψήφιση του ως άνω νόμου, βάσει του οποίου διαμορφώθηκε μονομερώς το πλαίσιο εντός του οποίου θα γινόταν το «κούρεμα» και η ανταλλαγή των ομολόγων, χωρίς όμως

το ίδιο να συμμετέχει στη διαδικασία αυτή της ψηφοφορίας, γεγονός που οδήγησε το Δικαστήριο στην αποδοχή της άποψης ότι δεν υφίσταται για την εμπλεκόμενη δημόσια αρχή άσκηση προνομίων δημόσιας. Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα «ότι αγωγές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης στο μέτρο που δεν προκύπτει ότι οι αγωγές αυτές προδήλως δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις». Με τον τρόπο αυτόν το Δικαστήριο απέρριψε την άσκηση δημόσιας εξουσίας εκ μέρους του Ελληνικού Δημοσίου, δίνοντας στους Γερμανούς ομολογιούχους τη δυνατότητα να προβούν στις επιδόσεις των αγωγών τους κατά της εναγόμενης Ελληνικής Δημοκρατίας.

V. Οι προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα

Σε αντίθεση με το Δικαστήριο, ο Γεν. Εισαγγελέας Βοτ υποστήριξε με τις προτάσεις του ότι η παρέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου στις συμβάσεις υπήρξε άμεση. Οι προτάσεις του, στις οποίες παρουσιάζει συνοπτικά τη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία της έννοιας των αστικών ή εμπορικών υποθέσεων²⁶, αποτελούν ενδιαφέρουσα προσθήκη στη νομολογία σχετικά με τις αστικές ή εμπορικές διαφορές. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, το Ελληνικό Δημόσιο, με την αναδρομική εισαγωγή της ρήτρας συλλογικής δράσης στη σύμβαση, άσκησε πράξη δημόσιας εξουσίας με άμεση παρέμβαση στην ίδια τη σύμβαση. Δεν επρόκειτο για γενικό και αφηρημένο κανόνα. Αν αυτή ήταν η περίπτωση, θα μπορούσε φυσικά να συνιστά πράξη δημόσιας εξουσίας, ωστόσο, αυτή η άσκηση κυριαρχικής εξουσίας θα είχε λάβει χώρα σε μια απόσταση από τη σύμβαση και δεν θα είχε επηρεάσει την «αστική και εμπορική» φύση της συμβατικής διαφοράς²⁷. Αντιθέτως, ο Γεν. Εισαγγελέας υποστήριξε ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Ελλάδα, ως κράτος εκδότης, έκανε χρήση της κυριαρχικής της εξουσίας, προκειμένου να εκδώσει κανόνα ειδικό και συγκεκριμένο που έχει ως σκοπό και ως αποτέλεσμα την πρόκληση άμεσης επέμβασης στο καθεστώς των εκδοθέντων ομολόγων. Κατά συνέπεια, κατά τη γνώμη του Γεν. Εισαγγελέα, η εν λόγω υπόθεση θα έπρεπε να εξαιρεθεί από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης, καθώς η υπό κρίση διαφορά είχε τις ρίζες της στη θέσπιση και την εφαρμογή του ελληνικού νόμου, ο οποίος αποτελεί πράξη κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας²⁸. Η άποψη αυτή συμφωνεί με την προγενέστερη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον μονομερή και δεσμευτικό τρόπο δράσης μιας δημόσιας αρχής, που εμφανίζεται ως άρρηκτα συνδεδεμένος με το δημόσιο

24. Βλ. ΔΕΕ C-645/11, *Sapir κ.λπ.*, 11.04.2013, ECLI:EU:C:2013:228, σκ. 35-37.

25. Βλ. για τις σχετικές αποφάσεις του Δικαστηρίου, ΤΖΑΚΑ, Άρθρο 1, σε: Μπώλος / Τζάκας (επ.), Το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο των Εξωσυμβατικών Ενοχών – ΚανΠ II, 2014, αριθμ. 42, σ. 56 επ.

26. Σημ. 45-60 των προτάσεων.

27. Σημ. 65.

28. Βλ. προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, σημ. 63-70.

συμφέρον ενός κράτους, στην προκειμένη περίπτωση, την οικονομική πολιτική²⁹.

VI. Συμπερασματική παρατήρηση

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι αγωγές αυτές, με τις οποίες ζητήθηκε αποκατάσταση ζημίας, εκπλήρωση της σύμβασης και αποζημίωση, κατά του Ελληνικού Δημοσίου, τις οποίες άσκησαν στη Γερμανία ιδιώτες κατόπιν της αναγκαστικής ανταλλαγής των κρατικών ομολόγων τους, εμπίπτουν στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις κατά την έννοια του Κανονισμού, αφού δεν είναι προφανές ότι τέτοιες αγωγές δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις και, επιπλέον, δεν έχουν ως αντικείμενο πράξη ή παράλειψη κράτους κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Συνεπώς, είναι δυνατόν να επιδοθούν στο Ελληνικό Δημόσιο κατά τον Κανονισμό για την επίδοση και κοινοποίηση πράξεων.

Για πρώτη φορά, με την ως άνω απόφαση αναγνωρίστηκε ο αμιγώς αστικός χαρακτήρας των εν λόγω διαφορών, γεγονός με ιδιαίτερη βαρύτητα για πολλούς ομολογιούχους που επλήγησαν από το PSI. Η απόφαση δηλώνει πως η κρατική παρέμβαση, με την οποία επήλθε η περικοπή σε επιλέξιμα ομόλογα το 2012, δεν πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ενάσκησης κυριαρχικής δημόσιας εξουσίας που θα παρείχε αυξημένη νομιμοποίηση σε μια τέτοια δράση, κατά τα όσα υποστηρίζονταν. Αντίθετα, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι το Ελληνικό Δημόσιο εισήλθε εντός της σφαιράς ιδιωτικών σχέσεων και, υπ' αυτή την ιδιότητα, παρενέβη στα δικαιώματα ομολογιούχων, Ελλήνων και αλλοδαπών. Τέλος, η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου φαίνεται να επιτρέπει την εκδίκαση αγωγών αποζημίωσης κατά του Ελληνικού Κράτους και ενώπιον δικαστηρίων άλλων χωρών και όχι μόνον εντός της Ελλάδας, αλλά και ότι οι ζημιωθέντες μπορούν να προσφύγουν στα πολιτικά δικαστήρια για την ικανοποίησή τους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας των αιτούντων γερμανικών δικαστηρίων, τα οποία μέχρι σήμερα έχουν απορρίψει ως απαράδεκτες τις αγωγές Γερμανών ομολογιούχων ελλείψει διεθνούς δικαιοδοσίας, επικαλούμενα την αρχή του δημόσιου διεθνούς δικαίου περί ετεροδικίας των κρατών³⁰. Με τη σχολιαζόμενη απόφαση φαίνεται πως το Δικαστήριο στερεί τις αποφάσεις αυτές από τη σημασία τους. Η συλλογιστική αυτή των γερμανικών δικαστηρίων αντιστοιχεί τόσο με την προσέγγιση του Γεν. Εισαγγελέα όσο και με την πρωτοπόρα απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας αριθ. 1116/2014³¹ για το PSI, στο πλαίσιο

των οποίων οι υπουργικές πράξεις που εκδόθηκαν για την εφαρμογή του ν. 4050/2012³² κρίθηκαν εκτελεστές διοικητικές πράξεις προς θεμελίωση της δικαιοδοσίας του ακυρωτικού διοικητικού δικαστηρίου. Το ΣτΕ έκρινε ότι η σχέση μεταξύ ομολογιούχων και Ελληνικού Δημοσίου ρυθμίζεται από το ιδιωτικό δίκαιο. Ωστόσο, η διοικητική διαφορά προκαλείται από την έκδοση των ανωτέρω εκτελεστών διοικητικών πράξεων που στηρίζονται στον ν. 4050/2012³³.

Ενώ η στάση που κράτησε το Δικαστήριο φαίνεται αντίθετη με εκείνη του ΣτΕ, μια προσεκτικότερη ματιά στη σχολιαζόμενη απόφαση του Δικαστηρίου φανερώνει πτυχές της που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Έτσι, η απόφαση του Δικαστηρίου αφορά προκαταρκτικό ζήτημα που δεν προδικάζει την ουσία της υπόθεσης. Επιπλέον, το Δικαστήριο με την απόφασή του ερμηνεύει την έννοια των αστικών και εμπορικών υποθέσεων αποκλειστικά στο πλαίσιο των σκοπών του Κανονισμού περί επίδοσης. Άλλωστε, το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι τα πορίσματα του ελέγχου που ασκείται στο στάδιο αυτό, πριν οι διάδικοι εκφράσουν τις απόψεις τους, δεν μπορούν να προκαταλάβουν τις αποφάσεις που θα λάβει το επιληφθέν δικαστήριο στη συνέχεια όσον αφορά ιδίως την αρμοδιότητα

ΕΔΚΑ, 2014, σ. 354, σχόλιο Α. ΑΡΓΥΡΟΥ, ΝοΒ, 2014, σ. 1730. Ι. ΛΙΝΑΡΙΤΗ, Ζητήματα από την αντικατάσταση των άυλων ομολογιακών τίτλων του Δημοσίου. Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ Ολ 1116 & 1117/2014, ΧρηΔικ, 2014, σ. 212.

32. Βλ. α) Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου (Π.Υ.Σ.) 5/24.02.2012 «Έναρξη διαδικασίας τροποποίησης επιλέξιμων τίτλων και καθορισμός όρων ανταλλαγής τους» (Α' 37/24.02.2012, β) από 24.02.2012 πρόσκληση του Οργανισμού Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (Ο.Δ.ΔΗ.Χ.) προς τους ομολογιούχους για συμμετοχή στην ορισθείσα με την ως άνω Π.Υ.Σ. διαδικασία, γ) από 09.03.2012 πράξη του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, με την οποία βεβαιώθηκε ότι η διαδικασία αυτή τερματίστηκε με την επίτευξη της προβλεπόμενης απαρτίας και πλειοψηφίας (ανεξόφλητου κεφαλαίου) για την ανταλλαγή τίτλων εκδόσεως ή εγγυήσεως του Ελληνικού Δημοσίου με νέους τίτλους, δ) Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου (Π.Υ.Σ.) 10/09.03.2012 «Έγκριση της απόφασης των ομολογιούχων για την τροποποίηση των επιλέξιμων τίτλων, όπως βεβαιώθηκε από την Τράπεζα της ... ως Διαχειριστή της Διαδικασίας» (Α' 50/09.03.2012) και ε) πράξη 2/20964/0023 Α/09.03.2012 του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομικών «Υλοποίηση της τροποποίησης των επιλέξιμων τίτλων και έκδοση νέων τίτλων ομολόγων και τίτλων ΑΕΠ Ελληνικού Δημοσίου» (Β' 682/09.03.2012).

33. Βλ., ιδιαίτερα, σκ. 5 της απόφασης ΣτΕ Ολ 1116/2014: «... η δυνατότητα αντικατάστασης δεν είχε θεσπισθεί ή συμφωνηθεί κατά την έκδοση των τίτλων, αλλά προβλέφθηκε το πρώτον κυριαρχικώς με τις εν λόγω διατάξεις του άρθρου πρώτου του ν. 4050/2012 για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Υπό τα δεδομένα αυτά, η αμφισβήτηση της νομιμότητας των προσβαλλομένων πράξεων δεν γεννά ιδιωτική διαφορά, αλλά διαφορά της ακυρωτικής δικαιοδοσίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με τα άρθρα 94 παρ. 1 α' του Συντάγματος και 45 επ. του π.δ. 18/1989».

29. Βλ., ιδίως, αποφάσεις *Λεχουρίτου κ.λπ., ό.π.*, σκ. 37, και *flyLAL-Lithuanian Airlines, ό.π.*, σκ. 31.

30. Βλ., π.χ. *LG Konstanz*, 19.11.2013, σκ. 27; *OLG Schleswig-Holstein*, 04.12.2014, σκ. 48-72.

31. Ολ 1116/2014 από Α. ΚΑΪΔΑΤΖΗ, Αρμ, 2014, σ. 831, σημείωση

του και την ουσία της υπόθεσης. Τέλος, για την εφαρμογή του Κανονισμού περί επίδοσης, το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι εν λόγω αγωγές, οι οποίες ασκήθηκαν από ιδιώτες, δικαιούχους κρατικών ομολόγων, κατά του κράτους που εξέδωσε τα ομόλογα αυτά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού περί επίδοσης, στο μέτρο που δεν προκύπτει ότι οι αγωγές αυτές προδήλως δεν υπάγονται στις αστικές ή εμπορικές υποθέσεις. Κατά συνέπεια, από τα παραπάνω φαίνεται πως η στάση του Δικαστηρίου ήταν ιδιαίτερα προσεκτική.

Ωστόσο, πρόσφατα, το Αυστριακό Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) δέχτηκε ότι υφίσταται «αστική και εμπορική υπόθεση», υπαγόμενη στο άρθρο 1 παρ. 1 του Κανονισμού Βρυξέλλες I, καθώς η άντληση κεφαλαίων μέσω της έκδοσης κρατικών ομολόγων δεν θίγει την κυριαρχία του κράτους ούτε εντάσσεται στην άσκηση δημόσιας εξουσίας, καθώς η αρχή αυτή δεν ισχύει για πράξεις που ενεργεί το Δημόσιο ως *fiscus* στο πλαίσιο των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων του (*acta jure gestionis*). Έτσι, το Αυστριακό Ακυρωτικό απεφάνθη ότι το Ελληνικό Δημόσιο μπορεί να εναχθεί ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων³⁴. Με βάση την τελευταία αυτή εξέλιξη, σε συνδυασμό με τη σχολιαζόμενη απόφαση του Δικαστηρίου και, δεδομένου ότι η έννοια της «αστικής και εμπορικής διαφοράς» ακολουθεί, στο πλαίσιο του Κανονισμού 44/2001 Βρυξέλλες I (πλέον Κανονισμού 1215/2012, «Αναθεώρηση Κανονισμού Βρυξέλλες I») που αφορά στον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, ταυτόσημη ερμηνεία με εκείνη που έδωσε το Δικαστήριο κατά την ερμηνεία της έννοιας αυτής στο πλαίσιο του Κανονισμού περί επίδοσης, φαίνεται πως ανοίγει ο δρόμος για τους Αυστριακούς και Γερμανούς ομολογιούχους να εναγάγουν το Ελληνικό Δημόσιο ενώπιον των αυστριακών και γερμανικών δικαστηρίων, βάσει των διατάξεων του Κανονισμού Βρυξέλλες I, χωρίς το Ελληνικό Δημόσιο να μπορεί να επικαλεστεί την αρχή της ετεροδικίας κρατών, δεδομένου ότι αυτή δεν ισχύει για τις πράξεις εκείνες που ενεργεί το Δημόσιο στο πλαίσιο των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων του (*acta jure gestionis*).

Τέλος, το Δικαστήριο κατέληξε ότι εναπόκειται στα αιτούντα γερμανικά δικαστήρια, τα οποία επιλήφθηκαν της διαφοράς μεταξύ των ομολογιούχων και του Ελληνικού Δημοσίου, να κρίνουν αν η παρέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου στον υφιστάμενο συμβατικό δεσμό μεταξύ ομολογιούχου και εκδότη, μέσω της μονομερούς και αναδρομικής τροποποίησης των όρων της αρχικής έκδοσης, είναι συμβατή με τους εφαρμοστέους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου. Συνεπώς, αναμένεται ο τρόπος κατά τον οποίο τα γερμανικά δικαστήρια, τα οποία θα επιλη-

φθούν της διαφοράς μεταξύ των ομολογιούχων και του Ελληνικού Δημοσίου, θα αξιολογήσουν το παράλληλο ζήτημα της δικαιοδοσίας. Η πορεία των ανωτέρω υποθέσεων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τους Έλληνες ομολογιούχους, διότι τα εν λόγω δικαστήρια θα μπουν στην ουσία της διαφοράς, προκειμένου να κρίνουν, μεταξύ άλλων, αν η παρέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου στον υφιστάμενο συμβατικό δεσμό μεταξύ ομολογιούχου και εκδότη, μέσω της μονομερούς και αναδρομικής τροποποίησης των όρων της αρχικής έκδοσης, είναι συμβατή με τους εφαρμοστέους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου. Συγκεκριμένα, στον βαθμό που τα δικαστήρια αποδέχονται την αστική φύση της υπόθεσης, πρέπει τότε να καθορίσουν ποια βάση δικαιοδοσίας βάσει του Κανονισμού Βρυξέλλες I θα μπορούσε να εφαρμοστεί. Μετά την απόφαση στην υπόθεση *Kolassa*³⁵, η μόνη διαθέσιμη βάση δικαιοδοσίας βρίσκεται στο άρθρο 7 παρ. 2³⁶, η οποία με τη σειρά της μπορεί να ανατραπεί από μια συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 25. Στο επίπεδο της σύγκρουσης νόμων, γίνεται δεκτό ότι στους γενικούς όρους της ανταλλαγής των εν λόγω ομολόγων έχει εισαχθεί ρήτρα επιλογής δικαίου υπέρ του ελληνικού, αγγλικού ή ελβετικού δικαίου. Σε περίπτωση που η *lex causae* δεν είναι το ελληνικό δίκαιο, το ερώτημα που τίθεται είναι αν ο ν. 4050/2012 πρέπει να χαρακτηριστεί ως κανόνας δημοσίας τάξεως³⁷.

35. Βλ. ΔΕΕ C-375/13, *Kolassa*, 28.01.2015, ECLI:EU:C:2015:37. Συγκεκριμένα, τα βασικά νομικά ζητήματα της υπόθεσης ήταν αν η ευθύνη που απορρέει από το ενημερωτικό δελτίο αποτελεί ζήτημα που εμπίπτει στις καταναλωτικές συμβάσεις κατά το άρθρο 15 παρ. 1 ή μπορεί να θεωρηθεί ως διαφορά εκ συμβάσεως κατά το άρθρο 5 παρ. 1 ή αποτελεί ζήτημα που εμπίπτει στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας κατά το άρθρο 5 παρ. 3, καθώς και αν, κατά τον έλεγχο της διεθνούς δικαιοδοσίας του βάσει του Κανονισμού, απαιτείται η διεξαγωγή αποδεικτικής διαδικασίας ή εάν το δικαστήριο πρέπει, αντιθέτως, να υπολάβει ότι ευσταθούν οι ισχυρισμοί του ενάγοντος στην υπόθεση της κύριας δίκης. Ωστόσο, στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο κατέληξε ότι τα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του ενάγοντος είναι αρμόδια, βάσει του τόπου επελεύσεως της ζημίας, να εκδικάσουν μια τέτοια αγωγή, ιδίως όταν η εν λόγω ζημία επέρχεται άμεσα σε τραπεζικό λογαριασμό του συγκεκριμένου ενάγοντος σε τράπεζα εδρεύουσα στην περιφέρεια δικαιοδοσίας των δικαστηρίων αυτών. Περαιτέρω, στο πλαίσιο του ελέγχου της διεθνούς δικαιοδοσίας βάσει του Κανονισμού Βρυξέλλες I, δεν απαιτείται η διεξαγωγή αποδεικτικής διαδικασίας ευρείας κλίμακας επί των επίδικων πραγματικών περιστατικών.

36. Βλ. άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού 1215/2012 («Αναθεώρηση του Κανονισμού Βρυξέλλες I»), που προβλέπει ότι: «Ειδικές δικαιοδοσίες. Πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος 2. ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιόγνο γεγονός».

37. Βλ. την αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης στην υπόθεση ΔΕΕ C-135/15, *Νικηφορίδης*, όσον αφορά τις συμβάσεις εργασίας με το Ελληνικό Δημόσιο.

34. OGH, 20.05.2014 – 4Ob227/13f, σε: GesRZ 2014, 333 = Zak 2014, 278 = EvBl-LS 2014/138 = ÖBA 2014/2059 = Jus-Extra OGH-Z 5631 = ZFR 2014, 391 = RdW 2014, 529 = ZIK 2014, 240 = ZVR 2015, 75.

► Συναλλαγματικές Ζημίες (FOREX losses)

Συναλλαγματική ζημία προκύπτουσα από την εκποίηση «συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς» λόγω συμμετοχής σε εταιρία εγκατεστημένη εντός άλλου κράτους μέλους

συναλλαγματική ζημία – άρθρο 49 ΣΛΕΕ – άρθρο 63 ΣΛΕΕ – άμεση φορολογία – συμμετοχή σε ξένο νόμισμα – απαλλαγή των ενδοομιλικών μερισμάτων – φορολογική συνοχή – ΣΑΔΦ – άμεση συμμετοχή – μειοψηφική συμμετοχή – κύρια εγκατάσταση – μόνιμη επιχειρηματική εγκατάσταση – *in abstracto* και *in concreto* προσέγγιση

ΔΕΕ C-686/13, X, 10.06.2015, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: J.C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2015:375 – Προδικαστικό ερώτημα

Η εταιρία X AB, με έδρα τη Σουηδία, συνέστησε τη θυγατρική της εταιρία, Y Ltd στο Ηνωμένο Βασίλειο, το κεφάλαιο της οποίας εκδόθηκε σε δολάρια ΗΠΑ (USD) και όχι σε σουηδικές κορώνες (SEK) ή λίρες Αγγλίας (GBP). Στη συνέχεια, η μητρική σουηδική εταιρία εισέφερε κεφάλαιο στην αγγλική θυγατρική της μέσω κατευθυνόμενης έκδοσης μετοχών. Η X AB κατείχε, το 2009, περίπου το 45% των μετοχών της Y Ltd τόσο ως προς το κεφάλαιο όσο και ως προς τα δικαιώματα ψήφου. Η μητρική εταιρία αποφάσισε να τερματίσει τις δραστηριότητες της Y Ltd, κάτι το οποίο ενείχε τον κίνδυνο συναλλαγματικής ζημίας, καθώς, κατά την περίοδο 2003-2009, η X AB εισέφερε στην Y Ltd κεφάλαιο τοις μετρητοίς σε USD με τιμή ισοτιμίας πολύ υψηλότερη από αυτή, που ίσχυε κατά την ημερομηνία του σχεδίου της μεταβιβάσεως. Επομένως, αν η X AB επιχειρούσε να μεταβιβάσει τις συμμετοχές της στη θυγατρική εταιρία, θα υφίστατο συναλλαγματική ζημία (FOREX loss – SEK vs USD), καθώς αυτή η ζημία δεν μπορούσε να εκπέσει από τη βάση επιβολής του σουηδικού φόρου εισοδήματος εταιριών που η X AB καλείτο να πληρώσει.

Η X AB ζήτησε την έκδοση προκριματικής γνωμοδοτήσεως επί του ερωτήματος αν ο αποκλεισμός μίας τέτοιας κεφαλαιακής ζημίας είναι συμβατός προς το ενωσιακό δίκαιο, όταν αυτή οφείλεται σε συναλλαγματική ζημία προκύπτουσα από «συμμετοχή κατεχόμενη για επιχειρηματικούς σκοπούς» σε εταιρία εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το σουηδικό γνωμοδοτικό σώμα απάντησε αρνητικά, τονίζοντας ότι στο σουηδικό φορολογικό δίκαιο υπάρχει συνοχή, καθώς τόσο το κεφαλαιακό κέρδος (FOREX gain) όσο και η κεφαλαιακή ζημία (FOREX loss) επί συμμετοχών που συνιστούν «συμμετοχές κατεχόμενες για επιχειρηματικούς σκοπούς» δεν λαμβάνονται υπόψη κατά τον υπολογισμό της βάσεως επιβολής του σουηδικού φόρου εισοδήματος εταιριών.

Η X AB άσκησε προσφυγή κατ' αυτής της αρνητικής απόφασης ενώπιον του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, το οποίο ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το αν είναι συμβατή με την ενωσιακή νομοθεσία η απαγόρευση έκπτωσης ενός FOREX loss που οφείλεται σε εκποίηση συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς σε εταιρία εγκατεστημένη εντός άλλου κράτους μέλους, λαμβανομένης υπόψη της συνοχής του σουηδικού φορολογικού συστήματος το οποίο εξαιρεί τόσο το κεφαλαιακό κέρδος όσο και την κεφαλαιακή ζημία από τη βάση επιβολής του φόρου εταιριών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, εκ πρώτης όψεως, η υπόθεση ομοιάζει με την υπόθεση *Deutsche Shell*¹, η οποία, επίσης, σχετίζεται με μη λήψη υπόψιν συναλλαγματικής ζημίας. Η X AB επικαλέστηκε την εν λόγω απόφαση και, κυρίως, το επιχείρημα ότι μια επένδυση σε σουηδική μετοχική εταιρία σε σουηδικές κορώνες δεν ενείχε κανέναν κίνδυνο ισοδύναμο με τον συναλλαγματικό κίνδυνο που δύναται να ενέχει μια επένδυση σε άλλο κράτος μέλος σε ξένο νόμισμα (εφόσον η σχετική νομοθεσία το επιτρέπει).

Στην απάντησή του, το ΔΕΕ ασχολήθηκε αρχικά με το ζήτημα ποια ελευθερία ενδέχεται να θίγεται με την εν λόγω σουηδική νομοθεσία, αποφαινόμενο ότι αυτή η εν λόγω σουηδική νομοθεσία ενδέχεται να θίγει τις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ περί ελευθερίας εγκαταστάσεως (άρθρο 49 ΣΛΕΕ). Στη συνέχεια, εξέτασε αν η επίμαχη σουηδική νομοθεσία θίγει πράγματι την ελευθερία εγκατάστασης, αποφαινόμενο αρνητικά, καθώς δεν λαμβάνει υπόψη κατά τον υπολογισμό του σουηδικού φόρου εισοδήματος ούτε καν το κεφαλαιακό κέρδος από συμμετοχές σε ημεδαπές θυγατρικές ή θυγατρικές εγκατεστημένες σε άλλο κράτος μέλος.

Παρατηρήσεις

Βασίλειος Δαφνομήλης*

Η υπό σχολιασμό απόφαση του ΔΕΕ παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες για μία συναλλαγματική ζημία προκύπτουσα από «συμμετοχή κατεχόμενη για επιχειρηματικούς σκοπούς» σε εταιρία εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εκπέσει του φόρου εισοδήματος του κράτους της μητρικής. Η απόφαση αυτή αφορά και σε περιπτώσεις σχέσης κύριας εγκατάστασης (*principal*

* LLM, ΜΔΕ, Υπότροφος Ιδρύματος Παιδείας και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (ΙΠΕΠ)

1. Απόφαση ΔΕΚ C-293/06, *Deutsche Shell*, 28.02.2008, ECLI:EU:C:2008:129.

company/head of office) και μόνιμης επιχειρηματικής εγκατάστασης (permanent establishment). Το Δικαστήριο αποφάσισε διαφορετικά από την απόφαση Deutsche Shell, όταν τότε είχε δεχθεί ότι οι συναλλαγματικές ζημίες μίας μόνιμης επιχειρηματικής εγκατάστασης (Permanent Establishment) λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό του φόρου εισοδήματος της κύριας εγκατάστασης, καθώς τέτοιες ζημίες δεν μπορούν a priori να ληφθούν υπόψη στο κράτος μέλος στο οποίο η μόνιμη επιχειρηματική εγκατάσταση είναι εγκατεστημένη.

1. Η ελευθερία εγκατάστασης ενδέχεται να θίγεται από τη σουηδική νομοθεσία

Πριν το Δικαστήριο αποφασίσει επί του προδικαστικού ερωτήματος, πρέπει να αποφασίσει ποια ενωσιακή ελευθερία ενδέχεται να θίγεται λόγω της επίμαχης σουηδικής νομοθεσίας. Οι υποψήφιες ελευθερίες είναι η ελευθερία εγκατάστασης του άρθρου 49 ΣΛΕΕ και η ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων του άρθρου 63 ΣΛΕΕ². Το δικαστήριο, κατά πάγια νομολογία, προκειμένου να αποφασίσει ποια ελευθερία ενδέχεται να θίγεται, επικεντρώνεται στο αντικείμενο της εθνικής νομοθεσίας. Αν το αντικείμενο της εθνικής διάταξης υποδηλώνει ότι η επίμαχη εθνική διάταξη εφαρμόζεται σε περίπτωση συμμετοχών που παρέχουν τη δυνατότητα άσκησης αναμφισβήτητης επιρροής επί των αποφάσεων μιας εταιρίας και καθορισμού των δραστηριοτήτων της, τότε η ελευθερία εγκατάστασης ενδέχεται να θίγεται³. Από την άλλη, αν το αντικείμενο της εθνικής διάταξης υποδηλώνει ότι αυτή εφαρμόζεται σε μειοψηφικές συμμετοχές, ήτοι σε συμμετοχές που αποκτώνται με μοναδικό σκοπό την πραγματοποίηση χρηματικής επενδύσεως, χωρίς πρόθεση άσκησης επιρροής στη διαχείριση και στον έλεγχο της επιχείρησης, τότε ενδέχεται να προσβάλλεται η ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων. Η παραπάνω ανάλυση αφορά το νομικό γράμμα της επίμαχης εθνικής διάταξης (in abstracto approach).

Αν το αντικείμενο της εθνικής διάταξης δεν επιτρέπει να καθοριστεί ποια ελευθερία διακυβεύεται ή αν η εθνική διάταξη εφαρμόζεται τόσο σε άμεσες όσο και σε μειοψηφικές συμμετοχές, τότε χρειάζεται να αναλυθούν τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε υπόθεσης (in concreto approach)⁴. Υπό το πρίσμα αυτής της ανάλυσης, λαμβάνονται υπόψη διάφορα πραγματικά περιστατικά με πιο σημαντικό το ποσοστό συμμετοχής επί της θυγατρικής⁵. Για παράδειγμα, αν η μητρική εταιρία κατέχει πάνω από το 50% της συμμετοχής στη θυγατρική της, αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ελευθερία εγκατάστασης ενδέχε-

ται να θίγεται. Από την άλλη, αν τα πραγματικά περιστατικά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υφίσταται μία μειοψηφική συμμετοχή ενός χαμηλού ποσοστού, τότε ενδέχεται να θίγεται η ελευθερία κυκλοφορίας κεφαλαίων.

Στην προκειμένη περίπτωση, η σουηδική εταιρία κατέχει το 45% των μετοχών της Y Ltd τόσο ως προς το κεφάλαιο όσο και ως προς τα δικαιώματα ψήφου. Αυτό σημαίνει, κατά το Δικαστήριο, ότι παρέχει στην X AB τη δυνατότητα άσκησης «αναμφισβήτητης επιρροής» επί της θυγατρικής της. Συνεπώς, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η ελευθερία εγκατάστασης ενδέχεται να θίγεται και εξέτασε τη σουηδική νομοθεσία υπό το πρίσμα της εν λόγω ελευθερίας.

2. Η κρίση του ΔΕΕ επί του προδικαστικού ερωτήματος

Το Δικαστήριο, συμφωνώντας με τη Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott⁶, αποφάσισε ότι τα κράτη μέλη δεν είναι υποχρεωμένα να προσαρμόσουν το φορολογικό τους σύστημα στα διάφορα φορολογικά συστήματα των άλλων κρατών μελών, προκειμένου να διασφαλίσουν ότι μια εταιρία που άσκησε το δικαίωμα εγκατάστασης θα φορολογηθεί κατά τον ίδιο τρόπο με μια εταιρία που επέλεξε να εγκατασταθεί εντός του ίδιου κράτους μέλους⁷. Το ίδιο ισχύει για τις ζημίες που μπορεί να οφείλονται στους συναλλαγματικούς κινδύνους οι οποίοι αποτελούν απόρροια του γεγονότος ότι υφίστανται διαφορετικά εθνικά νομίσματα, μεταξύ των οποίων δεν υπάρχει σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία, ή εθνικές νομοθεσίες που επιτρέπουν να παρέχεται εταιρικό κεφάλαιο σε νόμισμα τρίτου κράτους, όπως στην εν λόγω περίπτωση (USD). Ανάλογη επιχειρηματολογία είχε υιοθετήσει το ΔΕΕ στις υποθέσεις *Deutsche Shell* και *Krankenheim Ruhesitz am Wannsee-Seniorenheimstatt*⁸. Με άλλα λόγια, η μη λήψη μίας τέτοιας συναλλαγματικής ζημίας δεν μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος μέλος της μητρικής· οφείλεται στις διαφορές μεταξύ των 28 διαφορετικών φορολογικών συστημάτων και μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με μία ενωσιακή νομοθεσία.

Το ΔΕΕ συνέκρινε τη φορολογική μεταχείριση συναλλαγματικής ζημίας προκύπτουσας από την εκποίηση «συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς» λόγω συμμετοχής σε εταιρία εγκατεστημένη εντός άλλου κράτους μέλους και τη φορολογική μεταχείριση συναλλαγματικής ζημίας προκύπτουσας από την εκποίηση συμμετοχής σε εταιρία εγκατεστημένη στη Σουηδία με κεφάλαιο εκφρασμένο σε SEK ή σε οποιοδήποτε άλλο αποδεκτό από την εθνική νομοθεσία νόμισμα, όπως USD.

2. Βλ. σκ. 17 της απόφασης.

3. Βλ. σκ. 18 της απόφασης.

4. Βλ. σκ. 23 της απόφασης.

5. Απόφαση ΔΕΕ C-35/11, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, 13.11.2012, ECLI:EU:C:2012:707, σκ. 93-94.

6. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott της 22ας Ιανουαρίου 2015, σκ. 44.

7. Βλ. σκ. 34 της απόφασης.

8. Απόφαση C-157/07, *Krankenheim Ruhesitz am Wannsee-Seniorenheimstatt*, 23.10.2008, ECLI:EU:C:2008:588, σκ. 50.

Αποφάνθηκε, δε, ότι η σουηδική νομοθεσία δεν αποτελεί εμπόδιο στην ελευθερία εγκατάστασης, καθώς η διασυνοριακή κατάσταση αντιμετωπίζεται από φορολογικής άποψης ομοίως προς την εγχώρια: σε κάθε περίπτωση, δεν λαμβάνονται υπόψη τέτοιου είδους ζημίες, λόγω της εξαίρεσης ενδοομιλικών μερισμάτων (participation exemption)⁹.

3. Διαφοροποίηση από την υπόθεση *Deutsche Shell*

Ίσως η πιο σημαντική διαπίστωση του δικαστηρίου αφορά στη διαφοροποίηση της παρούσας απόφασης από την υπόθεση *Deutsche Shell*, στην οποία το ΔΕΕ δέχθηκε ότι η συναλλαγματική ζημία υποκαταστήματος στην Ιταλία, που δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη στην Ιταλία, εκπίπτει υποχρεωτικά του φόρου εισοδήματος της κύριας εγκατάστασης στη Γερμανία. Είναι γεγονός ότι η σουηδική εταιρία επικαλέστηκε την εν λόγω απόφαση, προκειμένου να ενισχύσει την επιχειρηματολογία της επί του ότι η συναλλαγματική ζημία πρέπει να εκπέσει του σουηδικού φόρου εισοδήματος. Ωστόσο, το ΔΕΕ αποφάσισε ότι η απόφαση *Deutsche Shell* εκδόθηκε υπό «διαφορετικό νομικό πλαίσιο» απ' αυτό που απορρέει από την εφαρμογή της τότε γερμανικής νομοθεσίας: η γερμανική νομοθεσία προέβλεπε, κατά γενικό κανόνα, ότι τα συναλλαγματικά κέρδη φορολογούνταν και οι συναλλαγματικές ζημίες εξέπιπταν, εκτός αν προβλεπόταν κάτι διαφορετικό από σύμβαση περί αποφυγής της διπλής φορολογίας (ΣΑΦΔ). Η εν λόγω σύμβαση διπλής φορολογίας μεταξύ Γερμανίας – Ιταλίας προέβλεπε την εξαίρεση των κερδών μόνιμης επιχειρηματικής εγκατάστασης στην Ιταλία από τη βάση επιβολής του γερμανικού φόρου εταιριών. Συνεπώς, καθώς, στην περίπτωση αυτή, η Γερμανία δεν ασκούσε φορολογική εξουσία επί των κερδών του Ιταλικού υποκαταστήματος, δεν ελάμβανε υπόψη τόσο τα κέρδη όσο και τις ζημίες αυτού. Επομένως, το ΔΕΕ νομολόγησε ότι η συναλλαγματική ζημία του ιταλικού υποκαταστήματος δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη ούτε από τις γερμανικές φορολογικές αρχές κατά τον προσδιορισμό της βάσης επιβολής του φόρου εταιριών στη Γερμανία, λόγω της ΣΑΔΦ, ούτε κατά τη φορολόγηση της μόνιμης επιχειρηματικής εγκατάστασής της στην Ιταλία, επειδή μία κύρια εγκατάσταση στην Ιταλία δεν θα έδινε ποτέ κεφάλαιο σε μία μόνιμη επιχειρηματική εγκατάσταση σε νόμισμα διαφορετικό από την Ιταλική λίρα¹⁰.

Από την άλλη, η σουηδική φορολογική νομοθεσία επέλεξε, κατά γενικό κανόνα, να μην ασκήσει τη φορολογική της αρμοδιότητα (“participation exception”) στα αποτελέσματα των κεφαλαιακών πράξεων επί «συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς».

4. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η σαφής απάντηση του ΔΕΕ φαίνεται να μην επιτρέπει, πλέον, την υποστήριξη της άποψης ότι συναλλαγματικές ζημίες προκύπτουσες από «συμμετοχή κατεχόμενη για επιχειρηματικούς σκοπούς» σε εταιρία εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να εκπέσουν του φόρου εισοδήματος της κύριας εγκατάστασης με βάση το ευρωπαϊκό δίκαιο. Κράτη μέλη, όπως η Ολλανδία, τροποποίησαν, μετά την έκδοση της απόφασης *Deutsche Shell*, το φορολογικό τους καθεστώς, έτσι ώστε να είναι δυνατή η έκπτωση των FOREX ζημιών, δεδομένης της απαλλαγής των ενδοομιλικών μερισμάτων από τον φόρο εισοδήματος νομικού προσώπου (“participation exception”). Πιο συγκεκριμένα, η Ολλανδία, πλέον, επιτρέπει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, την έκπτωση συναλλαγματικών ζημιών, αρκεί όμως και τα συναλλαγματικά κέρδη να φορολογούνται επίσης, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η φορολογική συνοχή, ασχέτως του γεγονότος ότι το παραπάνω νέο καθεστώς μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενέστερη φορολογική μεταχείριση, σε περίπτωση φορολογικών κερδών. Φαίνεται λοιπόν ότι η Ολλανδία, όπως και άλλα κράτη μέλη με παρόμοιο φορολογικό καθεστώς, δεν χρειάζεται πλέον να διατηρούν μία τέτοια ρύθμιση (τουλάχιστον ως προς τις συμμετοχές σε θυγατρικές εταιρίες), καθώς το ενωσιακό δίκαιο δεν παρέχει κανένα επιχείρημα και δικαίωμα περί υποστήριξης της άποψης για υποχρεωτική έκπτωση μίας συναλλαγματικής ζημίας.

► Προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Ευθύνη φορέα μηχανής αναζήτησης – Δικαίωμα στη λήθη

δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων αυτών – Οδηγία 95/46/EK – άρθρα 2, 4, 12 και 14 – καθ' ύλην και εδαφικό πεδίο εφαρμογής – μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο – επεξεργασία δεδομένων που περιλαμβάνονται σε ιστοτόπους – αναζήτηση, ευρετηρίαση και αποθήκευση των δεδομένων αυτών – ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης – εγκατάσταση επί του εδάφους κράτους μέλους – περιεχόμενο των υποχρεώσεων του εν λόγω φορέα εκμετάλλευσης και των δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρα 7 και 8

ΔΕΕ C-131/12, Google Spain και Google, 13.05.2014, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Β. Σκουρή, Εισηγητής: Μ. Ilesič, Γεν. Εισαγγελέας: Ν. Jääskinen, ECLI:EU:C:2014:317 – Προδικαστικό ερώτημα

9. Βλ. σκ. 32 της απόφασης.

10. Απόφαση *Deutsche Shell*, ό.π., σκ. 45.

Το ΔΕΕ διαπιστώνει καταρχάς ότι ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, καθόσον προβαίνει σε αυτοματοποιημένη, διαρκή και συστηματική αναζήτηση πληροφοριών δημοσιευμένων στο διαδίκτυο, «συλλέγει» τέτοια δεδομένα, κατά την έννοια της Οδηγίας. Επίσης, το ΔΕΕ εκτιμά ότι ο φορέας αυτός «ανακτά», «καταχωρίζει» και «οργανώνει» τα δεδομένα αυτά στο πλαίσιο των προγραμμάτων ευρετηρίασης που διαθέτει, στη συνέχεια τα «αποθηκεύει» στους εξυπηρετητές του και, ενδεχομένως, τα «ανακοινώνει» και τα «θέτει στη διάθεση» των χρηστών της μηχανής υπό μορφή καταλόγων αποτελεσμάτων αναζήτησης. Δεδομένου ότι η Οδηγία αναφέρεται ρητώς και ανεπιφύλακτα στις εν λόγω πράξεις, αυτές πρέπει να χαρακτηρισθούν ως «επεξεργασία», ανεξαρτήτως αν ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης προβαίνει στις ίδιες πράξεις και για πληροφορίες που δεν περιλαμβάνουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Το ΔΕΕ υπενθυμίζει, επίσης, ότι οι πράξεις στις οποίες αναφέρεται η Οδηγία πρέπει να χαρακτηρίζονται ως "επεξεργασία", ακόμη και όταν αφορούν αποκλειστικά πληροφορίες που έχουν δημοσιευτεί αυτοσυστασιαστικά στα μέσα ενημέρωσης. Αν, σε μια τέτοια περίπτωση, γινόταν δεκτή μια γενική παρέκκλιση από την εφαρμογή της Οδηγίας, η τελευταία θα έχανε σε μεγάλο βαθμό το νόημά της.

Επιπλέον, το ΔΕΕ κρίνει ότι ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης είναι ο «υπεύθυνος» της επεξεργασίας κατά την έννοια της Οδηγίας, δεδομένου ότι αυτός καθορίζει τους σκοπούς και τους τρόπους της επεξεργασίας. Το ΔΕΕ επισημαίνει συναφώς ότι, στο μέτρο κατά το οποίο η δραστηριότητα της μηχανής αναζήτησης συμπληρώνει τη δραστηριότητα των εκδοτών ιστοτόπων και ενδέχεται να θίγει σε μεγάλο βαθμό τα θεμελιώδη δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αυτής πρέπει να διασφαλίζει, στο πλαίσιο των ευθυνών, των ικανοτήτων και των δυνατοτήτων του, ότι η εν λόγω δραστηριότητα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της Οδηγίας. Μόνο κατά τον τρόπο αυτόν θα μπορούν οι εγγυήσεις που προβλέπει η Οδηγία να παράγουν πλήρως τα αποτελέσματά τους και θα μπορεί να υλοποιείται στην πράξη η αποτελεσματική και πλήρης προστασία των ενδιαφερομένων προσώπων (ιδίως, η προστασία της ιδιωτικής τους ζωής).

Όσον αφορά το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, το ΔΕΕ παρατηρεί ότι η Google Spain αποτελεί θυγατρική της Google Inc. επί του ισπανικού εδάφους και, ως εκ τούτου, «εγκατάσταση» κατά την έννοια της Οδηγίας. Το ΔΕΕ απορρίπτει το επιχείρημα ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από την Google Search δεν πραγματοποιείται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της εγκατάστασης αυτής στην Ισπανία. Το ΔΕΕ εκτιμά συναφώς ότι η επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων, εφόσον

πραγματοποιείται για τις ανάγκες υπηρεσίας μηχανής αναζήτησης την οποία εκμεταλλεύεται επιχείρηση που έχει μεν έδρα σε τρίτο κράτος, αλλά διαθέτει εγκατάσταση εντός ορισμένου κράτους μέλους, εκτελείται «στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων» της εν λόγω εγκατάστασης, κατά την έννοια της Οδηγίας, εφόσον η εγκατάσταση αυτή έχει ως σκοπό την προώθηση και πώληση, εντός του προαναφερθέντος κράτους μέλους, του διαφημιστικού χώρου που διατίθεται στο πλαίσιο της μηχανής αναζήτησης και που αποσκοπεί στην οικονομική εκμετάλλευση της υπηρεσίας που παρέχεται με τη μηχανή αυτή.

Στη συνέχεια, όσον αφορά την έκταση της ευθύνης του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι αυτός έχει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, την υποχρέωση να απαλείφει από τον κατάλογο αποτελεσμάτων, ο οποίος εμφανίζεται κατόπιν αναζήτησης που έχει διενεργηθεί με βάση το ονοματεπώνυμο ενός προσώπου, συνδέσμους προς δημοσιευμένες από τρίτους ιστοσελίδες που περιέχουν πληροφορίες σχετικές με το πρόσωπο αυτό. Το ΔΕΕ διευκρινίζει ότι η υποχρέωση αυτή ισχύει και στην περίπτωση κατά την οποία το ονοματεπώνυμο αυτό ή οι πληροφορίες αυτές δεν έχουν διαγραφεί, προηγουμένως η ταυτοχρόνως, από τις ως άνω ιστοσελίδες, ακόμη και όταν αυτή καθεαυτή η δημοσίευση των επίμαχων πληροφοριών στις εν λόγω ιστοσελίδες είναι νόμιμη.

Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ υπογραμμίζει ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην οποία προβαίνει ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης παρέχει σε κάθε χρήστη του διαδικτύου, ο οποίος πραγματοποιεί αναζήτηση με βάση το ονοματεπώνυμο φυσικού προσώπου, τη δυνατότητα να αποκτά, μέσω του καταλόγου αποτελεσμάτων, μια συστηματική επισκόπηση των διαθέσιμων στο διαδίκτυο πληροφοριών σχετικά με το εν λόγω πρόσωπο. Επίσης, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι οι πληροφορίες αυτές αφορούν δυνητικά διάφορες πτυχές της ιδιωτικής ζωής και ότι, χωρίς τη μηχανή αναζήτησης, θα ήταν αδύνατον ή εξαιρετικά δυσχερές να διασταυρωθούν. Κατά τον τρόπο αυτόν, οι χρήστες του διαδικτύου έχουν τη δυνατότητα να σχηματίζουν ένα σχετικά λεπτομερές προφίλ των προσώπων για τα οποία έχουν πραγματοποιήσει αναζήτηση. Εξάλλου, οι συνέπειες από την επέμβαση στα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων διογκώνονται λόγω του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζουν το διαδίκτυο και οι μηχανές αναζήτησης στη σύγχρονη κοινωνία, δεδομένου ότι οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στους καταλόγους αποτελεσμάτων μπορούν να είναι προσβάσιμες ανά πάσα στιγμή και από οποιοδήποτε σημείο. Κατά το Δικαστήριο, η επέμβαση αυτή, λόγω της ενδεχόμενης σοβαρότητάς της, δεν μπορεί να δικαιολογείται μόνο με βάση το οικονομικό συμφέρον που έχει ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης στην επεξεργασία των προαναφερθέντων δεδομένων.

Εντούτοις, στον βαθμό που η απάλειψη συνδέσμων από τον κατάλογο αποτελεσμάτων θα μπορούσε, αναλόγως της πληροφορίας για την οποία πρόκειται, να έχει αντίκτυπο στο έννομο συμφέρον των δυνητικά ενδιαφερόμενων χρηστών του διαδικτύου για πρόσβαση στην πληροφορία αυτή, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι πρέπει να αναζητείται η δίκαιη εξισορρόπηση, ιδίως, μεταξύ του συμφέροντος αυτού και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων, ιδίως του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Το ΔΕΕ επισημαίνει συναφώς ότι, μολονότι, ασφαλώς, τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων υπερέρχονται, κατά κανόνα, του προαναφερθέντος συμφέροντος των χρηστών του διαδικτύου, εντούτοις η εξισορρόπηση αυτή μπορεί, σε ειδικές περιπτώσεις, να εξαρτάται από τη φύση της επίμαχης πληροφορίας και από τον ευαίσθητο χαρακτήρα της για την ιδιωτική ζωή του υποκειμένου των δεδομένων, καθώς και από το συμφέρον του κοινού να αποκτήσει πρόσβαση στην πληροφορία αυτή, συμφέρον το οποίο μπορεί να διαφοροποιείται αναλόγως, μεταξύ άλλων, του ρόλου που διαδραματίζει το εν λόγω υποκείμενο στον δημόσιο βίο.

Τέλος, ερωτηθέν σχετικά με το αν η Οδηγία παρέχει στο υποκείμενο των δεδομένων τη δυνατότητα να ζητήσει να απαλειφθούν από τον κατάλογο αποτελεσμάτων οι σύνδεσμοι προς ιστοσελίδες, διότι επιθυμεί να «λησμονηθούν», μετά την παρέλευση ορισμένου χρόνου, οι σχετικές με το πρόσωπό του πληροφορίες που περιέχονται εκεί, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι, εφόσον κατόπιν αίτησης του υποκειμένου των δεδομένων διαπιστωθεί πως η εμφάνιση των συνδέσμων αυτών στον κατάλογο αποτελεσμάτων είναι, επί του παρόντος, ασύμβατη με την Οδηγία, οι πληροφορίες και οι σύνδεσμοι που περιλαμβάνονται στον κατάλογο αυτόν πρέπει να διαγραφούν. Το ΔΕΕ παρατηρεί συναφώς ότι ακόμη και η αρχικά νόμιμη επεξεργασία μη ανακριβών δεδομένων μπορεί, με την πάροδο του χρόνου, να καταστεί αντίθετη με την Οδηγία αυτή, όταν, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη περίπτωση, τα δεδομένα αυτά είναι ακατάλληλα, δεν είναι ή έχουν πάψει να είναι συναφή με το οικείο ζήτημα ή είναι υπερβολικά σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους υπέστησαν επεξεργασία ή σε σχέση με τον χρόνο που έχει παρέλθει. Το ΔΕΕ προσθέτει ότι, στο πλαίσιο της εκτίμησης αίτησης που έχει υποβάλει το υποκείμενο των δεδομένων κατά της επεξεργασίας στην οποία έχει προβεί ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης, πρέπει μεταξύ άλλων να εξετάζεται αν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δικαίωμα να πάψει η σχετική με το πρόσωπό του πληροφορία να συνδέεται, επί του παρόντος, με το ονοματεπώνυμό του μέσω του καταλόγου αποτελεσμάτων ο οποίος προκύπτει κατόπιν αναζήτησης που έχει διενεργηθεί με βάση το ονοματεπώνυμο αυτό. Εφόσον συμβαίνει κάτι τέτοιο, οι σύνδεσμοι προς τις ιστοσελίδες

που περιέχουν τις πληροφορίες αυτές πρέπει να απαλείφονται από τον κατάλογο αποτελεσμάτων, εκτός αν υπάρχουν ειδικοί λόγοι, όπως ο ρόλος που διαδραματίζει το υποκείμενο των δεδομένων στον δημόσιο βίο, που να δικαιολογούν υπέρτερο συμφέρον του κοινού για πρόσβαση, στο πλαίσιο αντίστοιχης αναζήτησης, στις επίμαχες πληροφορίες.

Το ΔΕΕ διευκρινίζει ότι το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να απευθύνει σχετικές αιτήσεις στον φορέα εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης ο οποίος οφείλει να εξετάζει δεόντως τη βασιμότητά τους. Όταν ο υπεύθυνος της επεξεργασίας δεν ανταποκρίνεται στις αιτήσεις αυτές, το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να αποταθεί στην αρχή ελέγχου ή στις δικαστικές αρχές, προκειμένου αυτές να προβούν στους απαραίτητους ελέγχους και να επιβάλουν στον υπεύθυνο τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων.

Παρατηρήσεις

Κώστας Πλώποτας*

1. Το νομικό πλαίσιο

Η υπόθεση αφορά την Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995 L 281/31) – (εφεξής «Οδηγία»). Με την Οδηγία επιδιώκεται η προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων (ιδίως, του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή) κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η εξάλειψη των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορούσε την ερμηνεία των άρθρων 2, στοιχεία β' και δ', 4 παρ. 1, στοιχεία α' και γ', 12, στοιχείο β', και 14, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της Οδηγίας 95/46/ΕΚ καθώς και του άρθρου 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Η Οδηγία 95/46 έχει μεταφερθεί στο ισπανικό δίκαιο με τον οργανικό νόμο 15/1999, της 13ης Δεκεμβρίου 1999, για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Η Οδηγία ψηφίστηκε, βεβαίως, σε μια εποχή όπου το Ίντερνετ βρισκόταν σε βρεφικό στάδιο, το Google δεν υπήρχε¹ ακόμη, και ο νομικός κόσμος ενδιαφερόταν

* LLM, QUB (advanced information technology and Law). Προϊστάμενος Τμήματος, πρώην Εισηγητής στο γραφείο του Προέδρου Β. Σκουρή, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. HOUSE OF LORDS, European Union Committee, 2nd Report of

περισσότερο για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας των βάσεων δεδομένων παρά για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Την περίοδο εκείνη, η τάση ανάπτυξης των πληροφορικών εφαρμογών εκφράζονταν από τη φιλόδοξη ορολογία των «λεωφόρων των πληροφοριών» – όρος που έχει σήμερα εξαλειφθεί στην πράξη μέσα από την εκκλαϊκευση του διαδικτύου.

Δεν παύει να ισχύει, βεβαίως, η διαπίστωση ότι, αν παλαιότερα εθεωρείτο επιτυχής η νομική εκείνη διάταξη που άντεχε στον χρόνο και είχε δώσει τη δυνατότητα να ερμηνεύεται παρακολουθώντας τις κοινωνικοτεχνικές εξελίξεις, σήμερα το μοντέλο επιτυχημένης νομοθεσίας τείνει να αναφέρεται στο πλαίσιο εκείνο το οποίο εξασφαλίζει τη συνεχή προσαρμογή στην τεχνολογική εξέλιξη. Με βάση το κριτήριο αυτό, το νομικό πλαίσιο της προστασίας προσωπικών δεδομένων στο δευτερογενές επίπεδο της ΕΕ δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη προσαρμοστικότητα, καθώς απεδείχθη ξεπερασμένο και δυσπροσάρμοστο. Δεν έπαψε, βεβαίως, ο νομοθετικός μηχανισμός της ΕΕ να επιχειρεί σταδιακά τον εκσυγχρονισμό της σχετικής προστασίας με εξειδικευμένη ψήφιση νομοθετημάτων², όπως του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 45/2001 σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ και των Οδηγιών για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες και τη διατήρηση των δεδομένων. Παρόλες τις προσπάθειες, η γήρανση του όλου πλαισίου οδήγησε στις προπαρασκευαστικές εργασίες για τη θέσπιση ενός νέου Κανονισμού ο οποίος φιλοδοξούσε να αποτελέσει ένα ενιαίο και υποχρεωτικό πλαίσιο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, χωρίς εντούτοις να έχει επιτευχθεί η θέση σε εφαρμογή του πριν την έκδοση της απόφασης.

De lege ferenda³, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε, τον Ιανουάριο του 2012, την άρδην μεταρρύθμιση των κανόνων προστασίας δεδομένων της ΕΕ μέσω ενός σχήματος που αποτελείται από ένα σχέδιο Κανονισμού που ορίζει ένα γενικό πλαίσιο της ΕΕ για την προστασία των δεδομένων και από ένα σχέδιο Οδηγίας σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για τους σκοπούς της δίωξης ποινικών αδικημάτων και των σχετικών δικαστικών δραστηριοτήτων. Οι προτάσεις συζητούνται επί του παρόντος από τους δύο συν-νομοθέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ. Στις 12 Μαρτίου 2014, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε σε Ολομέλεια την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση της προστα-

σίας δεδομένων (με συντριπτική πλειοψηφία για τον Κανονισμό και σχετικά άνετη πλειοψηφία για την Οδηγία), εντούτοις η ψήφιση του Κανονισμού καθυστερεί στο επίπεδο του Συμβουλίου⁴.

Μεταξύ των προαναγγελθέντων νεωτερισμών υπήρχε και το «δικαίωμα στη λήθη», σύμφωνα με το προτεινόμενο άρθρο 17 του σχεδίου Κανονισμού. Η νέα προσέγγιση επικεντρώνει σε ένα πλαίσιο συμμόρφωσης των επιχειρήσεων, το οποίο αντικαθιστά το σημερινό δηλωτικό σύστημα γνωστοποιήσεων προς τις εθνικές αρχές. Παράλληλα, οι απαιτήσεις προσαρμόζονται αναλογικά με τον τύπο δραστηριότητας των επιχειρήσεων, με αυστηρότερους όρους απέναντι στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη συλλογή δεδομένων σε σχέση με εκείνες που περιστασιακά καταγράφουν στοιχεία των πελατών τους κατ' επιταγή διοικητικών υποχρεώσεων, π.χ. για φορολογικούς λόγους.

Ο Κανονισμός για την προστασία των δεδομένων θα καθιερώσει ένα ενιαίο, πανευρωπαϊκό πλαίσιο για την προστασία των δεδομένων, αντικαθιστώντας το σημερινό ασύνδετο και αποσπασματικό σχήμα. Το ρυθμιστικό πλαίσιο απλοποιεί τις απαιτήσεις έναντι των επιχειρήσεων, καθώς θα έχουν την υποχρέωση να απευθύνονται σε μία μόνον εποπτική αρχή αντί των 28 σημερινών. Αντίστροφα, την ίδια στιγμή, οι ιδιώτες θα απολαύουν αποτελεσματικότερης προστασίας μέσω της αρμοδιότητας των τοπικών εποπτικών αρχών και δικαστηρίων επί υποθέσεων προστασίας δεδομένων και όχι των αρχών της έδρας της εταιρείας συλλογής των δεδομένων.

Σημειώνεται προκαταβολικά ότι η έκδοση της απόφασης επιτάχυνε προφανώς τις αντιδράσεις του ευρωπαϊκού νομοθέτη. Η σπουδή αυτή εκφράστηκε καταρχήν από τις τοποθετήσεις της ομάδας εργασίας του άρθρου 29, η οποία, σε συνέχεια της απόφασης, δημοσίευσε κατευθυντήριες γραμμές⁵. Λίγο μετά την έκδοση της απόφασης, η ιταλική προεδρία του Συμβουλίου συνέταξε σχετικό σημείωμα οριοθετώντας τις αλλαγές που διαπιστώθηκαν ως αναγκαίες, προκειμένου να συμμορφωθεί το σχέδιο Κανονισμού στις διατυπώσεις της απόφασης. Στη συνέχεια, δεδομένης της ασυμφωνίας για την οριστικοποίηση του σχεδίου Κανονισμού, τα Κράτη Μέλη ενέκριναν στο επίπεδο του Συμβουλίου, στις 15 Ιουνίου 2015, την εντολή διαπραγμάτευσης σε τριμελή σύνθεση μεταξύ του Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, διαπραγμάτευση η οποία άρχισε στις 24 Ιουνίου στο πλαίσιο που είναι γνωστό ως άτυπος «τριμερής διάλογος»⁶. Η

Session 2014 – 15, EU Data Protection law: a 'right to be forgotten'? The Stationery Office Limited, London, 30 July 2014. (<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/lducom/40/40.pdf>).

2. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/law/index_en.htm.

3. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/reform/index_en.htm.

4. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9565-2015-INIT/el/pd>.

5. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf.

6. Για τη χρονοσειρά της Διαδικασίας 2012/0011/COD, βλ. <http://eur-lex.europa.eu/procedure/EL/201286?> – βλ., επίσης, για μια

Λουξεμβουργιανή προεδρία του Συμβουλίου ευελπιστεί να ολοκληρώσει εντός του 2015 τη σχετική διαδικασία, ούτως ώστε να καταστεί δυνατή η τυπική έκδοση και των δύο πράξεων στις αρχές του 2016, ακολουθούμενη από μεταβατική περίοδο δύο ετών⁷. Επιπλέον, ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων, αρχή η οποία δεν συμμετέχει θεσμικά στον τριμερή διάλογο, εξέδωσε συστάσεις σχετικά με τις επιλογές της ΕΕ για τη μεταρρύθμιση της προστασίας δεδομένων⁸.

Επίσης, όσον αφορά το υπό εξέταση σχέδιο Οδηγίας, θα ισχύουν οι γενικές αρχές της προστασίας των δεδομένων και οι κανόνες για τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές σε ποινικές υποθέσεις. Παράλληλα, επισημοποιείται η αρμοδιότητα του ΔΕΕ στον τομέα. Στις 9 Οκτωβρίου 2015, η Λουξεμβουργιανή προεδρία του Συμβουλίου, υιοθέτησε την πρόταση διαπραγμάτευσης σχετικά με την Οδηγία⁹.

II. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης

Το 2010, ο M. Costeja González, κάτοικος και πολίτης Ισπανίας, υπέβαλε στην Agencia Española de Protección de Datos (ισπανική αρχή προστασίας δεδομένων, εφεξής «AEPD») καταγγελία κατά της La Vanguardia Ediciones SL (εταιρίας που εκδίδει καθημερινή εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας στην Ισπανία, ιδίως στην περιφέρεια της Καταλονίας) καθώς και κατά της Google Spain και της Google Inc.

Ο González υποστήριξε ότι κάθε έρευνα με βάση το ονοματεπώνυμό του μέσω της μηχανής αναζήτησης της Google (Google Search) εμφάνιζε συνδέσμους προς δύο σελίδες της εφημερίδας La Vanguardia δημοσιευμένες τον Ιανουάριο και τον Μάρτιο του 1998. Στις σελίδες αυτές περιλαμβάνονταν ανακοίνωση για πλειστηριασμούς ακινήτων κατόπιν κατάσχεσης που είχε επιβληθεί στον González λόγω κοινωνικοασφαλιστικών οφειλών, διαδικασία η οποία είχε ολοκληρωθεί και διευθετηθεί από μακρού και της οποίας οποιαδήποτε μνεία ήταν πλέον άνευ ουσίας.

Ο González ζήτησε, ενόψει της προστασίας των προσωπικών δεδομένων του, να υποχρεωθεί, αφενός, η La Vanguardia να αποσύρει ή να τροποποιήσει τις επίμαχες σελίδες ή να χρησιμοποιήσει ορισμένα εργαλεία που προσφέρουν οι μηχανές αναζήτησης, προκειμένου να

μην είναι αναδιφήσιμες οι σελίδες αυτές για της μηχανές αναζήτησης, και, αφετέρου, να υποχρεωθεί η Google Spain ή η Google Inc. να διαγράψει ή να αποκρύψει τα προσωπικά δεδομένα του, ώστε να μην εμφανίζονται πλέον κατά την αναζήτηση. Η ισπανική αρχή προστασίας δεδομένων (AEPD) απέρριψε το αίτημά του όσον αφορά τη La Vanguardia, αλλά ζήτησε από τη Google Spain και τη Google να λάβουν τα αναγκαία μέτρα, για να μην εμφανίζονται πλέον τα επίμαχα δεδομένα. Η Google Spain και η Google Inc. προσέβαλαν την απόφαση της AEPD ενώπιον του Audiencia Nacional (ανώτερο ισπανικό δικαστήριο), ζητώντας την ακύρωσή της. Στο πλαίσιο αυτό, το εν λόγω ισπανικό δικαστήριο επέβαλε σειρά προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ.

Με τη διάταξη προδικαστικής παραπομπής το αιτηθέν δικαστήριο επισήμανε ότι το ζήτημα που ήγειρε η εν λόγω διαφορά ήταν το ποιες είναι οι υποχρεώσεις των φορέων εκμετάλλευσης μηχανών αναζήτησης σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προσώπων τα οποία δεν επιθυμούν τον γεωγραφικό εντοπισμό, την ευρετηρίαση και την επ' αόριστο διάθεση στους χρήστες του διαδικτύου ορισμένων πληροφοριών που έχουν δημοσιευθεί σε ιστοτόπους τρίτων και περιλαμβάνουν τα προσωπικά δεδομένα τους, βάσει των οποίων καθίσταται δυνατός ο συσχετισμός των εν λόγω πληροφοριών με τα πρόσωπα αυτά. Η απάντηση στο ζήτημα αυτό, όπως εύστοχα προσδιόρισε το πλαίσιο το αιτηθέν δικαστήριο, ευρίσκεται σε εξάρτηση με τον τρόπο κατά τον οποίο πρέπει να ερμηνεύεται η Οδηγία 95/46 στο πλαίσιο των τεχνολογιών που έχουν εμφανιστεί μετά την έκδοσή της.

Τα ερωτήματα, τα οποία υπέβαλε το ισπανικό δικαστήριο, αφορούν τρία κεντρικά ζητήματα (βλ. λεπτομερώς τα προδικαστικά ερωτήματα στην παρ. 20 της απόφασης):

1. την εδαφική εφαρμογή της Οδηγίας όσον αφορά την έννοια της «εγκατάστασης» με τα ειδικότερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται στην υπό κρίση υπόθεση, τα οποία οριοθετούν την προώθηση και πώληση του διαφημιστικού χώρου της μηχανής αναζήτησης, την εν γένει δραστηριότητα, την ευθύνη επεξεργασίας συστημάτων αρχείων με δεδομένα των πελατών, την ευρετηρίαση δεδομένων και τη χρήση ονόματος τομέα σε συνάρτηση με συγκεκριμένο κράτος,

2. τον χαρακτηρισμό της «προσφυγής σε μέσα» για τον σύνδεσμο της δραστηριότητας της εταιρείας με συγκεκριμένη χώρα και, κυρίως, την επίδραση του άρθρου 8 του Χάρτη για την επιλογή συνδέσμου, με στόχο την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και τον χαρακτηρισμό των μηχανών αναζήτησης ως φορέων παροχής περιεχομένων σε σχέση με την Οδηγία, προκειμένου για τον προσδιορισμό του «υπευθύνου της επεξεργασίας», τη δυνατότητα των εθνικών αρχών προστασίας να

εξαντλητική παράθεση των θεσμικών τοποθετήσεων κατά τη διαδικασία: <https://www.delegedata.de/european-data-protection-reform-resource-database/>.

7. <http://www.eu2015lu.eu/fr/actualites/communiqués/2015/10/06-cjue-schrems/index.html>.

8. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XX0912\(01\)&qid=1448709039232&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XX0912(01)&qid=1448709039232&from=EN).

9. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12555-2015-INIT/el/pdf>.

ζητήσουν αυτόνομα τη διαγραφή των στοιχείων από τα ευρετήρια των μηχανών αναζήτησης, ειδικά όταν τα τελευταία έχουν δημοσιευθεί νόμιμα από τρίτους, ενώ διατηρούνται στην ιστοσελίδα στην οποία αρχικώς αναρτήθηκαν,

3. σε σχέση με το περιεχόμενο του δικαιώματος διαγραφής και/ή αντίταξης και το δικαίωμα στη λήθη, κατά πόσον η Οδηγία μπορεί να ερμηνευθεί ότι το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να απευθυνθεί στις μηχανές αναζήτησης, προκειμένου να παρεμποδίσει την ευρετηρίαση των πληροφοριών που το αφορούν.

III. Η κρίση του ΔΕΕ και η αναγνώριση του δικαιώματος στη λήθη

Στον χώρο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, η θεωρία έχει εξελίξει τις αρχές προστασίας προς την κατεύθυνση μιας νέας προωθημένης εγγύησης η οποία θα επιτρέπει στον ενδιαφερόμενο να αποσύρει από το δίκτυο δεδομένα που τον αφορούν. Η αβελτηρία του Ευρωπαϊκού νομοθέτη να προβλέψει κεντρικά την εγγύηση αυτήν, ιδίως όπως εκφράζεται από την απροθυμία των κρατών μελών να ψηφίσουν τον υπό εξέταση Κανονισμό, καταλήγει σήμερα σε μια αποσπασματική και διαφορική κάλυψη της διάστασης αυτής του δικαιώματος προστασίας. Η διατύπωση, βεβαίως, του «δικαιώματος στη λήθη» είναι σχετικά πρόσφατη και συγκεκριμενοποιήθηκε κυρίως με την ευκαιρία της νομοθετικής πρότασης του 2012 για την αντικατάσταση της Οδηγίας από έναν Κανονισμό. Έτσι, ενώ συχνά αναφέρεται ότι η Βελγική νομοθεσία είχε ήδη από το 1998 προβλέψει αντίστοιχο δικαίωμα, αξίζει να εντοπισθεί ότι το άρθρο 12 του σχετικού νόμου δεν αναφέρεται ρητά στο δικαίωμα στη λήθη και μπορεί να συναχθεί απλώς από τη γενικότερη διατύπωση, αλλά και να τονισθεί ότι ως εκ της χρονολογίας υιοθέτησης θα ήταν αδύνατον να είχε ο νομοθέτης διαβλέψει την έκταση που το δικαίωμα θα είχε αποκτήσει εντωμεταξύ. Η αλήθεια, βεβαίως, είναι ότι, ακόμη και στην προωθημένη μορφή του την οποία θεωρούμε ότι φιλοδοξεί να εγκαταστήσει το σχέδιο Κανονισμού, το δικαίωμα του άρθρου 17 ασκείται αποσπασματικά και κατά περίπτωση – σημειωτέον, μάλιστα, ότι κατά την πρώτη ανάγνωση ενώπιον του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εγκαταλείφθηκε η τιτλοφόρηση του άρθρου ως «δικαίωμα στη λήθη»¹⁰.

Το «δικαίωμα στη λήθη» μέσα από αυτή την οπτική είναι κάτι που δεν έχει γενική εφαρμογή. Δεν δίνει π.χ. το δικαίωμα στον ενδιαφερόμενο να αναφερθεί σε κάποια κεντρική αρχή η οποία, στη συνέχεια, θα αναλάβει την εξάλειψη όλων των αναφορών οι οποίες αφορούν το συγκεκριμένο άτομο, σε όλες τις μηχανές αναζήτησης οι οποίες

υπεισέρχονται στην αρμοδιότητα της αρχής. Μια τέτοια ερμηνεία θα ανέθετε, σημειωτέον, ένα τιτάνιο έργο σε μια τέτοια αρχή. Θα έπρεπε η τελευταία να εντοπίσει με δική της ευθύνη και χωρίς εγγύηση εξαντλητικότητας το σύνολο των αναφορών στο άτομο, να διαπραγματευθεί την εξάλειψή τους, αλλά και την εγκατάσταση ενός μηχανισμού ο οποίος όχι μόνο θα εξασφάλιζε την αποφυγή κάθε μελλοντικής αναφοράς στις υπάρχουσες μηχανές αναζήτησης, αλλά επιπλέον την εγγύηση απαλοιφής των δεδομένων και για τις μελλοντικά ιδρούμενες μηχανές αναζήτησης. Μια τέτοια απόπειρα όχι μόνο θα ξεπερνούσε κάθε πιθανότητα χρηματοδότησης, αλλά θα ήταν καταδικασμένη στο βραχυκύκλωμα της δραστηριότητάς της μετά από μερικές δεκάδες αντίστοιχων αιτημάτων. Είναι, έτσι, τελείως ουτοπικό να διεκδικήσει κανείς, στο παρόν στάδιο τεχνολογικής ανάπτυξης αλλά και νομικής πλαισίωσης, τη δυνατότητα «ψηφιακού αναχωρητισμού» ή «ψηφιακού θανάτου».

Η απόφαση στην υπόθεση Google αποτελεί, εντούτοις, μια από τις σημαντικότερες αποφάσεις στην ιστορία του ΔΕΕ, γεγονός που αποδεικνύεται, άλλωστε, από τον εκτεταμένο σχολιασμό της¹¹, καθώς αναγνώρισε το δικαίωμα στη λήθη¹². Δεν είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι το ΔΕΕ εμπιστεύθηκε τον χειρισμό της υπόθεσης στο τμήμα μείζονος σύνθεσης, έστω αν και κατά τη διαδικασία υπέβαλαν παρατηρήσεις περιορισμένος αριθμός κυβερνήσεων (Ισπανική, Ελληνική, Ιταλική, Αυστριακή, και Πολωνική).

Το ΔΕΕ αποφάνθηκε συνοπτικά ότι, υπό το φώς της Οδηγίας, η δραστηριότητα μηχανής αναζήτησης πρέπει να χαρακτηρίζεται ως επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όταν οι εν λόγω πληροφορίες περιλαμβάνουν δεδομένα αυτής της φύσης, ανεξαρτήτως του ότι τα τελευταία είναι ήδη δημοσιευμένα αυτούσια στο δίκτυο από μέσα ενημέρωσης. Το ΔΕΕ υιοθέτησε, βεβαίως, μια πραγματιστική προσέγγιση, διαχωρίζοντας τις ευθύνες του εκδότη εντύπων που δημοσιεύει ειδήσεις από την αναδίφηση και προβολή της πληροφορίας μέσα από τους αλγορίθμους των μηχανών αναζήτησης. Στη σκέψη 88 της απόφασης, το ΔΕΕ προσδιορίζει το πλαίσιο και τις

10. Βλ. τροπολογία 112 επί του άρθρου 17 του σχεδίου Κανονισμού, Outcome of the European Parliament's first reading (Strasbourg, 10 to 13 March 2014) <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%207427%202014%20REV%201>.

11. Σχολιασμός των δικαστικών αποφάσεων του ΔΕΕ, 27.10.2015, σ. 1314, σε http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2009-05/notes_05.pdf. Βλέπε για τη βιβλιογραφία και [http://curia.europa.eu/juris/fiche.jsf?id=C%3B131%3B12%3BRP%3B1%3BP%3B1%3BC2012%2F0131%2FJ&pro=&lgrc=el&nat=or&oqp=&dates=&lg=&language=el&jur=C%2CT%2CF&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&num=c-131%252F12&td=%3BALL&pcs=Oor&avg=&mat=or&jge=&for=&cid=1189314#](http://curia.europa.eu/juris/fiche.jsf?id=C%3B131%3B12%3BRP%3B1%3BP%3B1%3BC2012%2F0131%2FJ&pro=&lgrc=el&nat=or&oqp=&dates=&lg=&language=el&jur=C%2CT%2CF&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&num=c-131%252F12&td=%3BALL&pcs=Oor&avg=&mat=or&jge=&for=&cid=1189314#).

12. Ι. ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ, Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Google Spain (C-131/12): Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι μηχανές αναζήτησης στο Διαδίκτυο, Pro Justitia, Τόμος 1, 2015.

προϋποθέσεις αναγνώρισης και άσκησης του δικαιώματος, θεωρώντας ότι «... τα άρθρα 12, στοιχείο β', και 14, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46 έχουν την έννοια ότι, προκειμένου να προστατεύονται τα δικαιώματα που προβλέπουν οι διατάξεις αυτές και εφόσον πληρούνται πράγματι οι οριζόμενες από αυτές προϋποθέσεις, ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης υποχρεούται να απαλείφει από τον κατάλογο αποτελεσμάτων, ο οποίος εμφανίζεται κατόπιν αναζήτησης που έχει διενεργηθεί με βάση το ονοματεπώνυμο ενός προσώπου, συνδέσμους προς δημοσιευμένες από τρίτους ιστοσελίδες που περιέχουν πληροφορίες σχετικές με το πρόσωπο αυτό, και στην περίπτωση κατά την οποία το ονοματεπώνυμο αυτό ή οι πληροφορίες αυτές δεν έχουν διαγραφεί προηγουμένως ή ταυτοχρόνως από τις ως άνω ιστοσελίδες, η υποχρέωση δε αυτή ισχύει, ακόμη και όταν αυτή καθαυτή η δημοσίευση των επίμαχων πληροφοριών στις εν λόγω ιστοσελίδες είναι νόμιμη».

Μάλιστα, το ΔΕΕ αναφέρεται¹³ στην τεχνική αποφυγής της αναδίφησης της δημοσιευόμενης πληροφορίας, χρησιμοποιώντας, πρωτόκολλα αποκλεισμού, όπως το «robot.txt» ή κωδικούς τύπου «noindex» ή «noarchive», θεωρώντας εντούτοις ότι η παράλειψη θέσης σε εφαρμογή τέτοιων μηχανισμών δεν απαλλάσσει τον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης από την ευθύνη του για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τα οποία καταχώρησε, διότι οι σκοποί και ο τρόπος της επεξεργασίας αυτής καθορίζονται από τον τελευταίο, ακόμη και αν η τεχνική αυτή ερμηνευθεί ως από κοινού προσδιορισμός του τρόπου της ως άνω επεξεργασίας, δεδομένου ότι το άρθρο 2, στοιχείο δ', της Οδηγίας 95/46 ορίζει ρητώς ότι ο υπεύθυνος μπορεί να καθορίζει τον τρόπο επεξεργασίας «μόνος ή από κοινού με άλλους».

Όταν, στη συνέχεια, προβαίνει στην ανάλυση και εξέταση της δραστηριότητας των φορέων μηχανών αναζήτησης και τη διαφοροποίησή τους απέναντι στους παραγωγούς πρωτογενούς πληροφορίας, το ΔΕΕ δίνει έμφαση στον ρόλο των μηχανών αναζήτησης για τη διάχυση της πληροφορίας αλλά και την ισχύ που η δραστηριότητα αυτή επέχει, όπως και τις σοβαρές συνέπειες για τη συστηματική παρακολούθηση ενός ιδιώτη και τον εξ αυτού κίνδυνο για την ιδιωτική ζωή και τα προσωπικά δεδομένα¹⁴.

Το ΔΕΕ κατέφυγε, εξάλλου, στο άρθρο 4 παρ. 1, στοιχείο α', της Οδηγίας, ώστε να χαρακτηρίσει αδιάσπαστες, παρότι διακριτές, τις δραστηριότητες υποκαταστήματος ή θυγατρικής εγκατάστασης που έχει ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης για τον εντοπισμό της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η προσέγγιση αυτή του ΔΕΕ «αποϋλοποιεί», καθιστά αδιάφορη τη φυσική εγκατάσταση αποθήκευσης των

δεδομένων. Η λογική αυτή είναι απόλυτα φυσική στη σημερινή διάσταση παγκοσμιοποιημένης χρήσης της πληροφορίας, καθώς οι χρήστες δεν είναι υποχρεωμένοι να προσδιορίσουν χωρικά την έρευνά τους – όπως π.χ. για τις τηλεφωνικές κλήσεις που απαιτούν την πρόταξη του κωδικού της χώρας του συνομιλητή τους. Αποκτά, επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία, διότι είναι αδύνατο για κάποιον ενδιαφερόμενο στην προστασία των προσωπικών του δεδομένων να εντοπίσει – για τον προσδιορισμό αρμοδιότητας των δικαστηρίων – το γεωγραφικό σημείο όπου τα δεδομένα του φυλάσσονται, ιδίως στην περίπτωση της Google η οποία αποκρύπτει επιμελώς ακόμη και την τοποθεσία όπου βρίσκονται οι υπολογιστές φυσικής αποθήκευσης των δεδομένων της. Βρίσκεται, επομένως, ο ευρωπαίος πολίτης σε θέση να εγείρει ζητήματα ενώπιον των δικαστηρίων στα οποία έχει πρόσβαση – το σχέδιο Κανονισμού, άλλωστε, φιλοδοξεί να εξασφαλίσει αυτή τη δυνατότητα, δημιουργώντας σαφείς συνδέσμους δωσικίας.

Παρά το επιχείρημα της προσφεύγουσα ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί υπεύθυνος επεξεργασίας, από τη στιγμή που δεν έχει τον έλεγχο των στοιχείων που αναδιφά (σκ. 41), το ΔΕΕ εκτίμησε ότι οι διατάξεις της Οδηγίας έχουν την έννοια ότι, αφενός, η δραστηριότητα μηχανής αναζήτησης πρέπει να χαρακτηρίζεται ως «επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο β', όταν οι εν λόγω πληροφορίες περιλαμβάνουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και, αφετέρου, ότι ο φορέας εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης πρέπει να θεωρείται ως «υπεύθυνος» της εν λόγω επεξεργασίας κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ'.

Εξάλλου, ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, δεδομένου ότι στο πλαίσιο αυτό είναι ενδεχόμενο να θίγονται θεμελιώδη δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, πρέπει να διασφαλίζει ότι η δραστηριότητα της μηχανής αναζήτησης ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της Οδηγίας και να εξασφαλίζει αποτελεσματική και πλήρη προστασία, ιδίως, του δικαιώματός στην προστασία της ιδιωτικότητας της ζωής. Η προσέγγιση αυτή ακολουθεί προηγούμενη νομολογία, ειδικότερα τις σκέψεις στην υπόθεση *Lindqvist*¹⁵ ότι η δημοσίευση προσωπικών δεδομένων σε μια ιστοσελίδα θα πρέπει να θεωρηθεί ως επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και το συμπέρασμα ότι «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που περιέχουν μόνον πληροφορίες οι οποίες έχουν ήδη δημοσιευθεί αυτούσιες στα μέσα μαζικής ενημερώσεως, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας», όπως αναπτύχθηκε στην υπόθεση *Satakunnan*¹⁶.

13. Σκ. 39 και 40 της απόφασης.

14. Σκ. 36 και επ.

15. ΔΕΚ C-101/01, *Lindqvist*, 06.11.2003, ECLI:EU:C:2003:596, σκ. 25.

16. ΔΕΚ C-73/07, *Satakunnan Markkinapörssi et Satamedia*, 16.12.2008,

Η απάντηση του ΔΕΕ δεν προέκυψε, επομένως, ex nihilo αντιθέτως, το Δικαστήριο, επωφελούμενο από το ειδικό ερώτημα, αν θα πρέπει η Οδηγία να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του άρθρου 8 του Χάρτη, άντλησε τη νομιμοποίηση του δικαιώματος στη λήθη από τις διατάξεις της Οδηγίας, εφαρμόζοντας μια διασταλτική ερμηνεία του δικαιώματος στη διόρθωση, τη διαγραφή ή το κλείδωμα των δεδομένων με βάση τις επιγενόμενες διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων περί προστασίας της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων. Υπενθύμισε το ΔΕΕ, μάλιστα¹⁷, προηγούμενες τοποθετήσεις του ότι «... οι διατάξεις της οδηγίας 95/46, κατά το μέρος που διέπουν την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε προσβολή των θεμελιωδών ελευθεριών και, ειδικότερα, του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, πρέπει οπωσδήποτε να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία, κατά πάγια νομολογία, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το ΔΕΕ, και είναι πλέον κατοχυρωμένα με τον Χάρτη».

Το ΔΕΕ προβαίνει, επιπλέον, σε μια στάθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων – του οικονομικού συμφέροντος της εκμετάλλευσης και του δικαιώματος των χρηστών σε πληροφόρηση, από τη μια πλευρά, και, από την άλλη, των δικαιωμάτων στην ιδιωτικότητα και την προστασία των προσωπικών δεδομένων με διατύπωση οιοινεί συνταγματικού ελέγχου¹⁸. Στη στάθμιση αυτή το ΔΕΕ θεωρεί ευθέως ότι τα δικαιώματα που πηγάζουν από τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη υπερέρχονται των άλλων ως εκ της φύσης της πληροφορίας που άπτεται ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, διατηρώντας εντούτοις σε ειδικές περιπτώσεις τη δυνατότητα διατήρησης δεδομένων, ιδίως, ενόψει του ρόλου που διαδραματίζει το υποκείμενο των δεδομένων στον δημόσιο βίο.

Υπήρξε, βεβαίως, κριτική κατά της απόφασης του ΔΕΕ από ορισμένους σχολιαστές¹⁹, κυρίως όσον αφορά τη μη λήψη επαρκώς υπόψη της ελευθερίας της έκφρασης. Στην υπόθεση *Lindqvist*²⁰, το ΔΕΕ είχε θεωρήσει ότι «οι διατάξεις της Οδηγίας 95/46 δεν περιέχουν, αυτές καθαυτές, περιορισμό αντίθετο προς τη γενική αρχή της ελευθερίας της εκφράσεως ή προς άλλα δικαιώματα και ελευθερίες που ισχύουν εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αντιστοιχούν, ιδίως, στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Εναπόκειται στις εθνικές αρχές και στα εθνικά δικαστήρια που είναι αρμόδια για την εφαρμογή της εθνικής ρυθμίσεως

περί μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 95/46 να διασφαλίσουν τη δίκαιη στάθμιση των αξιών προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένων των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει η κοινοτική έννομη τάξη». Σημειώνουμε ότι η απόφαση επί της υποθέσεως *Lindqvist* είχε, βεβαίως, εκδοθεί το 2003, πριν την αναβάθμιση του Χάρτη σε επίπεδο Συνθηκών.

Δεν παραλείπει το ΔΕΕ να εξετάσει τα πρακτικά ζητήματα για τον ενδιαφερόμενο πολίτη, υπό την έποψη ότι αποτελεί το αδύναμο μέρος στη σχέση του με τους φορείς δημοσιοποίησης των προσωπικών του πληροφοριών και υστερεί, επομένως, ως προς τις δυνατότητες προάσπισης των συμφερόντων του. Τις διαστάσεις αυτής της δυσκολίας δίνει εύγλωττα η σκ. 84 της απόφασης, επισημαίνοντας ότι «... λαμβανομένης υπόψη, αφενός, της ευχέρειας με την οποία οι δημοσιευμένες σε ορισμένο ιστοτόπο πληροφορίες μπορούν να αναπαραχθούν σε άλλους ιστοτόπους και, αφετέρου, του γεγονότος ότι οι υπεύθυνοι για τη δημοσίευσή τους δεν υπόκεινται πάντοτε στο δίκαιο της Ένωσης, η αποτελεσματική και πλήρης προστασία των υποκειμένων των δεδομένων δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί, αν αυτά όφειλαν, καταρχάς ή παράλληλα, να επιτύχουν τη διαγραφή, εκ μέρους των εκδοτών των ιστοτόπων, των πληροφοριών που τα αφορούν». Το Δικαστήριο εκτίμησε, επιπλέον, την ευκολία με την οποία με τη χρήση του διαδικτύου είναι δυνατόν πλέον να σχηματισθεί λεπτομερές προφίλ και να αποκαλύπτονται πτυχές της ιδιωτικής ζωής ενός ατόμου μέσω ενός καταλόγου αποτελεσμάτων, πράγμα το οποίο θα ήταν αδύνατο χωρίς τις μηχανές αναζήτησης, πολύ περισσότερο που οι πληροφορίες αυτές είναι προσβάσιμες ανά πάσα στιγμή και από οποιοδήποτε γεωγραφικό σημείο, ενισχύοντας έτσι την παρέμβαση στην προσωπική σφαίρα του υποκειμένου των δικαιωμάτων. Για τους λόγους αυτούς, προφανώς το ΔΕΕ καταλήγει ότι η αναγνώριση του δικαιώματος να πάψει η σχετική με το πρόσωπο κάποιου πληροφορία να συνδέεται με το ονοματεπώνυμό του μέσω του καταλόγου αποτελεσμάτων δεν προϋποθέτει ότι η εμφάνιση της επίμαχης πληροφορίας στον κατάλογο αποτελεσμάτων προκαλεί βλάβη στο υποκείμενο των δεδομένων.

Η σημασία της υπόθεσης, βεβαίως, δεν εξαντλείται απλώς και μόνο σε σχέση με τις τεχνολογικές της διαστάσεις και τη σύγκρουση μεταξύ των δικαιωμάτων ελεύθερης έκφρασης και προστασίας των προσωπικών δεδομένων, παρότι και αυτή η οιοινεί συνταγματικού χαρακτήρα παρέμβαση του δικαστή αποκτά ενδιαφέρον. Αξίζει να θεωρήσει κανείς αυτή τη θεαματική εξέλιξη ως μέρος ενός ευρύτερου εξελικτικού προγράμματος ισχυροποίησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων εκεί όπου υπάρχει νομοθετική υστέρηση, ως συνέχεια, θα έλεγε κανείς, των αποφάσεων *Kadi*²¹. Όπως και η συχνή επίκληση

ECLI:EU:C:2008:727.

17. Σκ. 68.

18. Ιδίως στη σκ. 80.

19. H. HIJMANS, Right to have links removed: Evidence of effective data protection, MJ, 2014, pp. 555-563.

20. Σκ. 90.

21. ΔΕΚ C-402/05 P και C-415/05, *Kadi και Al Barakaat*

ση του άρθρου 8 του Χάρτη δραματοποιεί την ιεραρχία των κανόνων με αναφορά στη νέα ερμηνεία που οφείλει να δίδεται στην Οδηγία υπό το φως του άρθρου 8 του Χάρτη, ο οποίος αναγορεύει σε υπέρτερο κανόνα την προστασία των προσωπικών δεδομένων συμπληρωματικά και αυτόνομα απέναντι στην προστασία της ιδιωτικής ζωής που καθιερώνει το άρθρο 7 του Χάρτη²². Η ως άνω διάταξη επιτρέπει την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εφόσον αυτή είναι απαραίτητη για την επίτευξη του εννόμου συμφέροντος που επιδιώκει ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή ο τρίτος ή οι τρίτοι στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα, υπό τον όρο ότι δεν προέχει το συμφέρον ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων, ιδίως το δικαίωμά του στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που χρήζουν προστασίας δυνάμει του άρθρου 1 παρ. 1 της Οδηγίας αυτής.

Τέλος, υπήρξε κάποια κριτική για το γεγονός ότι το ΔΕΕ αφήνει στον φορέα της μηχανής αναζήτησης, σε αυτή την περίπτωση την Google, να προβεί στην αξιολόγηση για την αφαίρεση της μνείας στα αποτελέσματα της έρευνας και αυτό μετά από αίτημα του υποκειμένου των δεδομένων. Όντως, το ΔΕΕ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στη λήθη εκπορεύεται από την Οδηγία και ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας είναι αυτός ο οποίος οφείλει να αξιολογήσει κατά περίπτωση τη βασιμότητα της αίτησης, και μόνον όταν ο τελευταίος δεν ανταποκρίνεται στις αιτήσεις αυτές, το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να αποταθεί στην αρχή ελέγχου ή στις δικαστικές αρχές, προκειμένου αυτές να προβούν στους απαραίτητους ελέγχους και να επιβάλουν στον υπεύθυνο τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων. Η επιλογή αυτή, όμως, δεν μπορεί – εκ των υστέρων και ενόψει του αριθμού των αιτήσεων που υποβλήθηκαν – παρά να θεωρηθεί επιτυχής ως προς την οικονομία της προστασίας, διότι, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η υπέρμετρη επιβάρυνση των αρχών ελέγχου θα απέληγε στην αποδυνάμωση του δικαιώματος στη λήθη.

IV. Σύντομες συμπερασματικές παρατηρήσεις

Υπό το πρίσμα των όσων αναπτύχθηκαν πιο πάνω, οι συμπερασματικές παρατηρήσεις θα παραμείνουν σύντομες. Θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι η προσέγγιση του ΔΕΕ είναι σολομώντεια, καθώς κατόυσίαν δεν αναγνωρίζει ένα γνήσιο και ολοκληρωτικό δικαίωμα λήθης αλλά πρακτικά μια απαγόρευση αναδημοσίευσης, πολλαπλασιασμού, ενός στοιχείου πληροφορίας το οποίο σε ένα τοπικό επίπεδο έχει περιορισμένη επίπτωση, αλλά είναι δυνατό να πλήξει την υπόληψη ενός ατόμου, όταν

λαμβάνει διαστάσεις παγκοσμιοποιημένης έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό, η θεραπεία, αντιστοίχως, είναι επιλεκτική, καθώς ο ενδιαφερόμενος έχει την ευχέρεια να κρίνει τον βαθμό έκθεσής του αναλόγως της ευρύτητας του κύρους και, ακόμη, της τεχνικής αρτιότητας της μηχανής αναζήτησης. Και ότι, σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να προβάλλει επαρκείς λόγους απαλοιφής της πληροφορίας που τον αφορά, χωρίς να απαιτείται να αποδείξει βλάβη από την ανάρτηση της πληροφορίας στις μηχανές έρευνας. Νομίζω ότι κάθε καλόπιστος παρατηρητής πρέπει να δεχθεί ότι η εξαιρετικά σταθμισμένη θέση του ΔΕΕ, ενόψει και του νομοθετικού σχεδιασμού, εκκινεί, αλλά δεν παγιδεύει ούτε εξαντλεί τη συζήτηση γύρω από το δικαίωμα στη λήθη, καθώς επιπλέον τη συνδέει με την Οδηγία, άρα οριοθετεί χρονικά την εφαρμογή της λύσης μέχρι την υιοθέτηση του νέου πλαισίου.

Στις πρακτικές συνέπειες της απόφασης αξίζει να καταγράψει κανείς τις εντυπωσιακές στατιστικές συμμόρφωσης από την ενδιαφερόμενη εταιρεία – και όχι μόνον, καθώς πολλές άλλες εταιρείες που εκμεταλλεύονται μηχανές αναζήτησης ή κοινωνικά δίκτυα έσπευσαν να συμμορφωθούν με την απόφαση. Δεκαεπτά μόλις μέρες μετά την έκδοση της απόφασης, παρά τους επίδικους ισχυρισμούς της για τη δυσκολία του εγχειρήματος εξασφάλισης του δικαιώματος στη λήθη, η Google ανήρτησε στον ιστοχώρο της ηλεκτρονικό έντυπο αίτησης «κατάργησης αποτελεσμάτων αναζήτησης»²³. Πρέπει, βεβαίως, να επισημανθεί ότι η Google επιφυλάσσει το δικαίωμα αυτό μόνο στους ιδιώτες εγκατεστημένους σε χώρες της ΕΕ και του ΕΟΧ, έχοντας ενσωματώσει στο έντυπο ειδική ερώτηση ως προς τη χώρα της οποίας η νομοθεσία διέπει το αίτημα, σε απάντηση της οποίας οι επιλογές περιορίζονται γεωγραφικά. Παρόλα αυτά, η εταιρεία δέχθηκε 67 εκατομμύρια αιτήσεις και αφήρεσε πάνω από ένα εκατομμύριο συνδέσμους²⁴!

Όμως, περισσότερο και από τη διάσταση της ριζοσπαστικής ερμηνείας της Οδηγίας ή της συζήτησης του κατά πόσον το ΔΕΕ υπερέβη τα όριά του και κινήθηκε στον χώρο του νομοθέτη, έχει αξία η διαπίστωση ότι η απόφαση εγγράφεται στη διάσταση της ισχυροποίησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων με την επίκληση του Χάρτη ως του νέου, μάλλον αυτόνομου, στοιχείου το οποίο επιτρέπει μια διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων της Οδηγίας, αλλά και προαλείφει τις δεσμεύσεις του νομοθέτη για το μέλλον.

Τέλος, αρμόζει η υπενθύμιση των αποτελεσμάτων της απόφασης, ειλημμένης στο πλαίσιο της προδικαστικής παραπομπής. Ακόμη και αν η απόφαση αφορά το αίτη-

International Foundation/Συμβούλιο και Επιτροπή, 03.09.2008, ECLI:ECLI:EU:C:2008:461.

22. Βλ. σκ. 74 της απόφασης.

23. https://support.google.com/legal/contact/lr_eudpa?product=websearch.

24. <http://www.itnews.com.au/news/google-censors-more-than-a-million-links-under-eu-privacy-ruling-412324>.

μα συγκεκριμένου πολίτη, η αξιολόγησή του στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής επέχει θέση οριζόντιας καίριας ερμηνείας. Οι εθνικοί δικαστές οφείλουν να σεβαστούν την ερμηνεία του ΔΕΕ και να προσαρμόσουν την εφαρμογή των εθνικών διατάξεων οι οποίες μετέφεραν στο εσωτερικό των κρατών μελών την Οδηγία στο πνεύμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως αυτό σκιαγραφήθηκε από το Δικαστήριο, ακόμη και εν παρουσία προηγούμενης αντίθετης εθνικής νομολογίας.

► Δικαίωμα πατέρα για γονική άδεια

Δικαίωμα λήψης γονικής άδειας λόγω γέννησης τέκνου έχει και ο πατέρας υπάλληλος, η σύζυγος του οποίου δεν εργάζεται

συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια – Οδηγία 2006/54/ΕΚ – απαγόρευση διακρίσεων λόγω φύλου – υπαλληλικός κώδικας

ΔΕΕ C-222/14, Μαϊστρέλλης, 16.07.2015, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος τμήματος: L. Bay Larsen, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2015:473 – Προδικαστικό ερώτημα

Μετά από προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Συμβούλιο της Επικρατείας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΔΕΕ ή Δικαστήριο) κλήθηκε να αποφανθεί κατά πόσο συμβιβάζεται με τις ρυθμίσεις των Οδηγιών 96/34/ΕΚ και 2006/54/ΕΚ (για τη συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια και για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης, αντίστοιχα) η ρύθμιση του εδαφίου γ' της παρ. 3 του άρθρου 53 του Υπαλληλικού Κώδικα (ν. 3528/2007 – στο εξής: Υ.Κ.), σύμφωνα με την οποία, σε περίπτωση που η σύζυγος του υπαλλήλου δεν εργάζεται ή δεν ασκεί οποιοδήποτε επάγγελμα, ο σύζυγος δεν δικαιούται να λάβει γονική άδεια για την ανατροφή τέκνου, πλην των περιπτώσεων σοβαρών παθήσεων ή βλαβών της υγείας της. Το Δικαστήριο, εξετάζοντας χωριστά τη συμβατότητα της εν λόγω ρύθμισης προς κάθε μια από τις δύο Οδηγίες, κατέληξε ότι η σχετική διάταξη του Υ.Κ. αντίκειται στις ρυθμίσεις και των δύο Οδηγιών. Ειδικότερα, ως προς την Οδηγία 96/34/ΕΚ, το ΔΕΕ έκρινε ότι από τις διατάξεις της συνάγεται ατομικό δικαίωμα γονικής άδειας για καθέναν από τους γονείς του ανήλικου τέκνου μετά από γέννηση ή υιοθεσία και δεν δύναται τα κράτη μέλη να στερούν το δικαίωμα αυτό από τον πατέρα δημόσιο υπάλληλο, στην περίπτωση κατά την οποία η σύζυγός του δεν εργάζεται ή δεν ασκεί οποιοδήποτε επάγγελμα. Περαιτέρω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η εν λόγω ρύθμιση επιβάλλει μία επιπλέον προϋπόθεση στον άνδρα δημόσιο υπάλληλο σε σχέση με τη γυναίκα δημόσιο υπάλληλο για τη λήψη της γονικής άδειας, κατά τρόπο που διαιωνίζει την παραδο-

σιακή κατανομή ρόλων μεταξύ ανδρών και γυναικών και, συνεπώς, συνιστά άμεση διάκριση λόγω φύλου.

Παρατηρήσεις

Στέργιος Κοφίνης*

I. Εισαγωγικά

Ο κ. Μαϊστρέλλης, Πρωτοδίκης Διοικητικών Δικαστηρίων, ζήτησε να του χορηγηθεί η προβλεπόμενη από το άρθρο 44 παρ. 21 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών (στο εξής: Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ.) άδεια εννέα μηνών για την ανατροφή του τέκνου του. Αρχικώς, η αίτησή του απορρίφθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης με την αιτιολογία ότι, κατά νόμον, η άδεια αυτή χορηγείται μόνο σε γυναίκες δικαστικούς λειτουργούς. Η εν λόγω πράξη ακυρώθηκε με την 2060/2011 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, διότι κρίθηκε ότι υπό το φως της Οδηγίας 96/34/ΕΚ το δικαίωμα λήψης γονικής άδειας ανήκε και στον πατέρα δικαστικό λειτουργό, και η υπόθεση αναπέμφθηκε στη Διοίκηση. Ακολούθως, η εν λόγω αίτηση απορρίφθηκε εκ νέου από το Υπουργείο Δικαιοσύνης με την αιτιολογία ότι, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 53 παρ. 3, εδάφιο γ' του Υ.Κ., η οποία εφαρμόζεται και στην περίπτωση των δικαστικών λειτουργών, αφού το εν λόγω θέμα δεν ρυθμίζεται στον Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ., ο κ. Μαϊστρέλλης δεν δικαιούταν γονική άδεια, εφόσον η σύζυγός του, όπως ο ίδιος είχε δηλώσει, ήταν άνεργη.

Επιλαμβανόμενο νέας αίτησης ακύρωσης του ενδιαφερομένου, το Συμβούλιο της Επικρατείας, με την 1113/2014 απόφασή του, υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ, ζητώντας να διευκρινιστεί, κατ' ουσίαν, αν η ως άνω ρύθμιση του Υ.Κ. αντιβαίνει στις ρυθμίσεις των Οδηγιών 96/34/ΕΚ και 2006/54/ΕΚ.

II. Η κρίση του Δικαστηρίου

Έχοντας να κρίνει επ' αυτού του ερωτήματος, το ΔΕΕ αντιμετώπισε χωριστά τη συμβατότητα της εν λόγω ρύθμισης του Υ.Κ. προς τις διατάξεις κάθε μιας εκ των δύο Οδηγιών. Εκκινώντας από την Οδηγία 96/34/ΕΚ, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι κατά την ερμηνεία των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον το γράμμα τους, αλλά και οι σκοποί των εν λόγω ρυθμίσεων και το πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται. Εν προκειμένω, διαπίστωσε ότι κατά το γράμμα της Οδηγίας κάθε γονέας έχει δικαίωμα στη λήψη γονικής άδειας, το οποίο είναι καταρχήν αμεταβίβαστο, στις δε προϋποθέσεις πρόσβασης στην γονική άδεια και στους

* Δ.Ν., Πρωτοδίκης Δ.Δ.

επιτρεπτούς τρόπους εφαρμογής της από κράτη μέλη δεν περιλαμβάνεται το ενδεχόμενο ο ένας εκ των γονέων να στερηθεί το δικαίωμα στη γονική άδεια λόγω της επαγγελματικής κατάστασης της συζύγου του. Περαιτέρω, σκοπός της Οδηγίας είναι, μεταξύ άλλων, η προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στην ενεργό ζωή και η ενθάρρυνση των ανδρών να αναλάβουν ίσο μέρος των οικογενειακών ευθυνών, μεταξύ άλλων λαμβάνοντας γονική άδεια, προκειμένου να μπορούν να συνδυάζουν την οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή. Συνεπώς, τόσο από το γράμμα όσο και από τον σκοπό των ρυθμίσεων της εν λόγω Οδηγίας συνάγεται ότι καθένας από τους γονείς έχει δικαίωμα γονικής άδειας και, ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να αποκλείουν από το δικαίωμα λήψης γονικής άδειας πατέρα δημόσιο υπάλληλο, σε περίπτωση κατά την οποία η σύζυγός του δεν εργάζεται ή δεν ασκεί κανένα επάγγελμα.

Ακολουθώντας, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, που κατοχυρώνεται με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ, έχει εφαρμογή επί των εργασιακών σχέσεων τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα και ότι οι προϋποθέσεις χορήγησης γονικής άδειας εμπίπτουν στην κατηγορία των όρων απασχόλησης και εργασίας, κατά την έννοια του άρθρου 14 παρ. 1 στοιχείο γ' της εν λόγω Οδηγίας. Στη συνέχεια, το ΔΕΕ, ακολουθώντας την κλασική δομή των αποφάσεων για παραβάσεις της απαγόρευσης διακρίσεων, διαπίστωσε, σε ένα πρώτο στάδιο, ότι η κατάσταση ανδρών και γυναικών εργαζόμενων γονέων είναι παρεμφερής όσον αφορά την ανατροφή των τέκνων και ότι με την κρίσιμη διάταξη του Υ.Κ. εισάγεται μια επιπλέον προϋπόθεση για τον άνδρα δημόσιο υπάλληλο, προκειμένου να λάβει γονική άδεια, χωρίς να προβλέπεται η εν λόγω προϋπόθεση για τη γυναίκα δημόσια υπάλληλο στην ίδια ή σε άλλη διάταξη της ελληνικής νομοθεσίας. Αφού τεκμηρίωσε την ύπαρξη ανόμοιας μεταχείρισης των δύο φύλων ως προς το επίδικο ζήτημα, το Δικαστήριο, αφενός, συνέδεσε τη διαφοροποιημένη αυτή μεταχείριση με τη διαιώνιση της στερεοτυπικής αντίληψης ως προς την παραδοσιακή κατανομή των ρόλων μεταξύ ανδρών και γυναικών κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων τους ως γονέων, αφετέρου, απέκλεισε τυχόν δικαιολόγησή της λόγω βιολογικών διαφορών των δύο φύλων, κρίνοντας ότι δεν συνιστά μέτρο που έχει ως σκοπό τη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχώνων και γαλουχουσών εργαζομένων, βάσει των διατάξεων της Οδηγίας 92/85/ΕΟΚ. Με αυτά τα δεδομένα, η τελική κρίση του Δικαστηρίου ήταν ότι η επίμαχη ρύθμιση του Υ.Κ. συνιστά άμεση διάκριση λόγω φύλου, κατά την έννοια του άρθρου 14 παρ. 1, σε συνδυασμό με το στοιχείο α' της παρ. 1 του αρ. 2 της Οδηγίας 2006/54, σε βάρος των πατέρων δημοσίων υπαλλήλων, όσον αφορά τη χορήγηση γονικής άδειας.

III. Η σημασία της σχολιαζόμενης απόφασης

Η σχολιαζόμενη απόφαση εντάσσεται στο πλαίσιο της νομολογίας για το δικαίωμα λήψης γονικής άδειας που έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα, σε γόνιμο διάλογο με το Δικαστήριο της Ένωσης, εδώ και περίπου μια δεκαετία. Στην πραγματικότητα, μολονότι το δικαίωμα λήψης γονικής άδειας θεσμοθετήθηκε στην Ελλάδα ήδη με τον ν. 1483/1984 και επεκτάθηκε αργότερα σε εννιά μήνες, η στάση του Έλληνα νομοθέτη απέναντι στον θεσμό αυτόν υπήρξε ανέκαθεν μάλλον φοβική, αδυνατώντας να τον διαμορφώσει κατά τέτοιο τρόπο που να υπηρετεί ορθά τους δύο βασικούς σκοπούς της σχετικής ενωσιακής (τότε κοινοτικής) νομοθεσίας: αφενός, τη συμφιλώση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής για όλους τους εργαζόμενους, αφετέρου, την εμβάθυνση της ισότητας των δύο φύλων με τη διάρρηξη των παγιωμένων έμφυλων ρόλων όσον αφορά την ανατροφή των τέκνων.

Οι σχετικές εξαιρέσεις αφορούσαν κατά κύριο λόγο τους δικαστικούς λειτουργούς, ενόψει της ιδιαιτερότητας του λειτουργήματός τους σε σχέση προς τους δημοσίους υπαλλήλους, και δευτερευόντως ειδικότερες περιπτώσεις γονέων υπαλλήλων. Η ελληνική νομολογία έκανε δημιουργική και, εν πολλοίς, ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και των συνταγματικών διατάξεων περί προστασίας της οικογένειας και ισότητας των δύο φύλων, στις περιπτώσεις αυτές, εναρμονίζοντας την ελληνική νομοθεσία προς τους ανωτέρω σκοπούς του δικαίου της Ένωσης. Έτσι, αρχικώς με την ΟλΣΤΕ 3216/2003¹ κρίθηκε ότι η διάταξη του Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ. που παρέπεμπε στις διατάξεις του Υ.Κ. για την άδεια πριν και μετά τον τοκετό είχε την έννοια, ερμηνευόμενη υπό το φως της Οδηγίας 96/34/ΕΚ και του άρθρου 21 του Συντάγματος, ότι παρέπεμπε σε όλες συνολικώς τις διατάξεις περί αδειών που αφορούν την προστασία της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας και, έτσι, επέκτεινε και στις γυναίκες δικαστικούς λειτουργούς το δικαίωμα λήψης γονικής άδειας. Ακολουθώντας, η διάταξη του Κ.Ο.Δ.Κ.Δ.Λ. τροποποιήθηκε ρητώς, ώστε να ρυθμίζει το ζήτημα της γονικής άδειας των μητέρων δικαστικών λειτουργών, εξαιρώντας όμως τους άνδρες από το πεδίο εφαρμογής της. Με την 1/2006 απόφαση της επταμελούς σύνθεσης του Γ' Τμήματος του ΣτΕ², κρίθηκε ότι η εν λόγω διάταξη έπρεπε να ερμηνευθεί, υπό το φως των διατάξεων των εν λόγω Οδηγιών και συνταγματικών διατάξεων, ως παρέχουσα δικαίωμα λήψης γονικής άδειας και στον πατέρα δικαστικό λειτουργό. Εξάλλου, με τον ν. 4055/2012, η διάρκεια της γονικής άδειας των δικαστικών λειτουργών περιορίστηκε σε πέντε μήνες. Η ρύθμιση αυτή κρίθηκε ότι αντίκειται στο άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος³, διότι από τις προπαρασκευαστικές

1. Αρμ, 2004, σ. 274.

2. ΔιΔικ, 2006, σ. 952.

3. ΟλΣΤΕ 3591/2013, ΝοΒ, 2014, σ. 386.

εργασίες και την αιτιολογική έκθεση του νόμου δεν μπορούσε να συναχθεί ο λόγος που επέβαλε αυτή την μείωση της χρονικής διάρκειας της γονικής άδειας για τους δικαστικούς λειτουργούς.

Εξάλλου, μετά από προδικαστικό ερώτημα του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης, το ΔΕΚ έκρινε⁴ ότι, ναί μεν σε περίπτωση πολύδυμης κύησης δεν απονέμεται ατομικό δικαίωμα λήψης τόσων γονικών αδειών όσα τα τέκνα που γεννιούνται, αλλά επιβάλλεται, από τις διατάξεις της Οδηγίας 96/34/ΕΚ, στον εθνικό νομοθέτη να καθιερώσει σύστημα γονικής άδειας, το οποίο, αναλόγως με την υφιστάμενη στο οικείο κράτος μέλος κατάσταση, εξασφαλίζει στους γονείς διδύμων μεταχείριση λαμβάνουσα προσηκόντως υπόψη τις ειδικές τους ανάγκες. Το ΣΤΕ⁵, επιλαμβανόμενο σχετικής αίτησης ακύρωσης γονέα τριδύμων, έκρινε ότι, κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης του Υ.Κ. που θεσπίζει επαύξηση της τρίμηνης άδειας λοχείας κατά το ένα τρίτο για κάθε τέκνο πλέον του ενός, σε περίπτωση πολύδυμης κύησης πρέπει να προσαυξάνεται κατά το ένα τρίτο και η εννεάμηνη γονική άδεια για κάθε τέκνο πέραν του ενός.

Η σχολιαζόμενη απόφαση, η οποία, όπως και κάποιες από τις προαναφερθείσες, αφορά όχι μόνο τους δικαστικούς λειτουργούς, αλλά όλους τους δημοσίους υπαλλήλους, αφού ερμηνεύει διατάξεις του Υ.Κ., έρχεται να προστεθεί στη σειρά των αποφάσεων αυτών, απαλείφοντας μια ακόμη προϋπόθεση λήψης της γονικής άδειας, η οποία βαρύνει μόνο τους άνδρες δημοσίους υπαλλήλους ή δικαστικούς λειτουργούς.

► Αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων στο πλαίσιο της φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής

Τοποθέτηση μετρητών καταναλώσεως ηλεκτρικού ρεύματος στους πυλώνες του δικτύου εναέριων γραμμών ηλεκτρικής ενέργειας

Οδηγία 2000/43/ΕΚ – άμεση διάκριση – έμμεση διάκριση – εγκατάσταση μετρητών – ηλεκτρική ενέργεια

ΔΕΕ C-83/14, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, 16.07.2015, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Α. Tizzano, Εισηγητής: Α. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2015:480 – Προδικαστικό ερώτημα

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η Α. Nikolova διατηρεί, ατομική επιχείρηση (κατάστημα τροφίμων) ευρισκόμενο στη συνοικία «Gizdova mahala» της πόλεως Dupnitsa (Βουλγαρία), όπου κατοικούν, κυρίως, Ρομά. Τα έτη 1999 και 2000, η CHEZ RB (CHEZ Razpredelenie

Bulgaria AD) εγκατέστησε μετρητές ηλεκτρικής ενέργειας για το σύνολο των καταναλωτών της εν λόγω συνοικίας σε πυλώνες από σκυρόδεμα του δικτύου εναέριων γραμμών ηλεκτρικής ενέργειας, σε ύψος έξι έως επτά μέτρων. Ας σημειωθεί ότι, στις υπόλοιπες συνοικίες (όπου δεν κατοικούν Ρομά), οι μετρητές της CHEZ RB τοποθετούνται σε ύψος 1 μέτρου και 70 εκατοστών, ως επί το πλείστον στα ακίνητα των καταναλωτών ή στην πρόσοψη αυτών ή σε περιφράξεις.

Η ανωτέρω ενδιαφερόμενη, τον μήνα Δεκέμβριο του 2008, προσέφυγε στην ΚΖΔ (Επιτροπή προστασίας κατά των διακρίσεων), υποστηρίζοντας ότι η ανωτέρω διαφοροποίηση στην εγκατάσταση των μετρητών σχετιζόταν με το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη συνοικία η πλειονότητα των κατοίκων της συνοικίας ήταν Ρομά και, επιπροσθέτως, ότι η ίδια ήταν θύμα άμεσης διακρίσεως λόγω εθνικότητας. Μεταξύ άλλων, η προσφεύγουσα προέβαλε ότι δεν μπορούσε να αναγνώσει τις ενδείξεις του μετρητή ηλεκτρικής ενέργειας, προκειμένου να ελέγχει την κατανάλωσή της και να διασφαλίσει την ακρίβεια των λογαριασμών που λάμβανε, οι οποίοι, κατά τη γνώμη της, ήταν υπερκοστολογημένοι. Στην απόφασή της, η ΚΖΔ έκρινε ότι η επίδικη πρακτική συνιστούσε απαγορευμένη έμμεση διάκριση λόγω εθνικότητας. Ωστόσο, η ανωτέρω απόφαση ακυρώθηκε από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο.

Τον Μάιο του 2012, η ανωτέρω επιτροπή εξέδωσε νέα απόφαση, κρίνοντας ότι η CHEZ RB είχε ασκήσει άμεση διάκριση εις βάρος της Α. Nikolova λόγω της «προσωπικής καταστάσεώς» της, θέτοντάς την, λόγω του τόπου της εγκαταστάσεως της επιχειρήσεώς της, σε μειονεκτική θέση σε σχέση με άλλους πελάτες της CHEZ RB, των οποίων οι μετρητές ήταν τοποθετημένοι σε προσβάσιμα σημεία. Η CHEZ RB άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Administrativen sad Sofia-grad.

Παρατηρήσεις

Παναγιώτης Ι. Αργαλιάς*

Ι. Νομοθετικό πλαίσιο της σχολιαζόμενης απόφασης

Η Οδηγία 2000/43¹ συνιστά το νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, με στόχο να πραγματοποιηθεί στα κράτη μέλη η αρχή της ίσης μεταχείρισης². Η Οδηγία στοχεύει στην εξασφάλιση ανάπτυξης δημοκρα-

4. Απόφαση ΔΕΕ C-149/10, Χατζή, C-149/10, 16.09.2010, ECLI:EU:C:2010:534.

5. ΣΤΕ 7μ. 845/2013, Αρμ, 2013, σ. 2474.

* ΜΔΕ, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

1. ΕΕ 2000 L 180/ 22.

2. Άρθρο 1 της Οδηγίας 2000/43.

τικών και ανεκτικών κοινωνιών, οι οποίες θα επιτρέπουν τη συμμετοχή παντός, ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής. Η κατάργηση των διακρίσεων θα έπρεπε να εκτείνεται πέρα από την πρόσβαση σε δραστηριότητες απασχόλησης και αυτοαπασχόλησης και να καλύπτει τομείς όπως η παιδεία και η κοινωνική προστασία, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγιονομικής περίθαλψης³. Για την αποτελεσματική εφαρμογή της Οδηγίας ορίστηκαν οι έννοιες της άμεσης και της έμμεσης διάκρισης. Ειδικότερα, άμεση διάκριση συντρέχει, όταν, για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, σε ένα πρόσωπο επιφυλάσσεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα ετύγχανε ένα άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση. Έμμεση διάκριση συντρέχει, όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα, εκτός εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξης αυτού του σκοπού είναι πρόσφορα και αναγκαία⁴. Η Οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων⁵, ενώ σημαντική δικονομική ρύθμιση αποτέλεσε η αντιστροφή του βάρους απόδειξης υπέρ του προσώπου που υφίσταται τη δυσμενή μεταχείριση. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, σύμφωνα με την εθνική δικονομία, προκειμένου να διασφαλίζουν ότι, όταν ένα πρόσωπο που θεωρεί ότι έχει ζημιωθεί από τη μη τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και προσάγει, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, πραγματικά περιστατικά, από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη άμεσης ή έμμεσης διάκρισης, θα εναπόκειται στον εναγόμενο να αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης⁶. Σχετική διάταξη αποτελεί και το άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, παρουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού⁷.

3. Απτιολογική σκέψη 12 της Οδηγίας 2000/43.

4. Άρθρο 2 παρ. 2 στοιχεία α και β της Οδηγίας 2000/43.

5. Άρθρο 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/43.

6. Άρθρο 8 της Οδηγίας 2000/43.

7. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

Σύμφωνα με το βουλγαρικό δίκαιο και τον νόμο περί προστασίας κατά των διακρίσεων⁸, απαγορευόταν κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φυλετικής καταγωγής, ιθαγένειας, εθνοτικής καταγωγής, προσωπικής κατάστασης, ενώ δυσμενής μεταχείριση ορίστηκε κάθε συμπεριφορά (πράξη ή παράλειψη) που θίγει κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα. Σύμφωνα, επίσης, με τον νόμο περί ενέργειας⁹, η καταγραφή της ηλεκτρικής ενέργειας η οποία παρέχεται στον τελικό καταναλωτή γίνεται με χρήση οργάνων μετρήσεως τα οποία ανήκουν στον διαχειριστή του δικτύου μεταφοράς ή διανομής ηλεκτρικής ενέργειας. Ο διαχειριστής του δικτύου μεταφοράς ή διανομής ηλεκτρικής ενέργειας ήταν αρμόδιος για τον καθορισμό του τύπου, του αριθμού και της θέσης των οργάνων και του εξοπλισμού μετρήσεως. Τέλος, σύμφωνα με τους γενικούς όρους της CHEZ RB¹⁰, τα όργανα μετρήσεως είναι τοποθετημένα έτσι, ώστε ο πελάτης να δύναται να πραγματοποιήσει οπτικό έλεγχο επί των ενδείξεών τους. Εάν, για την προστασία της ζωής και της υγείας των πολιτών, καθώς και της παρουσίας τους, για την εξασφάλιση ποιοτικής ηλεκτρικής ενέργειας και συνεχούς τροφοδοσίας, καθώς και για την ασφάλεια και την αξιοπιστία του συστήματος παροχής ηλεκτρικής ενέργειας, τα όργανα μετρήσεως της καταναλώσεως τοποθετούνται σε σημεία με δύσκολη πρόσβαση, η επιχείρηση διανομής ηλεκτρικού ρεύματος οφείλει να εξασφαλίζει, με ίδιο κόστος, τη δυνατότητα οπτικού ελέγχου εντός τριών ημερών από την υποβολή γραπτού αιτήματος του καταναλωτή.

II. Νομικά ζητήματα – Προδικαστικά ερωτήματα

Το κεντρικό πρόβλημα που τίθεται στη σχολιαζόμενη απόφαση σχετίζεται με την πρακτική που εφαρμόζεται από την CHEZ RB στον βουλγαρικό Δήμο της Dupnitsa και συνίσταται στην τοποθέτηση των μετρητών καταναλώσεως ηλεκτρικού ρεύματος των τελικών καταναλωτών σε ύψος περίπου 6 μέτρων, σε συνοικίες όπου κατοικούν κατά κύριο λόγο Ρομά (επίδικο μέτρο). Αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής είναι να καθίσταται αδύνατος ο κανονικός οπτικός έλεγχος των εν λόγω μετρητών, οι οποίοι σε άλλες περιοχές είναι στερεωμένοι σε ύψος περίπου 1,70 μέτρων και, ως εκ τούτου, είναι ελεύθερα προσβάσιμοι στους καταναλωτές. Ως λόγοι εφαρμογής της συγκεκριμένης πρακτικής προβάλλονται οι μη εξουσιοδοτημένες παρεμβάσεις στους μετρητές καταναλώσεως ηλεκτρικού ρεύματος και οι παράνομες ρευματοληψίες που, κατά τα φαινόμενα, είναι ιδιαίτερος συχνές στις «συνοικίες Ρομά».

8. Zakon za zatschitita ot diskriminatsia(ZZD).

9. Zakon za energetikata(ZE).

10. Σκ. 19-20 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Με το πρώτο ζήτημα που σχετίζεται με το γεγονός ότι η ανωτέρω ενδιαφερόμενη, αν και δηλώνει επίσημα βουλγαρικής καταγωγής και ότι δεν είναι Ρομά, ερωτάται το ΔΕΕ εάν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι υφίσταται τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ή ότι περιέρχεται σε μειονεκτική θέση λόγω του αναλυθέντος ανωτέρου μέτρου. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η Οδηγία 2000/43 περί της αρχής της ίσης μεταχείρισης δεν προστατεύει συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων, αλλά εφαρμόζεται σε σχέση με τους λόγους της εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής, χωρίς να είναι απαραίτητο το πρόσωπο που επικαλείται την προστασία να ανήκει στην οικεία φυλή ή ομάδα. Η δυνατότητα επίκλησης της προστασίας της Οδηγίας σχετίζεται με το γεγονός ότι η προσφεύγουσα στο εθνικό δικαστήριο κατοικεί σε περιοχή η οποία κατοικείται στην πλειοψηφία της από Ρομά. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ΔΕΕ ερμηνεύει τη διάκριση λόγω εθνοτικής καταγωγής, λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό και την οικονομία της Οδηγίας 2000/43 και αποφεύγει τη στενή ερμηνεία της ανωτέρω διάκρισης¹¹. Με άλλα λόγια, αν και η προσφεύγουσα δεν είναι Ρομά, μπορεί να επικαλείται τις διατάξεις της συγκεκριμένης Οδηγίας.

Σημαντικό θέμα αποτελεί η δυνατότητα των κρατών μελών να αποκλίνουν από τις διατάξεις της Οδηγίας. Το σχετικό ζήτημα προέκυψε στο πλαίσιο του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος, σύμφωνα με το οποίο εξετάζεται η έννοια της δυσμενούς μεταχείρισης, όπως αυτή προσδιορίζεται στη βουλγαρική νομοθεσία. Ειδικότερα, «δυσμενή μεταχείριση» συνιστά κάθε συμπεριφορά (πράξη ή παράλειψη) η οποία θίγει κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο «δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα». Η αναφορά στον όρο «δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα» περιορίζει την εφαρμογή της Οδηγίας, γεγονός όμως που δεν είναι επιτρεπτό, διότι η εν λόγω Οδηγία θέτει ελάχιστες προϋποθέσεις, χωρίς να επιτρέπει τη θέσπιση και διατήρηση διατάξεων που να περιορίζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Εκείνο που επιτρέπεται είναι η θέσπιση ευνοϊκότερων διατάξεων από τα κράτη μέλη για την προστασία της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Με το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο προδικαστικά ερωτήματα, τίθεται το ζήτημα εάν η επίδικη πρακτική εισάγει άμεση διάκριση λόγω εθνοτικής καταγωγής κατά την έννοια της σχετικής διατάξεως της Οδηγίας. Το γεγονός ότι στην επίμαχη συνοικία κατοικούν και πολίτες που δεν είναι Ρομά δεν είναι ικανό να αποκλείσει το ενδεχόμενο το επίδικο μέτρο να καθιερώθηκε λόγω του γεγονότος ότι στη συγκεκριμένη συνοικία κατοικούν στην πλειοψηφία τους Ρομά. Το ΔΕΕ παρέχει στο εθνικό δικαστήριο κριτήρια και κατευθυντήριες γραμμές, για να μπορέσει να διαγνώσει εάν το επίδικο μέτρο αποτελεί άμεση διάκριση λόγω φυλετικής και εθνοτικής καταγωγής. Κριτήριο απο-

τελεί και το γεγονός ότι δεν αμφισβητείται από τη CHEZ RB πως η επίδικη πρακτική εφαρμόστηκε μόνο σε συνδικίες της πόλης οι οποίες κατοικούνται στην πλειοψηφία τους από Βούλγαρους πολίτες καταγωγής Ρομά. Επίσης, παρά τον ισχυρισμό της CHEZ RB ότι η επίδικη πρακτική οφείλεται στο γεγονός πως οι υλικές φθορές και οι παράνομες ηλεκτροληψίες προέρχονται από Ρομά, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι η CHEZ RB δεν προσκόμισε σχετικά αποδεικτικά στοιχεία. Επίσης, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να συνεκτιμήσει τον γενικευμένο και μακροχρόνιο χαρακτήρα της επίδικης πρακτικής, η οποία επεκτάθηκε αδιακρίτως σε όλους τους κατοίκους της συνοικίας, ανεξαρτήτως του εάν οι ατομικοί μετρητές καταναλώσεως ηλεκτρικής ενέργειας είχαν γίνει αντικείμενο δολιοφθοράς ή χρησιμοποιήθηκαν για παράνομες ρευματοληψίες και της ταυτότητας των αυτοργών αυτών των ενεργειών. Η επίδικη πρακτική καθιστά τους κατοίκους της περιοχής, που είναι στην πλειοψηφία τους Ρομά, ως δυνάμει αυτοργούς πράξεων δολιοφθοράς και κλοπής ρεύματος. Το ΔΕΕ διαπιστώνει πως, εάν το εθνικό δικαστήριο καταλήξει ότι υπάρχει διάκριση, η αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης απαιτεί το βάρος απόδειξης να φέρουν οι εναγόμενοι διάδικοι, οι οποίοι καλούνται να αποδείξουν ότι δεν παραβιάστηκε η ανωτέρω αρχή¹². Ειδικότερα, αφενός, η δυσμενή μεταχείριση των πολιτών που κατοικούν στην εν λόγω συνοικία δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, λαμβανομένης υπόψη τόσο της εξαιρετικής δυσχέρειας, αν όχι πλήρους αδυναμίας τους, να ελέγχουν τον μετρητή τους ηλεκτρικής ενέργειας όσο και του εξευτελιστικού και προσβλητικού τρόπου με τον οποίο εφαρμόζεται η επίδικη πρακτική.

Το τελευταίο ζήτημα που εξετάζεται είναι εάν η επίδικη πρακτική δύναται να θεωρηθεί έμμεση δυσμενή διάκριση και αν μπορεί να δικαιολογηθεί ως τέτοια από τον αντικειμενικό λόγο της ανάγκης διασφάλισης της ακεραιότητας του δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας. Στο πλαίσιο της προστασίας του δικτύου διανομής, θα πρέπει να συνεκτιμηθεί η ανάγκη ελεύθερης πρόσβασης των τελικών καταναλωτών στις ενδείξεις των μετρητών κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος και η εφαρμογή άλλων μεθόδων για τη διασφάλιση της ακεραιότητας των οργάνων μετρήσεως. Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι η έμμεση διάκριση βάσει φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής δεν προϋποθέτει την ύπαρξη αιτιολογίας βάσει εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής. Το επίδικο μέτρο δύναται να αποτελέσει έμμεση διάκριση, όταν θέτει σε μειονεκτική θέση, ιδίως, τα πρόσωπα τα οποία έχουν το εν λόγω χαρακτηριστικό, ακόμα κι αν χρησιμοποιεί κριτήρια ουδέτερα, τα οποία δεν βασίζονται στο προστατευόμενο χαρακτηριστικό (εθνοτική ή φυλετική καταγωγή). Το ΔΕΕ διαπιστώνει, επίσης, ότι,

11. Σκ. 55 της σχολιαζόμενης απόφασης.

12. Άρθρο 8 της Οδηγίας 2000/43.

ακόμη και εάν δεν θεωρηθεί το επίδικο μέτρο άμεση διάκριση, μπορεί αυτό να θεωρηθεί ως έμμεση διάκριση. Ο λόγος είναι ότι το επίδικο μέτρο και το μοναδικό κριτήριο, βάσει του οποίου εφαρμόζεται, είναι ο εντοπισμός των επίμαχων κατοικιών σε συνοικία στην οποία έχουν διαπιστωθεί πλείστες όσες δολιοφθορές και υλικές φθορές στους μετρητές κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας καθώς και παράνομες ρευματοληψίες. Η πρακτική αυτή, αν και εκ πρώτης όψεως μπορεί να θεωρηθεί ουδέτερη, συνιστά έμμεση διάκριση. Επιπροσθέτως, η επίδικη πρακτική αναπτύχθηκε μόνο σε συνοικίες της πόλης που κατοικούνται ως επί το πλείστον από Ρομά. Με άλλα λόγια, το επίδικο μέτρο επηρεάζει σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό τα πρόσωπα της συγκεκριμένης εθνοτικής καταγωγής και τα θέτει σε μειονεκτική θέση.

Στο θέμα της αναγνώρισης αντικειμενικού λόγου για την εφαρμογή της επίδικης πρακτικής, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι η προστασία του δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και της παρακολούθησης της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας μπορεί να αποτελέσει αντικειμενικό λόγο και θεμιτό σκοπό υπό την προϋπόθεση τήρησης της αρχής της αναλογικότητας. Ειδικότερα, η επίδικη πρακτική δεν πρέπει να υπερβαίνει τα όρια του πρόσφορου και του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού, υπό την προϋπόθεση οι προκαλούμενες δυσχέρειες να μην είναι υπέρμετρες σε σχέση προς τους σκοπούς αυτούς. Αυτή η προϋπόθεση δεν συντρέχει, εάν διαπιστωθεί ότι υφίστανται άλλα πρόσφορα μέσα, λιγότερο επιτακτικά, τα οποία θα καθιστούσαν δυνατή την επίτευξη των ως άνω σκοπών. Επίσης, δεν τηρείται η αρχή της αναλογικότητας (όταν δεν υπάρχουν άλλα πρόσφορα μέσα), στην περίπτωση που η επίδικη πρακτική προσβάλλει υπέρμετρα (με τρόπο προσβλητικό και εξευτελιστικό) το έννομο συμφέρον των τελικών καταναλωτών ηλεκτρικής ενέργειας, στο πλαίσιο της αδυναμίας πρόσβασής τους στην προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Συνήθως, η εξέταση ζητημάτων σχετικών με τις δυσμενείς διακρίσεις εστιάζει σε μεμονωμένες περιπτώσεις ατόμων. Στην υπό κρίση περίπτωση δεν ισχύει, λόγω του γεγονότος ότι η επίδικη πρακτική αφορά την απαγόρευση διακρίσεων λόγω εθνοτικής καταγωγής στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης. Εν προκειμένω, το ζήτημα προκύπτει στο πλαίσιο της προσφυγής συγκεκριμένου προσώπου· ωστόσο, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται ο γενικός και συλλογικός χαρακτήρας μέτρων που αφορούν το σύνολο πληθυσμιακής ομάδας και δύνανται να στιγματίσουν όλα τα μέλη της ομάδας αυτής, καθώς και το κοινωνικό τους περιβάλλον. Το σημαντικό στοιχείο της απόφασης, κατά τη γνώμη μας, είναι ότι δεν επιτρέπεται ο αυθαίρετος και αναπόδεικτος καταλογισμός πράξεων βάσει της εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής. Η CHEZ RB δεν απέδειξε ότι οι δολιοφθορές και κλοπές ρεύματος

γίνονται από Ρομά. Θεώρησε το γεγονός αποδεδειγμένο μόνο από το γεγονός ότι στην περιοχή κατοικούν πολίτες που είναι στην πλειοψηφία τους Ρομά. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν αρκεί για το ΔΕΕ. Αναφορικά με την έννοια της άμεσης και έμμεσης διάκρισης, το ΔΕΕ ακολουθεί την πάγια νομολογία του, τονίζοντας τον εξευτελιστικό, προσβλητικό και στιγματιστικό χαρακτήρα της πρακτικής. Το ΔΕΕ αναγνωρίζει την προστασία του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας ως θεμιτού λόγου εξαίρεσης αλλά, και στην περίπτωση αυτή, απαιτεί συγκεκριμένη αιτιολογία βάσει των κριτηρίων της αρχής της αναλογικότητας. Καταληκτικά, από τις σκέψεις του ΔΕΕ προκύπτει μια στάθμιση αρχών που εφαρμόζονται στο πεδίο της αγοράς ενέργειας. Η πρώτη αρχή είναι η διασφάλιση του δικτύου, ενώ η δεύτερη αρχή σχετίζεται με τη δυνατότητα ενημέρωσης του καταναλωτή αναφορικά με την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας. Οι δύο αυτές αρχές θα πρέπει, όπως προκύπτει από την απόφαση του ΔΕΕ, να συνεκτιμώνται στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής αγοράς ενέργειας, η οποία έχει θέσει ως στόχο την προστασία των «ενεργειακών» δικαιωμάτων του καταναλωτή.

► Ανάκτηση παράνομης ενίσχυσης από επιχείρηση επιφορτισμένη με την εξυπηρέτηση ΥΓΟΣ

Εξαιρέσεις από την υποχρέωση ανάκτησης – Η νομική επίδραση της ΥΓΟΣ στη διαμόρφωση του καταλόγου θεμιτών εξαιρέσεων

παράβαση κράτους μέλους – κρατικές ενισχύσεις – παράνομη και ασύμβατη με την εσωτερική αγορά ενίσχυση – υποχρέωση ανακτήσεως – απόλυτη αδυναμία – αντισταθμίσεις για υπηρεσία συμπληρωματική προς τη βασική υπηρεσία

ΔΕΕ C-63/14, Επιτροπή/Γαλλία, 09.07.2015, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος τμήματος: T. von Danwitz, Εισηγητής: E. Juhász, Γεν. Εισαγγελέας: M. Wathelet, ECLI:EU:C:2015:458 – Προσφυγή λόγω παραβάσεως

Με την παρούσα προσφυγή, η οποία ασκήθηκε δυνάμει του άρθρου 108 παρ. 2, ΣΛΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο να διαπιστώσει παράβαση της Γαλλίας, διότι παρέλειψε να λάβει εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα, προκειμένου να ανακτήσει από δύο επιχειρήσεις, τις Société Nationale Corse Méditerranée και Compagnie Méridionale de Navigation, κρατικές ενισχύσεις που κηρύχθηκαν παράνομες και ασύμβατες με την εσωτερική αγορά. Ζητεί προσέτι να διαπιστωθεί η παράβαση της υποχρέωσης συνεργασίας με τις ενωσιακές αρχές που υπέχει η Γαλλία δυνάμει του άρθρου 288, τέταρτο εδάφιο ΣΛΕΕ, καθώς παρέλειψε να ενημερώσει την Επιτροπή, ως όφειλε, για τα μέτρα που έλαβε προς υλοποίηση της απόφασης ανακτήσεως. Οι επίμαχες ενισχύσεις χορηγήθηκαν προς κοινοπραξία, αποτελούμενη

από τις δύο αυτές εταιρείες, η οποία είχε σκοπό την παροχή της δημόσιας υπηρεσίας της θαλάσσιας συγκοινωνίας μεταξύ του λιμένας της Μασσαλίας και των λιμένων της Κορσικής.

Σύμφωνα με τη σύμβαση παραχώρησης δημόσιας υπηρεσίας, η κοινοπραξία όφειλε να παρέχει μια βασική υπηρεσία, δηλαδή να παρέχει συνεχώς υπηρεσία μεταφοράς τόσο για επιβάτες όσο και για φορτίο, και μια συμπληρωματική υπηρεσία, που αφορούσε την εξυπηρέτηση επιβατών σε περιόδους τουριστικής αιχμής. Δυνάμει της συμβάσεως αναθέσεως δημόσιας υπηρεσίας, οι δύο ανάδοχοι ελάμβαναν από την Περιφέρεια της Κορσικής ετήσια συνεισφορά ως αντιπαροχή για τη βασική και τη συμπληρωματική υπηρεσία. Η ετήσια τελική οικονομική αντιστάθμιση για κάθε ανάδοχο δεν μπορούσε να υπερβεί το ποσό του ελλείμματος εκμεταλλεύσεως, όπως αυτό διαμορφωνόταν από τις υποχρεώσεις παροχής δημόσιας υπηρεσίας, λαμβανομένης υπόψη της εύλογης αποδόσεως του επενδεδυμένου ναυτιλιακού κεφαλαίου σε συνάρτηση με τις ημέρες πραγματικής χρήσεώς του για τα δρομολόγια που αντιστοιχούν στις υποχρεώσεις αυτές. Κατόπιν καταγγελίας ανταγωνίστριας εταιρείας, της Corsica Ferries, η Επιτροπή έκρινε τις ενισχύσεις αυτές παράνομες και ασυμβίβαστες με την Συνθήκη, διότι παραβίαζαν δύο από τα τέσσερα κριτήρια Altmark. Ειδικότερα, η Επιτροπή διαπίστωσε, πρώτον, ότι η συμπληρωματική υπηρεσία δεν ήταν ούτε αναγκαία ούτε αναλογική σε σχέση με την ικανοποίηση πραγματικής ανάγκης δημόσιας υπηρεσίας. Έκρινε, δεύτερον, αφενός, ότι οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες έγινε η σχετική προκήρυξη δεν διασφάλιζαν πραγματικό ανταγωνισμό και, αφετέρου, ότι οι οικονομικές αντισταθμίσεις δεν καθορίστηκαν με αναφορά σε μία βάση κόστους εκ των προτέρων καθορισθείσα ή σε σύγκριση με τη διάρθρωση του κόστους άλλων παρόμοιων ναυτιλιακών επιχειρήσεων. Κατά συνέπεια, αφού διαπίστωσε την παρανομία, διέταξε τη Γαλλία να ανακτήσει τα παράνομα χορηγηθέντα ποσά. Ύστερα από πολύμηνη κωλυσιεργία των αρμοδίων αρχών, η οποία οφειλόταν μερικώς στην κοινωνική αντίδραση που θα προκαλούσε η εκτέλεση της απόφασης, μερικώς σε αδυναμία προσδιορισμού του ακριβούς ύψους των προς ανάκτηση ποσών, μερικώς σε πλήρη αδιαφορία και μερικώς σε άγνοια των περιφερειακών αρχών ως προς την υποχρεωτική φύση της απόφασης ανάκτησης, η Επιτροπή κίνησε τη σχετική διαδικασία, για να διαπιστωθεί η παράβαση της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθύμισε την πάγια νομολογία του, κατά την οποία η κατάργηση παράνομης ενισχύσεως μέσω ανακτήσεως αποτελεί τη λογική συνέπεια της διαπιστώσεως του παράνομου χαρακτήρα της. Η απόφαση που υποχρεώνει κράτος μέλος να ανακτήσει παράνομες ενισχύσεις απολαύει τεκμηρίου νομιμότητας και παραμένει, παρά την ενδεχόμενη άσκηση προσφυγής

ακυρώσεως δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, δεσμευτική για τον αποδέκτη της ως προς όλα τα στοιχεία αυτής¹. Το γεγονός, συνεπώς, ότι η Γαλλική Δημοκρατία και η κοινοπραξία άσκησαν προσφυγή ακυρώσεως κατά της επίδικης αποφάσεως δεν επηρεάζει την εκδικαζόμενη διαφορά. Πράγματι, όπως προκύπτει από το άρθρο 278 ΣΛΕΕ, ελλείψει αντίθετης αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, μια προσφυγή ακυρώσεως δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα. Εφόσον η ασκηθείσα από τη Γαλλική Δημοκρατία αίτηση αναστολής εκτελέσεως της επίδικης αποφάσεως απορρίφθηκε, κατόπιν αναιρέσεως, από το Δικαστήριο, η άσκηση προσφυγής ακυρώσεως εκ μέρους του εν λόγω κράτους μέλους δεν μεταβάλλει τον εκτελεστό χαρακτήρα της επίδικης αποφάσεως και, επομένως, η Γαλλία όφειλε να εκτελέσει την απόφαση ανάκτησης.

Ακολούθως, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην ιδιαίτερος αυστηρή νομολογία του ως προς τους λόγους που επιτρέπουν απόκλιση από την ανωτέρω υποχρέωση για συμμόρφωση με την απόφαση ανάκτησης: ο μόνος αμυντικός ισχυρισμός που μπορεί να προβάλει κράτος μέλος κατά προσφυγής λόγω παραβάσεως ασκηθείσας από την Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 108 παρ. 2, ΣΛΕΕ, είναι ο στηριζόμενος στην απόλυτη αδυναμία εκτελέσεως της αποφάσεως της οποίας είναι αποδέκτης². Η Γαλλία πρόέβαλε δύο τύπους επιχειρημάτων. Το πρώτο επιχείρημα αφορά την κοινωνική αναταραχή που θα μπορούσε να προκαλέσει η αγγελία της δικαστικής εκκαθαρίσεως της κοινοπραξίας, αναταραχή η οποία θα μπορούσε να πλήξει τη δημόσια τάξη και, κατά προέκταση, να προκαλέσει ρήξη της εδαφικής συνέχειας μεταξύ της Κορσικής και της ηπειρωτικής Γαλλίας. Το δεύτερο επιχείρημα αφορά τις πρακτικές δυσχέρειες που θα συνεπαγόταν, σε περίπτωση εξαφανίσεως της κοινοπραξίας, η αναγκαιότητα κινήσεως διαδικασίας για τη σύναψη νέας συμβάσεως αναθέσεως δημόσιας υπηρεσίας με επιχείρηση διαφορετική της SNCM, επιχείρηση η οποία δεν θα διέθετε εύλογως και αμέσως τα υλικά μέσα και τους ανθρώπινους πόρους προς ικανοποίηση των απαιτήσεων που συνεπάγεται η ανάθεση δημόσιας υπηρεσίας. Η ανάγκη προσφυγής σε μια τέτοια διαδικασία θα μπορούσε, έτσι, να προκαλέσει, τουλάχιστον για μια ορισμένη περίοδο, την προαναφερθείσα ρήξη της εδαφικής συνέχειας. Το Δικαστήριο, πιστό στη δικανική του πρακτική για στενή ερμηνεία του όρου «απόλυτη αδυναμία ορθής εκτέλεσης», έκρινε ότι οι προβαλλόμενοι λόγοι, σε καμία περίπτωση, δεν στοιχειοθετούν τέτοια απόλυτη αδυναμία, αλλά, αντιθέτως, ότι πρόκειται για υπερβάσιμες με μέτρα επι-

1. Βλ. υπ' αυτή την έννοια, ΔΕΚ C-261/99, *Επιτροπή/Γαλλία*, 22.03.2001, ECLI:EU:C:2001:179, σκ. 22 και 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

2. Βλ. υπ' αυτή την έννοια, ΔΕΕ C-527/12, *Επιτροπή/Γερμανία*, 11.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2193, σκ. 48 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

μελείας δυσχέρειες και, κατά συνέπεια, απέρριψε όλους τους προβαλλόμενους υπερασπιστικούς ισχυρισμούς.

Δεδομένου ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν έλαβε, εντός των ταχθεισών προθεσμιών, τα αναγκαία μέτρα προς ανάκτηση των ήδη καταβληθέντων ποσών της ενισχύσεως, και παρέβη επίσης την υποχρέωσή της να ενημερώσει την Επιτροπή για τα ληφθέντα μέτρα εντός των δύο μηνών από της κοινοποίησης της επίδικης απόφασης, το Δικαστήριο διαπίστωσε την παρανομία και καταδίκασε τη Γαλλία.

Παρατηρήσεις

Μιχαήλ Ροδόπουλος*

1. Το ανοιχτό πραγματικό της εξαίρεσης «απόλυτη αδυναμία ανάκτησης» ως παραπλανητικό δέλεαρ δικαιολόγησης για τα υπόχρεα κράτη

Ο κύριος στόχος της διαδικασίας ανάκτησης του παράνομως χορηγηθέντος πλεονεκτήματος δεν είναι τόσο η διαφύλαξη του δημοσίου χρήματος μέσω της τήρησης κανόνων χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης όσο η αποκατάσταση του τρωθέντος ανταγωνισμού εντός της ενιαίας αγοράς. Η αποκατάσταση της ανταγωνιστικής ισορροπίας περιγράφει και το πλαίσιο που τα ενωσιακά όργανα εφαρμογής, Επιτροπή και Δικαστήριο, ασκούν την αρμοδιότητά τους³. Οργανώνεται, κατά συνέπεια, ένα ερμηνευτικό σύστημα υπηρετικό προς τη βασική επιδίωξη, δηλαδή τόσο αυστηρό, ώστε να εγγυάται την αποκατάσταση υγιούς περιβάλλοντος ανταγωνισμού στον οικονομικό χώρο της ενιαίας αγοράς⁴. Επομένως,

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

3. Β. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ, Κρατικές Ενισχύσεις, Κοινοτική και Εθνική Ρύθμιση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σσ. 106-107.

4. Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Καν. 659/1999, σε περίπτωση αρνητικής απόφασης για υπόθεση παράνομων ενισχύσεων, η Επιτροπή αποφασίζει την εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την ανάκτηση της ενίσχυσης από τον δικαιούχο. Η μέσω ανακτήσεως κατάργηση παράνομης ενισχύσεως είναι η λογική συνέπεια της διαπιστώσεως του παράνομου χαρακτήρα της. Επομένως, η, για την επαναφορά των πραγμάτων στην προηγούμενη κατάσταση, ανάκτηση κρατικής ενισχύσεως που χορηγήθηκε παράνομα δεν μπορεί καταρχήν να θεωρηθεί μέτρο δυσανάλογο σε σχέση με τους σκοπούς των διατάξεων της Συνθήκης οι οποίες αφορούν τις κρατικές ενισχύσεις. Η ανάκτηση διατάσσεται σύμφωνα προς τις διατάξεις του εθνικού δικαίου, υπό την επιφύλαξη ότι αυτές εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της ανάκτησης, όπως την επιτάσσει το κοινοτικό δίκαιο. Οι δυσμενείς συνέπειες που προκάλεσε η παράνομη ενίσχυση δεν εξαλείφονται ολοσχερώς με την πραγματοποιηθείσα ανάκτηση. Για τις πρόσθετες αυτές συνέπειες υφί-

κάνεις υποκειμενικός λόγος δεν γίνεται αποδεκτός, για να διατηρείται σε ισχύ το διαταράσσον τον ανταγωνισμό πλεονέκτημα, πλην ενός και μόνον, αντικειμενικού χαρακτήρα, της απόλυτης αδυναμίας ορθής εκτέλεσης της απόφασης ανάκτησης⁵. Μόνον εάν συντρέχει απόλυτη αδυναμία ανάκτησης, δικαιούται το κράτος να απέχει νομίμως από την κατά γράμμα εφαρμογή της απόφασης της Επιτροπής για αναζήτηση του οικονομικού πλεονεκτήματος από τη λήπτρια επιχείρηση.

Η απόλυτη αδυναμία ανάκτησης, στην πραγματικότητα, δεν συνιστά νομικό λόγο εξαίρεσης από τον κανόνα, αλλά διαπίστωση οντολογικών δεδομένων που καθιστούν αδύνατη την εφαρμογή του. Κατά τούτο, ενώ *prima facie* η αόριστη έννοια «απόλυτη αδυναμία ανάκτησης» φαίνεται να ανοίγει ένα παράθυρο δικαιολόγησης αποκλίσεων από την υποχρέωση ανάκτησης, εισάγει *a contrario* ένα υψηλό *standard* υποχρεώσεων για το κράτος: Οι αρχές υποχρεούνται να κάνουν ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατόν, προκειμένου να καταργήσουν το παράνομο οικονομικό πλεονέκτημα. Ο πήχυς της προσπάθειας τοποθετείται τόσο ψηλά, ώστε να αποκλείονται προσχηματικές επικλήσεις καταβολής προσπαθειών. Εάν η αδυναμία αποδειχθεί απόλυτη, τότε ασφαλώς το δίκαιο δεν μπορεί να επιζητεί κάτι που είναι ανέφικτο. Η γενική αρχή του δικαίου, ουδείς υποχρεούται στα αδύνατα, απαλλάσσει το κράτος από μάταιες προσπάθειες, οι οποίες είναι καταδικασμένες να αποτύχουν λόγω της φύσεως του εγχειρήματος⁶.

Τι συνιστά απόλυτη αδυναμία ανάκτησης δεν είναι εκ των προτέρων γνωστό. Αυτό είναι λογικό, αν αναλογισθούμε την εξαιρετική φύση αυτού του κανόνα δικαίου. Κατά λειτουργία και περιεχόμενο προσιδιάζει σε λόγο ανωτέρας βίας, ειδικότερη έκφραση του οποίου αποτελεί. Επομένως, απόλυτη αδυναμία ανάκτησης υφίσταται οσάκις συντρέχουν πραγματικά περιστατικά που καθιστούν αδύνατη τη συμμόρφωση, έστω και με την καταβολή άκρας επιμελείας και σύνεσης. Στην περίπτωση αυτή, η μη εφαρμογή καθίσταται, άλλως, αναπότρεπτη και εξ αυτού του λόγου συγχωρητή. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για έναν κανόνα δικαίου με ανοικτό πραγματικό (*tatbestand*) και όχι για προκαθορισμένο κατάλογο δυναμικών εξαιρέσεων. Ενώ όμως τα κράτη αποδεικνύονται

στανται αξιώσεις αποζημίωσης τρίτων, ανταγωνιστών, σύμφωνα με τις εθνικές διατάξεις περί αδικοπραξιών ή αστικής ευθύνης του δημοσίου. Βλ. ΠΕΚ T-354/99, *Kuwait Petroleum(Nederland)/ Επιτροπή*, 31.05.2006, ECLI:EU:T:2006:137, παρ. 68. Χ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ, Η εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων ανταγωνισμού από τα εθνικά δικαστήρια, ΔΕΕτ., 1997, σ. 797 επ.

5. Γ. ΚΩΤΣΗΡΑΣ, Η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ελληνική έννομη τάξη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σ. 10.

6. *Impossibilium nulla est obligatio*, *Digesta*, 50, 17, 185.

ιδιαίτερως ευφάνταστα στη διάπλαση λόγων απόλυτης αδυναμίας ανάκτησης, στην πράξη συναντούν την απόρριψη των παραπόνων τους από το Δικαστήριο, και μάλιστα με σύντομη αιτιολογία, γεγονός που καταδεικνύει την απροθυμία του δικαιοδοτικού οργάνου να διευρύνει ερμηνευτικά αυτή την εξαίρεση.

Η προϋπόθεση περί απόλυτης αδυναμίας εκτελέσεως δεν πληρούται οσάκις η κυβέρνηση του κράτους μέλους απλώς γνωστοποιεί στην Επιτροπή δυσκολίες νομικής, πολιτικής και πρακτικής φύσεως που παρουσιάζει η εκτέλεση της απόφασης, χωρίς να προβεί σε καμία ενέργεια προς τις οικείες επιχειρήσεις, προκειμένου να αναζητήσει την ενίσχυση και χωρίς να προτείνει στην Επιτροπή εναλλακτικούς τρόπους εκτελέσεως της απόφασης που θα καθιστούσαν δυνατή την υπερπήδηση των δυσχερειών⁷. Εξάλλου, το γεγονός ότι, λόγω της οικονομικής καταστάσεως της δικαιούχου της επίμαχης ενισχύσεως επιχειρήσεως, οι αρχές του οικείου κράτους μέλους δεν μπορούσαν να αναζητήσουν το ποσό που είχε καταβληθεί δεν συνιστά αδυναμία εκτελέσεως, εφόσον ο σκοπός που επιδίωκε η Επιτροπή ήταν η κατάργηση της ενισχύσεως⁸. Η πλήρης, αντικειμενική αδυναμία ανάκτησης ερμηνεύεται στενά. Τέτοια αδυναμία δεν συντρέχει, όταν η δικαιούχος επιχείρηση ενήργησε καλοπίστως, αντιμετωπίζει προβλήματα ρευστότητας, έχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς το νομότυπο της ενισχύσεως⁹ ούτε ακόμη και ο ισχυρισμός ότι, αν πραγματοποιηθεί η ανάκτηση, η λαβούσα την ενίσχυση επιχείρηση θα πτωχεύσει¹⁰. Η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή η προοπτική εκκαθαρίσε-

ως θα προκαλούσε απόλυτη αδυναμία εκτελέσεως, θα εξασφάλιζε την πλήρη ατιμωρησία των χορηγήσεων παρανόμων ενισχύσεων προς προβληματικές επιχειρήσεις, καθώς η επίκληση των προβλημάτων τους θα αρκούσε, ώστε να μη γίνεται καν αναγγελία απαιτήσεως των οικείων ποσών στο πλαίσιο διαδικασίας δικαστικής εξυγιάνσεως. Ο ισχυρισμός ότι οι επιχειρήσεις αποδέκτες της ενίσχυσης είναι υπερβολικά πολλές σε αριθμό καθώς και επικαλούμενη αδυναμία επακριβώς καθορισμού του ποσού απορρίπτονται παγίως από το Δικαστήριο¹¹.

Στην υπό σχολιασμό απόφαση, το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό της Γαλλίας για πρόκληση κοινωνικής αναταραχής από την εφαρμογή της απόφασης ως απαράδεκτο. Τέτοιος λόγος δεν δύναται να συνιστά απόλυτη αδυναμία ανάκτησης, κατά την ερμηνεία που του προσδίδει το Δικαστήριο. Όσον αφορά την ενδεχόμενη κοινωνική αναταραχή, η οποία θα μπορούσε να πλήξει τη δημόσια τάξη, αποτελεί πάγια νομολογία, όπως τόνισε ο Γεν. Εισαγγελέας στο σημείο 86 των προτάσεών του, ότι, όπου απειλείται τέτοια αναταραχή, απόκειται στο οικείο κράτος μέλος να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα προς διασφάλιση της ισχύος και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης, ώστε να εξασφαλίσει την ορθή εφαρμογή του δικαίου αυτού προς όφελος όλων των επιχειρηματιών, πλην αν αποδειχθεί ότι οποιαδήποτε εκ μέρους του κράτους αυτού ενέργεια θα είχε επί της δημόσιας τάξεως συνέπειες, στις οποίες δεν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει με τα μέσα που διέθετε. Με άλλα λόγια, συνηθισμένη κοινωνική αναταραχή δεν συνιστά λόγο απόλυτης αδυναμίας, εκτός αν πρόκειται για γενικευμένη διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης, φέρουσα χαρακτηριστικά γενικευμένης εξέγερσης ικανής να απειλήσει την υπόσταση του ίδιου του κράτους. Εάν το κράτος δεν θα μπορούσε να επιβάλει με μέτρα άκρας επιμελείας τη δημόσια τάξη, τότε και μόνον τότε θα μπορούσε η κοινωνική αναταραχή μείζονος έκτασης και έντασης (χρονικά και ποσοτικά) να θεωρηθεί ως απόλυτη αδυναμία. Πρόσκαιρες κοινωνικές ταραχές δεν εξαρκούν και δεν προάγονται ως απόλυτη αδυναμία ανάκτησης.

II. Η διακοπή της συνεχούς παροχής ΥΓΟΣ ως απόλυτη αδυναμία ανάκτησης

Τα ανωτέρω τυγχάνουν εφαρμοστέα για όλες τις επιχειρήσεις που ασκούν συνήθη οικονομική δραστηριότητα. Τί γίνεται όμως, όταν παρέχεται υπερβολική κρατική χρηματοδότηση στην πάροχο ΥΓΟΣ επιχείρηση; Ποια θα είναι, σε αυτή την περίπτωση, που στοιχειοθετεί ουσιαστική παρανομία κατ' άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, η ενδεδειγμένη νομική κύρωση; Οι υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ) όχι μόνον είναι θεμελιωμένες

7. Γ. ΚΩΤΣΗΡΑΣ, ό.π., σ. 166. επ.

8. ΔΕΚ C-499/99, *Επιτροπή/Ισπανία*, 02.07.2002, ECLI:EU:C:2002:408, σκ. 21, 25, 27-38.

9. Η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη λαμβάνεται υπόψη μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπου την πεποίθηση περί νομιμότητας της ενισχύσεως την έχουν παράξει τα ίδια τα κοινοτικά όργανα. ΔΕΚ C-148/04, *Unicredito Italiano*, 15.12.2005, ECLI:EU:C:2005:774, σκ. 104: «Λαμβανομένου υπόψη του επιτακτικού χαρακτήρα του ελέγχου που διενεργεί η Επιτροπή επί των κρατικών ενισχύσεων δυνάμει του άρθρου 88 ΕΚ, η εμπιστοσύνη των επιχειρήσεων δικαιούχων της ενισχύσεως όσον αφορά τη νομιμότητα αυτής δικαιολογείται, κατ' αρχήν, μόνον αν η ενίσχυση χορηγήθηκε τηρουμένης της προβλεπόμενης από το άρθρο αυτό διαδικασίας, γεγονός για το οποίο ένας επιμελής επιχειρηματίας πρέπει κανονικά να είναι σε θέση να βεβαιωθεί. Ειδικότερα, όταν η ενίσχυση καταβλήθηκε χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση στην Επιτροπή, οπότε είναι παράνομη δυνάμει του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ, ο δικαιούχος της ενισχύσεως δεν μπορεί, κατά τον χρόνο αυτόν, να έχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στη νομιμότητα της χορηγήσεως της ενισχύσεως αυτής».

10. ΔΕΚ C-278/00, *Ελλάδα/Επιτροπή*, 29.04.2004, ECLI:EU:C:2004:239, σκ. 105, ΔΕΚ C-63/87, *Επιτροπή/Ελλάδα*, 07.06.1988, ECLI:EU:C:1988:285, σ. 2875, σκ. 8. Βλ. και ΑΙΚ. ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ, σε Β. Σκουρή, *Ερμηνεία Συνθηκών*, 2003, άρθρο 88, αρ. 25. Απόλυτη αδυναμία ανάκτησης υφίσταται, λόγου χάρη, όταν υπάρχει πραγματική έλλειψη ανακτήσιμων στοιχείων ενεργητικού.

11. Γ. ΚΑΡΥΔΗΣ, *Παράνομες Κρατικές Ενισχύσεις και έννομη προστασία των ενδιαφερόμενων τρίτων*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σ. 173 επ.

στις κοινές αξίες της Ένωσης, αλλά διαδραματίζουν και πρωταγωνιστικό ρόλο στην προώθηση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής¹². Η Ένωση και τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο των αντίστοιχων εξουσιών τους, πρέπει να μεριμνούν, ώστε οι υπηρεσίες αυτές να λειτουργούν στη βάση αρχών και όρων που τους επιτρέπουν να εκπληρώσουν την αποστολή τους¹³. Βασική αρχή λειτουργίας των ΥΓΟΣ είναι η αρχή της συνεχούς λειτουργίας της¹⁴. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος εγγυάται την αδιάκοπη παροχή ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, συνεχώς και αδιαλείπτως, παράγοντας ένα γενικευμένο αίσθημα ασφάλειας ως προς την παροχή ορισμένων ζωτικών υπηρεσιών¹⁵.

Το άρθρο 107 ΣΛΕΕ δύναται να παραβιασθεί κατά δύο τρόπους. Είτε οι κρατικοί πόροι να διοχετευθούν σε μη δικαιούχο επιχείρηση είτε η λαβούσα την ενίσχυση επιχείρηση να αποζημιωθεί υπερβολικά, περισσότερο απ' αυτό που αντιστοιχεί στη ζημία που υφίσταται λόγω των υποχρεώσεων δημόσιας υπηρεσίας που της έχουν επιβληθεί μαζί με ένα εύλογο κέρδος που δικαιούται να απαιτήσει¹⁶. Επισκοπώντας τα κριτήρια που θέτει η Altmark, οι παραβάσεις στις οποίες μπορεί να υποπέσει το κράτος συνοψίζονται στις ακόλουθες:

- η δικαιούχος επιχείρηση να μην είναι πράγματι επιφορτισμένη με την εκπλήρωση υποχρέωσης παροχής δημόσιας υπηρεσίας,
- να συντρέχει περίπτωση υπεραντιστάθμισης, που παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας. Δηλαδή, η αντιστάθμιση να εξέρχεται των ορίων του απολύτως αναγκαίου ποσού για την κάλυψη των δαπανών που πραγματοποιούνται για την εκπλήρωση υποχρέωσης παροχής δημόσιας υπηρεσίας, λαμβανομένων υπόψη των σχετικών εσόδων και ενός ευλόγου κέρδους για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών,
- η υποχρέωση δημόσιας υπηρεσίας να μην είναι σαφώς καθορισμένη ή οι βασικές παράμετροι, βάσει των οποίων υπολογίζεται η αντιστάθμιση, να προσδιορίζονται a posteriori και αδιαφανώς

• η αποδέκτρια επιχείρηση να μην έχει επιλεγεί κατόπιν δημοσίου και ανοικτού διαγωνισμού ούτε να μπορεί να θεωρηθεί ως αποτελεσματικός πάροχος.

Όταν η παράβαση του νομολογιακού κανόνα της Altmark συνίσταται στο γεγονός ότι η χρηματοοικονομική στήριξη δόθηκε σε επιχείρηση που δεν εξυπηρετεί πραγματικό γενικό συμφέρον (παραβίαση 1ου κριτηρίου), τότε τα πράγματα βαίνουν κατά τη συνήθη πορεία. Η επιχείρηση που έλαβε τη χρηματοδότηση οφείλει να την επιστρέψει, διότι εξαρχής δεν την εδικαιούτο. Πρόκειται περί κοινής εμπορικής επιχείρησης, χωρίς κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την τύχη της από πλευράς δημοσίου συμφέροντος, και, συνεπώς, πρέπει το νομικό πλαίσιο που εφαρμόζεται επί ανακτήσεως να εφαρμοστεί στο ακέραιο. Θα πρέπει, όμως, να ισχύσουν τα ίδια και στην περίπτωση που η πραγματικά επιφορτισμένη με την εξυπηρέτηση της κοινής ωφέλειας επιχείρηση λαμβάνει πρόσθετη αντιστάθμιση, πλέον δηλαδή της απολύτως αναγκαίας; Η καταφατική απάντηση δεν είναι αυτονόητη. Αν η ανάκτηση οδηγεί την επιχείρηση πάροχο της ΥΓΟΣ σε χρεωκοπία, τότε υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να υπάρξει ένα κρίσιμο χρονικό διάστημα κατά το οποίο η προσφερόμενη υπηρεσία δεν θα προσφέρεται προς το καταναλωτικό κοινό. Η αρχή της συνεχούς λειτουργίας εδράζεται στον πυρήνα της έννοιας της υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος και ενδεχόμενη διατάραξη αυτής της αρχής μεταφράζεται σε προσβολή του ίδιου του άρθρου 106 παρ. 2 ΣΛΕΕ. Είναι, λοιπόν, αναγκαίο να προβλεφθούν ορισμένα εγγύα στο νομικό καθεστώς της ανάκτησης παράνομης ενίσχυσης που θα εγγυώνται ότι η πρόσβαση των κοινωνιών σε μείζονος σημασίας υπηρεσίες δεν θα διακοπεί. Το πρόβλημα δεν ανακύπτει, όταν η ανάκτηση προκαλεί απλές οικονομικές δυσχέρειες στην πάροχο εταιρία, όταν η διαδικασία της ανάκτησης ορθώνει συνήθη οικονομικά εμπόδια στην ομαλή οικονομική της λειτουργία. Το παράπονο ότι θα προκληθούν οικονομικές δυσχέρειες στην πάροχο εταιρία δεν πρέπει να βρεί ευήκοον ούς. Όταν όμως η ανάκτηση οδηγεί κατά προδιαγεγραμμένη πορεία στον τερματισμό της εταιρίας, στη χρεωκοπία της, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στην αποδοχή αυτού του ενδεχομένου, όχι από φιλευσπλαχνία προς τη μη αποδοτική επιχείρηση αλλά από προσήλωση προς τα συνταγματικά φύσεως αιτήματα των κοινωνιών για παροχή της υπηρεσίας.

Θα πρέπει, δηλαδή, ειδικά επί ΥΓΟΣ, να δεχθούμε – κατά εμπλουτισμό της ισχύουσας νομολογίας, σύμφωνα με το άρθρο 106 ΣΛΕΕ – ότι η πτώχευση της λαβούσας την ενίσχυση εταιρίας συνιστά απόλυτη αδυναμία ανάκτησης που δικαιολογεί τον ισχυρισμό του κράτους για αδράνεια ως προς την αναζήτηση της ενίσχυσης. Οι προϋποθέσεις αποδοχής του ισχυρισμού πρέπει, ωστόσο, να είναι αυστηρές: α) η λαβούσα επιχείρηση να εξυπηρετεί, όχι οποιαδήποτε υπηρεσία γενικού οικονομικού συμφέ-

12. PH. NICOLAIDES, Competition and services of general economic interest in EU: reconciling economics and law, EstAL, 2003, σ. 183 επ.-Α. ALEXIS, Services publics et aides d'État, RDUE, 2002, σ. 63 επ.

13. Α. ΜΕΤΑΞΑΣ, σε Β. Χριστιανό, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ, κατ'άρθρο ερμηνεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σ. 582 επ.

14. M. ROSS, Promoting solidarity: from public services to a European Model of competition?, CML Rev., 2007, σ. 1057 επ.

15. FEEDLAND / SCIARRA, Public services and citizenship in European law, 1998, σσ. 67-68.

16. E. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Η αντιστάθμιση για την παροχή δημόσιας υπηρεσίας αποτελεί κρατική ενίσχυση; ΔηΣΚΕ, 2004, σ. 42 επ.

ροντος, αλλά ΥΓΟΣ μείζονος ζωτικής σημασίας. Ο ισχυρισμός, για παράδειγμα, θα ευσταθεί, όταν απειλείται η βιωσιμότητα της επιχείρησης παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, αλλά όχι η βιωσιμότητα οργανισμού που προσφέρει πολιτιστικά αγαθά, όπως βιβλία. Εκεί η ζήτηση μπορεί να αναμένει έως ότου υπάρξει εκ νέου ανάθεση σε νέο πάροχο. Όσο περισσότερο, δηλαδή, προσεγγίζουμε τον πυρήνα της έννοιας της ΥΓΟΣ, τόσο μεγαλύτερες αποκλίσεις από τον ανταγωνισμό είναι δυνατόν να δικαιολογηθούν, β) δεν υπάρχει εναλλακτικός πάροχος στην αγορά ο οποίος να είναι σε θέση να καλύψει άμεσα τον υπό εξαφάνιση βασικό πάροχο¹⁷.

Η ιδιαίτερη σημασία των ΥΓΟΣ και η γενικότερη κανονιστική επίδραση του άρθρου 106 στο οικονομικό Σύνταγμα της Ένωσης λαμβάνεται ήδη υπόψη από τον νομοθέτη στο πλαίσιο της διάσωσης προβληματικών επιχειρήσεων, όπου, στο σημείο 14 των Κατευθυντηρίων Γραμμών σχετικά με τη διάσωση και αναδιάρθρωση μη χρηματοπιστωτικών προβληματικών επιχειρήσεων, αναφέρεται ότι «Όταν η ενίσχυση προς παρόχους υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος («ΥΓΟΣ») που αντιμετωπίζουν προβλήματα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των παρουσών κατευθυντηρίων γραμμών, η αξιολόγηση πρέπει να διενεργείται σύμφωνα προς τις πάγιες αρχές των κατευθυντηρίων γραμμών. Εντούτοις, η επιμέρους εφαρμογή των εν λόγω αρχών πρέπει να προσαρμόζεται, όταν κρίνεται απαραίτητο, ώστε να λαμβάνει υπόψη την ιδιαίτερη φύση των ΥΓΟΣ και, ειδικότερα, την αναγκαιότητα διασφάλισης της συνέχειας στην παροχή υπηρεσιών, σύμφωνα προς το άρθρο 106 παράγραφος 2 της Συνθήκης».

Στο ίδιο ερμηνευτικό μήκος κύματος, το Δικαστήριο στην υπό σχολιασμό απόφαση σημειώνει ότι, όσον αφορά τον προβαλλόμενο κίνδυνο διακοπής της εδαφικής συνέχειας που θα μπορούσε να προκαλέσει η ενδεχόμενη εξαφάνιση της αναδόχου κοινοπραξίας και η σύναψη νέας συμβάσεως αναθέσεως δημόσιας υπηρεσίας, προκύπτει ότι τυχόν παύση της δραστηριότητας της επιχείρησης θα μπορούσε βέβαια, βραχυπρόθεσμα, να προκαλέσει ορισμένη μείωση της κινήσεως στις θαλάσσιες συγκοινωνίες μεταξύ Μασσαλίας και λιμένων της Κορσικής. Εντούτοις, η Γαλλία δεν αποδεικνύει τη συνδρομή περιστάσεων που θα δικαιολογούσαν το συμπέρασμα ότι μια τέτοια μείωση θα είχε συνέπειες τέτοιου μεγέθους, ώστε να θεωρηθεί ως απόλυτη αδυναμία εκτελέσεως της απόφασης εκτελέσεως. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το Δικαστήριο παραδέχεται έναν τέτοιο ισχυρισμό ως παραδεκτό, κρίνει εντούτοις αυτόν *in concreto* ως αβάσιμο, διότι η Γαλλία δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στο αποδεικτικό βάρος που έφερε. Ο Γεν. Εισαγγελέας Wathelet είναι πιο διαφωτιστικός στις Προτάσεις του, όπου στα σημεία 94

και 95, αιτιολογώντας την απόρριψη του ισχυρισμού ότι τυχόν ανάκτηση των παρανόμως χορηγηθέντων ποσών θα θέσουν σε κίνδυνο τον ανεφοδιασμό της Κορσικής με φάρμακα, παράγωγα αίματος, καύσιμα κινήσεως, λοιπά καύσιμα και προϊόντα πρώτης ανάγκης, υπογραμμίζει τη δυνατότητα εναλλακτικών μέσων εφοδιασμού, ώστε να εξασφαλίζεται η αιτούμενη συνέχεια παροχής της υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος. Αρχικώς, επισήμανε τη διαθεσιμότητα του στρατιωτικού αεροδρομίου της Solenzara (προς διατήρηση της δυνατότητας ανεφοδιασμού από αέρος) και προσέθεσε, στη συνέχεια, ότι ο νομάρχης Άνω Κορσικής είχε λάβει άλλα αναγκαία μέτρα προς εξασφάλιση του ανεφοδιασμού της Κορσικής, όπως είναι ο περιορισμός των πωλήσεων καυσίμων, και ότι εξέταζε τη λήψη άλλων μέτρων, όπως η επίταξη μεταφορικών εταιριών. Συνεπώς, ενώ ο ισχυρισμός ότι η διακοπή παροχής ΥΓΟΣ συνιστά παραδεκτό ισχυρισμό που στοιχειοθετεί απόλυτη αδυναμία ανάκτησης, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορούσε να αποδειχθεί από το σύνολο των πραγματικών περιστατικών ότι απειλείτο η διαρκής λειτουργία της ΥΓΟΣ.

Συμπερασματικά, γίνεται φανερό ότι η απόφαση αυτή εισφέρει σημαντική προστιθέμενη αξία στο δίκαιο της ανάκτησης. Ο ισχυρισμός περί παύσης της συνεχούς λειτουργίας της ΥΓΟΣ είναι παραδεκτός λόγος που δικαιολογεί το κράτος να θεωρήσει ότι συντρέχει απόλυτη αδυναμία ανάκτησης. Πρόκειται για αδυναμία που έχει κανονιστική κοινωνική διάσταση και όχι για πραγματική αδυναμία. Με άλλα λόγια, ενώ η ανάκτηση είναι τυπικώς εφικτή, η κανονιστική εμβέλεια του άρθρου 106 ΣΛΕΕ καθιστά αυτήν απολύτως αδύνατη¹⁸. Ενώ δηλαδή η ανάκτηση είναι εφικτή πραγματικά, το κοινωνικό της αποτέλεσμα καθιστά αυτήν μη αποδεκτή για τις αξίες της Ένωσης και εξ αυτού του λόγου απολύτως αδύνατη.

► Αεροπορικές μεταφορές

Όροι απαλλαγής του αερομεταφορέα από την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης εξαιτίας μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης

Κανονισμός 261/2004/ΕΚ – δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών – πεδίο εφαρμογής – μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης – αποζημίωση – απαλλαγή από την ευθύνη – έκτακτες περιστάσεις – τεχνικά προβλήματα

ΔΕΕ C-257/14, van der Lans, 17.09.2015, Τμήμα ένατο, Πρόεδρος: K. Jürimäe, Εισηγητής: J. Malenovský, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2015:618 – Προδικαστικό ερώτημα

17. Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, Κρατικές Ενισχύσεις στις Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2011, σ. 159 επ.

18. Τ. BEKKEDAL, Article 106 TFEU is dead. Long live Article 106 TFEU! In Szyszczak ... [et al], Developments in services of general economic interest, TMC Asser Press, 2011, σσ. 66 έως 102.

Η Corina van der Lans επρόκειτο να ταξιδέψει με πτήση της KLM από τα Κίτο (Ισημερινός) στο Άμστερνταμ (Κάτω Χώρες). Η πτήση της ήταν προγραμματισμένη να αναχωρήσει στις 13.08.2009, στις 09.15' τοπική ώρα, όμως, εξαιτίας τεχνικού προβλήματος του αεροσκάφους που θα την εκτελούσε, δεν αναχώρησε παρά μόνο στις 14.08.2009, στις 19.30' τοπική ώρα, με αποτέλεσμα να αφιχθεί στον προορισμό της με καθυστέρηση 29 ωρών. Ακολούθως, η Corina van der Lans άσκησε εναντίον της KLM αγωγή, βάσει του άρθρου 7 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, για τα δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών, με αίτημα να της καταβληθεί ποσό ύψους 600 ευρώ ως αποζημίωση για την καθυστέρηση αυτή. Από την πλευρά της, η εναγόμενη αεροπορική εταιρεία επικαλέσθηκε την περί έκτακτων περιστάσεων εξαίρεση του άρθρου 5 παρ. 3 του ανωτέρω Κανονισμού, με το επιχείρημα ότι το κρίσιμο, εν προκειμένω, τεχνικό πρόβλημα συνίστατο σε βλάβη ενός κινητήρα του αεροσκάφους οφειλόμενη σε ελαττώματα δύο εξαρτημάτων του που δεν είχαν υπερβεί τον μέσο όρο ζωής τους και για τα οποία ο κατασκευαστής τους δεν είχε επισημάνει το ενδεχόμενο εμφάνισης δυσλειτουργιών πριν από τη συμπλήρωση ορισμένου χρονικού διαστήματος. Διατηρώντας αμφιβολίες για το αν η επίκληση από τον αερομεταφορέα του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ είναι, υπό ανάλογες περιστάσεις, δυνατή, το αρμόδιο για την εκδίκαση της υπόθεσης *Rechtbank Amsterdam* (Πρωτοδικείο του Άμστερνταμ) ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο ΔΕΕ μια σειρά κακότεχνα διατυπωμένων σχετικών προδικαστικών ερωτημάτων.

Στην απάντησή του (δημοσιεύθηκε στις 17.09.2015), το ΔΕΕ αρχικά απέρριψε την ένσταση απαραδέκτου των προδικαστικών ερωτημάτων της γαλλικής κυβέρνησης, σύμφωνα με την οποία το δίκαιο του Ισημερινού προβλέπει σύστημα αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και, επομένως, η ενάγουσα της κύριας δίκης θα όφειλε, κατ' επιταγήν του άρθρου 3 παρ. 1 στοιχείο β' του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, να είχε επωφεληθεί από το σύστημα αυτό. Ένας επιβάτης, υπογράμμισε το ΔΕΕ, δεν νοείται να στερείται την παρεχόμενη από το δίκαιο της Ένωσης προστασία, απλώς επειδή το δίκαιο ενός τρίτου κράτους προβλέπει τη χορήγηση αποζημίωσης, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το κατά πόσον α) η αποζημίωση αυτή ανταποκρίνεται στον σκοπό της αποζημίωσης του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ και β) οι προϋποθέσεις και οι λεπτομέρειες χορήγησής της είναι ισοδύναμες εκείνης.

Ερχόμενο στην ουσία της υπόθεσης, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι τα τεχνικά προβλήματα που εμφανίζονται σε ένα αεροσκάφος συνδέονται αναπόσπαστα με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα και, άρα, μόνον κατ' εξαίρεση μπορούν να συμπεριληφθούν

στις απροσδόκητες ελλείψεις στην ασφάλεια της πτήσης, ώστε να υπάγονται στη συστατικά ερμηνευόμενη έννοια των έκτακτων περιστάσεων. Όσον αφορά το επίμαχο τεχνικό πρόβλημα, το ΔΕΕ δεν αμφισβήτησε ότι αποτέλεσε αιφνίδιο γεγονός, διευκρίνισε ωστόσο ότι θα αποτελούσε και έκτακτη περίπτωση, για τις ανάγκες του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, εφόσον και άλλα αεροσκάφη του στόλου του αερομεταφορέα καθυλώνονταν στο έδαφος, κατόπιν οδηγίας του κατασκευαστή τους ή μιας αρμόδιας προς τούτο εθνικής αρχής, διότι παρουσίαζαν το ίδιο ελάττωμα.

Παρατηρήσεις

Δημοσθένης Λεντζής*

Ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ, για τα δικαιώματα των επιβατών αεροπορικών μεταφορών σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης¹, τροφοδοτεί συνεχώς, μέσω προδικαστικών ερωτημάτων εθνικών δικαστηρίων που καλούνται να τον εφαρμόσουν, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής, το Δικαστήριο) με ενδιαφέρουσες, τόσο από θεωρητική όσο και από πρακτική άποψη, υποθέσεις. Οι υποθέσεις αυτές αφορούν ποικίλα ζητήματα, συχνότερα πάντως την έκταση της υποχρέωσης αποζημίωσης του επιβάτη, όταν η πτήση του έχει μεγάλη καθυστέρηση και τη ρήτρα απαλλαγής του αερομεταφορέα από την εν λόγω υποχρέωση, όταν η μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης οφείλεται σε έκτακτες περιστάσεις. Στην ανωτέρω κατηγορία υποθέσεων εντάσσεται και η διαφορά της *C. van der Lans* με την αεροπορική εταιρεία KLM, η οποία έφθασε ενώπιον του Δικαστηρίου έπειτα από προδικαστικό ερώτημα του Πρωτοδικείου του Άμστερνταμ. Ειδικότερα, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει στο ερώτημα αν αιφνίδιο τεχνικό πρόβλημα του αεροσκάφους λόγω ελαττωματικών εξαρτημάτων ενός κινητήρα εμπίπτει στην έννοια των έκτακτων περιστάσεων του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ (υπό Β.). Ωστόσο, προτού εισέλθει στην ουσία του ερωτήματος, το Δικαστήριο χρειάστηκε να ασχοληθεί με το *ratione personae* πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, για την ακρίβεια δε με τη δυνατότητα επίκλησής του από όσους επιβάτες αναχωρούν από αερολιμένα στο έδαφος τρίτου, εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, κράτους με προορισμό

* *Λέκτορας Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.* Το κείμενο ολοκληρώθηκε στις 31.10.2015.

1. ΕΕ 2004 L 46/1 (διορθωτικό ΕΕ 2006 L 365/89).

αερολιμένα στο έδαφος κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (υπό Α.).

Α. Για το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της ρύθμισης

Ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ καλύπτει καταρχάς όσους επιβάτες αναχωρούν από αερολιμένα στο έδαφος κράτους μέλους ανεξαρτήτως προορισμού (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α')². Περαιτέρω, καλύπτει και όσους επιβάτες αναχωρούν από αερολιμένα στο έδαφος τρίτου κράτους με προορισμό αερολιμένα στο έδαφος κράτους μέλους υπό δύο προϋποθέσεις: πρώτον, η πτήση να εκτελείται από αερομεταφορέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, δεύτερον, οι επιβάτες της πτήσης αυτής να μην έχουν λάβει ανταλλάγματα ή αποζημίωση και να μην έχουν τύχει συνδρομής στο τρίτο κράτος (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο β'). Τη μεν πρώτη προϋπόθεση υπαγόρευσε η αδυναμία επιβολής αποτελεσματικών κυρώσεων στους εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης αερομεταφορείς, σε περίπτωση εκ μέρους τους παραβίασης των διατάξεων του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ στο έδαφος τρίτου κράτους³, τη δε δεύτερη η βούληση να αποφευχθεί η υπέρμετρη εξωεδαφική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης που θα ήταν ικανή να διαταράξει τις σχέσεις της Ένωσης με τα τρίτα κράτη και να προκαλέσει σύγχυση σε επιβάτες και αερομεταφορείς για το ποιο από τα δύο συστήματα κανόνων, της Ένωσης ή του τρίτου κράτους, εφαρμόζεται κάθε φορά⁴. Οι δύο ανωτέρω προϋποθέσεις θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά.

Η προϋπόθεση, ο αερομεταφορέας που εκτελεί την πτήση (ο λεγόμενος «πραγματικός» αερομεταφορέας) να είναι αερομεταφορέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες ερμηνευτικές δυσχέρειες⁵. Το αντί-

θετο συμβαίνει με τη δεύτερη προϋπόθεση, ο επιβάτης να μην έχει λάβει ανταλλάγματα ή αποζημίωση και να μην έχει τύχει συνδρομής στο τρίτο κράτος. Και αυτό, επειδή ορισμένες γλωσσικές αποδόσεις του κειμένου της διάταξης αφήνουν να εννοηθεί ότι η εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ αποκλείεται, όταν ο επιβάτης είχε δικαίωμα, βάσει της ισχύουσας στο τρίτο κράτος νομοθεσίας ή της εκεί ακολουθούμενης πρακτικής αυτοδέσμευσης των αερομεταφορέων, να λάβει ανταλλάγματα ή αποζημίωση και να τύχει συνδρομής, ενώ ορισμένες άλλες, συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής, αφήνουν να εννοηθεί ότι η εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ αποκλείεται, μόνον όταν ο επιβάτης έλαβε πράγματα ανταλλάγματα ή αποζημίωση και έτυχε πράγματι συνδρομής στο τρίτο κράτος. Οι συνέπειες της επικράτησης της μιας ή της άλλης ερμηνευτικής εκδοχής είναι προφανείς. Εάν γίνει δεκτή η πρώτη εκδοχή, η ενάγουσα της κύριας δίκης δεν επιτρέπεται να επικαλεσθεί τον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ από τη στιγμή που το δικαίο του Ισημερινού προβλέπει δικαίωμα αποζημίωσης, σε περίπτωση μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και η ίδια δεν έκανε χρήση του. Εάν, όμως, γίνει δεκτή η δεύτερη εκδοχή, η ενάγουσα της κύριας δίκης επιτρέπεται να επικαλεσθεί τον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ, εφόσον δεν έκανε χρήση του προβλεπόμενου στο δικαίο του Ισημερινού δικαιώματος.

Έχοντας ως γνώμονα την ανάγκη ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, ανάγκη η οποία επιτάσσει μια διάταξη να ερμηνεύεται με κριτήριο το γενικό πλαίσιο και τον σκοπό της κανονιστικής ρύθμισης όπου βρίσκεται ενταγμένη, όποτε παρατηρείται απόκλιση μεταξύ των διάφορων γλωσσικών αποδόσεων της⁶, το Δικαστήριο επιλέγει να ακολουθήσει τη μέση οδό. Έτσι, δέχεται τον αποκλεισμό της εφαρμογής του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, όταν ο επιβάτης είχε δικαίωμα να λάβει αποζημίωση στο τρίτο κράτος, αρκεί να αποδεικνύεται ότι η αποζημίωση αυτή α) ανταποκρίνεται στον σκοπό της αποζημίωσης που εγγυάται ο ανωτέρω Κανονισμός και β) χορηγείται υπό προϋποθέσεις και λεπτομέρειες ισοδύναμες εκείνης⁷.

2. Αρκεί στο έδαφος αυτό να εφαρμόζεται το δικαίο της Ένωσης. Τα εδάφη των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται το δικαίο της Ένωσης περιλαμβάνονται στα άρθρα 52 ΣΕΕ και 355 ΣΛΕΕ. Για τα προβλήματα από την αναστολή της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στο υπό τουρκική κατοχή βόρειο τμήμα της Κύπρου και από τη διαμάχη μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Ισπανίας για το Γιβραλτάρ βλ. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, Δικαιώματα επιβατών αεροπορικών μεταφορών σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) 261/2004, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009, σσ. 45-46.

3. Βλ. Κ. ARNOLD, Application of Regulation (EC) 261/2004 on denied boarding, cancellation and long delay of flights, ASL, 2007, σ. 94.

4. Βλ. Δ. ΛΕΝΤΖΗΣ, ό.π., σ. 47.

5. Σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχείο γ' του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, ως αερομεταφορέας της Ένωσης νοείται κάθε αερομεταφορέας ο οποίος διαθέτει έγκυρη άδεια εκμετάλλευσης χορηγηθείσα από κράτος μέλος κατ' εφαρμογή των διατάξεων του Κανονισμού 2407/92/ΕΟΚ, περί της εκδόσεως αδειών των αερομεταφορέων, ΕΕ 1992 L 240/1. Ας σημειωθεί πάντως ότι από 01.11.2008 ο Κανονισμός 2407/1992/ΕΟΚ έχει καταργηθεί και αντικατασταθεί από τον Κανονισμό 1008/2008/ΕΚ, σχετικά με κοινούς κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών, ΕΕ

2008 L 293/3.

6. Για την ερμηνεία μιας διάταξης του δικαίου της Ένωσης όταν εντοπίζονται παρεκκλίσεις μεταξύ των διάφορων γλωσσικών αποδόσεων της βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό δικαίο, 2η έκδοση, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013, σσ. 541-542, και τις εκεί παραπομπές στη νομολογία του Δικαστηρίου. Το ζήτημα των παρεκκλίσεων μεταξύ των διάφορων γλωσσικών αποδόσεων μιας διάταξης είναι διαφορετικό από το (εξίσου ενδιαφέρον) ζήτημα της παρείσφρησης σφαλμάτων κατά τη μετάφραση, για το οποίο βλ. Α. ΤΑΚΗΣ, Μεταφραστικά σφάλματα του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρμ, 2014, σσ. 895-902.

7. Βλ. σκ. 27-28 της απόφασης.

Η απαίτηση, η καταβληθείσα στο τρίτο κράτος αποζημίωση να ανταποκρίνεται στον σκοπό της αποζημίωσης που εγγυάται ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ, είναι απόλυτα λογική. Η μεγάλη καθυστέρηση μιας πτήσης ενδέχεται να επιφέρει δύο είδη ζημιών: αφενός, ζημιές κοινές για όλους τους επιβάτες, η ύπαρξη των οποίων τεκμαίρεται αμάχητα και η αποκατάστασή τους δύναται να γίνει αμέσως με την παροχή τυποποιημένης αποζημίωσης και, αφετέρου, ζημιές προσωπικές, συνυφασμένες με τον λόγο πραγματοποίησης του ταξιδιού, η ύπαρξη των οποίων οφείλει να αποδειχθεί και η αποκατάστασή τους προϋποθέτει την κατά περίπτωση εκτίμηση της έκτασής τους και, κατά συνέπεια, δεν δύναται παρά να γίνει εκ των υστέρων με την παροχή εξατομικευμένης αποζημίωσης⁸. Ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ αποσκοπεί στην αποκατάσταση των ζημιών του πρώτου είδους. Εάν το δίκαιο του τρίτου κράτους μεριμνά για την αποκατάσταση αποκλειστικά των ζημιών του δεύτερου είδους, η άρνηση εφαρμογής του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ θα ήταν αδικαιολόγητη.

Από την άλλη, η απαίτηση, η καταβληθείσα στο τρίτο κράτος αποζημίωση να χορηγείται υπό προϋποθέσεις και λεπτομέρειες ισοδύναμες εκείνης που εγγυάται ο Κανονισμός 261/2004/ΕΚ, προβληματίζει. Για παράδειγμα, η γέννηση του δικαιώματος αποζημίωσης μόνον έπειτα από καθυστέρηση πάρα πολλών ωρών (όταν, με βάση τον Κανονισμό 261/2004/ΕΚ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο⁹, δικαίωμα αποζημίωσης γεννάται έπειτα από καθυστέρηση διάρκειας 3 ωρών σε σχέση με την αρχικά προγραμματισμένη ώρα άφιξης) και η χορήγηση συμβολικής αποζημίωσης (όταν, με βάση το άρθρο 7 παρ. 1 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, το ύψος της αποζημίωσης κλιμακώνεται από τα 250 έως τα 600 ευρώ, ανάλογα με την απόσταση) συνιστούν «προϋποθέσεις και λεπτομέρειες» οι οποίες, είναι ξεκάθαρο, δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «ισοδύναμες» προς εκείνες του δικαίου της Ένωσης. Μπορεί, όμως, να λεχθεί το ίδιο για τη γέννηση του δικαιώματος αποζημίωσης έπειτα από καθυστέρηση διάρκειας 5 ωρών και για τη χορήγηση αποζημίωσης ύψους 150 έως 450 ευρώ; Η απαίτηση για ισοδυναμία συμβάλει στη δημιουργία ασάφειας. Πέραν τούτου, εάν εκληφθεί ως απαίτηση η νομοθεσία του τρίτου κράτους να ανταποκρίνεται πλήρως στο πρότυπο του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, αντιστρατεύεται τη βούληση για αποφυγή της υπέρμετρης εξωεδαφικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ότι θα ήταν σκοπιμότερο να γίνεται αντιληπτή ως απαίτηση η νομοθεσία του τρίτου κράτους (ή η εκεί ακολουθούμενη

πρακτική αυτοδέσμευσης των αερομεταφορέων) να μην υπολείπεται σημαντικά από το πρότυπο του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ.

Β. Για τα τεχνικά προβλήματα ως έκτακτες περιστάσεις

Το άρθρο 5 παρ. 3 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ προβλέπει τη δυνατότητα απαλλαγής του αερομεταφορέα από την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης στον επιβάτη, εφόσον αποδεικνύεται ότι η μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης οφειλόταν σε έκτακτες περιστάσεις οι οποίες δεν θα είχαν αποφευχθεί, ακόμη και εάν είχαν ληφθεί όλα τα εύλογα μέτρα¹⁰. Καθώς εισάγουν εξαίρεση από τον κανόνα της υποχρέωσης καταβολής αποζημίωσης στον επιβάτη, οι έκτακτες περιστάσεις δέον να ερμηνεύονται συσταλτικά. Ως έκτακτες περιστάσεις απαριθμούνται ενδεικτικά η πολιτική αστάθεια, οι κακές καιρικές συνθήκες, οι απροσδόκητες ελλείψεις στην ασφάλεια της πτήσης και οι απεργίες που επηρεάζουν τη λειτουργία του αερομεταφορέα-εξάλλου, έκτακτες περιστάσεις θεωρείται ότι υπάρχουν, και όταν για τη μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης ευθύνεται η συμμόρφωση του αερομεταφορέα με απόφαση διαχείρισης της εναέριας κυκλοφορίας¹¹. Στην πράξη, οι περισσότερες μεγάλες καθυστερήσεις πτήσεων αποδίδονται από τους αερομεταφορείς είτε στις κακές καιρικές συνθήκες είτε σε τεχνικά προβλήματα του αεροσκάφους.

Ειδικά, πάντως, ως προς τα τεχνικά προβλήματα που επιβάλλουν την ακινητοποίηση ενός αεροσκάφους, το Δικαστήριο, με την απόφασή του στην υπόθεση *Wallentin-Hermann*, αποφάνθηκε ότι μπορούν να χαρακτηρισθούν ως έκτακτες περιστάσεις (και δη ως απροσδόκητες ελλείψεις στην ασφάλεια της πτήσης), όταν, λόγω της φύσης ή των αιτίων τους, α) δεν αποτελούν συνήθη γεγονότα κατά την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα και β) διαφεύγουν του αποτελεσματικού ελέγχου αυτού του τελευταίου, όπως όταν προκαλούνται ζημιές σε ένα αεροσκάφος από πράξεις δολιοφθοράς ή τρομοκρατίας¹². Αναντίρρητα, η ταυτόχρονη συνδρο-

8. Για τη διάκριση αυτή βλ. ΔΕΚ C-344/04, *IATA και ELFAA*, 10.01.2006, ECLI:EU:C:2006:10, σκ. 43.

9. Με την απόφαση ΔΕΚ C-402/07 και C-432/07, *Sturgeon κ.λπ.*, 19.11.2009, ECLI:EU:C:2009:716. Βλ. επίσης ΔΕΕ C-581/10 και C-629/10, *Nelson κ.λπ.*, 23.10.2012, ECLI:EU:C:2012:657.

10. Η ευθύνη του αερομεταφορέα είναι, εν προκειμένω, νόθος αντικειμενική. Βλ. και Ρ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Αεροπορική μεταφορά επιβατών*, 2η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 213. Σημειώτεον ότι η δυνατότητα απαλλαγής δεν αφορά ποτέ τα δικαιώματα παροχής βοήθειας (επιστροφή χρημάτων, μεταφορά με άλλη πτήση ή άλλο μεταφορικό μέσο) και φροντίδας (προσφορά γευμάτων και αναψυκτικών, εξασφάλιση διανυκτέρευσης σε ξενοδοχείο κ.ά.) των άρθρων 8 και 9 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ, περιπτώσεις στις οποίες η ευθύνη του αερομεταφορέα διαμορφώνεται ως γνήσια αντικειμενική.

11. Βλ. αιτιολογικές σκέψεις 15-15 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ.

12. Βλ. ΔΕΚ C-549/07, *Wallentin-Hermann*, 22.12.2008, ECLI:EU:C:2008:771, σκ. 23-26. Το σκεπτικό της εν λόγω απόφα-

μή των δύο ανωτέρω όρων θα διαπιστώνεται σε όλως εξαιρετικές περιπτώσεις. Πράγματι, στη συντριπτική τους πλειονότητα, τα τεχνικά προβλήματα συνδέονται αναπόσπαστα με τη λειτουργία του αεροσκάφους (είναι, δηλαδή, αναμενόμενα, γι' αυτό άλλωστε τα αεροσκάφη υποβάλλονται τακτικά σε ενδεδειγμένους ελέγχους από εξειδικευμένο τεχνικό προσωπικό)¹³. Η κρίση για το αν ένα συγκεκριμένο τεχνικό πρόβλημα υπάγεται στον κανόνα (και δεν λογίζεται ως έκτακτη περίπτωση) ή στην εξαίρεση (και λογίζεται ως έκτακτη περίπτωση) ανήκει στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια, τα οποία, εάν διατηρούν αμφιβολίες, έχουν άλλοτε τη διακριτική ευχέρεια και άλλοτε την υποχρέωση να υποβάλουν σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο¹⁴.

Με οδηγό το παραπάνω σκεπτικό, που υπενθυμίζει με συντομία, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μία βλάβη οφειλόμενη στην πρόωρη δυσλειτουργία εξαρτημάτων ενός κινητήρα αποτελεί αιφνίδιο, αλλά όχι και απρόβλεπτο γεγονός, αφού δεν παύει να συνδέεται αναπόσπαστα με το λίαν περίπλοκο σύστημα της λειτουργίας του αεροσκάφους υπό δύσκολες έως ακραίες μετεωρολογικές συνθήκες, στο πλαίσιο της οποίας οι αερομεταφορείς αντιμετωπίζουν τακτικά τέτοιου είδους γεγονότα¹⁵. Τα πράγματα θα είχαν αλλιώς, εάν η κατασκευάστρια εταιρεία ή μια αρμόδια προς τούτο εθνική αρχή διαπίστωνε την ύπαρξη αφανούς κατασκευαστικού ελαττώματος σε έναν τύπο αεροσκαφών και διέτασσε την ακινητοποίηση όλων των αεροσκαφών αυτού του τύπου, για να αποφευχθούν ατυχήματα¹⁶. Ο αερομεταφορέας δεν λαμβάνει ως δεδομένο ότι τεχνικά προβλήματα

παρόμοιας φύσης είναι ενδεχόμενο να προκύψουν και, σίγουρα, δεν βρίσκεται σε θέση να τα ελέγξει αποτελεσματικά με τα δικά του μέσα.

Νιώθοντας, θα έλεγε κανείς, την ανάγκη να προσφέρει στις αεροπορικές εταιρείες ένα είδος παρηγοριάς για την ακόμη μία φορά δυσμενή για τα οικονομικά τους συμφέροντα κρίση του, το Δικαστήριο δεν παραλείπει να μνημονεύσει το απορρέον από το άρθρο 13 του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ δικαίωμα του αερομεταφορέα να στραφεί εναντίον οποιουδήποτε φυσικού ή νομικού προσώπου ευθύνεται για το τεχνικό πρόβλημα που προκάλεσε τη μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης και να διεκδικήσει αποζημίωση¹⁷. Ωστόσο, η πρακτική αξία αυτού του δικαιώματος είναι μάλλον περιορισμένη: η διεκδίκηση αποζημίωσης (εδώ, από την κατασκευάστρια εταιρεία των ελαττωματικών εξαρτημάτων του κινητήρα ή/και από την κατασκευάστρια εταιρεία του κινητήρα) πιθανότατα θα συνεπάγεται την έναρξη ενός μακροχρόνιου και δαπανηρού δικαστικού ή διαιτητικού αγώνα με άδηλη έκβαση, ενώ η καταβολή τυποποιημένης αποζημίωσης στους επιβάτες για τη μεγάλη καθυστέρηση της πτήσης πραγματοποιείται αμέσως.

Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η πρόταση της Επιτροπής για την τροποποίηση του Κανονισμού 261/2004/ΕΚ περιέχει ορισμό της έννοιας των έκτακτων περιστάσεων («περιστάσεις οι οποίες εκ της φύσεως και των αιτίων τους δεν συνδέονται αναπόσπαστα με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του οικείου αερομεταφορέα και εκφεύγουν του αποτελεσματικού ελέγχου του») και, επιπλέον, για περισσότερη ασφάλεια δικαίου, παράρτημα με έναν ενδεικτικό κατάλογο περιστάσεων που πρέπει να θεωρούνται ως έκτακτες και με περιστάσεις που δεν πρέπει να θεωρούνται ως τέτοιες¹⁸. Στις περιστάσεις που πρέπει να θεωρούνται ως έκτακτες συγκαταλέγονται τα «τεχνικά προβλήματα άσχετα προς την κανονική λειτουργία του αεροσκάφους, όπως ο εντοπισμός ελαττώματος κατά τη διάρκεια της σχετικής πτήσης (...) ή κρυφά κατασκευαστικά ελαττώματα», ενώ σε εκείνες που δεν πρέπει να θεωρούνται ως έκτακτες τα «τεχνικά προβλήματα που σχετίζονται με την κανονική λειτουργία του αεροσκάφους, όπως πρόβλημα που εντοπίζεται κατά την τακτική συντήρηση ή κατά τη διάρκεια του ελέγχου του αεροσκάφους πριν από την πτήση ή που ανακύπτει λόγω

σης στηρίχθηκε, σε πολύ μεγάλο βαθμό, στις προτάσεις που είχε αναπτύξει η ΓΕ Sharpston στην υπόθεση ΔΕΚ C-396/06, *Kramme*, 27.09.2007, ECLI:EU:C:2007:555, υπόθεση η οποία τελικά διαγράφηκε από το πινάκιο του Δικαστηρίου πριν από την έκδοση απόφασης (βλ. τη διάταξη ΔΕΚ C-396/06, *Kramme*, 11.04.2008, ECLI:EU:C:2008:221).

13. Για την απόφαση αυτή βλ., μεταξύ άλλων, Α. ΑΝΘΙΜΟΣ, Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004, Αρμ, 2010, σσ. 1116-1117, Χ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Ζητήματα ευθύνης αερομεταφορέα σε περίπτωση ματαίωσης πτήσης, ΕφΑΔ, 2009, σσ. 616-617, J. CROON, Placing Wallentin-Hermann in Line with Continuing Airworthiness: A Possible Guide for Enforcers of EC Regulation 261/2004, ASL, 2011, σσ. 1-6, και Α. MILNER, Regulation EC 261/2004 and "Extraordinary Circumstances", ASL, 2009, σσ. 215-220.

14. Για μια παρόμοια υπόθεση ενώπιον ελληνικού δικαστηρίου (που επιλύθηκε χωρίς την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο) βλ. Γ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΣ, Τεχνικά προβλήματα του αεροσκάφους που συνεπάγονται ματαίωση της πτήσης: παρατηρήσεις στην ΠΠρΑθ 7658/2009, ΕΕΕυρΔ, 2010, σσ. 125-131.

15. Βλ. σκ. 41-44 της απόφασης.

16. Βλ. σκ. 40 της απόφασης.

17. Βλ. σκ. 46-47 της απόφασης. Το Δικαστήριο αναφέρεται στο δικαίωμα αυτό κάθε φορά που λαμβάνει μια δυσμενή για τα οικονομικά συμφέροντα των αερομεταφορέων απόφαση. Βλ. έτσι τις αποφάσεις ΔΕΕ, C-581/10 και C-629/10, *Nelson* κ.λπ., ό.π. σκ. 80, και ΔΕΕ C-11/11, *Folkerts*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:106, σκ. 44.

18. COM (2013) 130 τελικό. Η πρόταση της Επιτροπής εκκρεμεί ακόμη ενώπιον του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

παράλειψης της εκτέλεσης της συντήρησης ή του ελέγχου του αεροσκάφους πριν από την πτήση». Στην ουσία (και με μια επιφύλαξη για όσα τεχνικά προβλήματα εντοπίζονται κατά τη διάρκεια της πτήσης)¹⁹, η πρόταση της Επιτροπής κωδικοποιεί την επί του θέματος νομολογία του Δικαστηρίου και η υπό σχολιασμό απόφαση απλώς επιβεβαιώνει την ορθότητα της κωδικοποίησης αυτής.

Αντίθετα, η συμβολή της υπό σχολιασμό απόφασης είναι σημαντικότερη στην αποσαφήνιση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού 261/2004/EK και, ειδικότερα, του πότε ένας επιβάτης ο οποίος αναχωρεί από αερολιμένα στο έδαφος τρίτου κράτους με προορισμό αερολιμένα στο έδαφος κράτους μέλους δύναται να επικαλεσθεί τα απορρέοντα από αυτόν τον Κανονισμό δικαιώματα²⁰, αν και, ομολογουμένως, η εισαγωγή της απαίτησης, η καταβληθείσα στο τρίτο κράτος αποζημίωση να χορηγείται υπό προϋποθέσεις και λεπτομέρειες «ισοδύναμες» εκείνης που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης, δεν αποτιμάται ως ιδιαίτερα επιτυχημένη.

► Άσυλο

Ύπαρξη ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και την απόδοση του καθεστώτος πρόσφυγα σε πολίτες τρίτης χώρας ή απάτριδες

Χώρος ελεύθερης ασφάλειας και δικαιοσύνης – άσυλο – Οδηγία 2004/83/EK – άρθρο 9 παρ. 2 – προϋποθέσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος πρόσφυγα – πράξεις δίωξης – λιποτάκτης ενόπλων δυνάμεων – Η.Π.Α.

ΔΕΕ C-472/13, Shepherd, 26.02.2015, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: R. Silva de la Puerta, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2015:117 – Προδικαστικό ερώτημα

Ο Andre Lawrence Shepherd, υπήκοος Η.Π.Α., κατατάχθηκε στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας του τον Δεκέμβριο του 2003, με την υποχρέωση να υπηρετήσει δεκαπέντε μήνες σε μάχιμες μονάδες. Λόγω της ειδίκευσής του ως τεχνικού ελικοπτέρων, δεν αποτελούσε μαχόμενο προσωπικό και δεν μετείχε άμεσα σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ή μάχες. Τον Σεπτέμβριο του 2004, μετατέθηκε στο Katterbach της Γερμανίας, ενώ η μονάδα του βρισκόταν ήδη από τον Φλεβάρη του 2004 στο Ιράκ, οπότε και

του ζητήθηκε να προσχωρήσει σε αυτήν. Μεταφέρθηκε λοιπόν στο στρατόπεδο Sreicher, κοντά στο Tikrit του Ιράκ, όπου και παρέμεινε έως τον Φεβρουάριο του 2005, απασχολούμενος μόνο με τη συντήρηση ελικοπτέρων. Τον Φλεβάρη του 2005, η μονάδα του επέστρεψε στη βάση της στη Γερμανία, οπότε και ο A. L. Shepherd ανανέωσε τη σύμβασή του με τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας του, με αποτέλεσμα την παράταση της ισχύος της. Την 1η Απριλίου 2007, έλαβε φύλλο πορείας πάλι για το Ιράκ, αλλά την 11η Απριλίου 2007 αποφάσισε να μην υπακούσει στη διαταγή, παραμένοντας στη Γερμανία και αποχωρώντας τελικά από τις ένοπλες δυνάμεις, καταδικάζοντας την παρουσία τους στο Ιράκ ως παράνομη, αφού θεωρούσε πλέον παράνομο τον πόλεμο στο Ιράκ, ενώ αντίστοιχα δήλωνε ότι διαπράττονται εκεί εγκλήματα πολέμου στα οποία δεν επιθυμούσε πλέον να συμμετάσχει. Διαμένοντας πλέον στη Γερμανία, αποφάσισε τον Αύγουστο του 2008 να υποβάλει στις αρμόδιες γερμανικές αρχές αίτηση χορήγησης ασύλου, ισχυριζόμενος ότι, λόγω της άρνησής του να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις τις οποίες είχε αναλάβει, υπήρχε κίνδυνος να ασκηθεί σε βάρος του ποινική δίωξη κι ότι ως λιποτάκτης από τον στρατό της χώρας του κινδύνευε με κοινωνικό στιγματισμό, καθώς η απαξία της λιποταξίας στις Η.Π.Α. είναι ένα πολύ σημαντικό ζήτημα. Η αρμόδια γερμανική αρχή, το Ομοσπονδιακό Γραφείο για τη Μετανάστευση και τους Πρόσφυγες (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) που έκρινε επί της αιτήσεώς του για τη χορήγηση ασύλου αποφάνθηκε αρνητικά και ο A. L. Shepherd προσέφυγε στην αρμόδια δικαστική αρχή, προκειμένου να ακυρωθεί η απορριπτική απόφαση και να υπαχθεί στο καθεστώς του πρόσφυγα. Η προσφυγή του ενδιαφερομένου στηρίχθηκε στον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 3 παρ. 1 και 4 του AsylVfG και του άρθρου 60 παρ. 1 του Aufenthaltsgesetz. Το εθνικό δικαστήριο, από την πλευρά του, ανέστειλε την έκδοση απόφασης και υπέβαλε μία σειρά προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής ΔΕΕ), θεωρώντας χρήσιμο να διευκρινιστεί σε ποιο βαθμό πρέπει να εμπλέκεται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις κάποιο άτομο που υπηρετεί στις ένοπλες δυνάμεις, για να είναι δυνατή η χρήση του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχείο ε' της Οδηγίας 2004/83, προκειμένου να του αποδοθεί η ιδιότητα του πρόσφυγα και, συνεπακόλουθα, να αναγνωριστούν οι επαπειλούμενες σε βάρος του «πράξεις δίωξης», δεδομένου ότι τα εγκλήματα πολέμου, όπως αναφέρονται στο άρθρο 12 παρ. 2 κατά παραπομπή του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχείο ε' και τα οποία πρέπει να αποτελούν αποτέλεσμα της εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας, δεν είναι πλήρως αποσαφηνισμένα από το εθνικό δικαστήριο. Επιπλέον, το εθνικό δικαστήριο διερωτήθηκε σε ποιο βαθμό μόνον η ατιμωτική απόλυση απ' τον στρατό, η επιβολή ποινής φυλάκισης και ο επακόλουθος κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν πράξεις δίωξης κατ' άρθρο 9 παρ. 2 στοιχείο β' ή γ' της Οδηγίας 2004/83.

19. Βλ. συναφώς ΔΕΕ C-83/10, *Sousa Rodriguez κ.λπ.*, 13.10.2011, ECLI:EU:C:2011:652, σ. 34.

20. Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 261/2004/EK σε ανάλογες περιπτώσεις είχε ήδη απασχολήσει, με εντελώς διαφορετική αφορμή είναι η αλήθεια, το Δικαστήριο στην ΔΕΚ C-173/07, *Emirates Airlines – Direktion für Deutschland*, 10.07.2008, ECLI:EU:C:2008:400.

Παρατηρήσεις

Παναγιώτης Λογγινίδης*

Η υπό σχολιασμό απόφαση έχει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς εμπλέκει τόσο σε επίπεδο ερμηνείας όσο και εφαρμογής δύο διατάξεις του ενωσιακού δικαίου (μία πρωτογενούς και μία δευτερογενούς, υπό 1) καθώς και μία σύμβαση διεθνούς δικαίου, προκειμένου να δώσει απάντηση σε ένα θέμα που άπτεται του σκληρού πυρήνα του ενωσιακού δικαίου, τα πρωτογενή ανθρώπινα δικαιώματα, και προκαλεί τον ανταγωνισμό του τελευταίου με τα εθνικά Συντάγματα¹: α) τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής «Χάρτης», υπό Α) όπως ενσωματώθηκε στο άρθρο 6 ΣΕΕ, β) την Οδηγία 2004/83/ΕΚ (υπό Β) και γ) τη Σύμβαση της Γενεύης σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων (στο εξής «Σύμβαση της Γενεύης») όπως αυτή υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου 1951², τέθηκε σε ισχύ στις 22 Απριλίου 1954 και συμπληρώθηκε με το πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης της 31 Ιανουαρίου 1967. Μεγάλη σημασία αποδίδει το Δικαστήριο στο γενικότερο πεδίο εφαρμογής της υπό ερμηνεία Οδηγίας (υπό 2), εξειδικεύοντας ακολούθως στα άρθρα 9 παρ. 2 (υπό 3) και 12 (υπό 4).

1. Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Α. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ειδική αναφορά στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται τόσο στο κείμενο της απόφασης (σκ. 23) αλλά και στην ερμηνευόμενη Οδηγία (αιτιολ.σκέψη 10). Η τελευταία υπενθυμίζει την υποχρέωση των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ερμηνεύουν την εν λόγω Οδηγία, αφού λάβουν υπόψη τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης³, ενώ το άρθρο 10 παρ. 1 του Χάρτη παραπέμπει απευθείας στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υιοθετώντας από αυτήν το άρθρο 9 παρ. 1 σχετικά με την ελευθερία της συνείδησης, επιβάλλοντας ταυτόχρονα την ερμηνεία όλων των διατάξεών του κατά το πνεύμα ερμηνείας των δικαιωμάτων, όπως προβλέπεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

* M2 Recherche, Δικηγόρος

1. Η αρχή της υπερουνταγματικότητας του δικαίου (le principe de la supraconstitutionnalité de droit), βλ. L. Cohen-Tanugi, Le droit sans l'État, PUF, 1984.

2. Recueil des Traités des Nations unies, τόμος 189, σ. 150, αριθμ. 2545 (1954).

3. Απόφαση ΔΕΕ C-1992/12, Χκλπ., 07.11.2013, ECLI:EU:C:2013:720, σκ. 40.

Β. Οδηγία 2004/83/ΕΚ

Η Οδηγία 2004/83/ΕΚ αποτελεί ουσιαστικά την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συγκεντρώσει σε ένα δεσμευτικό νομικό κείμενο τα ελάχιστα προαπαιτούμενα χορήγησης ασύλου σε πιθανούς πρόσφυγες, όπως αυτά ορίζονται στη Σύμβαση της Γενεύης και τα οποία αποτελούν παράλληλα κοινά αποδεκτές αρχές των κρατών μελών, όπως έχουν αποτυπωθεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Έτσι, λοιπόν, η σχετική Οδηγία σκοπεί στη συγκέντρωση όλων εκείνων των ελάχιστων κριτηρίων που εισάγονται με τη Σύμβαση της Γενεύης και εγγυώνται την απόδοση της ιδιότητας του πρόσφυγα τόσο στους αιτούντες ασύλου υπηκόους τρίτων χωρών όσο και στους απάτριδες. Μάλιστα, τόσο η ίδια η Οδηγία (αιτιολ. σκέψη 2) όσο και η υπό ανάλυση απόφαση στις προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί των προδικαστικών ερωτημάτων (σκ. 23) παραπέμπουν άμεσα στη Σύμβαση της Γενεύης, η οποία μάλιστα ερμηνευτικά κατισχύει της Οδηγίας, οι σκοποί και τα αποτελέσματα της οποίας πρέπει να σέβονται απόλυτα το πνεύμα και την όλη οικονομία της Σύμβασης της Γενεύης. Άλλωστε, με τον τρόπο αυτόν, διαφυλάσσεται και ο βασικός σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήτοι η δημιουργία ενιαίου χώρου ασφάλειας και δικαιοσύνης, ο οποίος δύναται να είναι προσπελάσιμος σε όσους αναγκαστικά τον αναζητούν, εξαιτίας συγκεκριμένων επώδυνων γι' αυτούς περιστάσεων. Σε κάθε περίπτωση, θα λέγαμε ότι η υπό ερμηνεία Οδηγία αποτελεί, αφενός, ένα από τα μέτρα δημιουργίας του «κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου (RAEK)» και, αφετέρου, ότι λειτουργεί σαν «φαρμακικός νόμος» της Σύμβασης της Γενεύης που με τη σειρά της αποτελεί τη θεμέλια λίθο του διεθνούς νομικού καθεστώτος προστασίας των προσφύγων, της οποίας την πλήρη και καθολική εφαρμογή εγγυάται.

2. Πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2004/83/ΕΚ

Το Δικαστήριο, στην υπό κρίση περίπτωση, κλήθηκε να ερμηνεύσει διατάξεις μίας Οδηγίας η οποία καθιστά ουσιαστικά ευρωπαϊκό δίκαιο τμήμα τόσο του διεθνούς δικαίου του προορισμένου για τους πρόσφυγες όσο και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Η ίδια η Οδηγία κατευθύνει στην πράξη το Δικαστήριο να εφαρμόσει διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης, ξεκινώντας πρωτίστως από την υιοθέτηση της έννοιας του πρόσφυγα, όπως αυτή παρουσιάζεται στο πρώτο άρθρο, τμήμα Α παρ. 2 της Σύμβασης, ορίζοντας ως πρόσφυγα «τον υπήκοο μίας τρίτης χώρας, ο οποίος, επειδή δικαιολογημένα φοβάται να μην διωχθεί εξαιτίας της φυλής του, της θρησκείας του, της εθνικότητάς του, των πολιτικών του πεποιθήσεων ή κάποιας κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας την εθνικότητα έχει και ο οποίος δεν μπορεί ή εξαιτίας αυτού του φόβου δεν επιθυμεί να ζητήσει την προστασία αυτής της χώρας, καθώς και κάθε άπατρις,

ο οποίος για τους λόγους που αναφέρονται παραπάνω βρίσκεται εκτός της χώρας μόνιμης κατοικίας του και δεν μπορεί ή δεν θέλει εξαιτίας αυτού του φόβου να επιστρέψει». Βασική προϋπόθεση χορήγησης ασύλου, στις δύο αυτές περιπτώσεις, είναι οι αιτούντες να μην συγκαταλέγονται στα άτομα που καταρχήν αποκλείονται, σύμφωνα, με το άρθρο 12 της Οδηγίας.

Αφού, λοιπόν, έχει διαπιστωθεί ότι πρόκειται για άτομο στο οποίο συγκεντρώνονται οι ως άνω αναφερόμενες ιδιότητες, η κρατική αρχή, η οποία πρόκειται να προχωρήσει στην απόδοση της ιδιότητας του πρόσφυγα, οφείλει να πράξει σύμφωνα με το άρθρο 4, Τμήμα Δεύτερο της Οδηγίας, αξιολογώντας το ταχύτερο δυνατόν όλα τα προσκομιζόμενα σε αυτήν στοιχεία. Πρόκειται, λοιπόν, για εκείνη τη διαδικασία η οποία θα καταλήξει στην πλήρωση της τρίτης παραγράφου, στοιχείου γ' του άρθρου 4 της Οδηγίας, που προβλέπει τη διαπίστωση από την κρατική αρχή της βλάβης ή δίωξης γεγεννημένης ή πιθανής, την οποία υφίσταται ο αιτών στη χώρα καταγωγής του ή μόνιμης κατοικίας του, εάν είναι άπατρις. Ο αιτών, στην υπό κρίση περίπτωση, θεωρώντας ότι εξαιτίας της λιποταξίας του δύναται να διωχθεί ποινικά στη χώρα καταγωγής του, ενώ σίγουρος θεωρείται και ο κοινωνικός του αποκλεισμός, καθώς αυτού του τύπου η λιποταξία θεωρείται πολύ σοβαρή και κοινωνικά απεχθής και κατακριτέα, προβαίνει σε αίτηση ασύλου στο γερμανικό κράτος, αποκλείοντας τη νόμιμη οδό αντιμετώπισης της λιποταξίας στις Η.Π.Α., όπως και η διοικητική αρχή του γερμανικού κράτους ισχυρίσθηκε στο αιτιολογικό της απόρριψης της αίτησης. Ωστόσο, τα ζητήματα που απασχόλησαν το γερμανικό διοικητικό δικαστήριο και, κατ'επέκταση, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξαντλήθηκαν στις πράξεις δίωξης και στην ερμηνεία αυτών, προκειμένου να υπαχθεί ο αιτών στις προϋποθέσεις του τρίτου Κεφαλαίου της Οδηγίας και να θεωρηθεί πρόσφυγας.

3. Πράξεις δίωξης κατ' άρθρο 9 της Οδηγίας

Τα προδικαστικά ερωτήματα που τίθενται στο ΔΕΕ αφορούν, στο σύνολό τους, το άρθρο 9 της Οδηγίας και, πιο συγκεκριμένα, τα σημεία β', γ' και ε' της δεύτερης παραγράφου, τα οποία κατατείνουν στη διευκρίνιση του όρου «πράξεις δίωξης» με τις οποίες απειλείται ο αιτών στη χώρα καταγωγής του, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, ενώ παραπέμπουν άμεσα και στο άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας, αναφορικά με τα εγκλήματα πολέμου. Ειδικότερα, το άρθρο 9, παρότι εξειδικεύει τις πράξεις δίωξης που πρέπει να υφίσταται ο αιτών, ωστόσο, σύμφωνα με το γερμανικό δικαστήριο, κάποια σημεία της υπό ερμηνεία Οδηγίας και, επομένως, και τη Σύμβαση της Γενεύης, την οποία αποτυπώνει η Οδηγία, δεν είναι σαφή. Όπως προκύπτει από το ιστορικό της υπόθεσης, ο Andre Lawrence Shepherd ισχυρίζεται πως, εξαιτίας της λιποταξίας του που ακολούθησε την καταγγελία του για

εγκλήματα πολέμου που διέπραττε ο στρατός τον οποίο υπηρετούσε στο Ιράκ, απειλείται σε βάρος του μία σειρά μέτρων δίωξης, εάν επιχειρήσει να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, γεγονός που καθιστά ουσιαστικά αδύνατη την επιστροφή του. Ωστόσο, το πρώτο ζήτημα το οποίο απασχόλησε το γερμανικό δικαστήριο αφορούσε το άρθρο 9 παρ. 2 στοιχείο ε', το οποίο εξειδικεύει τη μορφή των πράξεων δίωξης η οποία μπορεί να είναι είτε ποινική δίωξη είτε επιβολή ποινής για τον αρνητή εκπλήρωσης θητείας, όταν πρόκειται να πράξει εγκλήματα ή πράξεις που προβλέπονται στο άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας και τα οποία αποτελούν, όταν κάποιος τα διαπράττει, λόγο απόρριψης της ιδιότητας του πρόσφυγα. Ζήτημα αποτελεί, σε πρώτη φάση, η άμεση εμπλοκή στη διάπραξη των εγκλημάτων πολέμου, όπως αποτυπώνονται στο άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας ή η μη εφαρμογή του άρθρου 9 της Οδηγίας, σε περίπτωση που ο αιτών δεν εμπλέκεται απευθείας στις πολεμικές επιχειρήσεις, όπως, κατά την υπόνοια του γερμανικού δικαστηρίου, συμβαίνει στην υπό κρίση περίπτωση. Είναι, λοιπόν, σημαντικό για το γερμανικό δικαστήριο να αποσαφηνισθεί εάν πρέπει ο αιτών να εμπλέκεται άμεσα στη σύρραξη, ώστε να απειλούνται πραγματικά σε βάρος του δίωξεις και να του δοθεί η ιδιότητα του πρόσφυγα, ή εάν η ιδιότητα του τεχνικού ελικοπτέρων τον εξαιρεί από τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου, αφού ο ίδιος δεν δύναται λόγω της θέσης του να εμπλακεί άμεσα στις πολεμικές συμπλοκές, καθώς δεν μπορεί να συμμετάσχει σε ένοπλες επιθέσεις παρά ο τομέας δράσης του περιορίζεται σε επίπεδο τεχνικής υποστήριξης, μακριά από τα πεδία των μαχών. Το Δικαστήριο, υιοθετώντας την άποψη της Γεν. Εισαγγελέως⁴, δέχεται ότι το άρθρο 9 παρ. 2 αφορά καταρχήν κατάσταση μάχης και, στη συνέχεια, τη στρατιωτική υπηρεσία η οποία σχετίζεται με αυτή τη μάχη, ανεξάρτητα εάν ο ενδιαφερόμενος μόνον έμμεσα εμπλέκεται στη σύρραξη και έτσι δεν απειλούνται σε βάρος του βέβαια μέτρα ποινικής δίωξης, κατά τους όρους που έχει θέσει το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο⁵. Μάλιστα, το Δικαστήριο δίνει ακόμα πιο ευρεία ερμηνεία από τη Γεν. Εισαγγελέα στη συμμετοχή στη σύρραξη, θεωρώντας ότι όλο το στρατιωτικό προσωπικό καλύπτεται από το άρθρο 9 παρ. 2, συμπεριλαμβανομένου και του προσωπικού που ασκεί καθήκοντα διοικητικής μέριμνας ή τεχνικής υποστήριξης. Επεκτείνει, έτσι, την ερμηνεία της Γεν. Εισαγγελέως, η οποία αναφέρεται σε άτομα που μπορεί να συμμετέχουν σε κάποια σύρραξη, αλλά η συμμετοχή τους περιορίζεται σε πράξεις των οποίων η εκπλήρωση αποτελεί στοιχείο απαραίτητο των εγκλημάτων και όχι άτομα που δεν σχετίζονται επ' ουδενί με την ίδια την πράξη του εγκλήματος,

4. Σκ. 32 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

5. Σκ. 37 της σχολιαζόμενης απόφασης.

έστω και έμμεσα, όπως ο κομμωτής του στρατεύματος⁶. Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι το ΔΕΕ δεν συνδέει τους αντιρρησίες συνείδησης με την ιδιότητα του πρόσφυγα, παρά τις υποδείξεις της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, η οποία, στον σχολιασμό της Οδηγίας τον οποίο εξέδωσε στις 28 Ιανουαρίου 2005, συμπεριλαμβάνει στις περιπτώσεις εφαρμογής του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχείο ε' της Οδηγίας τα άτομα που υφίστανται διώξεις λιποταξίας για λόγους ισχυρών κοινωνικών, θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων, θεωρώντας πράξεις δίωξης όσες επιβάλλονται σε αρνητές στρατεύσης για τους λόγους αυτούς⁷. Έτσι, λοιπόν, το Δικαστήριο, παρότι αγγίζει το θέμα των αντιρρησιών συνείδησης, το αντιλαμβάνεται με έναν διαφορετικό τρόπο από τη Γεν. Εισαγγελέα, η οποία υπενθυμίζει ότι, στην παρούσα υπόθεση, οι διώξεις απειλούνται σε βάρος του αιτούντα λόγω λιποταξίας και όχι αντίρρησης συνείδησης⁸. Θεωρώντας ότι υπάρχει ειδική διαδικασία για τους λιποτάκτες, ώστε να δηλώσουν τη συνειδησιακή αντίρρηση εντός του στρατού, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι μόνον αυτό το γεγονός αρκεί να εξαιρέσει τα άτομα αυτά από την υπαγωγή τους στην κατηγορία των προσφύγων και στην εφαρμογή του άρθρου 9 της Οδηγίας. Εφόσον λοιπόν το να ακολουθήσει ο Andre Shepherd τη διαδικασία λιποταξίας ως αντιρρησίας συνείδησης, όπως αυτή προβλέπεται από τους κανόνες των Η.Π.Α. και του αμερικανικού στρατού, υπάρχει ως προοπτική και δεν έχει εξαντληθεί ως μέσο από τον αιτούντα, αυτόματα τον αποκλείει από τη χορήγηση ασύλου ως πρόσφυγα. Μόνον εφόσον η διαδικασία αυτή καθίσταται αδύνατη σε κάθε εξειδικευμένη περίπτωση, στον αντιρρησία και αιτούντα είναι δυνατή η εξέταση της πιθανότητας χαρακτηρισμού του ως πρόσφυγα και εξ αυτού του λόγου το ΔΕΕ παραπέμπει στο εθνικό δικαστήριο για περαιτέρω έρευνα.

Σχετικό με τις πράξεις δίωξης είναι και το δεύτερο τμήμα της απάντησης του ΔΕΕ, η οποία επικεντρώνει στο ζήτημα των διώξεων που απειλούνται σε βάρος του αιτούντα στη χώρα του, δηλαδή κατά πόσον αυτό μόνο το γεγονός της απειλής ποινής φυλάκισης στη χώρα καταγωγής του και οι κοινωνικές επιπτώσεις της λιποταξίας του αρκούν, για να ενεργοποιήσουν την εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας, όπως αυτά επιτρέπουν την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα σε άτομα που υφίστανται, λόγω της άρνησής τους να εκπληρώσουν στρατιωτική υπηρεσία, επακόλουθες αστυνομικές, νομικές, δικαστικές και διοικητικές διώξεις κατά τρόπο δυσανάλογο και εισάγοντα διακρίσεις σε βάρος αυτών των ατόμων. Το γερμανικό δικαστήριο διερωτάται εάν η

απειλή των προβλεπόμενων στην υπό έρευνα περίπτωση μέτρων φυλάκισης από τη νομοθεσία των Η.Π.Α. και ο πιθανολογούμενος κοινωνικός αποκλεισμός του αιτούντα αρκούν να ενεργοποιήσουν τις διατάξεις του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχεία β' και γ', ώστε μόνον αυτή η διαπίστωση να κλείσει την υπόθεση με την αναγνώρισή του ως πρόσφυγα. Η Γεν. Εισαγγελέας, που διαχωρίζει το όγδοο ερώτημα του γερμανικού δικαστηρίου από τα υπόλοιπα ως αυτόνομο, θεωρεί ότι ο αιτών θα πρέπει να ανήκει σε μία κοινωνική κατηγορία του άρθρου 10 παρ. 1 στοιχείο δ' περίπτωση 1 και 2 ή στοιχείο ε', ώστε το ερώτημα αυτό να αποκτήσει βασιμότητα. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχει μέτρο σύγκρισης με άλλα άτομα της ίδιας κατηγορίας ή κοινωνικής ομάδας, ώστε να κριθεί το δυσανάλογο και η μειονεξία ή ο αποκλεισμός στο πρόσωπο του αιτούντα και, επομένως, και η εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχεία β' και γ'. Οφείλει, κατά τη Γεν. Εισαγγελέα, ο αιτών να αποδείξει ότι ανήκει σε μία κοινωνική κατηγορία που υφίσταται διακρίσεις λόγω της συμπεριφοράς της, είτε από τη Διοίκηση είτε από μη κρατικούς φορείς, γεγονός που δυσκολεύει τον αιτούντα, αφού δύσκολα αποδεικνύεται κάτι τέτοιο στην περίπτωση του. Σημαντικό στοιχείο το οποίο υιοθετεί το ΔΕΕ και εξάγει συμπέρασμα αρνητικό για τον αιτούντα είναι αυτό της σύγκρισης του νόμιμου δικαιώματος διατήρησης ένοπλου στρατού από μία χώρα με τις απειλούμενες από τους νόμους αυτής ποινές ή διώξεις σε όποιον λιποτακτεί. Το ζήτημα αυτό είναι, κατά τη Γεν. Εισαγγελέα, το μόνο που μπορεί να κριθεί σε βάθος αναφορικά με το όγδοο ερώτημα και το Δικαστήριο μάλλον θεωρεί ότι η προβλεπόμενη ποινή και οι συνέπειες της λιποταξίας του αιτούντα στις Η.Π.Α. δεν αποτελούν σοβαρούς λόγους του κοινωνικού αποκλεισμού του, πολλώ δε μάλλον δυσανάλογα μέτρα δίωξης για το αδίκημα που φαίνεται ποινικά να διαπράττει ο αιτών, εγκαταλείποντας τον αμερικανικό στρατό. Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο κρίνει την ουσία της υπόθεσης, τη βαρύτητα δηλαδή των απειλούμενων μέτρων σε σχέση με την απαξία της πράξης του αιτούντα, αναγνωρίζοντας ότι η φυλάκιση 100 ημερών έως 15 μηνών, φθάνοντας μέχρι και τα 5 χρόνια, δεν μπορεί να θεωρηθεί δυσανάλογη σε σχέση με το νόμιμο δικαίωμα των Η.Π.Α. να διατηρούν ένοπλο στρατό, συμβουλευόμενος ωστόσο τις εθνικές αρχές να ερευνηθούν σε βάθος τη νομοθεσία της χώρας καταγωγής και τις περιστάσεις στην υπό κρίση περίπτωση, ώστε να καταλήξουν αιτιολογημένα στο ίδιο συμπέρασμα.

4. Εγκλήματα πολέμου κατ' άρθρο 12 της Οδηγίας

Ζήτημα για το ΔΕΕ, αναφορικά πάντα με το στοιχείο των διώξεων οι οποίες απειλούνται σε βάρος του αιτούντα, αποτέλεσε η ερμηνεία της έννοιας των εγκλημάτων πολέμου, προκειμένου να είναι σε θέση ο αιτών να αρνηθεί τη συμμετοχή του σε αυτά και να νομιμοποιείται να αιτηθεί ασύλου, λόγω πιθανών διώξεων στη χώρα καταγωγής

6. Σκ. 45 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

7. Βλ. Commentaires annotés du UNHCR sur la directive 2004/83/CE du 28.1.2005, commentaire relatif à l'article 9 § 2 e.

8. Σκ. 73 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

του. Το εθνικό δικαστήριο, με πέντε σχετικά ερωτήματα, ζητεί να ξεκαθαριστούν τα ακόλουθα: πώς ορίζονται τα εγκλήματα πολέμου, ποιος είναι αρμόδιος να τα χαρακτηρίσει ως τέτοια και αν αρκεί η πιθανότητα διάπραξης ή πρέπει με κάποιο τρόπο να έχουν διαπιστωθεί ως τέτοια από αρμόδιους Διεθνείς Οργανισμούς. Η απάντηση του ΔΕΕ, η οποία δίδεται συνολικά για όλα αυτά τα ερωτήματα στο πρώτο τμήμα της, στέκεται κυρίως σε δύο σημεία. Πρώτον, κρίνει ως σημαντικό να απαντήσει στο ερώτημα, εάν οι πράξεις του άρθρου 12 της Οδηγίας πρέπει να διαπράττονται συστηματικά ή κατά πλειοψηφία στη μάχη ή αρκεί ο αιτών να αποδείξει ότι τέτοια εγκλήματα πραγματοποιήθηκαν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις από το στράτευμα που υπηρετεί ή μεμονωμένα άτομα αυτού. Η Γεν. Εισαγγελέας, απαντώντας στο ερώτημα αυτό με απόλυτο τρόπο, θεωρεί ότι αρκεί μόνον ο αιτών να αποδείξει ότι υπάρχει η πιθανότητα να διαπραχθούν εγκλήματα πολέμου στη σύρραξη που συμμετέχει, για να ενεργοποιηθεί το άρθρο 9 παρ. 2^ο. Μάλιστα, θεωρεί αυτονόητο ότι, εάν τα εγκλήματα πολέμου διαπράττονται συστηματικά, αυτό διευκολύνει τον αιτούντα στην απόδειξη. Εάν είναι μεμονωμένα ή από συγκεκριμένα άτομα, αυτός θα δυσκολευτεί να τα αποδείξει. Πηγαίνοντας ένα βήμα επιπλέον, η Γεν. Εισαγγελέας προδιαθέτει το Δικαστήριο, αναφέροντας τόσο τον ορισμό των εγκλημάτων πολέμου ως αυτά που περιλαμβάνουν σοβαρές παραβιάσεις των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που υπάρχουν, αφενός, για να προστατεύουν τα άτομα που δεν λαμβάνουν καθόλου ή δεν λαμβάνουν πλέον μέρος στις εχθρότητες και, αφετέρου, να περιορίσουν τις πολεμικές μεθόδους και τα όπλα, οδηγώντας σε πράξεις βίας και βασανιστηρίων των αμάχων¹⁰ όσο και την επιχειρηματολογία του αιτούντα ότι οι στρατιωτικές παρεμβάσεις στο Ιράκ κάνουν συστηματική, τυφλή και δυσανάλογη χρήση οπλισμού, χωρίς μέριμνα για τον άμαχο πληθυσμό¹¹. Ωστόσο, το Δικαστήριο, αποφεύγοντας να εμπλακεί σε ορισμούς σχετικά με τα εγκλήματα πολέμου, θεωρεί ότι είναι αρκετή η πιθανολόγηση αυτών από την αρμόδια εθνική δικαστική αρχή, η οποία οφείλει να κρίνει, βάσει μίας σειράς ενδείξεων που θα συλλέξει και αφορούν τη χώρα καταγωγής τους τη στιγμή λήψης απόφασης σχετικά με την αίτηση, την ατομική του κατάσταση και τις προσωπικές του περιστάσεις.

Ζήτημα γεννάται ως προς την εμπλοκή Διεθνών Οργανισμών ή τρίτων κρατών στον χαρακτηρισμό του πολέμου ως παρανόμου και στην αναγνώριση και καταδίκη εγκλημάτων και εγκληματιών πολέμου, ως μέρος αυτών των ενδείξεων που συντείνουν στην πιθανολόγηση διάπραξης εγκλημάτων πολέμου. Το ΔΕΕ, παρότι δεν απαντά κα-

τηγορηματικά στην ερώτηση αυτή, ωστόσο υποδεικνύει στον εθνικό Δικαστή να λάβει υπόψη το γεγονός ότι ο εν λόγω πόλεμος στο Ιράκ αποτελεί προϊόν απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε. και, γενικότερα, ότι θα πρέπει να συνεκτιμάται στην κάθε περίπτωση η νομιμοποίηση ή η δικαιολόγηση του πολέμου βάσει κάποιας απόφασης του Ο.Η.Ε. ή κατόπιν συναίνεσης της διεθνούς κοινότητας, δεδομένου ότι τα κράτη ή το κράτος που επιχειρεί τις πολεμικές πράξεις τιμωρεί τα εγκλήματα πολέμου. Είναι, λοιπόν, σαφές ότι το ΔΕΕ προσπαθεί να νομιμοποιήσει τον πόλεμο στο Ιράκ, παρότι το ίδιο στην αιτιολογική του σκέψη σπεύδει να ξεκαθαρίσει ότι δεν είναι δική του αρμοδιότητα ούτε των κρατών μελών να κρίνουν τη νομιμότητα του συγκεκριμένου πολέμου. Ζήτημα εγείρεται ως προς το θέμα της διεθνούς συναίνεσης και της νομιμοποίησης ενός πολέμου και κατά πόσον αυτό σημαίνει την αυτόματη μη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου σε έναν τέτοιο πόλεμο. Εν προκειμένω, όπως το τόνισε και η Γεν. Εισαγγελέας στα συμπεράσματά της, η επέμβαση των συμμάχων στο Ιράκ υπό την ηγεσία των Η.Π.Α. δεν αποτέλεσε εξ αρχής κοινώς αποδεκτή λύση για τη διεθνή κοινότητα, καθώς ο Κόφι Ανάν, Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε., δήλωσε το 2003 ότι η στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ ήταν αντίθετη με τις αρχές του Χάρτη των Ο.Η.Ε. Παρόλα αυτά, το Συμβούλιο Ασφαλείας, έναν χρόνο αργότερα, υιοθέτησε κάποιους κανονισμούς σχετικά με την επέμβαση, λόγω κυρίως της αβεβαιότητας σχετικά με τον αφοπλισμό των πυρηνικών όπλων του Ιράκ¹². Ωστόσο, είναι χαρακτηριστικό πως το ΔΕΕ απομακρύνεται από τα συμπεράσματα της Γεν. Εισαγγελέως, που θεωρεί ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη από το εθνικό Δικαστήριο όλα εκείνα τα αποδεικτικά μέσα που διευκολύνουν την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών κατ' άρθρο 4 της Οδηγίας, ώστε να κριθεί *in concreto* η χορήγηση ή όχι της ιδιότητας του πρόσφυγα, χωρίς μόνη η έγκριση ενός πολέμου από τη διεθνή κοινότητα ή μέρος αυτής να σημαίνει ότι υπάρχουν ελάχιστες πιθανότητες διάπραξης εγκλημάτων πολέμου από στρατιωτικούς των κρατών που συμμετέχουν στον πόλεμο και προβλέπουν τρόπους δίωξης και τιμωρίας των εγκλημάτων πολέμου. Στην περίπτωση αυτή, το βάρος απόδειξης διάπραξης εγκλημάτων πολέμου βαραινεί τον ήδη ευάλωτο αιτούντα της προσφυγικής ιδιότητας και το Δικαστήριο αποδεικνύεται ισχυρός ανταγωνιστής σε ζητήματα εφαρμογής ανθρωπιστικού δικαίου, αλλοιώνοντας τον σκοπό της Οδηγίας. Βέβαια, δεν είναι ο ρόλος του Δικαστηρίου ούτε των κρατών μελών να χαρακτηρίσουν έναν πόλεμο νόμιμο ή όχι¹³ και, ως εκ τούτου, το ΔΕΕ ηδύνατο να αγνοήσει το ζήτημα της εμπλοκής της διεθνούς κοινότητας με τη συναίνεσή της στις πολεμικές επιχειρήσεις, μιας και η υπό ερμηνεία Οδηγία δεν αναφέρεται ούτε αφορά στη

9. Σκ. 62-63 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

10. Σκ. 43 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

11. Σκ. 3 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

12. Υποσημείωση 46 των συμπερασμάτων της Γεν. Εισαγγελέως.

13. Ibid.

διεθνή κοινότητα. Στην ίδια σκέψη πρέπει να προστεθεί και το ζήτημα της ερμηνείας του όρου «συναίνεση της διεθνούς κοινότητας»¹⁴, η οποία αποτελεί παράδοξο στη δικαστική πρακτική του ΔΕΕ, μιας και δεν αποτελεί όρο του διεθνούς δικαίου, πολλώ δε μάλλον μία συμπαγή και πλήρως στοιχειοθετημένη έννοια, η οποία είναι ικανή να παράξει έννομα αποτελέσματα. Μάλλον θα λέγαμε ότι κρύβει κάποιο μυστήριο η έκφραση αυτή και, σίγουρα, η χρήση της στις απαντήσεις του ΔΕΕ δύναται να θεωρηθεί άστοχη, καθώς δεν υφίσταται ως ορισμός που ρυθμίζει διακρατικές σχέσεις. Άλλωστε, το Δικαστήριο, με την απάντησή του αυτή, καταλήγει έμμεσα να ταυτίζει τις πολεμικές επιχειρήσεις που γίνονται υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε. με πράξεις που δεν λαμβάνουν τον χαρακτήρισμό των εγκλημάτων πολέμου, ενώ ένας πόλεμος που δεν γίνεται με τη συναίνεση της διεθνούς κοινότητας και είναι μάλλον, ακολουθώντας τη μεθοδολογική σκέψη του Δικαστηρίου, παράνομος, δεν σημαίνει αυτόματα ότι είναι ένας πόλεμος με βεβαιωμένα εγκλήματα πολέμου, οδηγούμενοι έτσι σε ένα λογικό παράδοξο. Δεν υπάρχει, λοιπόν, καμία εγγύηση ότι στη μία ή την άλλη περίπτωση δεν θα διαπραχθούν εγκλήματα πολέμου, συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η Γεν. Εισαγγελέας, αντίθετα από το συμπέρασμα του Δικαστηρίου. Χαρακτηριστικό, μάλιστα, της ατομίας του Δικαστηρίου να αναγνωρίσει με τις απαντήσεις του την πιθανότητα διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, ακόμα και σε συρράξεις που έχουν την «έγκριση» της διεθνούς κοινότητας, είναι το γεγονός ότι ο πόλεμος στο Ιράκ που απασχόλησε το ΔΕΕ στην υπό κρίση περίπτωση θεωρήθηκε ως προβληματικός με πολύ σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα για τη διεθνή κοινότητα αλλά και τους λαούς της περιοχής από έναν από τους πρωταγωνιστές στον σχεδιασμό του, τον τότε Πρωθυπουργό του Ηνωμένου Βασιλείου Τόνι Μπλερ, σύμφωνα με τις πρόσφατες δηλώσεις του στο αμερικανικό τηλεοπτικό δίκτυο CNN¹⁵. Αυτό μαρτυρά, χωρίς καμιά αμφιβολία, τη σχετικότητα του «νόμιμου» πολέμου και την αξιοπιστία ή όχι του ορισμού μίας έννοιας, όπως αυτή της συναίνεσης της διεθνούς κοινότητας, με ευκολία εκφερόμενη από το επιληφθέν Δικαστήριο.

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η απόφαση του Δικαστηρίου προκάλεσε πολλά ερωτηματικά αλλά και απογοήτευση στον νομικό κόσμο¹⁶ και

τους ασχολούμενους με τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁷, καθώς χαρακτηρίζεται από ελλείψεις τόσο σε επίπεδο αιτιολόγησης όσο και δικαστικής γενναιοδωρίας, η οποία θα έπρεπε να χαρακτηρίζει το ΔΕΕ σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι, λοιπόν, χαρακτηριστικό ότι το ΔΕΕ, ισχυριζόμενο ότι έπρεπε να παραμείνει κατά τη διαδικασία της ερμηνείας μόνο σε επίπεδο της υπό εφαρμογή Οδηγίας, γνωμοδότησε αναφορικά με τα μέτρα δίωξης, αφήνοντας εκτός το ζήτημα του αποκλεισμού, όπως ορίζεται στο άρθρο 12 της Οδηγίας, και αφορά σε εγκλήματα πολέμου που αποτελούν τον λόγο λιποταξίας του αιτούντος. Έτσι, λοιπόν, το Δικαστήριο απέφυγε να δει την ουσία της υπόθεσης, κατά πόσο δηλαδή ο αιτών είχε βάσιμο λόγο να στηρίξει την άρνησή του να συνεχίσει να παρέχει στρατιωτική υπηρεσία στον πόλεμο του Ιράκ και αρνήθηκε να εντοπίσει πιθανά εγκλήματα πολέμου στον πόλεμο αυτόν, ώστε να επαληθευθούν ή όχι οι καταγγελίες του αιτούντα. Αντ' αυτού, το ΔΕΕ προτίμησε να αναλωθεί σε πιο τεχνικά ζητήματα, όπως το τι μπορεί να θεωρείται στρατιωτική υπηρεσία κι αν υπάρχει εναλλακτικός τρόπος δήλωσης της αντίθεσής του στην παροχή τέτοιας υπηρεσίας στο κράτος καταγωγής του.

Ακολούθως, η προβληματική απάντηση συνάγεται και από το γεγονός της επιλεκτικής επίκλησης των ορίων της υπό ερμηνεία Οδηγίας, καθώς, στην περίπτωση της δημιουργίας τεκμηρίου, θα λέγαμε, μη διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, σε περίπτωση που υπάρχει έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε., το Δικαστήριο το επεκτείνει και στις περιπτώσεις συναίνεσης της διεθνούς κοινότητας, ορισμός ασαφής και ανύπαρκτος στην ερμηνεύσιμη Οδηγία. Παρότι, λοιπόν, το ΔΕΕ αναφέρεται στην έννοια της διεθνούς συναίνεσης, δεν ερμηνεύει τον περίεργο αυτόν όρο ούτε θέτει ερμηνευτικά όρια, ικανά να δικαιολογήσουν τον πόλεμο στο Ιράκ, όπως το ΔΕΕ φαίνεται να επιθυμεί να κάνει με την απόφαση.

Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι το Δικαστήριο βάζει μία σειρά από εμπόδια στον αιτούντα που φαίνεται σχεδόν αδύνατο να προσπελαστούν, ώστε να αποκτήσει τελικά την ιδιότητα του πρόσφυγα και το πολυπόθητο άσυλο. Παρότι λοιπόν από το πρώτο έως και το έβδομο ερώτημα το Δικαστή-

are blowin' in the wind, EU Law Analysis, www.eulawanalysis.blogspot.fr: «Why should the mere existence of a Security Council resolution amount to a "guarantee" that war crimes will not be committed?».

14. Consensus of the international Community.

15. Δήλωση του πρώην Βρετανού Πρωθυπουργού Τόνι Μπλερ στον τηλεοπτικό σταθμό CNN, στις 25.10.2015, ότι ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003, υπό την ηγεσία των Η.Π.Α. και με τη συμμετοχή του Ηνωμένου Βασιλείου, αποτέλεσε την βασική αιτία για την άνοδο του ισλαμικού κράτους (ΙΚΙΛ), ενώ ταυτόχρονα ανέλαβε την ευθύνη για την αποτυχημένη διαχείριση της μεταπολεμικής κατάστασης στην περιοχή, μετά την απομάκρυνση του Χουσεΐν και την κατάσταση που υπάρχει πλέον σήμερα.

16. Βλ. S. PEERS, The Iraq war and EU asylum law: the CJEU's answers

17. Χαρακτηριστικός είναι ο αυτούσιος σχολιασμός της υπό κρίση περίπτωσης από την Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, η οποία σε ένα πολυσέλιδο έγγραφο σχολίασε λεπτομερώς την προβληματική, κατά γενική ομολογία, απόφαση του ΔΕΕ, η οποία μάλλον παρεκκλίνει από τον σκοπό της εφαρμοσμένης Οδηγίας, δηλαδή τη χωρίς περιορισμούς εφαρμογή της παραχώρησης ασύλου σε όποιον αποδεδειγμένα την έχει ανάγκη και την αιτείται, πάντα στη βάση των ορισμών και των κριτηρίων που θέτει η Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

ριο απαντά παραπέμποντας τελικά στον εθνικό δικαστή, δίνοντας βεβαίως την εκτίμησή του στα αντίστοιχα προδικαστικά ερωτήματα, η απάντηση του Δικαστηρίου στο όγδοο ερώτημα σχετικά με το δυσανάλογο ή όχι των επαπειλούμενων διώξεων μέλους του στρατού που λιποτακτεί και της ανάγκης ενός κράτους να συντηρεί στρατό, δίνει τη χαριστική βολή στον αιτούντα, απορρίπτει ευθέως την πιθανότητα να απειλούνται τέτοια μέτρα σε βάρος του αιτούντα, ώστε να δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός του ως πρόσφυγας. Επί της ουσίας, το ΔΕΕ διευκολύνει τον εθνικό δικαστή να απορρίψει την προσφυγή του αιτούντα, υποτιμώντας τους πρόσφυγες αντιρρησίες συ-

νείδησης σε σχέση με άλλους πρόσφυγες, όπως αμάχους πολέμων ή ομοφυλόφιλους των οποίων οι διεκδικήσεις κατατάσσονται *prima facie* στα ανθρώπινα δικαιώματα και είναι αυταπόδεικτη η διάκριση που υφίστανται λόγω της φύσης των δικαιωμάτων αυτών. Ωστόσο, ο αιτών μπορεί να υπερκεράσει όλες αυτές τις δυσκολίες, σε περίπτωση που αποδείξει ότι η ξαφνική άρνηση παροχής των στρατιωτικών του υπηρεσιών ήταν ο μόνος τρόπος να αντιδράσει στη συμμετοχή του στα εγκλήματα πολέμου, καθώς καμία άλλη διαδικασία δεν προβλέπεται για νόμιμη απαλλαγή των αρνητών στράτευσης στη χώρα καταγωγής του.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Μάρτιος – Μάιος 2015)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 3 – Απαγόρευση των βασανιστηρίων

Υπόθεση *Cestaro* κατά Ιταλίας (Προσφυγή No 6884/11), απόφαση της 7ης Απριλίου 2015

Βασανιστήρια – δυνάμεις ασφαλείας – διαδηλωτές – σύνοδος των G8

Η 27η σύνοδος των G8 έλαβε μέρος στη Γένοβα τον Ιούλιο του 2001. Την ίδια περίοδο, ένας αριθμός ΜΚΟ οργάνωσαν στην πόλη μια αντι-σύνοδο κατά της παγκοσμιοποίησης. Τη νύχτα της τελευταίας ημέρας της συνόδου, οι δυνάμεις ασφαλείας αποφάσισαν να ερευνήσουν δύο σχολεία που χρησιμοποιούνταν ως νυχτερινά καταφύγια των διαδηλωτών, προκειμένου να βρουν αποδεικτικά στοιχεία και, ενδεχομένως, να συλλάβουν μέλη της ομάδας που ήταν υπεύθυνα για πράξεις βίας. Περίπου 500 αστυνομικοί έλαβαν μέρος στην επιχείρηση.

Αφού έσπασαν τις πόρτες του σχολείου, όπου ο προσφεύγων είχε βρει καταφύγιο, οι δυνάμεις ασφαλείας άρχισαν να χτυπούν τους διαδηλωτές με γροθιές, κλοτσιές και γκλομπς, ενώ φώναζαν και απειλούσαν τα θύματα, πολλά από τα οποία ήταν ξαπλωμένα ή καθισμένα στο πάτωμα. Πολλοί διαδηλωτές δέχθηκαν επίθεση, ενώ ακόμη κοιμόνταν στους υπνόσακούς τους. Άλλοι σήκωναν ψηλά τα χέρια, για να παραδοθούν, και άλλοι επιδείκνυαν τα έγγραφα ταυτότητάς τους. Άλλοι επιχειρήσαν να διαφύγουν και να κρυφτούν, αλλά οι αστυνομικοί τους βρήκαν και τους τραβούσαν από τις κρυψώνες τους από τα μαλλιά. Όταν εισέβαλε η αστυνομία, ο προσφεύγων, 62 ετών τότε, καθόταν με την πλάτη του στον τοίχο και τα χέρια ψηλά. Χτυπήθηκε πολλές φορές στο κεφάλι, στα χέρια και στα πόδια, καταλήγοντας με πολλαπλά κατάγματα. Υποβλήθηκε σε εγχείριση και νοσηλεύτηκε για 4 ημέρες στο νοσοκομείο. Αδυνατούσε να εργαστεί για περίοδο πάνω από 40 ημέρες. Δεν επανήλθε ποτέ πλήρως από τον τραυματισμό του, ο οποίος του προκάλεσε μόνιμη ζημιά στο αριστερό του χέρι και πόδι.

Μετά από έρευνα που διεξήγαγε η εισαγγελία, οδηγήθηκαν στο δικαστήριο 30 μέλη των δυνάμεων ασφαλείας. Ο προσφεύγων παραστάθηκε ως πολιτική αγωγή. Κάποια από τα αδικήματα είχαν ήδη παραγραφεί και μετά από μειώσεις στις ποινές ο χρόνος φυλάκισης που πραγματικά εκτίθησε κυμαινόταν στους τρεις μήνες μέχρι ένα έτος και αφορούσε μόνον απόπειρα κακομεταχείρισης και παράνομη σύλληψη. Δεν υπήρξε καμία καταδίκη γι' αυτή καθεαυτή την κακομεταχείριση.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αποδείχθηκαν στα εθνικά δικαστήρια και κανένα από τα εμπλεκόμενα μέρη δεν τα αμφισβητούσε. Δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί ότι η ιδιαίτερως σοβαρή και σκληρή κακομεταχείριση που υπέστη ο προσφεύγων του προκάλεσε οξύ πόνο και ταλαιπωρία. Επίσης, δεδομένου ότι δεν υπήρξε αντίσταση από την μεριά των διαδηλωτών, δεν υπήρχε και αιτιώδης σύνδεσμος ανάμεσα στη συμπεριφορά του προσφεύγοντα και τη χρήση βίας από την αστυνομία. Επομένως, η εν λόγω κακομεταχείριση στην παρούσα υπόθεση επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα εντελώς αδικαιολόγητα και ήταν ένα εντελώς δυσανάλογο μέσο που χρησιμοποιήσαν οι αρχές προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Υπ' αυτήν την έννοια, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η εισβολή στο σχολείο υποτίθεται ότι είχε σκοπό τη διεξαγωγή ερευνών. Όμως, σε καμία στιγμή η αστυνομία δεν συνδιαλέχθηκε με τα άτομα που νομίμως βρήκαν καταφύγιο στο κτίριο ή δεν τους ζήτησε να ανοίξουν τις πόρτες που είχαν δικαίωμα να τις έχουν κλειστές αλλά, αντιθέτως, προτίμησαν να τις γκρεμίσουν. Επίσης, με σύστημα ξυλοκόπησε όλους τους διαδηλωτές που βρίσκονταν μέσα στο κτίριο. Επομένως, η κακομεταχείριση που υπέστη και ο προσφεύγων ήταν, χωρίς αμφιβολία, σκόπιμη και προμελετημένη. Ούτε υπήρχε καμία αμφιβολία για τις προσπάθειες της αστυνομίας να συγκαλύψει το περιστατικό ή να δικαιολογήσει τις ενέργειές της με ψευδείς αιτιολογίες.

Υπ' αυτές τις συνθήκες, η σοβαρή κακομεταχείριση από την αστυνομία, όταν εισέβαλε στο σχολείο, δεν μπορούσε να μετριασθεί και εξισορροπηθεί με την επίκληση της τεταμένης ατμόσφαιρας που προκλήθηκε από τις πολυάριθμες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στις διαδηλώσεις ή από τις πολύ συγκεκριμένες προϋποθέσεις που απαιτούνται για την προστασία της δημόσιας τάξης. Η ένταση που προκλήθηκε από την εισβολή της αστυνομίας στο σχολείο δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί με αντικειμενικούς λόγους, αλλά με την απόφαση να διενεργηθούν συλλήψεις που θα τύγχαναν μεγάλης δημοσιότητας και με την υιοθέτηση επιχειρησιακών τακτικών που δεν ικανοποιούν την υποχρέωση προστασίας των αξιών που προστατεύονται από το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, η κακομεταχείριση που δέχθηκε ο προσφεύγων με την έφοδο της αστυνομίας στο σχολείο πρέπει να χαρακτηριστεί ως «βασανιστήριο» υπό την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Παραβίαση (ουσίας) άρθρου 3 (ομοφωνία).

Οι αστυνομικοί που επιτέθηκαν στον προσφεύγοντα στο σχολείο και τον βασάνισαν δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ. Δεν αποτέλεσαν ποτέ αντικείμενο έρευνας και παρέμειναν απλώς ατιμώρητοι.

Σχετικά με την έφοδο στο σχολείο, τις πράξεις βίας που διαπράχθηκαν εκεί και τις προσπάθειες απόκρυψης ή αιτιολόγησής τους, κάποιοι αξιωματικοί των δυνάμεων ασφαλείας, ανώτερης και κατώτερης βαθμίδας, δικάστηκαν για διάφορα αδικήματα. Ωστόσο, μετά και τις διαδικασίες ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων, κανείς δεν είχε καταδικαστεί για την κακομεταχείριση που υπέστη μαζί με άλλους ο προσφεύγων στον χώρο του σχολείου, καθώς τα αδικήματα για απλές και βαριές σωματικές βλάβες είχαν εντωμεταξύ παραγραφεί. Οι καταδίκες που επιβλήθηκαν και επικυρώθηκαν και από το Ακυρωτικό Δικαστήριο αφορούσαν στις προσπάθειες συγκαλύψης και αιτιολόγησης της κακομεταχείρισης και στην έλλειψη οποιασδήποτε ουσιαστικού ή νομικού λόγου που να δικαιολογεί τις συλλήψεις των διαδηλωτών στον χώρο του σχολείου. Επίσης, οι ποινών μειώθηκαν κατά τρία χρόνια, με αποτέλεσμα οι καταδικασθέντες να εκτίσουν ποινές που κυμαίνονταν από τρεις μήνες μέχρι ένα έτος. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η αντίδραση των αρχών δεν επαρκούσε για τόσο σοβαρές πράξεις, με αποτέλεσμα να υπολείπεται των διαδικαστικών υποχρεώσεων που πηγάζουν από το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Όμως, το αποτέλεσμα αυτό δεν μπορεί να αποδοθεί σε ελλείψεις ή αμέλεια της εισαγγελίας ή των εθνικών δικαστηρίων, η αντίδραση των οποίων υπήρξε σθεναρή και άμεση χωρίς καθυστερήσεις. Η ιταλική ποινική νομοθεσία που εφαρμόστηκε στην παρούσα υπόθεση δεν ήταν επαρκής, ώστε να τιμωρηθούν πράξεις βασανισμού, αλλά και δεν διέθετε το απαραίτητο αποτρεπτικό αποτέλεσμα, ώστε να αποφευχθούν παρόμοιες παραβιάσεις στο μέλλον.

Παραβίαση (διαδικαστικού σκέλους) άρθρου 3.

Το Δικαστήριο απέκλεισε οποιαδήποτε αμέλεια ή ανοχή εκ μέρους της εισαγγελίας ή των δικαστηρίων και έκρινε ως ανεπαρκή την ιταλική νομοθεσία. Επομένως, ο διαρθρωτικός χαρακτήρας του προβλήματος δεν αμφισβητείται. Το πρόβλημα, όμως, προέκυψε όχι μόνο για την καταστολή των πράξεων βασανισμού, αλλά και για άλλες μορφές κακομεταχείρισης που απαγορεύονται από το άρθρο 3: ενόψει της απουσίας στην ιταλική ποινική νομοθεσία οποιασδήποτε απαραίτητη διαφοροποιημένης κύρωσης για κάθε πράξη κακομεταχείρισης που απαγορεύεται από το άρθρο 3, το ζήτημα της παραγραφής και το σύστημα μείωσης ποινών μπορεί ουσιαστικά να αποκλείει την τιμωρία, όχι μόνο των υπευθύνων για πράξεις «βασανισμού», αλλά και για τους δράστες πράξεων απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, παρόλες τις προσπάθειες των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών.

Οι απορρέουσες από το άρθρο 3 θετικές υποχρεώσεις του Κράτους μπορεί να περιλαμβάνουν την υποχρέωση υιοθέτησης ενός προσαρμοσμένου νομικού πλαισίου, ειδικότερα με τη θέσπιση αποτελεσματικών ποινικών διατάξεων. Υπ' αυτό το πρίσμα, η ιταλική έννομη τάξη έχει ανάγκη από μηχανισμούς που μπορούν να διασφαλίσουν την κατάλληλη τιμωρία των δραστών βασανιστηρίων ή άλλων μορφών κακομεταχείρισης και να αποτρέψουν τέτοια άτομα από το να επωφελούνται από μέτρα που είναι αντίθετα προς τη νομολογία του Δικαστηρίου.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε για ηθική βλάβη το ποσό των 45.000 ευρώ, ενώ απέρριψε το αίτημα για αποκατάσταση της ζημίας.

Υπόθεση *Identoba* και λοιποί κατά Ρουμανίας (Προσφυγή No 73235/12), απόφαση της 12ης Μαΐου 2015

■ *θετικές υποχρεώσεις – ομοφοβική βία – διεξαγωγή έρευνας*

Οι προσφεύγοντες ήταν, αφενός, μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) που είχε ως σκοπό την προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των λεσβιών, ομοφυλοφίλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών (LGBT) στη Γεωργία και, αφετέρου, δεκατρείς ιδιώτες. Στις 17 Μαΐου 2012, η πρώτη προσφεύγουσα οργάνωση διοργάνωσε μια ειρηνική διαδήλωση για την Παγκόσμια Ημέρα κατά της Ομοφοβίας, που έλαβε χώρα στην Τιφλίδα και συμμετείχαν περίπου 30 άτομα, συμπεριλαμβανομένων και των 13 ιδιωτών προσφευγόντων. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης, τα μέλη της κοινότητας των LGBT που συμμετείχαν στη διαδήλωση δέχθηκαν προσβολές, απειλές και επιθέσεις από μια μεγάλη ομάδα αντι-διαδηλωτών που ήταν μέλη θρησκευτικών ομάδων. Η αστυνομία συνέλαβε τέσσερις από τους προσφεύγοντες και τους κράτησε για λίγη ώρα, οδηγώντας τους σε περιπολικά, με σκοπό την προστασία τους από τους αντι-διαδηλωτές. Μετά από τα γεγονότα αυτά, οι προσφεύγοντες υπέβαλαν μηνύσεις, ζητώντας ειδικότερα να διεξαχθούν έρευνες για τις επιθέσεις που δέχθηκαν από τους αντι-διαδηλωτές, οι οποίοι είχαν διακριτική διάθεση και για τις πράξεις και παραλείψεις των αστυνομικών που απέτυχαν να τους προστατεύσουν από τις επιθέσεις. Το 2002 ξεκίνησαν δύο έρευνες για τους τραυματισμούς δύο προσφευγόντων, οι οποίες ήταν ακόμη εκκρεμείς.

Εξετάζοντας το περιστατικό, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τη δυσχερή κατάσταση που βρισκόταν η κοινότητα των LGBT στο εναγόμενο κράτος την περίοδο των επιθέσεων και τις διάφορες εκθέσεις που έκαναν αναφορά στην αρνητική αντιμετώπιση που δέχονταν τα μέλη της κοινότητας των LGBT, αντιμετώπιση συχνή από διάφορα τμήματα της κοινωνίας της Γεωργίας. Με αυτό το παρασκήνιο, το Δικαστήριο σημείωσε καταρχήν ότι κατά τη διάρκεια της πορείας οι προσφεύγοντες περικυκλώθηκαν από έναν πολυπληθή εξαγριωμένο όχλο που εκτόξευε

απειλές θανάτου και περιοδικά ασκούσε σωματική βία εναντίον τους. Η εν λόγω συμπεριφορά που υποκινούταν από σαφή ομοφοβική προκατάληψη διαφαινόταν από τις ιδιαιτέρως προσβλητικές και απειλητικές εκφράσεις που χρησιμοποίησαν τα μέλη των δύο θρησκευτικών ομάδων και από το σκίσιμο των σημαίων και των πανό της ομάδας LGBT αλλά και από τις συνεπακόλουθες σωματικές επιθέσεις σε κάποιους από τους προσφεύγοντες. Ο σκοπός της λεκτικής και σωματικής βίας ήταν ξεκάθαρα η πρόκληση φόβου στους προσφεύγοντες, ώστε να απέχουν από τη δημόσια έκφραση υποστήριξης προς την κοινότητα των LGBT. Το αίσθημα απελπισίας των προσφευγόντων οξύνθηκε και από το γεγονός ότι, αν και τους είχαν υποσχεθεί πριν από την πορεία αστυνομική προστασία, τελικά αυτή δεν τους παρασχέθηκε εγκαίρως και επαρκώς. Η βία αυτή, συνεπώς, προκάλεσε στους 13 προσφεύγοντες τέτοιο φόβο, άγχος και ανασφάλεια, που έφτασε το όριο που θέτει το άρθρο 3 σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της Σύμβασης.

Καθώς ο διοργανωτής της πορείας είχε προειδοποιήσει την αστυνομία για την πιθανότητα εμφάνισης πράξεων βίας, οι αρχές επιβολής του νόμου είχαν ως επιτακτική θετική υποχρέωση να προστατεύσουν τους διαδηλωτές από πράξεις βίας. Αντιθέτως, η αστυνομική παρουσία ήταν περιορισμένη και, μάλιστα στη συνέχεια, χωρίς προειδοποίηση, μόλις άρχισαν οι λεκτικές απειλές, απομακρύνθηκαν και οι λιγοστοί αστυνομικοί από τον χώρο της πορείας, επιτρέποντας έτσι να εκφυλιστεί η κατάσταση σε περιστατικά σωματικής βίας. Όταν επιτέλους αποφάσισαν να παρέμβουν, οι προσφεύγοντες είχαν ήδη δεχθεί εκφοβισμό, προσβολές ή απειλές. Επίσης, αντί η αστυνομία να επικεντρωθεί στη συγκράτηση των επιθετικών αντι-διαδηλωτών, ώστε να επιτραπεί η συνέχιση της φιλειρηνικής πορείας, η καθυστερημένη παρέμβασή της περιορίστηκε σε συλλήψεις και απομακρύνσεις των προσφευγόντων, των ίδιων των θυμάτων που κλήθηκαν να προστατεύσουν. Επομένως, οι αρχές απέτυχαν να προστατεύσουν επαρκώς τους προσφεύγοντες από επιθέσεις ιδιωτών κατά τη διάρκεια της πορείας.

Οι αρχές δεν εκπλήρωσαν, επίσης, την υποχρέωσή τους να ερευνήσουν τι συνέβη κατά τη διάρκεια του περιστατικού της 17ης Μαΐου 2012, με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη της προκατάληψης ως κινήτρου και της αναγνώρισης των υπευθύνων. Παρά τις επανειλημμένες καταγγελίες που υπέβαλαν οι προσφεύγοντες αμέσως μετά το περιστατικό, που αφορούσαν τόσο την κακομεταχείρισή τους όσο και την υποτιθέμενη απραξία της αστυνομίας, οι αρχές απέτυχαν να διεξαγάγουν μια εμπεριστατωμένη και ουσιαστική έρευνα στις συνθήκες τέλεσης του περιστατικού όσον αφορά όλους τους προσφεύγοντες. Αντιθέτως, περιόρισαν αδικαιολόγητα το εύρος της έρευνάς τους σε δύο μόνον περιπτώσεις σωματικών βλαβών δύο προσφευγόντων και η οποία (έρευνα) ολοκληρώθη-

κε με την επιβολή απλώς διοικητικών κυρώσεων σε δύο αντι-διαδηλωτές με τη μορφή προστίμου 45 ευρώ στον καθένα. Οι ενέργειες αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν ως εκπλήρωση των διαδικαστικών υποχρεώσεων του κράτους που απορρέουν από το άρθρο 3, δεδομένης της έντασης της βίας και της επιθετικότητας που δέθηκαν οι προσφεύγοντες.

Υπ' αυτές τις περιστάσεις ήταν απαραίτητο οι αρχές να προβούν σε όλες τις εύλογες ενέργειες, προκειμένου να αναδείξουν ότι τα επίμαχα περιστατικά υποκινήθηκαν πιθανώς από ομοφοβικά κίνητρα. Εάν οι αρχές επιβολής του νόμου δεν διεξάγουν μια ουσιώδη έρευνα, τότε αναπόφευκτα τα υποκινούμενα από προκαταλήψεις εγκλήματα θα αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο με κοινές υποθέσεις χωρίς τέτοια υπόβαθρα και η συνεπακόλουθη αδιαφορία θα ισοδυναμεί με επίσημη συναίνεση ή ακόμη και συνενοχή σε εγκλήματα μίσους. Επιπλέον, θα καταστεί αδύνατο για το εναγόμενο κράτος να εφαρμόσει μέτρα που στοχεύουν στη βελτίωση της αστυνόμευσης παρόμοιων ειρηνικών διαδηλώσεων στο μέλλον, με αποτέλεσμα να υπονομευθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών στην πολιτική του κράτους κατά των διακρίσεων. Ενόψει των παραπάνω, οι αρχές απέτυχαν να ερευνήσουν σωστά τις καταγγελίες των δεκατριών προσφευγόντων για κακομεταχείριση.

Παραβίαση άρθρου 3.

Το Δικαστήριο, επίσης, κατέληξε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 11 σε συνδυασμό με το άρθρο 14, καθώς το εναγόμενο κράτος, παραβιάζοντας τις θετικές του υποχρεώσεις, δεν διασφάλισε την ειρηνική διεξαγωγή της πορείας της 17ης Μαΐου 2012, με τη συμμετοχή ομοφοβικών και εχθρικών αντι-διαδηλωτών.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε ποσά από 1.500 έως 4.000 ευρώ για ικανοποίηση ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 5 – Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια

Υπόθεση *Gallardo Sanchez* κατά Ιταλίας (Προσφυγή No 11620/07), απόφαση της 24ης Μαρτίου 2015

■ έκδοση – αδικαιολόγητη καθυστέρηση

Ο προσφεύγων, υπήκοος Βενεζουέλας, κατηγορήθηκε τον Απρίλιο του 2005 από τις ελληνικές αρχές για εμπρησμό. Η ιταλική αστυνομία, μετά από την έκδοση εντάλματος σύλληψης σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Έκδοσης τον έθεσε υπό κράτηση εν αναμονή της απέλασής του. Τον Οκτώβριο του 2006 εκδόθηκε στην Ελλάδα.

Ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για τη διάρκεια της κράτησής του εν αναμονή της έκδοσής του.

Η κράτηση του προσφεύγοντα ήταν εναρμονισμένη με την εθνική νομοθεσία και ήταν αναγκαία, αφενός, προκειμένου το εναγόμενο Κράτος να συμμορφωθεί με το καθήκον τήρησης των διεθνών δεσμεύσεών του και, αφετέρου, επειδή υπήρχε ενδεχόμενος κίνδυνος να διαφύγει ο προσφεύγων.

Ωστόσο, ο προσφεύγων τέθηκε σε κράτηση μέχρι την έκδοσή του, ώστε να διευκολυνθούν οι ελληνικές αρχές να τον δικάσουν. Σ' αυτό το πλαίσιο, είναι απαραίτητο να γίνει διάκριση μεταξύ δύο τύπων απέλασης, προκειμένου να διευκρινιστεί το επίπεδο επιμέλειας που απαιτείται. Η μία μορφή απέλασης αποσκοπεί στην εκτέλεση αποφάσεως και η άλλη στη διευκόλυνση του αιτούντος την έκδοση κράτους να δικάσει το υπό απέλαση πρόσωπο. Στην τελευταία περίπτωση, όπου οι ποινικές διαδικασίες εκκρεμούν, το προς απέλαση άτομο απολαμβάνει του τεκμηρίου αθωότητας. Επιπλέον, στο στάδιο της προδικασίας, το άτομο έχει περιορισμένη ή καμία δυνατότητα να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα και να αποδείξει την αθωότητά του. Τέλος, οι αρχές του αιτούντος κράτους δεν έχουν την δυνατότητα να εξετάσουν την ουσία της υπόθεσης. Για τους λόγους αυτούς, για την προστασία των δικαιωμάτων του εν λόγω προσώπου και για την ορθή λειτουργία των διαδικασιών έκδοσης, συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης να δικάσει το πρόσωπο εντός λογικής προθεσμίας, το αιτούν κράτος οφείλει να ενεργήσει με ιδιαίτερη επιμέλεια.

Στην παρούσα υπόθεση, η κράτηση εν αναμονή της έκδοσης διήρκεσε περίπου ένα έτος και έξι μήνες και, παρόλο που η υπόθεση δεν ήταν ιδιαίτερος περίπλοκη, οι ιταλικές αρχές, στα διάφορα στάδια της διαδικασίας εκδόσεως, καθυστέρησε σημαντικά. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των διαδικασιών έκδοσης που ενεργοποιήθηκαν με σκοπό τη δίωξη του προσφεύγοντα σε τρίτη χώρα και την αδικαιολόγητη καθυστέρηση των ιταλικών δικαστηρίων, η κράτηση του προσφεύγοντα δεν ήταν σύμφωνη με τη νόμιμη διαδικασία υπό την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της Συνθήκης.

Παραβίαση άρθρου 5.

Το Δικαστήριο δεν επιδίκασε αποζημίωση, καθώς δεν υποβλήθηκε σχετικό αίτημα.

Υπόθεση François κατά Γαλλίας (Προσφυγή Νο 26690/11), απόφαση της 23ης Απριλίου 2015

Σύλληψη δικηγόρου – άσκηση καθηκόντων – διαπληκτισμός με αστυνομία

Τη νύχτα της 31ης Δεκεμβρίου 2002, ο προσφεύγων δικηγόρος κλήθηκε στο αστυνομικό τμήμα, προκειμένου να αναλάβει την υπόθεση ανηλίκου που κρατούνταν από την αστυνομία. Αφού συνάντησε τον πελάτη του, ο οποίος ισχυριζόταν ότι ήταν θύμα αστυνομικής βίας και είχε

τραύματα στο πρόσωπό του, ο προσφεύγων συντάξε ένα σημείωμα γραπτών παρατηρήσεων που ζήτησε να προστεθεί στον φάκελο και απαίτησε ο πελάτης του να υποβληθεί σε ιατρικές εξετάσεις. Τα αιτήματα αυτά οδήγησαν σε διαπληκτισμό ανάμεσα στον προσφεύγοντα και την αξιωματικό υπηρεσίας C.Z., η οποία ισχυρίστηκε ότι ο προσφεύγων επιχείρησε να τη χτυπήσει. Η αξιωματικός αποφάσισε τότε να τον συλλάβει επ' αυτοφώρω «flagrante delicto» και τον έθεσε σε κράτηση. Αφού του αφαιρέθηκαν διάφορα αντικείμενα, όπως ο χαρτοφύλακός του και τα κορδόνια του, ο προσφεύγων οδηγήθηκε σε κελί, όπου υποβλήθηκε σε πλήρη σωματικό έλεγχο και διατάχθηκε να γδυθεί εντελώς και στη συνέχεια να σκύψει και να βήξει. Με εντολή της αξιωματικού υποβλήθηκε σε αλκοτέστ, τα αποτελέσματα του οποίου ήταν αρνητικά. Ο προσφεύγων κρατήθηκε συνολικά για 13 ώρες περίπου. Τόσο η καταγγελία της αξιωματικού όσο και του προσφεύγοντα τέθηκαν στο αρχείο.

Ο συνδυασμός δύο στοιχείων στην παρούσα υπόθεση έχουν σημασία. Καταρχάς ο προσφεύγων προσήλθε στο αστυνομικό τμήμα με τη δικηγορική του ιδιότητα, προκειμένου να αναλάβει την υπόθεση ενός ανηλίκου που κρατούνταν και ο οποίος φέρεται να έχει δεχθεί επίθεση από την αστυνομία. Δεύτερον, η αξιωματικός υπηρεσίας, η οποία ισχυρίστηκε ότι υπήρξε η ίδια θύμα της συμπεριφοράς του προσφεύγοντα, αποφάσισε να τον συλλάβει και να τον υποβάλει σε πλήρη σωματικό έλεγχο και σε αλκοτέστ, κανένα από τα οποία δεν δικαιολογούνταν με αντικειμενικές ενδείξεις.

Η αξιωματικός υπηρεσίας κάλεσε έναν συνάδελφό της από άλλο τμήμα και ενημέρωσε τους ανωτέρους της μόνο μετά τον πλήρη σωματικό έλεγχο και την διενέργεια αλκοτέστ. Επιπλέον, την εν λόγω περίοδο δεν υπήρχαν κανόνες που να επιτρέπουν τους πλήρεις σωματικούς ελέγχους. Η ανάγκη διενέργειας αλκοτέστ είναι επίσης αμφίβολη, καθώς δεν υπήρχαν αντικειμενικές ενδείξεις ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει κάποιο έγκλημα υπό την επήρεια αλκοόλ. Ούτε η ένταση που ακολούθησε τον καυγά ούτε το γεγονός ότι το περιστατικό έλαβε χώρα την Παραμονή Πρωτοχρονιάς, λαμβάνοντας υπόψη και το αρνητικό αποτέλεσμα του αλκοτέστ, αποτελούσαν ενδεικτικές δικαιολογίες. Επομένως, η σύλληψη του προσφεύγοντα και η λήψη τέτοιων μέτρων εναντίον του υπερέβαιναν τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας και αποτελούσαν ένδειξη ύπαρξης πρόθεσης άσχετης προς τον σκοπό της κράτησης.

Κατά συνέπεια, η κράτηση του προσφεύγοντα ήταν αναίτιολογητη και δυσανάλογη και η στέρηση της ελευθερίας του δεν συμβάδιζε με τις απαιτήσεις του άρθρου 5 παρ. 1(γ).

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1(γ).

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 15.000 ευρώ για αποζημίωση ηθικής βλάβης.

► **Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης**

Υπόθεση Momcilović κατά Κροατίας (Προσφυγή Νο 11239/11), απόφαση της 26ης Μαρτίου 2015

υποχρεωτική απόπειρα εξωδικαστικής επίλυσης – αστική διαφορά – εναγόμενο κράτος

Δυνάμει της διάταξης 186(α) της Πολιτικής Δικονομίας της Κροατίας, όποιος επιθυμεί να εγείρει αγωγή κατά του κράτους πρέπει πρώτα να υποβάλει αίτηση εξωδικαστικής επίλυσης στην αρμόδια Εισαγγελία. Η παράλειψη της αίτησης θα επιφέρει την απόρριψη της αγωγής ως απαράδεκτης.

Τον Ιανουάριο του 1998, οι προσφεύγοντες υπέβαλαν στην Εισαγγελία αίτηση εξωδικαστικής επίλυσης της αγωγής αποζημίωσης που είχαν καταθέσει σχετικά με τη δολοφονία ενός συγγενούς τους από στρατιώτη. Με την απόρριψη της αίτησης άσκησαν αγωγή για αστική ευθύνη ενώπιον του Πρωτοδικείου του Ζάγκρεμπ, η συζήτηση της οποίας ματαιώθηκε μετά από επανειλημμένες απουσίες του συνηγόρου. Τον Μάιο του 2005, άσκησαν εκ νέου αγωγή αποζημίωσης στο Πρωτοδικείο του Κάρλοβακ, η οποία όμως απορρίφθηκε ως απαράδεκτη εξαιτίας της μη συμμόρφωσης προς την υποχρέωση υποβολής προηγούμενης αιτήσεως για εξωδικαστική επίλυση ενώπιον της αρμόδιας Εισαγγελίας.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει κατά πόσον ο περιορισμός του δικαιώματος πρόσβασης στο δικαστήριο, που επιβλήθηκε από τη δικονομική προϋπόθεση περί υποχρέωσης προηγούμενης απόπειρας εξωδικαστικής επίλυσης της διαφοράς με το κράτος, αποτελούσε περιορισμό της ίδιας της ουσίας του εν λόγω δικαιώματος. Η υποχρέωση προηγούμενης απόπειρας εξωδικαστικής επίλυσης προβλεπόταν από τον νόμο και είχε ως θεμιτή επιδίωξη τη δικαστική οικονομία με την αποφυγή μακρόχρονων και δαπανηρών δικαστικών διαδικασιών και τη μείωση του όγκου των υποθέσεων. Ως προς την αναλογικότητα του μέτρου, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η πρώτη αγωγή των προσφευγόντων θεωρήθηκε ότι αποσύρθηκε λόγω της αδράνειάς τους και της μη εμπρόθεσμης άσκησης εφέσεως. Μετά την απόσυρση της εν λόγω αγωγής και πριν από την άσκηση νέας, οι προσφεύγοντες υποχρεούνταν να εκπληρώσουν εκ νέου την προϋπόθεση της απόπειρας εξωδικαστικής επίλυσης. Εξαιτίας της απόρριψης της πρώτης απόπειρας επίλυσης, ήταν αδύνατο να προβλεφθεί το αποτέλεσμα της δεύτερης απόπειρας, μετά και την πάροδο ενός τόσο σημαντικού χρονικού διαστήματος. Η εν λόγω προϋπόθεση δεν ήταν ούτε αδικαιολόγητη ούτε μπορούσε να προκαταβάλει την τύχη της αγωγής των προσφευγόντων. Επομένως, η προϋπόθεση αυτή δεν έβλαψε την εμπειρία του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Μη παραβίαση δικαιώματος 6 παρ. 1.

Υπόθεση Βαμβάκας κατά Ελλάδας (Προσφυγή Νο 2870/11), απόφαση της 9ης Απριλίου 2015

■ απόρριψη έφεσης – μη παράσταση δικηγόρου

Τον Ιούνιο του 2009, ο προσφεύγων προσέφυγε στον Άρειο Πάγο, επικαλούμενος λανθασμένη εφαρμογή του νόμου σε μια απόφαση που τον καταδίκασε σε 7 έτη φυλάκισης για απάτη και πλαστογραφία σε βάρος τραπεζικού ιδρύματος. Τον Ιανουάριο του 2010, μετά από αίτημα του προσφεύγοντα που βρισκόταν στη φυλακή, ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου όρισε αυτεπαγγέλτως δικηγόρο για να τον εκπροσωπήσει. Με απόφασή του, τον Φεβρουάριο του 2010, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεσή του ως ανυποστήρικτη, με την αιτιολογία ότι ο προσφεύγων, αν και κλητεύθηκε νομίμως και εμπροθέσμως να παραστεί στο ακροατήριο, δεν εμφανίστηκε. Κατά τον προσφεύγοντα, ο δικηγόρος του τον είχε διαβεβαιώσει, σε τηλεφώνημα που του έκανε από τη φυλακή, ότι θα παρίστατο στο ακροατήριο. Ωστόσο, ο δικηγόρος δεν παραστάθηκε, χωρίς να ενημερώσει ούτε πριν ούτε μετά από την ακροαματική διαδικασία τους λόγους για τους οποίους δεν εμφανίστηκε.

Ο Άρειος Πάγος είχε διορίσει αυτεπαγγέλτως δικηγόρο, για να εκπροσωπήσει τον προσφεύγοντα.

Όταν δικηγόρος, και ιδιαίτερα εκείνος που διορίζεται αυτεπαγγέλτως, αποσύρεται από μια υπόθεση ή κωλύεται να παραστεί, οφείλει να ενημερώσει σχετικά την αρχή που τον όρισε και να προβεί σε κάθε επείγουσα ενέργεια, προκειμένου να διαφυλάξει τα δικαιώματα και τα συμφέροντα του πελάτη του.

Ο δικηγόρος του προσφεύγοντος δεν φαίνεται σε κάποια στιγμή να εξηγεί τους λόγους αδυναμίας εκπλήρωσης της αποστολής του. Καθώς, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, ήταν αδύνατον να ανατραπεί απόφαση, ώστε να κηρυχθεί ως απαράδεκτη μια αναίρεση, εναπόκειται στον Άρειο Πάγο να ερευνήσει τους λόγους της μη εμφάνισης του δικηγόρου που ορίστηκε αυτεπαγγέλτως και να διασφαλίσει την προστασία των συμφερόντων του προσφεύγοντος.

Η ανεξήγητη απουσία του δικηγόρου του προσφεύγοντος από την ακροαματική διαδικασία, ένα μήνα και τρεις ημέρες μετά τον διορισμό του, χωρίς να έχει κατατεθεί απ' αυτόν αίτημα αναβολής ή ακόμη και εάν κατατέθηκε παράτυπα τέτοιο αίτημα, όπως επικαλείται ο προσφεύγων, κρίνεται από το Δικαστήριο ως μια κατάσταση «έκδηλης παράλειψης», που χρήζει τη λήψη θετικών μέτρων από τις αρμόδιες αρχές. Επομένως, ο Άρειος Πάγος οφείλε να αναβάλει τη συζήτηση της υπόθεσης, ώστε να αποσαφηνιστεί η υπόθεση, παρά να απορρίψει την αίτηση αναίρεσης ως ανυποστήρικτη.

Ανεξαρτήτως περιστάσεων – εάν δεν υπήρξε επικοινωνία ή εάν υποβλήθηκε παράτυπο αίτημα αναβολής –, το

αρμόδιο δικαστήριο είχε τη θετική υποχρέωση να διασφαλίσει πρακτικά και αποτελεσματικά τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης του προσφεύγοντα. Καθώς αυτό δεν συνέβη, το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν τηρήθηκαν οι απαιτήσεις που επιβάλλει ο συνδυασμός των παρ. 1 και 3 περίπτωση (γ) του άρθρου 6 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1, 3(γ).

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 2.000 ευρώ για ικανοποίηση της ηθικής βλάβης.

Υπόθεση Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα (Προσφυγή No 3453/12, No 42941/12 και No 9028/13) απόφαση της 30ής Απριλίου 2015

Επιβολή προστίμου – λαθρεμπόριο – προηγούμενη αθωωτική απόφαση

Κατά των τριών προσφευγόντων ασκήθηκε ποινική δίωξη για λαθρεμπόριο. Με τελεσίδικες αποφάσεις αθώωθηκαν και οι τρεις το 1992, το 1998 και το 2000 αντίστοιχα. Παράλληλα, τους επιβλήθηκαν και διοικητικά πρόστιμα. Κατά του ενός προσφεύγοντα επιβλήθηκε πρόστιμο ύψους 130.000 ευρώ, ενώ στους άλλους δύο επιβλήθηκε πρόστιμο αρκετών χιλιάδων ευρώ. Η διοικητική διαδικασία ολοκληρώθηκε ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας με αποφάσεις που εκδόθηκαν το 2011 και 2012. Το Συμβούλιο Επικρατείας, απορρίπτοντας την αίτηση αναίρεσης των προσφευγόντων, υπογράμμισε ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονταν από τις αθωωτικές αποφάσεις που εξέδωσαν τα ποινικά δικαστήρια, καθώς, κατά το εθνικό δίκαιο, μόνον οι αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων αποκτούν ισχύ δεδικασμένου έναντι των διοικητικών δικαστηρίων.

Η ποινική και διοικητική διαδικασία που κινήθηκε κατά του πρώτου προσφεύγοντα (Ευάγγελος Καπετάνιος) αφορά στην εισαγωγή, το 1985 και 1986, δώδεκα ηλεκτρονικών συσκευών, ενός κυνηγετικού όπλου, ενός βαρούλκου και μιας κάμερας χωρίς την καταβολή των σχετικών δασμών. Κατά του δεύτερου προσφεύγοντα (Αθανάσιος Νικολόπουλος) ασκήθηκαν διοικητικές διαδικασίες καθώς, ως ιδιοκτήτης βενζινάδικου, κατηγορήθηκε ότι πώλησε, μεταξύ του έτους 1993 και 1995, 110.000 λίτρα βενζίνης και 221.000 λίτρα πετρελαίου χωρίς πιστοποιητικά αγοράς. Οι διοικητικές διαδικασίες κατά του τρίτου προσφεύγοντα (Νικόλαος Αγγλούπας) αφορούσαν την εισαγωγή στην Ελλάδα, το 1992, δυο πολυτελών αυτοκινήτων χωρίς προηγούμενο εκτελωνισμό και χωρίς την καταβολή τελών και τελωνειακών δασμών.

Τα επίμαχα διοικητικά πρόστιμα αποτελούσαν ποινική κύρωση, δεδομένης της αυστηρότητάς τους και του αποτρεπτικού τους χαρακτήρα. Οι διώξεις που ασκήθηκαν ενώπιον των διοικητικών και ποινικών δικαστηρίων αφορούσαν, ειδικότερα, όμοιες συμπεριφορές που έλα-

βαν χώρα την ίδια χρονική περίοδο. Από τη στιγμή που οι αθωωτικές αποφάσεις στις πρώτες ποινικές διαδικασίες απέκτησαν ισχύ δεδικασμένου, έπρεπε να θεωρηθεί ότι οι προσφεύγοντες «είχαν ήδη αθωωθεί με τελεσίδικη απόφαση» κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου. Δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες είχαν επικαλεστεί και κατέθεσαν τις αθωωτικές αποφάσεις, που είχαν ήδη αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου, τόσο ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας όσο και σε τελευταίο βαθμό ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Δικαστήριο είναι της άποψης ότι το διοικητικό δικαστήριο που είχε επιληφθεί της υπόθεσης όφειλε να εξετάσει με δική του πρωτοβουλία τις επιπτώσεις που οι επίμαχες αθωωτικές αποφάσεις μπορούσαν να επιφέρουν στο πλαίσιο της εκκρεμούς διοικητικής διαδικασίας. Σε αντίθετη περίπτωση, η μη συνεκτίμηση του στοιχείου της πρώτης «ποινικής διαδικασίας» θα ισοδυναμούσε με την εκούσια ανοχή μίας κατάστασης στην εσωτερική έννομη τάξη, που ενδεχομένως να παραγνωρίζει την αρχή *ne bis in idem*.

Το άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου δεν απαγορεύει κατά κανόνα την επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινής και προστίμου για τα ίδια επίδικα γεγονότα, υπό τον όρο να τηρείται η αρχή *ne bis in idem*. Επομένως, στην περίπτωση της καταστολής της λαθρεμπορίας, η αρχή αυτή δεν παραβιάζεται, εάν οι δύο κυρώσεις, η στερητική της ελευθερίας και η χρηματική, επιβάλλονταν στο πλαίσιο μιας ενιαίας δικαστικής διαδικασίας. Επιπλέον, το γεγονός ότι, στην περίπτωση των δύο πρώτων προσφευγόντων, η ποινική διαδικασία δεν είχε ακόμη τελειώσει κατά την έναρξη της διοικητικής διαδικασίας, δεν είναι καθεαυτό προβληματικό ως προς την αρχή *ne bis in idem*. Η τήρηση της ως άνω αρχής θα διασφαλιζόταν, εάν το ποινικό δικαστήριο είχε αναστείλει τη δίκη μετά την έναρξη της διοικητικής διαδικασίας και, στη συνέχεια, είχε τερματίσει την ποινική δίωξη μετά την οριστική επικύρωση του επίμαχου προστίμου από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην απόφασή του *Åkerberg Fransson*¹, διευκρίνισε ότι δυνάμει της αρχής *ne bis in idem* ένα Κράτος μπορεί να επιβάλει διπλή κύρωση (φορολογική και ποινική) για τα ίδια πραγματικά περιστατικά μόνο υπό τον όρο ότι η πρώτη κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα. Κατά την εκτίμηση της ποινικής φύσης μίας φορολογικής κύρωσης, το ΔΕΕ βασίζεται στα τρία κριτήρια που χρησιμοποίησε το Δικαστήριο στην απόφαση *Engel και λοιποί*. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο επισημαίνει μία σύγκλιση της νομολογίας των δύο δικαστηρίων σε σχέση με την εκτίμηση του ποινικού χαρακτήρα μιας φορολογικής διαδικασίας και, *a fortiori*, με τον τρόπο εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* σε φορολογικές και ποινικές υποθέσεις

1. Απόφαση ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:105.

Παραβίαση άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου.

Η παρούσα υπόθεση διακρίνεται σαφώς από τις υποθέσεις που έχει ήδη εξετάσει το Δικαστήριο, στις οποίες η διοικητική αρχή με πειθαρχική εξουσία είχε τιμωρήσει πράξεις που προσάπτονταν σε κρατικό υπάλληλο μετά από αθώωσή του από ποινικό δικαστήριο. Στις περιπτώσεις αυτές, η πειθαρχική διαδικασία παρουσίαζε κάποια αυτοτέλεια σε σχέση με την ποινική διαδικασία, ιδίως ως προς τις προϋποθέσεις εφαρμογής της και τον μη κατασταλτικό σκοπό της. Λόγω της αυτοτέλειάς αυτής, η επιβολή διοικητικής κύρωσης στον εν λόγω υπάλληλο δεν είχε θεωρηθεί ότι παραγνώριζε η ίδια την αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας, στο μέτρο που η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου δεν περιείχε δήλωση που να αποδίδει ποινική ευθύνη στον προσφεύγοντα.

Στην παρούσα υπόθεση, τα διοικητικά δικαστήρια της ουσίας θεώρησαν, αφού προέβησαν σε διαφορετική εκτίμηση των στοιχείων των φακέλων από εκείνη των ποινικών δικαστηρίων, ότι οι προσφεύγοντες είχαν τελήσει τις ίδιες παραβάσεις λαθρεμπορίας για τις οποίες είχαν προηγουμένως αθωωθεί από τα ποινικά δικαστήρια. Τα συμπεράσματα αυτά επικυρώθηκαν, στη συνέχεια, σε τελευταίο βαθμό, από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Δεδομένης της ταυτότητας της φύσης των δύο επίμαχων σειρών διαδικασιών, των επίδικων πραγματικών περιστατικών και των συστατικών στοιχείων των εν λόγω παραβάσεων, το Δικαστήριο θεωρεί ότι το προαναφερόμενο συμπέρασμα των διοικητικών δικαστηρίων παραβίασε την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας των προσφευγόντων, την οποία είχαν ήδη καθιερώσει οι αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων.

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 2.

Το Δικαστήριο, επίσης, κατέληξε ότι, στην περίπτωση του πρώτου προσφεύγοντα, παραβιάστηκε και η πρώτη παράγραφος του άρθρου 6 και το άρθρο 13 της Σύμβασης εξαιτίας της διάρκειας της διαδικασίας «εύλογη προθεσμία» και της έλλειψης αποτελεσματικού ενδίκου μέσου.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση Zaiet κατά Ρουμανίας (Προσφυγή Νο 44958/05), απόφαση της 24ης Μαρτίου 2015

Υιοθεσία – ακύρωση απόφασης 31 χρόνια μετά – αίτηση αδελφής υιοθετημένης

Η προσφεύγουσα υιοθετήθηκε στην ηλικία των 17 χρονών από τη θετή της μητέρα, η οποία είχε υιοθετήσει και ένα άλλο κορίτσι. Μετά τον θάνατο της μητέρας τους το 2003, οι δύο αδελφές απέκτησαν από κοινού την κυριότητα εκτάσεως, που προηγουμένως την είχαν παρανόμως δημεύσει από την οικογένειά τους. Το 2004, κατόπι

άσκησης αγωγής από την αδελφή της, το Ειρηνοδικείο κήρυξε την απόφαση υιοθεσίας της προσφεύγουσας ως άκυρη. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε και από το Εφετείο το 2005.

Η ακύρωση της απόφασης υιοθεσίας της προσφεύγουσας, 31 χρόνια μετά από την έκδοσή της και 18 χρόνια μετά τον θάνατο της θετής της μητέρας, ισοδυναμούσε με παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής της ζωής. Σύμφωνα με την ισχύουσα την επίδικη περίοδο νομοθεσία, μετά την ενηλικίωση του υιοθετούμενου, μόνον ο ίδιος μπορούσε να ζητήσει ακύρωση της πράξης υιοθεσίας του. Ωστόσο, η εν λόγω ένσταση δεν προτάθηκε στο Εφετείο. Επομένως, ήταν αβέβαιο εάν το μέτρο που εφάρμοσαν οι αρχές ήταν σύμφωνο προς το νόμο. Επιπλέον, η ακύρωση της πράξης υιοθεσίας της προσφεύγουσας δεν υπηρετούσε τα συμφέροντα ούτε του υιοθετημένου τέκνου ούτε της θετής μητέρας. Η βασική συνέπεια της εν λόγω ακύρωσης ήταν η διαταραχή των οικογενειακών δεσμών της προσφεύγουσας με την ήδη αποβιώσασα μητέρα της και η απώλεια των κληρονομικών της δικαιωμάτων επ' ωφελεία της αδελφής της. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι διαδικασίες ακύρωσης ασκήθηκαν από την τελευταία, προκειμένου να κρατήσει για λογαριασμό της το κληρονομητέο ακίνητο, ήταν αβέβαιο κατά πόσον η προσβαλλόμενη απόφαση επιδίωκε θεμιτό σκοπό.

Ως προς το κατά πόσο το εν λόγω μέτρο ήταν απαραίτητο σε μια δημοκρατική κοινωνία, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, στις περιπτώσεις που οι οικογενειακοί δεσμοί έχουν ήδη δημιουργηθεί, τότε το Κράτος θα πρέπει καταρχήν να επιτρέπει τη διατήρησή τους. Ο χωρισμός οικογένειας αποτελεί μια πολύ σοβαρή παρέμβαση και πρέπει να συνοδεύεται από αρκούντως συγκεκριμένους και σημαντικούς λόγους, όχι μόνο σχετικά με το συμφέρον του παιδιού αλλά και σχετικά με την ασφάλεια δικαίου.

Στην παρούσα υπόθεση, τα εθνικά δικαστήρια ακύρωσαν την πράξη υιοθεσίας της προσφεύγουσας, με την αιτιολογία ότι αποκλειστικός λόγος αποτέλεσε η προώθηση των περιουσιακών συμφερόντων της θετής μητέρας και της προσφεύγουσας και όχι η διασφάλιση μιας καλύτερης ζωής για την προσφεύγουσα. Ωστόσο, οι σχετικές με την υιοθεσία νομικές διατάξεις βασικά αποσκοπούσαν στην ωφέλεια και προστασία των παιδιών. Σ' αυτό το πλαίσιο, η ακύρωση μιας πράξης υιοθεσίας δεν προβλέφθηκε ως ένα μέτρο στρεφόμενο κατά του υιοθετημένου παιδιού και δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι επιτρέπει την αποκλήρωσή του. Επιπλέον, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, μόνον το υιοθετημένο τέκνο μπορεί να αμφισβητήσει την εγκυρότητα της υιοθεσίας του, εφόσον έχει πλήρη δικαιπρακτική ικανότητα. Εάν προκύψουν σε μεταγενέστερο χρόνο στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η τελική πράξη υιοθεσίας βασίστηκε σε πλαστά ή παραπλανητικά στοιχεία, τότε τα συμφέροντα του τέκνου θα πρέπει να

παραμείνουν ύψιστης σημασίας στη διαδικασία αντιμετώπισης ζημίας που ενδεχομένως προκλήθηκε στον θετό γονέα ως συνέπεια της εσφαλμένης πράξης. Επομένως, η απόφαση των εθνικών δικαστηρίων δεν παρείχε επαρκή αιτιολόγηση μιας τόσο σημαντικής παρέμβασης στην οικογενειακή ζωή της προσφεύγουσας.

Παραβίαση άρθρου 8.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, επίσης, παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 30.000 ευρώ για ικανοποίηση τόσο της ηθικής βλάβης όσο και της περιουσιακής ζημίας.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση *Morice* κατά Γαλλίας (Προσφυγή Νο 29369/10), απόφαση της 23ης Απριλίου 2015 (Ευρεία Σύνθεση)

■ δικηγόρος – εφημερίδα – δυσφήμιση δικαστών

Το 1995, ο Bernad Borrel, Γάλλος δικαστής που ήταν αποσπασμένος στο Τζιμπουτί στο πλαίσιο συμφωνίας συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, βρέθηκε νεκρός. Η έρευνα που διεξήγαγε η αστυνομία του Τζιμπουτί κατέληξε στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για αυτοκτονία. Η χήρα σύζυγός του, αμφισβητώντας το πόρισμα των ερευνών, κατέθεσε μήνυση, υποβάλλοντας αίτημα πολιτικής αγωγής και έδωσε εντολή στον προσφεύγοντα να την εκπροσωπήσει στις διαδικασίες. Παραγγέλθηκε ανάκριση, για να διερευνηθεί τυχόν διάπραξη του εγκλήματος φόνου εκ προμελέτης από αγνώστους. Η έρευνα ανατέθηκε στους ανακριτές M. και L.L.

Τον Ιούνιο του 2000, η Εισαγγελία του Εφετείου απομάκρυνε τους δύο ανακριτές και ανέθεσε την υπόθεση σε νέο ανακριτή, τον δικαστή P. Μετά από αίτηση του προσφεύγοντα, η Εισαγγελία στη συνέχεια απομάκρυνε τη δικαστή M. και από την υπόθεση «Σαϊεντολογία», που είχε δεχθεί μεγάλη κάλυψη από τα ΜΜΕ.

Τον Σεπτέμβριο του 2000, ο προσφεύγων μαζί με έναν συνάδελφό του απέστειλαν επιστολή στον Γάλλο Υπουργό Δικαιοσύνης σχετικά με την ανάκριση γύρω από τον θάνατο του δικαστή Borrel. Στην επιστολή αυτή κατήγγειλαν στον Υπουργό για ακόμη μια φορά ότι η συμπεριφορά των δυο δικαστών ερχόταν «εντέλως σε αντίθεση με τις αρχές της αμεροληψίας και της δικαιοσύνης» και για τον λόγο αυτόν ζήτησαν να ερευνηθεί η Γενική Επιθεώρηση των Δικαστικών Υπηρεσιών τις πολλαπλές παραλείψεις που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή της ανάκρισης.

Την επομένη ημέρα, ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Le Monde* έκανε αναφορά ότι οι δικηγόροι της κυρίας Borrel άσκησαν δριμύτατη κριτική για τη δικαστή M. στον Υπουργό Δικαιοσύνης, κατηγορώντας την ότι η

συμπεριφορά της ήταν σε «ευθεία αντίθεση με τις αρχές της αμεροληψίας και της δικαιοσύνης» και ότι παρέλειψε να εγγράψει ένα αποδεικτικό στοιχείο στον φάκελο της υπόθεσης και να το διαβιβάσει στον διάδοχό της.

Οι δύο δικαστές υπέβαλαν μήνυση με αίτημα πολιτικής αγωγής κατά του διευθυντή έκδοσης της *Le Monde*, κατά του δημοσιογράφου που έγραψε το άρθρο και κατά του προσφεύγοντα κ. Morice, κατηγορώντας τους για δυσφήμιση δημοσίου υπαλλήλου. Ο (προσφεύγων) κ. Morice κρίθηκε ένοχος για συμμετοχή στο αδίκημα και του επιβλήθηκε χρηματική ποινή 4.000 ευρώ. Επίσης, κλήθηκε να καταβάλει από κοινού με τους άλλους δύο κατηγορούμενους το ποσό των 7.500 ευρώ για αποζημίωση ηθικής βλάβης.

Την 11η Ιουλίου 2013, ένα Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης. Με αίτημα του προσφεύγοντα, η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης.

Η καταδίκη του προσφεύγοντα ισοδυναμούσε με παρέμβαση της ελευθερίας έκφρασης, όπως διασφαλίζεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης. Η παρέμβαση αυτή προβλεπόταν από τον νόμο και αποσκοπούσε στην προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των τρίτων.

Καταδικάζοντας τον προσφεύγοντα, το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι και μόνον ο ισχυρισμός ότι η συμπεριφορά της ανακρίτριας ήταν «σε πλήρη αντίθεση με τις αρχές της αμεροληψίας και της δικαιοσύνης» ήταν ιδιαιτέρως συκοφαντικός. Το γαλλικό δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα σχόλια του προσφεύγοντα σχετικά με την καθυστέρηση στην εγγραφή του αποδεικτικού στοιχείου (της βιντεοκασέτας) στη δικογραφία και η αναφορά του στο χειρόγραφο σημείωμα που είχε αποστείλει ο εισαγγελέας του Τζιμπουτί προς τη δικαστή M., κατά τον οποίο αποτελούσε ένδειξη της «διαπλοκής», επιβεβαίωναν τον συκοφαντικό χαρακτήρα της καταγγελίας, η αλήθεια της οποίας δεν αποδείχθηκε και, έτσι, απορρίφθηκε και η υπερασπιστική γραμμή του προσφεύγοντα ότι ενήργησε καλή τη πίστι.

Παρόλο που δεν αμφισβητήθηκε ότι τα επίμαχα σχόλια έγιναν στο πλαίσιο των δικαστικών διαδικασιών, ωστόσο στρέφονταν κατά δικαστών που είχαν ήδη απομακρυνθεί από τα καθήκοντά τους και τις διαδικασίες κατά τον χρόνο που διατυπώθηκαν (τα σχόλια). Επομένως, οι δηλώσεις του προσφεύγοντα δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι είχαν άμεση σχέση με το υπερασπιστικό του καθήκον, καθώς την επίμαχη εκείνη περίοδο τα ανακριτικά καθήκοντα είχαν ανατεθεί σε άλλον δικαστή, ο οποίος δεν αποτελούσε αντικείμενο της κριτικής.

Τα επίμαχα σχόλια του προσφεύγοντα, που αφορούσαν στη λειτουργία του δικαστικού συστήματος, ένα θέμα δημοσίου συμφέροντος, και στον χειρισμό της υπόθεσης *Borrel*, που είχε λάβει ευρεία κάλυψη από τα ΜΜΕ, ενέπι-

πταν στο πλαίσιο του διαλόγου για ένα θέμα δημοσίου συμφέροντος. Κατά συνέπεια, στην περίπτωση αυτή, η ελευθερία της έκφρασης απολαμβάνει ευρύτερη προστασία, ενώ αντιθέτως στενεύει η διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνουν οι αρχές.

Τα επίμαχα σχόλια χαρακτηρίζονταν περισσότερο ως αξιολογικά σχόλια παρά ως αμιγείς δηλώσεις γεγονότων, λαμβάνοντας υπόψη το γενικό ύφος των σχολίων και το πλαίσιο μέσα στο οποίο έγιναν, καθώς αποτελούσαν κυρίως μια γενικότερη αξιολόγηση της συμπεριφοράς που επέδειξαν οι ανακριτές κατά τη διάρκεια της ανάκρισης.

Οι εν λόγω αξιολογικές κρίσεις βασιζόνταν επαρκώς σε πραγματικά περιστατικά. Η αστοχία της δικαστικού να προωθήσει το αποδεικτικό στοιχείο της βιντεοκασέτας είχε όχι μόνον αποδειχθεί αλλά ήταν και επαρκώς σοβαρή, ώστε να γίνει αναφορά σ' αυτήν από τον δικαστή Ρ. στον φάκελο της δικογραφίας. Όσον αφορά στο χειρόγραφο σημείωμα, πέραν του γεγονότος ότι επιδείκνυε μια μορφή φιλικότητας του εισαγγελέα του Τζιμπουτί προς τη δικαστή Μ., αποτελούσε για τους δικηγόρους της πολιτικής αγωγής απόδειξη «της ενορχήστρωσης της χειραγώγησής τους».

Είχε αποδειχθεί, επίσης, ότι ο προσφεύγων ήταν δικηγόρος σε δύο, μεγάλης κάλυψης, υποθέσεις, στις οποίες η δικαστής Μ. άσκησε καθήκοντα ανακριτή. Και στις δύο υποθέσεις, κατά την εκδίκασή τους στον δεύτερο βαθμό, ο προσφεύγων είχε καταφέρει να προσκομίζει στοιχεία για παραλείψεις στις διαδικασίες, εξαιτίας των οποίων η δικαστής Μ. εξαιρέθηκε από τον χειρισμό των υποθέσεων αυτών.

Επιπλέον, υπήρχε επαρκής αιτιώδης σύνδεσμος ανάμεσα στις δηλώσεις του προσφεύγοντα και τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και τα σχόλιά του δεν μπορούν να θεωρηθούν ως παραπλανητικά ή ως μια αδικαιολόγητη προσωπική επίθεση.

Το παρασκήνιο της υπόθεσης μπορεί να εξηγηθεί όχι μόνον από τη συμπεριφορά των ανακριτών και τις σχέσεις του ενός με τον προσφεύγοντα αλλά και από το ιδιαίτερο ιστορικό της εν λόγω υπόθεσης, τη διακρατική διάστασή της και τη σημαντική κάλυψή της από τα ΜΜΕ. Ωστόσο, το Εφετείο απέδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο επίμαχο σχόλιο του προσφεύγοντα, με το οποίο ασκούσε κριτική για τη συμπεριφορά της ανακρίτριας, η οποία ήταν «σε πλήρη αντίθεση με τις αρχές της αμεροληψίας και της δικαιοσύνης». Αντιθέτως, η εν λόγω φράση θα έπρεπε να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων συνθηκών της υπόθεσης, αφού στην πραγματικότητα δεν επρόκειτο για δήλωση που έγινε προς τον συντάκτη του άρθρου, αλλά αποτελούσε απόσπασμα από την επιστολή που είχε στείλει ο προσφεύγων και ο συνάδελφός του προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης. Η αναφορά στον πειθαρχικό έλεγχο που επιβλήθηκε στην ανακρίτρια Μ. σχετικά με

την υπόθεση της «Σαϊέντολογία» έγινε από τον συντάκτη του άρθρου. Δεν μπορούν να αποδοθούν ευθύνες σε δικηγόρους για όσα εμφανίζονται σε μια «συνέντευξη» που δημοσιεύεται στον τύπο ή για τις ενέργειες των ΜΜΕ.

Επομένως, το Εφετείο όφειλε να εξετάσει τα επίμαχα σχόλια, λαμβάνοντας πλήρως υπόψη και συσχετίζοντας τόσο το παρασκήνιο της υπόθεσης όσο και το περιεχόμενο της επιστολής.

Η χρήση της λέξης «συνενοχή» δεν αποτελεί από μόνη της σοβαρή προσβολή της τιμής και υπόληψης της δικαστή Μ. και του εισαγγελέα του Τζιμπουτί.

Επιπλέον, οι δηλώσεις του προσφεύγοντα δεν μπορούν να υποτιμηθούν και να χαρακτηρισθούν ως μια απλή έκφραση ανταγωνιστικότητας προς τη δικαστή Μ. Τα επίμαχα σχόλια αποτελούσαν μέρος μιας κοινής επαγγελματικής πρωτοβουλίας των δύο δικηγόρων σχετικά με νέα στοιχεία, αποδεδειγμένα και αρκετά, ώστε να αναδείξουν τις σοβαρές ατέλειες του δικαστικού συστήματος, όπου εμπλέκονταν δύο δικαστές που προηγουμένως διενεργούσαν την ανάκριση της υπόθεσης, στην οποία οι πελάτες του προσφεύγοντα είχαν δηλώσει παράσταση πολιτικής αγωγής.

Παρόλο που τα σχόλια του προσφεύγοντα σίγουρα είχαν αρνητική χροιά, θα πρέπει να τονιστεί ότι, πέραν της επιθετικής φύσης τους και της σοβαρότητάς τους, η ουσία των συγκεκριμένων δηλώσεων αφορούσε τον τρόπο διενέργειας μιας ανακρίσεως που αποτελούσε ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος και, κατά συνέπεια, με μικρή δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην ελευθερία έκφρασης. Εξάλλου, ένας δικηγόρος θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να στρέφει την προσοχή του κόσμου σε πιθανές ατέλειες του δικαστικού συστήματος και, αντίστοιχα, το δικαστικό σώμα μπορεί να επωφεληθεί από μια εποικοδομητική κριτική.

Οι δικαστικοί Μ. και L.L. ήταν μέλη του δικαστικού σώματος και, κατά συνέπεια, τα όρια της αποδεκτής εις βάρος τους κριτικής είναι ευρύτερα από τα συνήθη, με αποτέλεσμα τα επίμαχα σχόλια να αφορούν την ιδιότητά τους αυτή ως δικαστικών.

Επίσης, τα σχόλια του προσφεύγοντα δεν ήταν ικανά, ώστε να υπονομεύσουν την προσήκουσα διεξαγωγή των δικαστικών διαδικασιών, καθώς το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο εξείρεσε με απόφασή του δύο ανακριτές από την υπόθεση.

Για τους ίδιους λόγους, και λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερόμενα, η καταδίκη του προσφεύγοντα δεν εξυπηρετούσε την διασφάλιση του κύρους της δικαστικής εξουσίας.

Η αναφορά προς την εισαγγελία του Εφετείου αποτελούσε προφανή ένδειξη ότι η αρχική πρόθεση του προσφεύγοντα και του συναδέλφου του ήταν να επιλύσουν το ζή-

τημα κάνοντας χρήση του σχετικών ενδίκων μέσων. Στην πραγματικότητα, μόνο μετά τη σχετική αναφορά αναδείχθηκε το καταγγελλόμενο πρόβλημα, όπως, άλλωστε, σημείωσε η ανακρίτρια στον φάκελο της δικογραφίας. Η εισαγγελία, στο στάδιο εκείνο, δεν ήταν πλέον σε θέση να εξετάσει τέτοιες αναφορές, επειδή είχε εξαιρέσει από την υπόθεση τους δύο δικαστές. Σε κάθε περίπτωση, είχαν περάσει ήδη τέσσερα χρόνια από την εκκίνηση της ανάκρισης, η οποία δεν είχε περατωθεί κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης από το τμήμα του Δικαστηρίου. Οι πολιτικός ενάγοντες και οι δικηγόροι ήταν ακόμη ενεργοί στις διαδικασίες.

Επίσης, το αίτημα προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης να ερευνήσει τα νέα στοιχεία δεν αποτελούσε προσφυγή σε ένδικο μέσο, ώστε να δικαιολογηθεί πιθανή παρέμβαση στον τύπο, αλλά απλώς διοικητικό αίτημα έρευνας που υπόκεινταν στη διακριτική ευχέρεια του Υπουργού.

Τέλος, ούτε η Γενική Εισαγγελική Αρχή ούτε η Επιτροπή του Δικηγορικού Συλλόγου ή ο Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου έκριναν απαραίτητη την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων κατά του προσφεύγοντα για τις επίμαχες δηλώσεις, παρόλο που είχαν τέτοια αρμοδιότητα.

Τα επίμαχα σχόλια του προσφεύγοντα δεν κρίνονταν ως σοβαρά επιζήμια και ως αβάσιμες επιθέσεις κατά τις ενέργειες των δικαστηρίων, αλλά ως κριτική κατά των δικαστών Μ. και L.L., που αποτελούσε μέρος ενός διαλόγου για ένα ζήτημα δημοσίου συμφέροντος σχετικά με τη λειτουργία του δικαστικού συστήματος και στο πλαίσιο μιας υπόθεσης που είχε εξαρχής ευρεία κάλυψη από τα ΜΜΕ. Αν και τα σχόλια αυτά όντως μπορούν να θεωρηθούν ως σκληρά, εντούτοις κρίνονται ως αξιολογικές κρίσεις με επαρκή πραγματική βάση.

Στον προσφεύγοντα επιβλήθηκε πρόστιμο 4.000 ευρώ και από κοινού με τους άλλους δύο κατηγορούμενους υποχρέωση καταβολής αποζημίωση 7.500 ευρώ στους δύο δικαστές που παρέστησαν ως πολιτικός ενάγοντες. Επομένως, η επιβαλλόμενη ποινή δεν ήταν η ελαφρότερη δυνατή αλλά, αντιθέτως, κάποιας σοβαρότητας και η δικηγορική του ιδιότητα θα μπορούσε να του επιφέρει και μεγαλύτερη ποινή.

Ενόψει των παραπάνω, η καταδίκη του προσφεύγοντα για συμμετοχή σε δυσφήμιση κρίνεται ως μια δυσανάλογη παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασής του και, άρα, μη αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία, κατά την έννοια του άρθρου 10 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 10.

Το Δικαστήριο, επίσης, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, καθώς πριν από την εξέταση της καταγγελίας του προσφεύγοντα από το Αναιρετικό Δικαστήριο δεν έτυχε μιας δίκαιης δίκης, επειδή στη σύνθεση του δικαστηρίου υπήρχε δικαστής που είχε δημόσια εκφράσει τη στήριξή του προς έναν πολιτικό ενάγοντα. Οι φόβοι,

επομένως, του προσφεύγοντα για έλλειψη αμεροληψίας θεωρούνται ως αντικειμενικώς δικαιολογημένοι.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 15.000 ευρώ για ικανοποίηση της ηθικής βλάβης και το ποσό των 270 ευρώ για ικανοποίηση της περιουσιακής ζημίας.

► Άρθρο 14 – Απαγόρευση των διακρίσεων

Υπόθεση *Danis and Association of Ethnic Turks κατά Ρουμανίας (Προσφυγή No 16632/09)*, απόφαση της 21ης Απριλίου 2015

διακρίσεις – εθνική μειονότητα – εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο

Η προσφεύγουσα ένωση, που εκπροσωπεί την τουρκική μειονότητα στην Ρουμανία, είχε λάβει μέρος, τον Νοέμβριο του 2004, στις βουλευτικές εκλογές, στις οποίες μια άλλη οργάνωση τουρκικής μειονότητας πέτυχε μεγαλύτερο αριθμό ψήφων και κέρδισε την έδρα που προοριζόταν για τη μειονότητα αυτή. Στις εκλογές που διεξήχθησαν στη συνέχεια, το 2008, ο νέος νόμος 35/2008 που μόλις είχε θεσπιστεί έδινε τη δυνατότητα στην άλλη οργάνωση της τουρκικής μειονότητας να λάβει μέρος χωρίς ιδιαίτερες διατυπώσεις, ενώ ζητήθηκε από την προσφεύγουσα ένωση, που είχε σκοπό να τοποθετήσει τον πρώτο προσφεύγοντα ως υποψήφιο της, ως νέα προϋπόθεση να έχει λάβει τον χαρακτήρα κοινωφελούς ιδρύματος.

Ο υπ' αριθμ. 35/2008 νόμος εισήγαγε ένα σύστημα δύο ταχυτήτων για την έγκριση των υποψηφίων μειονοτικών οργανώσεων που συμμετέχουν στις βουλευτικές εκλογές. Οι οργανώσεις που εκπροσωπούσαν ήδη στο κοινοβούλιο είχαν αυτομάτως το δικαίωμα να παρατάξουν ξανά υποψηφίους, καθώς θεωρούνταν ότι εκπροσωπούσαν απλώς και μόνον εξαιτίας της επιτυχημένης εκλογής τους στις προηγούμενες εκλογές. Αντιθέτως, αυτοί που δεν είχαν εκλεγεί έπρεπε να αποδείξουν την αντιπροσωπευτική τους ιδιότητα. Ήταν, επομένως, ευκολότερο για οργανώσεις που εκπροσωπούσαν ήδη στο κοινοβούλιο να ορίσουν υποψηφίους. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες, λόγω της θέσπισης του νέου εκλογικού νόμου, υπέστησαν διακριτική μεταχείριση κατά την άσκηση των εκλογικών τους δικαιωμάτων, όπως αυτά προστατεύονται από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης.

Ο σκοπός του νέου νόμου ήταν, αφενός, να διασφαλίσει ότι οργανώσεις που δεν εκπροσωπούσαν ήδη στο Κοινοβούλιο θα έχουν μια σωστή εκπροσώπηση και, αφετέρου, να αποκλείσει επιπόλαιες υποψηφιότητες.

Σχετικά με το εάν η διακριτική μεταχείριση ήταν ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο εκλογικός νόμος 35/2008 τέθηκε σε ισχύ στις 16 Μαρτίου 2008. Δεδομένου ότι τα ονόματα των υποψηφίων έπρεπε να υποβληθούν τουλάχιστον σαράντα ημέρες

πριν από τις εκλογές στις 30 Νοεμβρίου 2008, οι προσφεύγοντες διέθεταν περίπου επτά μήνες, προκειμένου να προετοιμάσουν την υποψηφιότητά τους.

Επιπλέον, η καινούργια προϋπόθεση της απόκτησης της ιδιότητας φιλανθρωπικής οργάνωσης συμπεριελάμβανε και την υποχρέωση να έχει εμφανίσει η τελευταία, τουλάχιστον τρία χρόνια πριν της αποδοθεί η ιδιότητα αυτή, σημαντική προηγούμενη φιλανθρωπική δραστηριότητα. Οι προσφεύγοντες δεν είχαν υποβάλει αίτηση, ώστε να αποκτήσει η οργάνωση την ιδιότητα κοινωφελούς ιδρύματος, καθώς δεν πληρούσε την προϋπόθεση αυτή. Έπρεπε λοιπόν το Δικαστήριο να διασαφηνίσει εάν η μη υποβολή σχετικής αίτησης μπορούσε να αποδοθεί σε αποτυχία των προσφευγόντων ή εάν ήταν αναπόφευκτη συνέπεια της θέσπισης του εκλογικού νόμου. Η φύση της προγενέστερης δραστηριότητας μιας οργάνωσης αξιολογείται στη βάση της εκτέλεσης προγραμμάτων και έργων ειδικά προς τον σκοπό της εν λόγω οργάνωσης. Παρόλο που η νομοθεσία δεν προσδιόριζε τους όρους «προγράμματα» ή «έργα», οι έννοιες αυτές δεν εμπίπτουν στις καταστατικές υποχρεώσεις της οργάνωσης, όπως η υποχρέωση υποβολής οικονομικών εκθέσεων στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Αντιθέτως, η επιδίωξη εκτέλεσης τέτοιων προγραμμάτων και έργων υπόκεινται στη διακριτική ευχέρεια της εκάστοτε οργάνωσης, η οποία έχει το δικαίωμα να καθορίζει τους στόχους, τη διάρκεια και τις σχετιζόμενες δραστηριότητες σύμφωνα με τους δικούς της σκοπούς και τους διαθέσιμους πόρους. Η προσφεύγουσα οργάνωση συμμετείχε στις εκλογές του 2004 και κέρδισε ελαφρώς λιγότερες ψήφους από την οργάνωση που τελικά κέρδισε την έδρα, αντιπροσωπεύοντας την τουρκική μειονότητα. Το Δικαστήριο, κατά συνέπεια, κατέληξε ότι το 2004 η προσφεύγουσα οργάνωση πληρούσε όλα τα απαιτούμενα κριτήρια που έθετε ο νόμος και είχε οργανώσει τις μετέπειτα δραστηριότητές της σύμφωνα με τις καταστατικές διατάξεις που ίσχυαν την προκειμένη περίοδο. Επομένως, δεν μπορούν να κατηγορηθούν οι προσφεύγοντες ότι απέτυχαν να προβλέψουν πως επτά μήνες πριν από τη διεξαγωγή των εκλογών το 2008 θα καλούνταν να ικανοποιήσουν ένα νέο κριτήριο, αυτό της εκτέλεσης συγκεκριμένων προγραμμάτων και έργων τα τρία τουλάχιστον προηγούμενα χρόνια.

Τροποποιώντας την εκλογική νομοθεσία επτά μήνες πριν από τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών το 2008, οι αρχές στέρησαν από τους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να οργανώσουν τις δραστηριότητές τους, έτσι ώστε να τους αποδοθεί ο χαρακτήρας του κοινωφελούς ιδρύματος. Το αποτέλεσμα ήταν να καταστεί αντικειμενικά αδύνατη η απόκτηση από την οργάνωση του εν λόγω χαρακτήρα και, έτσι, να μπορεί να ικανοποιηθεί ένα από τα κριτήρια εκλογιμότητας που έθεσε η νέα εκλογική νομοθεσία.

Ακολούθως, το νέο κριτήριο εκλογιμότητας που οι προσφεύγοντες έπρεπε να ικανοποιήσουν – σε αντίθεση με τις οργάνώσεις εθνικών μειονοτήτων που εκπροσωπούνταν ήδη στο Κοινοβούλιο – προκειμένου να μπορούν να συμμετάσχουν στις βουλευτικές εκλογές, υπήρξε μια παρέμβαση δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Παραβίαση άρθρου 3 Πρώτου Πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με το άρθρο 14.

Άρθρο 41: η διαπίστωση παραβίασης αποτελούσε επαρκή δίκαιη ικανοποίηση της ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 34 – Ατομικές προσφυγές

Υπόθεση Association for the Defence of Human Rights in Romania κατά Ρουμανίας (Προσφυγή No 2959/11), απόφαση της 24ης Μαρτίου 2015

■ ιδιότητα θύματος

Η αίτηση υποβλήθηκε από μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) με την ονομασία Ένωση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Ρουμανία – Επιτροπή του Ελσίνκι για λογαριασμό ενός κρατούμενου που απεβίωσε το 2007, του κ. Garcea.

Κατά την έκτιση της ποινής του σε 7 χρόνια φυλάκισης, ο κ. Garcea διαγνώστηκε με ψυχιατρική πάθηση και άλλα προβλήματα υγείας και βρισκόταν υπό τακτική παρακολούθηση από το ιατρικό προσωπικό της φυλακής. Από την έναρξη της φυλάκισής του βρισκόταν σε επαφή με την προσφεύγουσα οργάνωση. Τον Αύγουστο του 2004 αυτοτραυματίστηκε σοβαρά και το 2005 επιχείρησε να αυτοκτονήσει. Ο κ. Garcea ισχυρίστηκε ότι είχε ξυλοκοπηθεί πολλές φορές και ότι τον είχαν δέσει με χειροπέδες στο κρεβάτι του. Αφού τον επισκέφτηκε, η προσφεύγουσα οργάνωση κατήγγειλε στις αρχές ότι η έλλειψη ιατρικής περίθαλψης ισοδυναμούσε με βασανιστήρια και παρακίνησε τις αρχές της φυλακής να σταματήσουν τη χρήση βίας εναντίον του. Τον Ιούνιο του 2007, ο κ. Garcea αυτοτραυματίστηκε και πάλι και υποβλήθηκε σε εγχείριση σε δημόσιο νοσοκομείο. Απεβίωσε κατά την επιστροφή του στην φυλακή, τον Ιούλιο του 2007.

Η προσφεύγουσα οργάνωση προσέφυγε στη διοίκηση της φυλακής, ζητώντας να διεξαχθεί έρευνα για την ιατρική περίθαλψη του κ. Garcea. Ο Εισαγγελέας αποφάσισε να μην ασκηθεί δίωξη στους γιατρούς της φυλακής. Σχετικά με τις καταγγελίες περί κακομεταχείρισης λόγω ακατάλληλης ιατρικής περίθαλψης, το εφετείο διέταξε, τον Φεβρουάριο του 2011, τη συνέχιση της έρευνας, κρίνοντας ότι έπρεπε να αποδειχθεί κάτω από ποιες συνθήκες επήλθε ο θάνατος του κ. Garcea.

Η εναγόμενη κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η προσφεύγουσα οργάνωση δεν είχε την ιδιότητα του «θύματος παραβίασης» (locus standi), καθώς δεν πληρούσε το κριτήριο

του παραδεκτού να αποτελεί άμεσο θύμα παραβίασης (*rationae personae*) και αδυνατούσε να αποδείξει τον ισχυρό δεσμό με τον κ. Garcea. Το Δικαστήριο επικαλέστηκε πρόσφατη απόφασή του στην υπόθεση *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Campeanu κατά Ρουμανίας*, στην οποία επισήμανε ότι, σε εξαιρετικές περιστάσεις και σε υποθέσεις σοβαρών καταγγελιών, θα πρέπει οι ενώσεις να έχουν τη δυνατότητα να εκπροσωπούν θύματα χωρίς πληρεξούσιο, ακόμη και εάν το θύμα έχει αποβιώσει πριν από την κατάθεση της προσφυγής. Όπως και στην προαναφερόμενη υπόθεση, στην παρούσα υπάρχουν σοβαρές καταγγελίες παραβιάσεων των άρθρων 2, 3 και 13 της Σύμβασης εις βάρος προσώπου ψυχικά ασθενούς και χωρίς συγγενείς. Αν και ο κ. Garcea θα μπορούσε όσο ζούσε να προσφύγει ο ίδιος στο Δικαστήριο και να έχει μια πιο στενή σχέση με την ΜΚΟ που τον αντιπροσώπευε, εντούτοις το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφεύγουσα οργάνωση μπορούσε να παραστεί ως *de facto* εκπρόσωπος.

Το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της εναγόμενης κυβέρνησης.

Το Δικαστήριο κλήθηκε, επίσης, να αποφασίσει εάν οι εθνικές αρχές εκπλήρωσαν την υποχρέωσή τους να διεξάγουν μια αποτελεσματική έρευνα για τον θάνατο του κ. Garcea. Οι εκκρεμείς δικαστικές διαδικασίες διήρκεσαν πάνω από 7 χρόνια και το Εφετείο έκρινε ότι η έρευνα δεν υπήρξε επαρκώς ενδεδεχής, καθώς δεν δόθηκαν από τον εισαγγελέα απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα. Η Εισαγγελία δεν χειρίστηκε με επιτυχία την καταγγελία που υπέβαλε η προσφεύγουσα οργάνωση περί κακομεταχείρισης κατά τη διάρκεια της κράτησης του κ. Garcea. Κατά συνέπεια, η αναποτελεσματικότητα της έρευνας και ο χρόνος που χρειάστηκε για τις αρχές, ώστε να διευκρινίσουν τις συνθήκες θανάτου του κ. Garcea, ισοδυναμούσαν με παραβίαση του άρθρου 2 από δικονομική άποψη. Παραβίαση άρθρου 2.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση της ουσίας του άρθρου 2 εξαιτίας της έλλειψης ιατρικών αποδείξεων που να τεκμηριώνουν την ευθύνη του κράτους πέραν κάθε αμφιβολίας.

Άρθρο 41: δεν υποβλήθηκε αίτημα για ικανοποίηση ζημίας.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Απαγόρευση των διακρίσεων μεταξύ προσφύγων στην κατεχόμενη Κύπρο

Αδικαιολόγητη διακριτική μεταχείριση των τέκνων γυναικών που εκτοπίστηκαν το 1974 από τα κατεχόμενα εδάφη της Κύπρου σε σχέση με τα τέκνα των εκτοπισμένων ανδρών αναφορικά με την απόκτηση κάρτας πρόσφυγα, η οποία χορηγεί μεταξύ άλλων δικαίωμα στεγαστικού επιδόματος

άρθρο 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με άρθρο 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ – διακριτική μεταχείριση – τέκνα εκτοπισμένων μητέρων – απόδοση ιδιότητας πρόσφυγα – στεγαστικό επίδομα – επίκληση παραδόσεων – περιθώριο εκτιμήσεως συμβαλλόμενου κράτους

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 33631/06, Υπόθεση Βρουντού κατά Κύπρου, απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2015

Η προσφεύγουσα, της οποίας η μητέρα ήταν πρόσφυγας που εκτοπίστηκε από την κατεχόμενη Σκυλλούρα, υπέβαλε αίτηση, ώστε να αποκτήσει προσφυγική ταυτότητα, σύμφωνα με το Σχέδιο οικονομικής ενίσχυσης υπέρ των εκτοπισθέντων και των θυμάτων πολέμου που υιοθετήθηκε το 1974 από την Κυπριακή Δημοκρατία. Ο κάτοχος της εν λόγω ταυτότητας απολάμβανε διάφορα προνόμια, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα χορήγησης στεγαστικού επιδόματος. Η αίτησή της απορρίφθηκε, με το αιτιολογικό ότι δεν θεωρείται η ίδια εκτοπισθείσα, καθώς μόνον η μητέρα της ήταν εκτοπισμένη και, άρα, πρόσφυγας και όχι ο πατέρας της. Στην πρωτοβάθμια διαδικασία ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου η προσφεύγουσα ηττήθηκε, καθώς το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν ήταν δυνατή η επέκταση των κριτηρίων χορήγησης της προσφυγικής ταυτότητας, ώστε να καλυφθούν και τα τέκνα των εκτοπισμένων μητέρων. Το αυτό δικαστήριο επικύρωσε σε δεύτερο βαθμό την πρωτόδικη απόφαση, κρίνοντας ότι δεν μπορεί να αναπληρωθεί η ανυπαρξία μιας νομοθετικής διάταξης με δικαστική απόφαση. Η κα Βρουντού προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, καταγγέλλοντας ότι η άρνηση των Κυπριακών αρχών να της χορηγήσουν προσφυγική ταυτότητα της στέρησε και την πρόσβαση σε μια σειρά προνομίων όπως και αυτό του στεγαστικού επιδόματος, κατά παράβαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Η άρνηση αυτή, βασιζόμενη στο γεγονός ότι η μητέρα της και όχι ο πατέρας της είχε εκτοπιστεί, συνιστούσε επίσης διακριτική μεταχείριση βάσει φύλου. Τέλος, κατήγγειλε ότι καμία αρχή δεν είχε εξετάσει τη βάση της καταγγελίας της, κατ' εφαρμογή του άρθρου 13 ΕΣΔΑ.

Το δικαστήριο, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς της εναγόμενης κυβέρνησης, η οποία επικαλέστηκε το περιθώριο εκτίμησης που απολαμβάνουν τα συμβαλλόμενα

κράτη κατά τη θεσμοθέτηση μέτρων οικονομικής και κοινωνικής στρατηγικής, έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΕΣΔΑ, καθώς και το άρθρο 13 ΕΣΔΑ.

Παρατηρήσεις

Έρρικα Λόραμ*

Το ΕΔΔΑ κλήθηκε να εξετάσει τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αρχικά υπό το πρίσμα του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, κρίνοντας τις παρατηρήσεις των διαδίκων. Συγκεκριμένα, κλήθηκε να εξετάσει τέσσερα ζητήματα: (α) κατά πόσον τα πραγματικά περιστατικά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ουσιώδους άρθρου, εν προκειμένω του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, (β) κατά πόσον υπήρξε διακριτική μεταχείριση εις βάρος της προσφεύγουσας, (γ) εάν η διακριτική μεταχείριση βασιζόταν σε έναν από τους απαγορευμένους από το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ λόγους και τέλος (δ) εάν η διακριτική μεταχείριση ήταν αντικειμενικά και ευλόγως αιτιολογημένη.

1. Οι κοινωνικές παροχές ως προστατευόμενο περιουσιακό δικαίωμα

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 14 της Σύμβασης λειτουργεί συμπληρωματικά των άλλων διατάξεων και των Πρωτοκόλλων της, καθώς δεν υφίσταται ανεξάρτητα αυτών. Παράγει αποτελέσματα μόνο σε σχέση με την απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από τη Σύμβαση, δίχως να είναι απαραίτητη η παραβίαση κάποιας διάταξης. Αν και, κατά την άποψη αυτή, η εν λόγω διάταξη έχει αυτόνομη φύση, εντούτοις δεν τυγχάνει εφαρμογής, αν τα πραγματικά περιστατικά της υπό εξέτασης υπόθεσης δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής μιας ή περισσότερων διατάξεων της Σύμβασης. Υπ' αυτήν την έννοια η απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης επεκτείνεται και πέρα από την απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζει η Σύμβαση και τα Πρωτόκολλά της. Εφαρμόζεται, δηλαδή, και σε κάθε πρόσθετο δικαίωμα που εμπίπτει στο γενικό πεδίο οποιουδήποτε άρθρου, το οποίο κάθε συμβαλλόμενο κράτος έχει αποφασίσει να παράσχει. Η αρχή αυτή έχει παγίως εδραιωθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου¹.

* LLM, Δικηγόρος

1. Βλ. υπόθεση *Konstantin Markin κατά Ρωσίας* (Προσφυγή Νο 30078/06), απόφαση της 22^{ης} Μαρτίου 2012, παρ. 124, υπόθεση *E.B. Κατά Γαλλίας* (Προσφυγή Νο 43546/02), απόφαση της 22^{ης} Ια-

Η ανωτέρω αρχή εφαρμόζεται και στην περίπτωση των κοινωνικών παροχών στο πλαίσιο του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Ειδικότερα αν και το άρθρο αυτό δεν θεμελιώνει δικαίωμα απόκτησης περιουσίας, εντούτοις δεν απαγορεύει στα συμβαλλόμενα κράτη να υιοθετούν σχέδια κοινωνικής ασφάλισης, επιλέγοντας τον τύπο ή το ποσό των χορηγούμενων παροχών, στο πλαίσιο των σχεδίων αυτών. Αν, όμως, ένα συμβαλλόμενο κράτος νομοθετήσει δικαίωμα παροχής κοινωνικής πρόνοιας υπό τη μορφή της καταβολής κάποιου ποσού, θα πρέπει τότε να θεωρηθεί ότι γεννάται περιουσιακό συμφέρον κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου². Η στεγαστική βοήθεια, που δικαιούνται στην παρούσα υπόθεση οι κάτοχοι της προσφυγικής ταυτότητας, αποτελεί περιουσιακό ωφέλημα κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Παρόλες τις αιτιάσεις της εναγόμενης κυπριακής κυβέρνησης περί σκοπούμενης παροχής βοήθειας σε άτομα που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από την προσφεύγουσα (ήτοι σε τέκνα ανδρών εκτοπισμένων) και περί απαγόρευσης επί της ουσίας στα συμβαλλόμενα κράτη να επιλέγουν την κατηγορία των προσώπων που δικαιούνται βοήθειας, το Δικαστήριο δεν δέχθηκε τις παρατηρήσεις αυτές και έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υπόθεσης εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης.

Πράγματι, στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου υπάγεται ένας μεγάλος αριθμός δικαιωμάτων, εννόμων συμφερόντων και αξιώσεων οικονομικού χαρακτήρα³. Κατά τη σύνθεση της νομολογίας του, το Δικαστήριο προσδίδει περιεχόμενο, ερμηνεύει και εφαρμόζει τον όρο «περιουσία» σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια, ανεξάρτητα απ' αυτά που ενδεχομένως εφαρμόζονται στις εσωτερικές έννομες τάξεις. Αυτό που χρίζει έρευνας είναι «εάν οι συνθήκες μιας υπόθεσης, κρινόμενες στο σύνολό τους, μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν καταστήσει τον προσφεύγοντα δικαιούχο ενός ουσιώδους συμφέροντος (*substantive interest*) προστατευόμενου από το άρθρο 1»⁴.

Η ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 14 από το Δικαστήριο, κατά την οποία η απαγόρευση διακρίσεων επεκτείνεται και σε όλα τα πρόσθετα δικαιώματα που αναγνωρίζει το συμβαλλόμενο κράτος, αρκεί να εντάσσεται στο ρυθμιστικό πλαίσιο οποιουδήποτε άρθρου της Σύμβασης είναι εξίσου σημαντική. Αποτέλεσμα αυτής της προσέγγι-

σης είναι να ελέγχονται από το Δικαστήριο πολιτικές συμβαλλόμενων κρατών που, διαφορετικά, δεν θα ενέπιπταν στα κριτήρια της Σύμβασης και, παράλληλα, να περιορίζεται το περιθώριο εκτίμησής των κρατών. Με τον τρόπο αυτόν, καθίσταται επιτρεπτός στο Δικαστήριο ο έλεγχος του κατά πόσο συνιστούν διακριτική μεταχείριση μέτρα που αφορούν κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, όπως κοινωνικές παροχές, με πόλο έλξης το σύστημα της ΕΣΔΑ και, κυρίως, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία⁵.

II. Ύπαρξη διακριτικής μεταχείρισης

Οποιαδήποτε διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά αυτομάτως απαγορευμένη εκ του άρθρου 14 διάκριση. Διακριτική μεταχείριση αποτελεί η διαφορετική μεταχείριση προσώπων που βρίσκονται σε ουσιωδώς παρόμοιες καταστάσεις χωρίς αντικειμενική και εύλογη δικαιολόγηση, δηλαδή χωρίς να υπάρχει εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του προς πραγμάτωση σκοπού⁶. Το Δικαστήριο εξετάζει εάν άλλα πρόσωπα σε ανάλογες ή σχετικά ανάλογες καταστάσεις έτυχαν προνομιακής μεταχείρισης και εάν η διαφορά αυτή αποτελεί διάκριση.

Επιχειρηματολογώντας, η εναγόμενη κυπριακή κυβέρνηση επικαλέστηκε τις διαφορετικές αναλογίες μεταξύ γυναικών και ανδρών στον εργασιακό χώρο, όταν τέθηκε για πρώτη φορά σε ισχύ το σχέδιο το 1974 και ισχυρίστηκε ότι η προσφεύγουσα, ως τέκνο εκτοπισμένης γυναίκας, δεν τελούσε σε ανάλογη θέση με το τέκνο ενός εκτοπισμένου άνδρα. Για το Δικαστήριο, όμως, δεν κατέστη σαφές για ποιον, λόγο οι αναλογίες αυτές θα έπρεπε να έχουν κάποια σχέση στο κατά πόσο τα παιδιά των εκτοπισμένων γυναικών και τα παιδιά των εκτοπισμένων ανδρών βρίσκονταν σε ανάλογη κατάσταση είτε το 1975 είτε το 2003, όταν η προσφεύγουσα αιτήθηκε τη χορήγηση της προσφυγικής ταυτότητας. Το γεγονός ότι περισσότεροι άνδρες έτυχε να εργάζονται (και, συνεπώς, το ποσοστό των εργαζόμενων εκτοπισμένων ανδρών ήταν μεγαλύτερο από εκείνο των εργαζόμενων εκτοπισμένων γυναικών) δεν σήμαινε ότι τα παιδιά των εκτοπισμένων ανδρών βρίσκονταν σε διαφορετική κατάσταση από τα παιδιά των εκτοπισμένων γυναικών. Η μόνη διαφορά μεταξύ τους είναι το φύλο του εκτοπισθέντος γονέα. Τα παιδιά των ανδρών και γυναικών που εκτοπίστηκαν έχουν παρόμοιες ανάγκες και, συνεπώς, βρίσκονται, κατά το Δικαστήριο, σε πλήρως ανάλογη κατάσταση⁷.

Το γεγονός ότι τα παιδιά των εκτοπισμένων ανδρών δικαιούνται προσφυγικής ταυτότητας και, κατά συνέπεια, και

νοαρίου 2008, παρ. 47-48.

2. Βλ. υπόθεση *Stummer κατά Αυστρίας* (Προσφυγή No 37452/02), απόφαση της 7^{ης} Ιουλίου 2011, παρ. 82.

3. Βλ. Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 655.

4. Βλ. υπόθεση *Centro Europa 7 S.R.L. and Di Stefano κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 38433/09), απόφαση της 7^{ης} Ιουλίου 2012, παρ. 171.

5. Βλ. Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, ό.π., σσ. 499-500.

6. Βλ. υπόθεση *Stec and others κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 65731/01 και 65900/01), απόφαση της 12^{ης} Απριλίου 2006, παρ. 51.

7. Βλ. παρ. 71 της σχολιαζόμενης υπόθεσης.

στεγαστικού επιδόματος τους εξασφαλίζει προνομιακή μεταχείριση σε σχέση με τα παιδιά εκτοπισμένων γυναικών. Ως εκ τούτου, αποδεικνύεται στην παρούσα υπόθεση η απαγορευμένη εκ του άρθρου 14 διαφορετική μεταχείριση.

Κατά τη σύνηθη πρακτική του Δικαστηρίου, η εξέταση του κριτηρίου των «ουσιωδώς παρόμοιων καταστάσεων» προηγείται εκείνης της «αντικειμενικής και εύλογης» δικαιολόγησης. Η τάση του Δικαστηρίου είναι να αποδέχεται το συγκρίσιμο των καταστάσεων και να επικεντρώνεται στην εξέταση της στοιχειοθέτησης της διαφορετικής μεταχείρισης. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε υπέρ του αναλόγου μεταξύ των καταστάσεων των τέκνων των εκτοπισμένων ανδρών και των τέκνων των εκτοπισμένων γυναικών και, διαπιστώνοντας το εξόφθαλμο της προνομιακής μεταχείρισης των πρώτων, κατέληξε ότι στοιχειοθετείται διακριτική μεταχείριση.

III. Απαγορευμένη διάκριση λόγω φύλου

Δεν αμφισβητήθηκε στην παρούσα υπόθεση από κανέναν από τους διαδίκους ότι η επίδικη διαφορετική μεταχείριση βασίστηκε στο φύλο, ενός εκ των απαγορευμένων λόγων διάκρισης.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι, επισήμως, και η Επίτροπος Διοικήσεως της Κύπρου δημοσίευσε έκθεση, όπου γίνονταν αναφορά στην αδυναμία των τέκνων εκτοπισμένων γυναικών να λάβουν την προσφυγική ταυτότητα και να αποκτήσουν, έτσι, πρόσβαση στο σύστημα παροχής βοήθειας προς τους πρόσφυγες. Η Επίτροπος έκρινε, επίσης, ότι η εξαίρεση από το ανωτέρω δικαίωμα των τέκνων εκτοπισμένων γυναικών μόνο για λόγους φύλου έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της ισότητας και δημιουργεί διακρίσεις και, τέλος, συνέστησε στην κυβέρνηση να εξετάσει την εφαρμογή των ίδιων κανόνων και για τα δύο φύλα. Το επίμαχο σχέδιο για τους πρόσφυγες προκάλεσε και τα αρνητικά σχόλια τόσο της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁸ όσο και της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα⁹. Πρόκειται, δηλαδή, εν προκειμένω για μια εξόφθαλμη περίπτωση διακριτικής και άνιση μεταχείρισης, για τη δικαιολόγηση της οποίας απαιτείται ένας πολύ ισχυρός λόγος, ώστε να στηριχθεί η εύλογη και αντικειμενική αιτιολόγηση που απαιτείται, για να αποφευχθεί η παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης.

IV. Αντικειμενική και εύλογη αιτιολόγηση της διακριτικής μεταχείρισης

Μετά τη στοιχειοθέτηση της αναλογικότητας των εξεταζόμενων καταστάσεων και τη διαφορετική μεταχείριση

αυτών, το Δικαστήριο εξετάζει εάν αυτή συνιστά δυσμενή διάκριση που αντιβαίνει στο άρθρο 14. Εξετάζει, δηλαδή, κατά πόσον αυτή στηρίζεται σε αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία και, ειδικότερα, εάν επιδιώκει νόμιμο σκοπό ή εάν υπάρχει εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιηθέντων μέσων και του επιδιωκόμενου στόχου.

Κατά την αξιολόγηση του, εάν οι διαφορές σε παρόμοιες καταστάσεις δικαιολογούν διαφορετική μεταχείριση, τα συμβαλλόμενα κράτη απολαμβάνουν ένα ορισμένο περιθώριο εκτίμησης¹⁰. Το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω περιθωρίου εκτίμησης ποικίλλει ανάλογα με τις περιστάσεις, το αντικείμενο και το ιστορικό της εκάστοτε υπόθεσης, όμως η τελική απόφαση για το εάν και μέχρι ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι απαιτήσεις της Σύμβασης εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου¹¹.

Το Δικαστήριο μέσω της νομολογίας του¹², ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1989, έχει πολλάκις τονίσει ότι η προώθηση της ισότητας των φύλων αποτελεί σήμερα έναν εκ των πρωταρχικών στόχων των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και θα πρέπει να συντρέχουν ιδιαίτερος σπουδαίοι λόγοι, προκειμένου να θεωρηθεί μια διαφορετική μεταχείριση ως συμβατή με τη Σύμβαση. Ειδικότερα, οι αναφορές στις παραδόσεις, σε γενικές υποθέσεις ή στις επικρατούσες κοινωνικές συμπεριφορές εντός μιας συγκεκριμένης χώρας δεν κρίνονται από το Δικαστήριο ως επαρκείς για να δικαιολογηθεί η διαφορετική μεταχείριση λόγω φύλου. Για παράδειγμα, τα συμβαλλόμενα κράτη δεν μπορούν να επιβάλουν παραδόσεις προερχόμενες από τον πρωτεύοντα ρόλο του άνδρα και τον δευτερεύοντα ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια.

Το Δικαστήριο, σύμφωνα με τα ανωτέρω, παρατήρησε στην παρούσα υπόθεση ότι η βασική δικαιολογία που προέβαλε η εναγόμενη κυβέρνηση για τη διαφορετική μεταχείριση ήταν οι κοινωνικο-οικονομικές διαφορές που επικρατούσαν στην κυπριακή κοινωνία το 1974 και, κυρίως, ότι οι άνδρες ήταν παραδοσιακά οι τροφοδότες της οικογένειας την περίοδο εκείνη¹³. Δεν αποδέχθηκε όμως το επιχειρήμα αυτό, υπογραμμίζοντας ότι αυτό ακριβώς είναι το είδος επίκλησης στις «παραδόσεις, τις γενικές υποθέσεις ή τις επικρατούσες κοινωνικές συμπεριφορές»

10. Βλ. υπόθεση *Gaygusuz κατά Αυστρίας* (Προσφυγή No 17371/90), απόφαση της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, παρ. 42.

11. Βλ. υπόθεση *Rasmussen κατά Δανίας* (Προσφυγή No 8777/79), απόφαση της 28^{ης} Νοεμβρίου 1984, παρ. 40.

12. Βλ. υπόθεση *Burghartz κατά Ελβετίας*, παρ. 25 (Προσφυγή No 16213/90), απόφαση της 22^{ης} Φεβρουαρίου 1994, υπόθεση *Schuler-Zraggen κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 14518/89), απόφαση της 24^{ης} Ιουνίου 1993, παρ. 67, υπόθεση *Konstantin Markin κατά Ρωσίας* (Προσφυγή No 30078/06), απόφαση της 22^{ης} Μαρτίου 2012, παρ. 127.

13. Βλ. παρ. 42 της σχολιαζόμενης υπόθεσης.

8. Βλ. CEDAW: Concluding comments on Cyprus, 30 Μαΐου 2006, παρ. 32.

9. Βλ. Έκθεση προς το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Κύπρο, 02.03.2010, παρ. 19-20.

που δεν παρέχει μια επαρκή αιτιολόγηση για τη διακριτική μεταχείριση λόγω φύλου. Αντιθέτως, πρόκειται για μια αναχρονιστική και γενικόλογη αναφορά στον πρωτεύοντα ρόλο του άντρα και στον δευτερεύοντα ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια, η οποία εξεταζόμενη ακόμη και υπό το πρίσμα του περιθωρίου εκτίμησης των κρατών στο πεδίο σχεδιασμού της δημοσιονομικής και κοινωνικής πολιτικής δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ως αιτιολογία.

Η εναγόμενη κυβέρνηση προέβαλε, επίσης, επικουρικά τον ισχυρισμό ότι, ακόμη και εάν η διαφορετική μεταχείριση δεν μπορούσε να αιτιολογηθεί επαρκώς, το κράτος θα έπρεπε, ωστόσο, να απολαμβάνει ένα περιθώριο εκτίμησης κατά την επιλογή του χρόνου και των μέσων για την επέκταση του σχεδίου βοήθειας και στα παιδιά των εκτοπισμένων γυναικών. Όπως, όμως, ελέχθη ήδη, το Δικαστήριο έκρινε ότι καμιά από τις προβαλλόμενες παρατηρήσεις της κυβέρνησης δεν επαρκεί, για να δικαιολογηθεί ο μεροληπτικός χαρακτήρας του σχεδίου. Ακόμη και οι σταδιακές αλλαγές που επήλθαν κατά καιρούς¹⁴ στο εν λόγω σχέδιο δεν θεράπευσαν τη σαφώς διαφορετική μεταχείριση των τέκνων των εκτοπισμένων ανδρών και των τέκνων εκτοπισμένων γυναικών. Η επίκληση από την κυβέρνηση των δημοσιονομικών επιπτώσεων από ενδεχόμενη επέκταση του σχεδίου δεν μπορεί από μόνη της να δικαιολογήσει την εμφανώς διακριτική μεταχείριση λόγω φύλου, ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι οι επεκτάσεις του σχεδίου κατά την περίοδο 1974-2013 είχαν, αφενός, τις ίδιες οικονομικές συνέπειες και, αφετέρου, απέκλειαν συνεχώς τα παιδιά των εκτοπισμένων γυναικών.

Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε πως είναι ιδιαίτερος εντυπωσιακό το γεγονός ότι το σχέδιο συνεχίστηκε επί τη βάσει αυτής της διαφορετικής μεταχείρισης μέχρι και το 2013, ήτοι σχεδόν σαράντα χρόνια αφότου υιοθετήθηκε. Ως επακόλουθο έκρινε πως το γεγονός ότι το επίμαχο σχέδιο συνεχίστηκε για τόσο καιρό, βασιζόμενο αποκλειστικά στους παραδοσιακούς ρόλους της οικογένειας σύμφωνα με τις αντιλήψεις που επικρατούσαν το 1974, συνεπάγεται ότι η Κύπρος έχει υπερβεί κάθε περιθώριο εκτίμησης που απολάμβανε στο πεδίο σχεδιασμού της κοινωνικής και δημοσιονομικής πολιτικής. Πολύ σοβαροί λόγοι απαιτούνται, προκειμένου να δικαιολογηθεί μια τέτοια μακροχρόνια διακριτική μεταχείριση και στην παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν συντρέχει κανένας τέτοιος λόγος. Κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία αυτής της διαφορετικής μεταχείρισης. Ως εκ τούτου, το επίμαχο σχέδιο παροχής βοήθειας μόνο στα τέκνα εκτοπισμένων ανδρών γεννούσε κατάφωρες διακρίσεις, κατά παράβαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

14. Στο σχέδιο επήλθαν τροποποιήσεις τόσο το 1979, το 1994, και το 2007.

Είναι γνωστό ότι το Δικαστήριο καταλήγει, τις περισσότερες φορές, σε καινοτόμες και σύμφωνες με τις κοινωνικές εξελίξεις αποφάσεις, εφαρμόζοντας τη γνωστή πλέον αρχή ότι η ΕΣΔΑ θα πρέπει να κατανοείται ως ένα «ζωντανό όργανο», ερμηνευόμενο υπό το φως των εκάστοτε σύγχρονων συνθηκών. Η εξελικτική ερμηνεία της Σύμβασης βασίζεται στην παραδοχή ότι, στο μέτρο που τα δικαιώματα του ανθρώπου αντικατοπτρίζουν ένα σύστημα αξιών, δεν μπορούν να παραμένουν απολιθωμένα, αλλά θα πρέπει να εξελίσσονται στην πάροδο του χρόνου. Το Δικαστήριο ως δικαιοδοτικό όργανο της Σύμβασης ανταποκρίνεται, ως εκ τούτου, στις εξελισσόμενες κοινωνικοπολιτικές ανάγκες για προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα, όπου πλέον οι διακρίσεις με βάση το φύλο είναι αποδεκτές μόνο σε απολύτως και ευλόγως αιτιολογημένες περιστάσεις. Η νομολογιακή του γραμμή στοχεύει πλέον στην αντιμετώπιση των μακροχρόνιων κοινωνικών ανισοτήτων και διακρίσεων.

Το Δικαστήριο τέλος εξέτασε και τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας περί παραβίασης του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, που προστατεύεται από το άρθρο 13 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, η προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι καμιά αρχή στην Κύπρο, συμπεριλαμβανομένων και των δικαστηρίων, δεν εξέτασε το παράπονό της, με συνέπεια να μην απολαύσει θεραπεία.

Το επιχείρημα της εναγόμενης κυβέρνησης, ότι το άρθρο 13 δεν εγγυάται θεραπεία που να επιτρέπει την προσβολή της πρωτογενούς νομοθεσίας ενός συμβαλλόμενου κράτους, δεν έπεισε το Δικαστήριο. Αντιθέτως, τόνισε ότι η άρνηση των αρχών να χορηγήσουν στην προσφεύγουσα προσφυγική ταυτότητα βασιζόταν σε διατάξεις που περιλαμβάνονταν στις αποφάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου. Επρόκειτο λοιπόν για διοικητικές-εκτελεστικές αποφάσεις που δεν περιλαμβάνονταν στο πρωτογενές εσωτερικό δίκαιο, το οποίο οι ενέργειες της προσφεύγουσας ουδέποτε επεδίωξαν να αμφισβητήσουν.

Εφαρμόζοντας τον κανόνα της παροχής αποτελεσματικής θεραπείας το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η «αποτελεσματικότητα» της «θεραπείας», σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 13, δεν εξαρτάται από τη βεβαιότητα ενός ευνοϊκού αποτελέσματος για τον προσφεύγοντα¹⁵. Είναι, όμως, απαραίτητο να υφίσταται εσωτερική θεραπεία που να επιτρέπει στην αρμόδια εθνική αρχή να ασχοληθεί με την ουσία του σχετικού παραπόνου δυνάμει της Σύμβασης και να παράσχει κατάλληλες θεραπείες¹⁶.

Το Δικαστήριο εξέφρασε την κατανόησή του προς τις ανησυχίες του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου να διασφα-

15. Βλ. υπόθεση *Alisic and others κατά Βοσνία-Εξεργοβίνη, Κροατία, Σερβία, Σλοβενία και Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας* (Προσφυγή Νο 60642/08), απόφαση της 16^{ης} Ιουλίου 2014, παρ. 131.

16. Βλ. υπόθεση *Nada κατά Ελβετίας* (Προσφυγή Νο 10593/08), απόφαση της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 2012, παρ. 207.

λίσσει τον δέοντα σεβασμό στη συνταγματική διάκριση των εξουσιών και την ως εκ τούτου άρνησή του να επεκτείνει το σχέδιο χορήγησης δελτίων προσφυγικής ταυτότητας, δηλώνοντας παράλληλα ότι δεν είναι ο ρόλος του Δικαστηρίου να αμφισβητήσει πως ερμηνεύει και εφαρμόζει την ανωτέρω αρχή το Ανώτατο Δικαστήριο. Όμως η προσέγγιση αυτή είχε ως αποτέλεσμα η προσφεύγουσα να μην απολαύσει αποτελεσματική θεραπεία, λαμβάνοντας υπόψη ότι η προσφεύγουσα δεν είχε άλλο διαθέσιμο μέσο, για να αμφισβητήσει τον μεροληπτικό χαρακτήρα του σχεδίου χορήγησης προσφυγικής ταυτότητας. Το Δικαστήριο οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι σημειώθηκε παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης.

Συμπέρασμα

Από τη σχολιασμένη απόφαση του Δικαστηρίου αναδεικνύονται τα εξής σημαντικά στοιχεία: η θεσμοθέτηση κοινωνικών προνομίων και ωφελημάτων από τα συμβαλλόμενα κράτη, αφενός, δημιουργεί «περιουσιακό συμφέρον» κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου

και, αφετέρου, η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων δεσμεύει τα συμβαλλόμενα κράτη και σε κάθε πρόσθετο δικαίωμα που αποφασίζουν να παρέχουν στους υπό τη δικαιοδοσία τους. Επίσης, ο κοινός τόπος των συμβαλλόμενων κρατών σε θέματα ισότητας των δύο φύλων και η κατά προτεραιότητα προώθηση αυτής ως έναν από τους πρωταρχικούς στόχους του Συμβουλίου της Ευρώπης οδηγεί μοιραία το Δικαστήριο στην κρίση ότι στο πεδίο αυτό τα συμβαλλόμενα κράτη απολαμβάνουν στενό περιθώριο ευχέρειας, μη δυνάμενα να επικαλεστούν κοινωνικές παραδόσεις και δημοσιονομικά στοιχεία, προκειμένου να δικαιολογήσουν διακριτικές μεταχειρίσεις και ενέργειες. Τέλος, επιβεβαιώνεται για ακόμη μια φορά η εξελικτική προσέγγιση της Σύμβασης από το Δικαστήριο, το οποίο την χρησιμοποιεί και την εφαρμόζει ως ένα «ζώντα οργανισμό» που του επιτρέπει να αφουγκράζεται και να ανταποκρίνεται στις εξελίξεις και στις σύγχρονες ανάγκες του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► **Ευθύνη τράπεζας σε αποζημίωση ομολογιούχου**
Αξίωση αποζημίωσης ομολογιούχου του Ελληνικού Δημοσίου έναντι του πιστωτικού ιδρύματος, λόγω παράλειψης του τελευταίου να ενημερώσει τον πελάτη του-επενδυτή, κατά παράβαση του καθήκοντος βέλτιστης εκτέλεσης και των αρχών καλής πίστης και συναλλακτικών ηθών, για τους κινδύνους που διέτρεχε η επένδυσή του

αγορά ομολόγων ελληνικού δημοσίου – αποζημίωση ομολογιούχου – παροχή επενδυτικών υπηρεσιών – καθήκον βέλτιστης εκτέλεσης – παράβαση αρχών καλής πίστης και συναλλακτικών ηθών – παράλειψη ενημέρωσης – συμμετοχή στο πρόγραμμα PSI

Ειρηνοδικείο Αθηνών, απόφαση αριθμ. 2724/2015, 06.08.2015

Παρατηρήσεις

Ελισάβετ Αλαγιαλόγλου*

I. Εισαγωγικά

Μέσα σε ένα περιβάλλον όπου επί πολλά έτη κυριαρχούν η απόλυτη δημοσιονομική και χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία, ξεκινώντας από τη σταδιακή υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών, έχει πλέον κορυφωθεί μέσω της πλήρους απαξίας του ρόλου και των εγγυών λειτουργίας των πιστωτικών ιδρυμάτων, ανακύπτει επείγουσα η ανάγκη να υψωθεί ένα τείχος προστασίας των χιλιάδων δανειοληπτών και επενδυτών που έχουν εκτεθεί σε πολλαπλούς συστημικούς κινδύνους αγνώστων διαστάσεων, ενόψει των ολοένα αυξανόμενων μέτρων που λαμβάνονται καθημερινά για τη δημοσιονομική προσαρμογή της χώρας.

Στο πλαίσιο της προβληματικής αυτής, η ελληνική νομολογία έρχεται αντιμέτωπη με ζητήματα, όπως αυτό της οριοθέτησης της ευθύνης των τραπεζών απέναντι στον ανυποψίαστο δανειολήπτη, υπό το φως της αρχής του «υπεύθυνου δανεισμού» που δέον να διέπει τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης, αλλά και αυτό της ευθύνης των πιστωτικών ιδρυμάτων-παρόχων επενδυτικών υπηρεσιών προς τους πελάτες τους-επενδυτές, υπό το φως της τήρησης των κανόνων επαγγελματικής συμπεριφοράς και δεοντολογίας κατά την παροχή των εν λόγω υπηρεσιών.

Στην κριθείσα περίπτωση, το δικαστήριο απαντά αποφασιστικά στο ερώτημα σχετικά με τη θεμελίωση αδικοπρακτικής ευθύνης της τράπεζας ένεκα παραβατικής συμπεριφοράς της απέναντι σε πελάτη της επενδυτή κατά την παροχή επενδυτικών υπηρεσιών, επιδικάζοντας αποζημίωση για θετική ζημία και ηθική βλάβη στον ζημιωθέντα επενδυτή. Μάλιστα, η απόφαση αποκτά ιδιαίτερα έντονο ενδιαφέρον, λόγω του ότι το θιγόμενο ζήτημα αφορά ειδικότερα στη στοιχειοθέτηση της ευθύνης της τράπεζας απέναντι σε ομολογιούχο του Ελληνικού Δημοσίου, του οποίου τα ομόλογα υπήχθησαν στο PSI, προσιδιάζοντας σε χιλιάδες παρόμοιες υποθέσεις επενδυτών που προέβησαν στην αγορά ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου.

Με αφορμή τη σχολιασθείσα υπόθεση, τα ερωτήματα που τίθενται ποικίλλουν: Ποιο είναι το νομικό πλαίσιο που οριοθετεί τις υποχρεώσεις επαγγελματικής συμπεριφοράς των Ε.Π.Ε.Υ.; Πώς προστατεύεται ο επενδυτής, σε περίπτωση πλημμελούς εκτέλεσης των υποχρεώσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων κατά την παροχή επενδυτικών υπηρεσιών; Πώς διαμορφώνεται το μέτρο ευθύνης των παρόχων επενδυτικών υπηρεσιών και ποια στοιχεία εξετάζονται για τη διάγνωση του μεγέθους της; Τίθεται ζήτημα θεμελίωσης αποζημίωσης μέσω των διατάξεων περί προστασίας του καταναλωτή;

II. Το νομικό πλαίσιο που εξειδικεύει τις υποχρεώσεις επαγγελματικής συμπεριφοράς των Ε.Π.Ε.Υ.

Αφετηρία για την ανάλυση της ευθύνης από επενδυτικές υπηρεσίες είναι ο προσδιορισμός της έννοιας της επενδυτικής υπηρεσίας καθ'εαυτής καθώς και των επιχειρήσεων παροχής τέτοιων υπηρεσιών. Οι όροι αυτοί εισήχθησαν στο δίκαιό μας με τον ν. 2396/1996, ο οποίος ενσωματώνει στην εθνική έννομη τάξη την Οδηγία 93/22/ΕΟΚ για τις επενδυτικές υπηρεσίες στον τομέα των κινητών αξιών. Η Οδηγία αυτή υιοθετήθηκε μέσα σε ένα περιβάλλον, όπου η παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών είχε ενισχύσει τη θέση της στην κεφαλαιαγορά, με αποτέλεσμα η ανάγκη εξισορρόπησης των κανόνων που αφορούσαν στις επιχειρήσεις παροχής τέτοιων υπηρεσιών να είναι πλέον εμφανής.

Σύμφωνα με τους ορισμούς της Οδηγίας αλλά και του άρθρου 2 του ν. 2396/1996, ως επιχείρηση παροχής επενδυτικών υπηρεσιών ορίζεται το πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, η συνήθης δραστηριότητα του οποίου συνίσταται στην παροχή επενδυτικών υπηρεσιών προς τρίτους σε επαγγελματική βάση. Οι επονομαζόμενες Ε.Π.Ε.Υ. οφείλουν να συστήνονται ως ανώνυμες εταιρίες, ενώ το ίδιο έργο μπορούν να εκπληρώνουν και τα πιστωτικά ιδρύματα. Η δραστηριότητά τους εξαπλώνεται από την παροχή απλώς και μόνον επενδυτικών συμβουλών υπό τη μορφή συστάσεων, την εκτέλεση εντολών για λογαριασμό των

* Master de Recherche, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Διαπιστευμένη Διαμεσολαβήτρια

επενδυτών και τη λήψη και διαβίβαση εντολών για λογαριασμό των επενδυτών έως και τη διαχείριση του χαρτοφυλακίου του πελάτη τους.

Σε κάθε περίπτωση, το μέτρο των υποχρεώσεων που αναλαμβάνει να εκπληρώσει μια Ε.Π.Ε.Υ., όπως και το είδος και βάθος ελέγχου που οφείλει να ενεργεί κατά τη διάρκεια παροχής των επενδυτικών υπηρεσιών της σε συνάρτηση με τον βαθμό προστασίας που διασφαλίζεται υπέρ του πελάτη της επενδυτή, εύλογα διαφοροποιείται αναλόγως του είδους των εν λόγω επενδυτικών υπηρεσιών.

Η ανάγκη διευθέτησης των εν λόγω ζητημάτων μέσα σε ένα περιβάλλον που εγκυμονούσε πολλαπλούς κινδύνους ενόψει του αυξανόμενου αριθμού των επενδυτών που συμμετείχαν στις χρηματοπιστωτικές αγορές, σε συνδυασμό με την ποικιλία των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και μέσων που προσφέρονταν σε αυτούς, οδήγησε στην ενσωμάτωση στο ελληνικό μας δίκαιο της Οδηγίας 2004/39 ΕΚ¹ (η οποία αντικατέστησε την Οδηγία 93/22 ΕΟΚ) μέσω του ν. 3606/2007² σχετικά με τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων.

Μεταξύ των ρυθμίσεων του νόμου, ιδιαίτερα σημαντικές αλλά και ευρείας εφαρμογής τυγχάνουν οι διατάξεις που εξειδικεύουν και διευκρινίζουν τις υποχρεώσεις και τους κανόνες συμπεριφοράς των Ε.Π.Ε.Υ.³ Συγκεκριμένα, από τη διάταξη του άρθρου 25 του ν. 3606/2007 συνάγεται η υποχρέωση της τράπεζας να διενεργεί, αναλόγως των παρεχόμενων υπηρεσιών, «έλεγχο καταλληλότητας» όπως και «έλεγχο συμβατότητας».

Στην πρώτη περίπτωση, η Ε.Π.Ε.Υ. δεσμεύεται, όταν παρέχει επενδυτικές συμβουλές ή προβαίνει σε έλεγχο διαχείρισης χαρτοφυλακίου, να προβαίνει σε έλεγχο καταλληλότητας της συγκεκριμένης κατηγορίας χρηματοπιστωτικού μέσου που πρόκειται να προτείνει στον δυνητικό πελάτη της, έχοντας ως κριτήρια το επίπεδο γνώσης του, την οικογενειακή και επαγγελματική του κατάσταση, τους επενδυτικούς του στόχους όπως και την

προθυμία του για διακινδύνευση. Στη δεύτερη περίπτωση, όταν πρόκειται για την παροχή άλλου είδους επενδυτικών υπηρεσιών, οι Ε.Π.Ε.Υ. πρέπει να ζητούν πληροφορίες σχετικά με την πείρα και τη γνώση του επενδυτή σε σχέση με το προσφερόμενο ή ζητούμενο χρηματοπιστωτικό μέσο, ώστε να μπορέσουν να κρίνουν εάν αυτό είναι κατάλληλο και συμβατό με το προφίλ του συγκεκριμένου πελάτη⁴.

Υπεράνω των επαγγελματικών υποχρεώσεων που πηγάζουν από τη διενέργεια των εν λόγω ελέγχων τίθεται το καθήκον βέλτιστης εκτέλεσης εντολών, το οποίο αποδίδεται με τον καθιερωμένο όρο «best execution»⁵. Κατά το περιεχόμενο της υποχρέωσης αυτής, η οποία αποτυπώνεται στη διάταξη του άρθρου 27 παρ. 1 του ν. 3606/07, οι Ε.Π.Ε.Υ. οφείλουν να «λαμβάνουν κάθε εύλογο μέτρο, ώστε να επιτυγχάνουν, κατά την εκτέλεση εντολών, το βέλτιστο αποτέλεσμα για τον πελάτη, λαμβάνοντας υπόψη την τιμή, το κόστος, την ταχύτητα, την πιθανότητα εκτέλεσης και διακανονισμού, τον όγκο, τη φύση και οποιονδήποτε άλλο παράγοντα αφορά στην εκτέλεση της εντολής».

Με άλλα λόγια, οι Ε.Π.Ε.Υ. οφείλουν να θεσπίζουν και να εφαρμόζουν αποτελεσματικές ρυθμίσεις και διαδικασίες, με σκοπό να εξασφαλίζεται η έγκαιρη, δίκαιη και ταχεία εκτέλεση των εντολών των πελατών τους, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη στην αμεροληψία και την ποιότητα των υπηρεσιών εκτέλεσης⁶. Προφανώς, και στην περίπτωση αυτή, ο βέλτιστος χειρισμός των εντολών του πελάτη λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο, αναλόγως της κατηγορίας του χρηματοπιστωτικού μέσου. Σε κάθε περίπτωση, και ανεξαρτήτως των ειδικότερων υποχρεώσεων που εξειδικεύουν την υποχρέωση βέλτιστης εκτέλεσης, στόχος των Ε.Π.Ε.Υ. είναι να εφαρμόζουν τις πολιτικές εκείνες

1. Οδηγία 2004/39/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων για την τροποποίηση των Οδηγιών 85/611/ΕΟΚ και 93/6/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της Οδηγίας 2000/12/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και για την κατάργηση της Οδηγίας 93/22/ΕΟΚ του Συμβουλίου, γνωστή ως Οδηγία MiFiD.

2. ΦΕΚ Α' 195/17.08.2007.

3. Δ. ΤΣΙΜΠΑΝΟΥΛΗΣ, Αποχαιρετώντας το χρηματιστηριακό δίκαιο. Οι επιπτώσεις της Οδηγίας 2004/39/ΕΚ «για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων» στο ελληνικό δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, ΔΕΕτ., 2007, σ. 35. Α. ΣΙΝΑΝΙΩΤΗ-ΜΑΡΟΥΔΗ, Αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων και επιπτώσεις τους στη λειτουργία των χρηματιστηρίων, ΝοΒ, 2009, σ. 809. Α. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΔΗΣ, Προστασία του επενδυτή στο δίκαιο των επενδυτικών υπηρεσιών, 2007, σσ. 435, 442.

4. Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, Τα επενδυτικά προϊόντα της Lehman Brothers και η κάλυψη των ζημιών των επενδυτών, ΔΕΕτ., 2010, σ. 132 επ. Α. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΔΗΣ, Προστασία του επενδυτή στο δίκαιο των επενδυτικών υπηρεσιών, εκδ. Σάκκουλα, 2007, σ. 517 επ.

5. Η υποχρέωση βέλτιστης εκτέλεσης εντολών εδράζεται τόσο στη διάταξη του άρθρου 27 του ν. 3606/07 όσο και στην απόφαση ΕΚ 1/452/2007 με την οποία ενσωματώθηκε η εκτελεστική Οδηγία 2006/73 ΕΚ. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και πριν την ενσωμάτωση της Οδηγίας MiFiD, η υποχρέωση βέλτιστης εκτέλεσης προβλεπόταν στο άρθρο 9.1 του Κώδικα Δεοντολογίας των Ε.Π.Ε.Υ.

6. Α. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΔΗΣ, Η υποχρέωση των πιστωτικών ιδρυμάτων και των Ε.Π.Ε.Υ. για την εκτέλεση των εντολών των πελατών τους με τους πλέον ευνοϊκούς όρους (best execution), ΕπισκΕΔ, 2009, σ. 321 επ. Α. ΚΟΥΛΟΡΙΔΑΣ, Η υποχρέωση βέλτιστης εκτέλεσης των Εταιριών Παροχής Επενδυτικών Υπηρεσιών σύμφωνα με το ν. 3606/2007, ΔΕΕτ., 2009, σ. 414 επ. Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Οι πρωτογενείς υποχρεώσεις βέλτιστης εκτέλεσης (best execution principle) και αποφυγής σύγκρουσης συμφερόντων (conflict of interests) κατά την παροχή της επενδυτικής υπηρεσίας διαχείρισης χαρτοφυλακίου: με αφορμή τον ν. 3606/07, μετά την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2004/39/ΕΚ, ΕΤΡΑΞΧρΔ, 2010, σ. 55 επ.

που θα επιτρέπουν να αυξάνεται η πιθανότητα επίτευξης βέλτιστου αποτελέσματος.

III. Η θεμελίωσης της ευθύνης του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος κατά την κρίση του δικαστηρίου

Εξετάζοντας το ζήτημα της ευθύνης που δύναται να φέρουν οι Ε.Π.Ε.Υ., η ελληνική θεωρία και νομολογία συγκλίνουν υπέρ της δυνατότητας στοιχειοθέτησης αδικοπρακτικής ευθύνης του 914 ΑΚ, όταν η παραβίαση των υποχρεώσεων που, κατά τις ως άνω ειδικές διατάξεις του νόμου, διέπουν τη δραστηριότητα των εν λόγω προσώπων, διαπραχθείσα με υπαιτιότητα, επιφέρει αιτιωδώς ζημία στον επενδυτή, με αποτέλεσμα την υποχρέωση του παρανομούμενου προσώπου σε αποζημίωση⁷.

Βεβαίως, πέραν της αδικοπρακτικής ευθύνης που απορρέει από την παραβίαση συγκεκριμένων διατάξεων του ν. 3606/07, η μη τήρηση των υποχρεώσεων επαγγελματικής συμπεριφοράς των Ε.Π.Ε.Υ. μπορεί να θεμελιώσει αξίωση αποζημίωσης κατ' εφαρμογήν του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, εφόσον ο συγκεκριμένος πελάτης, ως επενδυτής, έχει, κατά την κρατούσα γνώμη, την ιδιότητα του καταναλωτή⁸, όπως και ενδοσυμβατική ευθύνη⁹.

Στη σχολιαζόμενη απόφαση, το δικαστήριο θεμελίωσε την παραβατική συμπεριφορά του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος στην καταπάτηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το καθήκον βέλτιστης εκτέλεσης εντολών, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς της ενάγουσας περί παραβίασης των υποχρεώσεων που πηγάζουν από τον έλεγχο καταλληλότητας και τον έλεγχο συμβατότητας αναφορικά με τον επίδοκο τίτλο.

Ειδικότερα, το δικαστήριο εδραίωσε την πλήρωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος έναντι της ενάγουσας επενδύτριας στην παράλειψη του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος να ενημερώσει, μετά την κατάρτιση της σύμβασης, την εναγόμενη-επενδύτρια για τον κίνδυνο που διέτρεχε να απολέσει ολόκληρο ή μέρος του κεφαλαίου της, το οποίο είχε

επενδύσει στην αγορά ομολόγου του Ελληνικού Δημοσίου, ενόψει, αφενός, της υποβάθμισης της πιστοληπτικής ικανότητας του Ελληνικού Δημοσίου, και αφετέρου, του επικείμενου κινδύνου από την αντικατάσταση επιλέξιμων τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου με νέους τίτλους εκδόσεως του ίδιου του Δημοσίου και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, με μειωμένη ονομαστική αξία, στα πλαίσια συμμετοχής της ως ιδιώτη-επενδυτή στο πρόγραμμα PSI.

Πράγματι, το εναγόμενο πιστωτικό ίδρυμα, ενώ είχε πλήρη εικόνα των δυσοίωνων προοπτικών της ελληνικής οικονομίας και των απτών αρνητικών αξιολογήσεων που ελάμβαναν τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα, όπως και πλήρη επίγνωση των κινδύνων που ενείχε η συμμετοχή των ομολογιούχων στο PSI, ακόμα και σε χρόνο μετά την κατάρτιση της σύμβασης με την ενάγουσα – ήτοι, σε χρόνο μετά την επένδυση του κεφαλαίου της σε ομόλογο του ελληνικού δημοσίου – δεν ενημέρωσε, ως όφειλε αυτή, για όλες τις παραπάνω αρνητικά διαφαινόμενες συνθήκες που επικρατούσαν στον πιστωτικό κλάδο, αλλά ούτε και για τους κινδύνους που ενείχε η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στη μείωση του δημόσιου χρέους, μέσω του μηχανισμού ανταλλαγής ομολόγων που είχε εκδώσει ή εγγυηθεί το ελληνικό Δημόσιο κατ' εφαρμογήν των διατάξεων του ν. 4050/2012, με αποτέλεσμα αυτή να μην είναι σε θέση να σταθμίσει τις εκάστοτε συνθήκες και να έχει την ευχέρεια να δράσει προνοητικά, επιλέγοντας ενδεχομένως να προεξοφλήσει την αξία του ομολόγου της ή να πωλήσει αυτό, περιορίζοντας στο μέτρο του δυνατού την επερχόμενη σε βάρος της ζημία¹⁰.

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το δικαστήριο αναγνώρισε ότι η συμπεριφορά του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος συνιστά κατάφωρη παραβίαση του καθήκοντος βέλτιστης εκτέλεσης που υπαγορεύει το άρθρο 27 του ν. 3606/07, όπως και των αρχών της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών κατά τις διατάξεις των άρθρων 281 και 288 ΑΚ, με αποτέλεσμα να στοιχειοθετείται η κατ' άρθρο 914 ΑΚ αξίωση αποζημίωσης της ενάγουσας-επενδύτριας έναντι του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος, λόγω της ζημίας που υπέστη η πρώτη από την υπαίτια και παράνομη συμπεριφορά του δεύτερου.

Αντιθέτως, το δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς της ενάγουσας περί ευθύνης του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος λόγω παράλειψης διενέργειας απαιτούμενου

7. Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, ΔΕΕτ., 2010, ό.π., σ. 134 επ.

8. Α. ΓΚΟΥΣΚΟΥ, Ζητήματα νομικής προστασίας καταναλωτών-πελατών τραπεζών, ΔΕΕτ., 1997, σ. 660. Γ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, Ο αποδέκτης τραπεζικών υπηρεσιών ως καταναλωτής, ΧρΙΔ, 2003, σ. 97. Δ. ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ, Ο αποδέκτης επενδυτικών υπηρεσιών ως καταναλωτής, ΕπισκΕΔ, 2001, σ. 300. Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Η προστασία του επενδυτή ως καταναλωτή στο κοινοτικό δίκαιο: Από την απαγόρευση εκμετάλλευσης εμπιστευτικών πληροφοριών στην απαγόρευση χειραγώγησης της αγοράς, ΕλλΔνη, 2002, σ. 1558. Γ. ΔΕΛΛΙΟΣ, σε Ε. Αλεξανδρίδου (επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, 2008, άρθρο 2 αριθ. 29.

9. Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, ΔΕΕτ., 2010, ό.π., σ. 137. Επισημαίνεται ότι, κατά τη γερμανική νομολογία, το δικαίωμα αποζημίωσης των επενδυτών θεμελιώνεται στην παράβαση εκ μέρους της τράπεζας των υποχρεώσεων που απορρέουν από το περιεχόμενο της σύμβασης.

10. Αναφορικά με το ζήτημα της απαιτούμενης ή μη ατομικής συναίνεσης του επενδυτή για τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα PSI, και, ως εκ τούτου, της συνταγματικότητας της διάταξης νόμου που επέβαλε τον μηχανισμό συλλογικής δράσης και απόφασης των ομολογιούχων βάσει της αρχής της πλειοψηφίας, στο πλαίσιο ενεργήσας συνέλευσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποφάσεις ΣτΕ Ολ 1116/2014 και 1117/2014, ΧρηΔικ, 2014, σσ. 288 και 316 αντίστοιχα.

ελέγχου καταλληλότητας και συμβατότητας του επιλέξιμου χρηματοπιστωτικού μέσου, στηρίζοντας την κρίση του αυτή, αφενός, στο είδος της παρεχόμενης εκ μέρους του εναγόμενου υπηρεσίας και, αφετέρου, στα χαρακτηριστικά του χρηματοπιστωτικού μέσου που επέλεξε να επενδύσει η ενάγουσα.

Ειδικότερα, η κρίση του δικαστηρίου περί μη αναγκαιότητας διενέργειας ελέγχου καταλληλότητας εκκινεί από το γεγονός ότι η εντολή που έδωσε η ενάγουσα στο εναγόμενο πιστωτικό ίδρυμα αφορούσε αποκλειστικά και μόνον την αγορά ομολόγου του Ελληνικού Δημοσίου, χωρίς η ενάγουσα να ζητήσει οποιουδήποτε είδους επενδυτική συμβουλή από το εναγόμενο πιστωτικό ίδρυμα, με αποτέλεσμα το τελευταίο να μην υποχρεούται να προβεί σε έλεγχο καταλληλότητας, προκειμένου να προτείνει το καταλληλότερο για το «προφίλ» του δυνητικού πελάτη του χρηματοπιστωτικό μέσο. Περαιτέρω, δεδομένου του χαρακτήρα των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου ως «μη σύνθετων» χρηματοπιστωτικών μέσων που απολαμβάνουν διαχρονικά του μικρότερου δυνατού επενδυτικού κινδύνου, εξέλιπαν και οι προϋποθέσεις για τη διενέργεια οποιουδήποτε είδους ελέγχου συμβατότητας.

Με αυτό το σκεπτικό, το δικαστήριο περιόρισε την ευθύνη του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος στην παραβίαση του καθήκοντος βέλτιστης εκτέλεσης εντολής, χωρίς παρόλα αυτά να διστάσει να στοιχειοθετήσει τις πραγματικές συνθήκες που συνηγορούσαν υπέρ αυτής.

Σε κάθε περίπτωση, από το σκεπτικό της κριθείσας απόφασης διαφαίνεται ότι καθοριστικό ρόλο στη θεμελίωση

της ευθύνης του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος στη βάση της παράβασης του καθήκοντος βέλτιστης εκτέλεσης αποτέλεσε το γεγονός ότι η διάθεση του ομολόγου του ελληνικού δημοσίου από το εναγόμενο πιστωτικό ίδρυμα έγινε μετά την επίταση της κρίσης του ημεδαπού δημόσιου χρέους, η οποία επέφερε ραγδαία πτώση των τιμών διαπραγμάτευσης των εν λόγω τίτλων στη δευτερογενή αγορά. Πολλώ δε μάλλον, ο χρόνος που έλαβαν χώρα τα πραγματικά περιστατικά της επίδικης υπόθεσης συνέπιπτε με την ψήφιση του νομοθετικού πλαισίου περί υλοποίησης του προγράμματος συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα στην αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους, μέσω ανταλλαγής ομολόγων του ελληνικού δημοσίου, επιτάσσοντας το μέγεθος της διαγνωσθείσας ευθύνης¹¹.

Ως εκ τούτου, και συνεκτιμώντας τις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώθηκαν στο πεδίο της ελληνικής οικονομίας υπό τις συγκεκριμένες ως άνω περιστάσεις, το δικαστήριο ορθώς κατέληξε ότι μπορεί να θεμελιωθεί ευθύνη του εναγόμενου πιστωτικού ιδρύματος, σε περίπτωση διάθεσης ομολόγων του ελληνικού δημοσίου, εάν παραλείφθηκε ειδική ενημέρωση και προειδοποίηση του πελάτη-επενδυτή για τον αυξημένο κίνδυνο που διέτρεχαν οι τίτλοι του στο εχθρικό περιβάλλον της ελληνικής οικονομίας.

11. Ι. ΛΙΝΑΡΙΤΗΣ, Ζητήματα από την αντικατάσταση των άυλων ομολογιακών τίτλων του Δημοσίου, Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ Ολ 1116/2014 και 1117/2014, ΧρηΔικ, 2014, σ. 212 επ.

► **Έκθεση του Καθηγητή – Ευρωβουλευτή Κώστα Χρυσόγονου για την εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου τα έτη 2012-2013**

Στις 10 Σεπτεμβρίου 2015, η Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ψήφισε με μεγάλη πλειοψηφία την έκθεση που συνέταξε ως μέλος και συντονιστής της Επιτροπής Νομικών Υποθέσεων ο ευρωβουλευτής Κώστας Χρυσόγονος, με θέμα την παρακολούθηση της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ τα έτη 2012-2013¹. Προηγουμένως, στις 23 Ιουλίου 2015, η Έκθεση αυτή είχε υπερψηφιστεί με επίσης πολύ μεγάλη πλειοψηφία από τα μέλη της Επιτροπής Νομικών Υποθέσεων², μετά από μακρές αλλά τελεσφόρες διαπραγματεύσεις επί σειράς τροπολογιών που υπέβαλαν βουλευτές πολλών πολιτικών ομάδων. Αυτές οι τροπολογίες αλλά και η γνώμη που έδωσαν άλλες κοινοβουλευτικές επιτροπές³ εμπλούτισαν με νέες ιδέες την έκθεση και της προσέδωσαν τη δυναμική με την οποία έφθασε τελικά στην Ολομέλεια του Στρασβούργου τον Σεπτέμβριο.

Η Έκθεση αυτή αποτελεί την πλέον πρόσφατη σε μια σειρά αντίστοιχων ετήσιων εκθέσεων που αποτυπώνουν την επίσημη απάντηση του Κοινοβουλίου στη γνώμη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το πώς εφαρμόστηκε το ευρωπαϊκό δίκαιο σε δεδομένη χρονική περίοδο στην Ένωση⁴. Παραδοσιακά, οι εκθέσεις αυτές δίνουν έμφαση στον τρόπο με τον οποίο τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το ευρωπαϊκό δίκαιο, αν, για παράδειγμα, μεταφέρουν έγκαιρα και σωστά τις Οδηγίες στο εσωτερικό τους. Επίσης, στις εκθέσεις αυτές παρουσιάζονται τα εργαλεία και οι μηχανισμοί που μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιηθούν για τη συμμόρφωση των κρατών μελών στις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από το ευρωπαϊκό δίκαιο⁵.

Η Έκθεση του Καθηγητή Χρυσόγονου, χωρίς καθόλου να παραμελεί αυτή την πολύ σημαντική διάσταση της εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου⁶, επιχείρησε να εισαγάγει στον κοινοβουλευτικό διάλογο την επίσης, αν όχι περισσότερο, σημαντική προβληματική του σεβασμού του ευρωπαϊκού δικαίου από το ίδιο το θεσμικό σύστημα της Ένωσης, τόσο άμεσα, δηλαδή με την έννοια

του σεβασμού των Συνθηκών και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων από τα όργανα της Ένωσης κατά τη θέσπιση ενωσιακής νομοθεσίας, όσο και έμμεσα, με τη μη επιβολή στα κράτη μέλη υποχρεώσεων που τα εμποδίζουν να συμμορφώνονται με τις γενικές αρχές και αξίες επάνω στις οποίες θεμελιώνεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Η σημασία της τελευταίας αυτής πτυχής αναδεικνύεται εναργέστερα στο πλαίσιο των μέτρων που κράτη μέλη, όπως η Ελλάδα, υποχρεώθηκαν να λάβουν για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, μέτρων που οδήγησαν σε παραβιάσεις σειράς θεμελιωδών δικαιωμάτων κατοχυρωμένων στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συγκεκριμένα παραδείγματα τέτοιων αναφορών μπορεί να εντοπίσει κανείς πολλά. Στις παραγράφους 20 έως 24 της Έκθεσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «τονίζει το καθήκον που έχουν τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα να τηρούν το [...] δίκαιο της ΕΕ [...], όταν αποφασίζουν, εφαρμόζουν και επιβάλλουν σε κράτη μέλη κοινωνικές, οικονομικές ή άλλες πολιτικές» (παρ. 20), «εκφράζει ανησυχία ότι τα μέτρα λιτότητας που έχουν επιβληθεί σε υπερχρεωμένα κράτη μέλη της ΕΕ [...], ιδίως οι δραστικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, είχαν ως αποτέλεσμα να μειωθεί σημαντικά η ικανότητα της διοίκησης και των δικαστηρίων των κρατών μελών να αναλαμβάνουν την ευθύνη τους για την ορθή εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ» (παρ. 21), «θεωρεί ότι τα κράτη μέλη που τελούν υπό προγράμματα οικονομικής προσαρμογής πρέπει να εξακολουθούν να μπορούν να πληρούν την υποχρέωσή τους να σέβονται τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα» (παρ. 22), «υπενθυμίζει ότι όλα τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, ακόμη και όταν ενεργούν ως μέλη ομάδων διεθνών δανειστών [...], ότι δεσμεύονται από τις Συνθήκες και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων» (παρ. 23) και «επισημαίνει ότι η Επιτροπή πρέπει να βοηθά τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν ορθά την ενωσιακή νομοθεσία, για να ενισχυθεί η στήριξη προς την ΕΕ και η εμπιστοσύνη στη νομιμότητά της» (παρ. 24).

Η σημασία των αναφορών αυτών δεν προκύπτει μόνον από τη λογική και την οπτική επάνω στην οποία βασίζονται ούτε μόνον από το ότι φαίνεται να δίνουν για πρώτη φορά ουσιαστικό περιεχόμενο σ' αυτήν τη μέχρι πρότινος διεκπεραιωτική ετήσια έκθεση, αλλά κυρίως από το γεγονός ότι υπερψηφίστηκαν από μία μεγάλη πλειοψηφία βουλευτών που υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της πολιτικής ομάδας στην οποία ανήκει ο Εισηγητής της Έκθεσης. Γίνεται, έτσι, αντιληπτό ότι η λογική του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι μια λογική σύνθεσης μάλλον παρά σύγκρουσης, μια λογική που επιτρέπει συχνά στις στέρεα θεμελιωμένες και καλά επικοινωνημένες ιδέες να διαδίδονται και να καρποφορούν.

Μάριος Παπανδρέου

1. <http://goo.gl/RWc4As>.

2. <http://goo.gl/FKoVV2>.

3. Επιτροπή Αναφορών, Επιτροπή Συνταγματικών Θεμάτων, Επιτροπή Περιβάλλοντος και Επιτροπή Ατομικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων.

4. Οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις οποίες βασίζεται η Έκθεση Χρυσόγονου είναι οι Ετήσιες Εκθέσεις αριθ. 30 και 31 για την παρακολούθηση της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ (διαθέσιμες σε: <http://goo.gl/MD0i6n> και <http://goo.gl/168QF5>).

5. Βλ. αντίστοιχη περσινή έκθεση του Κοινοβουλίου (διαθέσιμη σε: <http://goo.gl/vd3RCn>).

6. Βλ., για παράδειγμα, παρ. 11 έως 18 της Έκθεσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΜΜ. ΖΕΥΓΩΛΗΣ, Εγγυήσεις του Ελληνικού Δημοσίου, Χρήσιμο χρηματοδοτικό εργαλείο ή καταλύτης για μη βιώσιμο χρέος;, Πρόλογος: Παναγιώτης Ο. Πικραμμένος, τ. Πρωθυπουργός, Πρόεδρος ΣτΕ ε.τ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, 282 σελ.

Το κενό της ελληνικής βιβλιογραφίας όσον αφορά τις κρατικές εγγυήσεις έρχεται να καλύψει το βιβλίο του διδάκτορα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και Εισηγητή της Επιτροπής Ανταγωνισμού, κ. Νικολάου Ζευγώλη, που προλογίζεται από τον τ. Πρωθυπουργό και Πρόεδρο ε.τ. του ΣτΕ, Παναγιώτη Πικραμμένο. Πρόκειται για μία μονογραφία που διερευνά όλες τις πτυχές της θεματικής των εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου τόσο σε ελληνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναδεικνύοντας μάλιστα τη μεγάλη σημασία τους στο επίκαιρο πλαίσιο της ελληνικής οικονομικής κρίσης.

Για να μην αποτελέσουν οι ελληνικές κρατικές εγγυήσεις καταλυτικό παράγοντα ενός μη βιώσιμου χρέους, καθώς συνεπάγονται αναμφισβήτητα δημοσιονομική επιβάρυνση, και ιδίως με δεδομένη την τρέχουσα οικονομική κρίση, το νέο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο περιορίζει πλέον την εγγυητική ευθύνη του Ελληνικού Δημοσίου, σε συμμόρφωση με το πρώτο Μνημόνιο (ν. 3845/2010) που θέτει μηδενικό όριο στην παροχή νέων εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων. Σε ειδικό κεφάλαιο αναλύεται διεξοδικά το άρθρο 20 του ν. 4151/2013, που θέτει δύο σωρευτικές προϋποθέσεις για την παροχή της εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου, την τήρηση της ενωσιακής νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων και την κοινοποίηση του μέτρου ενίσχυσης στη Διεύθυνση Ανταγωνισμού της Επιτροπής ΕΕ.

Καθώς οι κρατικές εγγυήσεις χορηγούνται για την εξασφάλιση δανείων, εγγυητικών επιστολών και άλλων χρηματοδοτικών εργαλείων, αποτελούν επί της ουσίας το εργαλείο μέσω του οποίου τα κράτη ασκούν την οικονομική, κοινωνική και αναπτυξιακή τους πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό, η χορήγησή τους ενδέχεται να συνιστά κρατική ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ. Στην κρίσιμη αυτή διάσταση των κρατικών ενισχύσεων ο συγγραφέας αφιερώνει ειδικό κεφάλαιο, όπου αναλύει διεξοδικά τους σχετικούς ενωσιακούς κανόνες που περιλαμβάνονται στην Ανακοίνωση της Επιτροπής του 2008. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στις προϋποθέσεις που αφορούν την καταβολή εκ μέρους της επιχείρησης της ενδεδειγμένης προμήθειας για την εγγύηση και το ποσοστό του κεφαλαίου που πρέπει να καλύπτει η εγγύηση, τόσο σε σχέση με τα καθεστώτα εγγυήσεων γενικά όσο και για τις ΜΜΕ ειδικότερα, έτσι ώστε οι εγγυήσεις να μην συνιστούν κρατικές ενισχύσεις.

Σε άλλο κεφάλαιο, παραθέτει το νέο ελληνικό ρυθμιστικό πλαίσιο του ν. 4152/2013, που για πρώτη φορά συστήνει

στο Υπουργείο Οικονομικών ειδικό φορέα, την Κεντρική Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων (ΚεΜΚΕ), τόσο για να ελέγχει σε προληπτικό επίπεδο, μέσω γνωμοδοτικής διαδικασίας, όλα τα σχεδιαζόμενα μέτρα ελληνικών ενισχύσεων, συμπεριλαμβανομένων βεβαίως και των εγγυήσεων, όσο και για να συντονίζει τη διαδικασία ανάκτησης των κρατικών ενισχύσεων που δεν έχει εγκρίνει ως συμβατές η Επιτροπή.

Η αρχή που διέπει το ευρωπαϊκό δίκαιο κρατικών ενισχύσεων, το ποσό της κρατικής εγγύησης να μειώνεται ανάλογα προς τη μείωση του οφειλόμενου κεφαλαίου, ενσωματώνεται πλέον και στο νέο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, με στόχο το κράτος να παρέχει την εγγύησή του με βάση το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή, ώστε να επωφελούνται αυτής κατά βάση οι βιώσιμες επιχειρήσεις και να περιορισθεί στο ελάχιστο η κατάπτωση των εγγυήσεων. Σχετικά, ο συγγραφέας αναφέρει σε ειδική ενότητα τις ρυθμίσεις για τα «κόκκινα δάνεια», όπου ο ν. 4307/2014 για πρώτη φορά προβλέπει ότι η κρατική εγγύηση ακολουθεί την τύχη της κύριας οφειλής, με συνέπεια να μειώνεται η εγγύηση, σε περίπτωση διαγραφής των χρεών μιας βιώσιμης επιχείρησης. Εξάλλου, αναπτύσσει τις διατάξεις του ν. 4316/2014 για την εγγυητική ευθύνη του Ελληνικού Δημοσίου υπέρ των πιστωτικών ιδρυμάτων, όπου επίσης για πρώτη φορά προβλέπεται ότι κατ'εξαιρεση οι εγγυήσεις αυτές ακολουθούν τις απαιτήσεις υπέρ των οποίων χορηγήθηκαν όπως αυτές ρυθμίζονται με τη συμφωνία εξυγίανσης. Σε περίπτωση, δε, μη τήρησης της συμφωνίας εξυγίανσης από τον οφειλέτη, το Ελληνικό Δημόσιο ευθύνεται μόνο για την καταβολή του αντίστοιχου εγγυημένου ποσοστού του ανεξόφλητου κεφαλαίου. Με τον τρόπο αυτόν, ο συγγραφέας εκτιμά ότι τα πιστωτικά ιδρύματα θα αναγκασθούν να λειτουργούν με αμιγώς ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια και να δανειοδοτούν μόνο σχέδια εξυγίανσης πραγματικά βιώσιμων επιχειρήσεων που πιθανότατα θα αποπληρωθούν, χωρίς να χρειαστεί να καταπέσει η κρατική εγγύηση και να ζημιωθεί το Ελληνικό Δημόσιο. Οι αναφορές στα πρακτικά παραδείγματα της νομολογίας του ΝΣΚ για τα «παντώκια» και τα «υπερχρεωμένα νοικοκυριά» επιβεβαιώνουν την εφαρμογή της αρχής του παρεπόμενου στις κρατικές εγγυήσεις.

Η σφαιρική προσέγγιση της προβληματικής από τον κ. Ν. Ζευγώλη, με τις οξυδερκείς κριτικές σκέψεις που διατυπώνει στα νομικά ζητήματα των εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου, συμβάλλει θετικά στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 300 περίπου σελίδων σύγγραμμα συμπληρώνει μία σειρά Παραρτημάτων με τους σχετικούς νόμους καθώς και χρηστικό λημματικό ευρετήριο.

Ευτυχία Μουαμελετζή

CHRISTINE KADDOUS / FABRICE PICOD, *Traité sur l'Union Européenne – Traité sur le fonctionnement de l'Union Européenne*, 6e éd., Stämpfli, Berne, 2015, 401 σελ.

Συνεχίζοντας στο πνεύμα των προηγούμενων εκδόσεων, η προκείμενη συλλογή συγκεντρώνει τα βασικότερα νομοθετικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί μέσα από τις συνεχιζόμενες εξελίξεις στο πεδίο του Ενωσιακού Δικαίου, υπό την επιμέλεια των Καθηγητών Christine Kaddous και Fabrice Picod.

Πρόκειται για την 6η έκδοση της συλλογής, η οποία περιλαμβάνει τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ), τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) τα Πρωτόκολλα που προσαρτώνται στις Συνθήκες και τις σχετικές Δηλώσεις καθώς και πίνακα αντιστοιχίας των παλαιών και των νέων άρθρων.

Ακολουθεί ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος συνοδεύεται από τις επεξηγήσεις που καταρτίστηκαν από την Ευρωπαϊκή Συνέλευση που συνέταξε τον Χάρτη.

Τη συλλογή ολοκληρώνουν η Συνθήκη για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ) και η Συνθήκη για τη σταθερότητα, τον συντονισμό, και την διακυβέρνηση στην Οικονομική και Νομισματική ένωση (ΣΣΣΔ).

Τέλος, η συλλογή δεν θα μπορούσε παρά να συνοδεύεται από ευθύνοπτο αλφαβητικό ευρετήριο λημμάτων, συμβάλλοντας στη χρηστικότητα του έργου.

Μαρία Ψάρρα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά:

Α' Εξάμηνο 2015

Επιμ.: Σοφία Σώμη

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)

Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας (ΔΦΝ)

Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)

Δίκαιο Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης & Επικοινωνίας (ΔιΜΕΕ)

Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)

Διοικητική Δίκη (ΔιΔικ)

Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλλΔνη)

Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)

Ενέργεια και Δίκαιο (Ενέργεια & Δίκαιο)

Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)

Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου (ΕΝΔ)

Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (ΕΔΔΔΔ)

Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως (ΕΔΚΑ)

Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)

Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)

Εφαρμογές Αστικού Δικαίου (ΕφΑΔ)

Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)

Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)

Νομικό Βήμα (ΝοΒ)

Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Ποινική Δικαιοσύνη (ΠοινΔικ)

Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο (ΧρηΔικ)

Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧρΙΔ)

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΧΑΝΤΕ Ι., Η Ευρωπαϊκή και Ελληνική νομοθεσία στον τομέα της ελεύθερης καύσης των εποχιακών γεωργικών αποβλήτων, ΠερΔικ 2/2015, σ. 221

ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-498/13, Αγροοικοσυστήματα, 05.02.2015, ECLI:EU:C:2015:61. Γεωργοπεριβαλλοντικές ενισχύσεις, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 205

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ

ΣΤΡΑΝΗΣ Δ., Η μεταβλητότητα και η προοπτική της σχέσης ακαδημαϊκής και επαγγελματικής αναγνώρισης στο πεδίο της ΕΕ, ΕφημΔΔ 2/2015, σ. 236

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ. / ΡΟΥΜΠΟΥ Θ., Οριακά ζητήματα χορήγησης ασύλου: γενετήσιος προσανατολισμός, υγεία, γενετικός ακρωτηριασμός γυναικών: η νομολογία του ΕΔΔΑ και ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, Αρμ 3/2015, σ. 399

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ. / ΤΖΙΟΛΑ Δ., Το δικαίωμα στην προεμφυτευτική γενετική διάγνωση στη νομολογία του ΕΔΔΑ: με αφορμή την ΕΔΔΑ Costa & Pavan κατά Ιταλίας Νο 54270/2010, 28 Αυγούστου 2012, ΔτΑ 64/2015, σ. 394

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2774/2014. Η ιδιωτική ζωή ως όριο της ελευθερίας δημοσιογραφικής έκφρασης, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 64

ΑΚΤΥΠΗΣ Σ.-Η., Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΝοΒ 4/2015 σ. 701

ΑΚΤΥΠΗΣ Σ.-Η., Προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με ενεργειακές επενδύσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 113

ΑΛΙΚΑΚΟΣ Π., Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας δίκης – νέο ένδικο βοήθημα στο εσωτερικό δίκαιο (διοικητική, πολιτική και ποινική δίκη), ΕΛΔνη 2/2015, σ. 372

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Τα ανθρώπινα δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και η Ελλάδα, ΕΕργΔ 6/2015, σ. 693

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Διανοητική ιδιοκτησία και ελευθερία της έκφρασης: με αφορμή την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση C-201/13, "Johan Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW κατά Helena Vandersteen και λοιπών" της 03.09.2014, ΧρΙΔ 4/2015, σ. 313

ΔΙΧΑΛΑ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 245/2014. Κατά το άρθ. 6 § 1 ΕΣΔΑ, καθένας έχει δικαίωμα η υπόθεσή του να δικασθεί από δικαστήριο· έννοια δικαστηρίου, ΔιΔικ 2/2015, σ. 226

ΚΑΤΣΟΓΙΑΝΝΟΥ Μ., Η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας των «ευάλωτων ομάδων» ("vulnerable groups") υπό το φως του άρθρου 5 § 1 εδ. ε' ΕΣΔΑ και της ελληνικής νομοθεσίας: η διελκυστίνδα μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας, ως εφελκυστικό εξέλξης του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού, ΔτΑ 63/2015, σ. 57

ΚΥΡΙΑΖΗ Τ., Εμπορία ανθρώπων, σύγχρονη μορφή δουλείας; Επισκόπηση της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ, ΔτΑ 63/2015, σ. 27

ΚΥΡΙΑΚΟΥ Ν., Το φαινόμενο των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου, ΕφημΔΔ 1/2015, σ. 121

ΛΟΓΓΙΝΙΔΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 11.12.2014 στην υπόθεση Dubska και Krejzová κατά Τσεχίας. Προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 241

ΜΑΛΛΙΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Α., Το δικαίωμα στην περιουσία σύμφωνα με την ΣτΕ Ολ 1117/2014 και τις σχετικές αποφάσεις του ΕΔΑΔ, ΘΠΔΔ 4/2015, σ. 294

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ Β., Σχόλια στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 25.09.2012 στην υπόθεση Πατσός κατά Ελλάδος. Η ηλικία και η υγεία του κρατούμενου ως κριτήρια για τη συμβατότητα της συνέχισης της κράτησης με το άρθρ. 3 ΕΣΔΑ, ΔτΑ 63/2015, σ. 177

ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Α., Οι επιπτώσεις του ξένου χρέους των κρατών στα δικαιώματα του ανθρώπου, ιδίως οικονομικά και κοινωνικά, μέσα από τις εργασίες των Ηνωμένων Εθνών, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 9

ΠΕΡΒΟΥ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 16.09.2014 στην υπόθεση Hassan κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Η εξω-εδαφική εφαρμογή της ΕΣΔΑ και η ερμηνεία της υπό το φως του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 101

ΠΙΣΚΟΠΑΝΗ Α.-Μ., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΠρΑθ 9118/2014. Το πρόβλημα της ευθύνης για τα λήμματα της ηλεκτρονικής εγκυκλοπαίδειας Wikipedia, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 239

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Επέμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον διάλογο μεταξύ εθνικού δικαστή και Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΔΔΑ της 8ης Απριλίου, 17120/09, Dhabī κατά Ιταλίας), ΔιΔικ 2/2015, σ. 161

ΡΑΜΜΟΣ Χ., Με αφορμή τα γεγονότα στο Charlie Hebdo: προβληματισμοί γύρω από την ελευθερία έκφρασης και τα όριά της στις δύσκολες περιπτώσεις με βάση τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 38

ΣΑΛΑΜΟΥΡΑ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 30.04.2015 στην υπόθεση Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος. Η σχέση της διοικητικής με την ποινική δίκη, υπό το πρίσμα της αρχής ne bis in idem και της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας, ΝοΒ 4/2015, σ. 845

ΤΣΙΓΚΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΣτΕ 2838/2014. Σατιρική τηλεοπτική εκπομπή – Έννοια σάτιρας – Προσβολή της αξίας του ανθρώπου, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 133

ΧΑΡΧΑΛΑΚΗ Ι., Μία νέα διάσταση της υπέρβασης του ευλόγου χρόνου της δίκης, ΕφημΔΔ 2/2015, σ. 173

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 29.01.2015 στην υπόθεση ΣΙΚ κατά Ελλάδος. Ερήμην καταδίκη και δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, ΝοΒ 3/2015, σ. 625

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.04.2015 στην υπόθεση Βαμβακάς κατά Ελλάδος. Η υποχρέωση των Δικαστηρίων να διασφαλίζουν αποτελεσματικά την παράσταση και υπεράσπιση στη δίκη του κατηγορουμένου, ΝοΒ 4/2015, σ. 856

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΓΩΓΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3154/2014. Παράλειψη έκδοσης γραμματίων προείσπραξης δικηγορικής αμοιβής – Διανεμητικοί λογαριασμοί – Επαγγελματική και οικονομική ελευθερία, ΘΠΔΔ 4/2015, σ. 338

ΖΕΥΓΩΛΗΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 991/2014. Το ζήτημα των παράλληλων εισαγωγών υπό το πρίσμα των κανόνων περί ελεύθερου ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 410

ΚΑΡΥΔΗΣ Γ., Το δικαίωμα πρόσβασης των τρίτων στα έγγραφα του διοικητικού φακέλου σε υποθέσεις ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων: διαφάνεια vs αποτελεσματικότητα ελέγχου, ΔΕΕ 6/2015, σ. 595

ΚΙΑΝΤΟΣ Β., Ανάλυση της περ. α΄ της § 1 του άρθρου 101 της ΣΕΚ, ΕπισκεΔ 3/2014, σ. 643

ΚΑΤΣΑΣ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 991/2014. Αθέμιτος ανταγωνισμός. Θέση σε κυκλοφορία προϊόντος, που προστατεύεται με δικαίωμα βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Συναίνεση του δικαιούχου και ελεύθερη κυκλοφορία του προϊόντος εντός των ορίων ισχύος του σχετικού δικαιώματος, ΔΕΕ 4/2015, σ. 352

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Κρατικές ενισχύσεις στην οικονομική κρίση και προστασία του ανταγωνισμού: η πρακτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην διάσωση/εξυγίανση τραπεζικών ιδρυμάτων, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 13

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ο εκσυγχρονισμός του δίκαιου του αθέμιτου ανταγωνισμού μετά την Οδηγία 2005/29 για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και τις αποφάσεις ΑΠ 1125/2011 και 991/2014, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 321

ΠΙΤΣΟΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση της ΕΑ Ολ 581/VI/2013. Ελεύθερος ανταγωνισμός, ΕΕμπΔ 2/2015, σ. 470

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΓεδΕΕ Τ-402/13, Orange/Επιτροπή, 25.11.2014, ECLI:EU:T:2014:991. Ανταγωνισμός – Έλεγχος από Επιτροπή, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 122

ΤΡΟΥΛΗ Ε., Ζητήματα από την εφαρμογή της ρύθμισης περί κατάχρησης της σχέσης οικονομικής εξάρτησης (άρθρο 18Α Ν. 146/1914, πρώην 2Α Ν. 703/1977), ΕΕμπΔ 2/2015, σ. 289

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ., Περιεχόμενο της αξίωσης αποζημίωσης για παραβάσεις των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ε.Ε., Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 94

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΑΚΤΥΠΗΣ Σ.-Η., Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΝοΒ 4/2015 σ. 701

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ-ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π., Η πορνογραφία ανηλίκων στην εποχή του υπολογιστικού νέφους: σκέψεις με αφορμή το Ν 4267/2014, ΠοινΔικ 5/2015, σ. 454

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-129/14, PPU – Spasic, 27.05.2014, ECLI:EU:C:2014:586. Η αρχή ne bis in idem: μια διακρατική προσέγγιση στο πλαίσιο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 77

ΤΖΑΝΝΕΤΗΣ Α., Περιορισμένο εθνικό και απεριόριστο ευρωπαϊκό δεδικασμένο: με αφορμή την απόφαση Μ. του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 05.06.2014, C-398/12, ΠοινΧρ 3/2015, σ. 166

ΑΣΥΛΟ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ. / ΡΟΥΜΠΟΥ Θ., Οριακά ζητήματα χορήγησης ασύλου: γενετήσιος προσανατολισμός, υγεία, γενετικός ακρωτηριασμός γυναικών: η νομολογία του ΕΔΔΑ και ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, Αρμ 3/2015, σ. 399

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-148/13, C-149/13 και C-150/13, Α, 02.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406. Οδηγία 2004/83/ΕΚ – Ελάχιστες απαιτήσεις για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 292

ΜΠΑΞΕΒΑΝΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-146/14, PPU – Mahdi, 05.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1320. Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης αλλοδαπών, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 82

ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π., Η έννοια και η λειτουργία του θεσμού του ασύλου στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Αρμ 3/2015, σ. 367

ΠΟΥΛΑΡΑΚΗΣ Ε., Οι Επιτροπές Προσφυγών επί αιτημάτων διεθνούς προστασίας: προς ένα νέο πρότυπο επίλυσης των διοικητικών διαφορών; Διδικ 2/2015, σ. 174

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Διευκρινίσεις ως προς το δικαίωμα ακρόασης στο πλαίσιο των διαδικασιών επιστροφής των παρανόμως διαμενόντων στα κράτη μέλη υπηκόων τρίτων χωρών, Διδικ 1/2015, σ. 154

ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ Ε., Πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) για το άσυλο και τους πρόσφυγες, Αρμ 3/2015, σ. 390

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 3/2015, σ. 517

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-542/13, M'Bodj, 18.12.2013, ECLI:EU:C:2014:2452. Ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, Αρμ 2/2015, σ. 325

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΕΡΤΕΛΛΗΣ Σ., Νέες τεχνολογίες και προσωπικά δεδομένα στον χώρο της ιδιωτικής ασφάλισης αυτοκινήτων, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 49

ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-354/13, FOA, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2463. Το ΔΕΕ εντάσσει την χρόνια παχυσαρκία στην έννοια της αναπηρίας, ΕΕργΔ 4/2015, σ. 432

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ. / ΛΙΒΑΔΑ Χ., Τρέχουσες εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ΧρηΔικ 3/2014, σ. 460

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ. / ΛΙΒΑΔΑ Χ., Τρέχουσες εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 60

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α. / ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 29

ΜΕΤΑΞΑΣ Α., Ευρώπη, Κρίση, «Εκτακτη Ανάγκη»: η ερμηνευτική ευθύνη και οι προκλήσεις για το ευρωπαϊκό δίκαιο: Quare siletis juristae in munere vestro? ΕφημΔΔ 2/2015, σ. 226

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 169

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Το Σύνταγμα μεταξύ διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου: η ιεραρχία της έννομης τάξης, ΕφημΔΔ 2/2015, σ. 154

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΔΕΤΣΑΡΙΔΗΣ Χ., Η υποκατάσταση ανάδοχου και η αρχή της νομιμότητας των δημοσίων συμβάσεων, Διδικ 3/2015, σ. 324

ΔΕΤΣΑΡΙΔΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-42/13, Cartiera dell'Adda, 06.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2345. Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο (άρθρο 45 Οδηγία 2004/18/ΕΚ) ερμηνεία διατάξεων του εθνικού νομοθέτη περί αποκλεισμού υποψηφίου αναδόχου λόγω μη έγκαιρης προσκόμισης απαραίτητης κατά το εθνικό δίκαιο υπεύθυνης δήλωσης – Οι αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας, Διδικ 1/2015, σ. 146

ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ Π. / ΤΡΑΥΛΟΥ Α., Περί της έννοιας του «κρίσιμου εγγράφου» στην αίτηση αναθεωρήσεως, κατ' άρθρο 103 § 1 περ. β' ΚΔΔ, Διδικ 3/2015, σ. 334

ΛΑΜΠΟΥ Φ., Δημόσιες συμβάσεις και Ιδιωτικό Δίκαιο: δογματικά ζητήματα αναφορικά με τη φύση και την κατάρτιση των δημόσιων συμβάσεων, ΧρΔ 6/2015, σ. 468

ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ Α., Η προτεραιότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου έναντι του Συντάγματος, η εναρμονισμένη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία του Συντάγματος και η τεχνική της αναλογικότητας: με αφορμή το τέλος του «Βασικού Μετόχου», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 317

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 41

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 181

ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ Κ., Η συμμετοχική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων Internet στα διαδικτυακά εγκλήματα, ΠοινΧρ 5/2015, σ. 326

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-98/13, Blomqvist, 06.02.2014, ECLI:EU:C:2014:55. Αγορά από το διαδίκτυο και εισαγωγή στην ΕΕ προϊόντος που παραβιάζει ΔΔΙ, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 294

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-3/14, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej και Telefonii Dialog, 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:232. ΕΚΑ και κοινή ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 300

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ

ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗΣ Α., Επίλυση διαφορών αναφερόμενων από συμβάσεις για έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων: η συντρέχουσα δικαιοδοσία των διαιτητικών επενδυτικών δικαστηρίων της Συνθήκης για το Χάρτη Ενέργειας, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 69

ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ Ι., Προστασία προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 170

ΦΤΙΚΑ Α., Μοντέλα Διαμεσολάβησης/Διαιτησίας (Med/Arb Models), ΕπισκεΔ 3/2014, σ. 471

ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ Φ.-Π., Ο θεσμός της Διαμεσολάβησης, ΝοΒ 3/2015, σ. 649

ΦΤΙΚΑ Α., Μοντέλα Διαμεσολάβησης/Διαιτησίας (Med/Arb Models), ΕπισκεΔ 3/2014, σ. 471

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΚΑΝΔΙ-ΚΟΜΒΕ J.-F., Συνταγματικό δίκαιο, διεθνές δίκαιο και ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου: ανταγωνισμός, σύγχυση, συμπληρωματικότητα; ΕΕργΔ 6/2015, σ. 655

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Επέμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον διάλογο μεταξύ εθνικού δικαστή και Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΔΔΑ της 8ης Απριλίου, 17120/09, Dhabī κατά Ιταλίας), ΔιΔικ 2/2015, σ. 161

ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ Ε., Πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) για το άσυλο και τους πρόσφυγες, Αρμ 3/2015, σ. 390

ΤΑΚΗΣ Α. / ΠΑΤΣΙΚΑΣ Δ., Τραπεζικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: η νομιμότητα τους ενώπιον του ενωσιακού και του εθνικού δικαστή, Αρμ 2/2015, σ. 191

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Δάνεια σε ξένο νόμισμα: μια προσέγγιση με αφορμή την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικών δικαστηρίων, ΧρηΔικ 2/2014, σ. 413

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ Π., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 533

ΠΑΥΛΙΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕφ-Πειρ 2769/2014. Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου στη διοικητική διαδικασία και η σχέση της με τις διατάξεις περί παραγραφής, ΔιΔικ 1/2015, σ. 87

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυ-

ρώσεων: με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 524

ΨΑΡΑΚΗΣ Ι., Η διατάραξη κοινής ησυχίας ως λόγος δημοσίου συμφέροντος στα πλαίσια προσωρινής δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 202 ΚΔΔ, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 509

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

ΤΣΟΤΣΟΡΟΥ Θ. / ΣΚΛΗΚΑΣ Ν., Προβλήματα και προοπτικές της ελεύθερης κυκλοφορίας των ερευνητών στα πλαίσια του ενωσιακού συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 43

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-202/13, McCarthy κ.λπ., 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2450. Αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο η επιβολή σε πολίτες τρίτων κρατών, μέλη οικογενειών πολιτών της Ένωσης, υποχρέωσης λήψης άδειας εισόδου, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 71

ΜΠΑΞΕΒΑΝΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-146/14, PPU – Mahdi, 05.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1320. Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης αλλοδαπών, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 82

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Τ., Η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και οι πραγματικές διαστάσεις της κινητικότητας των ευρωπαίων πολιτών εντός ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 129

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ., Παρατηρήσεις στη Γνωμοδότηση του Ποινικού Τμήματος του Αρείου Πάγου της Γαλλίας 9002/2012. Κράτηση μη κοινοτικού υπηκόου στη Γαλλία, ΔτΑ 63/2015, σ. 203

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Διευκρινίσεις ως προς το δικαίωμα ακρόασης στο πλαίσιο των διαδικασιών επιστροφής των παρανόμως διαμενόντων στα κράτη μέλη υπηκόων τρίτων χωρών, ΔιΔικ 1/2015, σ. 154

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 3/2015, σ. 517

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-39/13, SCA Group Holding κ.λπ., 12.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1758. Ελευθερία εγκαταστάσεως και φορολογία εταιριών, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 209

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

ΓΩΓΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 3154/2014. Παράλειψη έκδοσης γραμματίων προείσπραξης δικηγορικής αμοιβής – Διανεμητικοί λογαριασμοί – Επαγγελματική και οικονομική ελευθερία, ΘΠΔΔ 4/2015, σ.338

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α., Η Πρόταση Οδηγίας για την προστασία του εμπορικού απορρήτου: νομική φύση – έννοια εμπορικού απορρήτου – μορφές προσβολών, ΝοΒ 4/2015, σ. 45

ΠΕΤΟΥΣΗ Ε., Η Πρόταση Οδηγίας για την προστασία του εμπορικού απορρήτου κατά της παράνομης απόκτησης, χρήσης και αποκάλυψής του, ΧρΙΔ 2/2015, σ. 152

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΑΖΑΡΙΑ Δ., Η προστασία επενδυτών στο πλαίσιο της μεταφοράς υδρογονανθράκων μέσω διακρατικών αγωγών, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 61

ΑΚΤΥΠΗΣ Η.-Σ., Προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με ενεργειακές επενδύσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 113

ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗΣ Α., Επίλυση διαφορών αναφυόμενων από συμβάσεις για έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων: η συντρέχουσα δικαιοδοσία των διαιτητικών επενδυτικών δικαστηρίων της Συνθήκης για το Χάρτη Ενέργειας, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 69

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο της ενέργειας – οι επενδύσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 28

ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ Π. / ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Η φορολόγηση των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας: ζητήματα ευρωπαϊκού και συνταγματικού δικαίου (γνωμ.), ΔτΑ 64/2015, σ. 351

ΜΕΝΓΚ-ΠΑΠΑΝΤΩΝΗ Μ., Νομικά ζητήματα από τη διαδικασία επίλυσης των διαφορών κράτους-επενδυτή ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ε.Ε. στον τομέα της ενέργειας, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 52

ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Α., Διαφορές από διεθνείς επενδύσεις στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ), Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 45

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕφΑθ 3410/2014. Προσφυγή κατά ρητής απόρριψης από τη Ρ.Α.Ε. αίτησης αναθεώρησης απόφασης της ίδιας Αρχής περί επιβολής χρηματικής ποινής λόγω μη συμμόρφωσης της προσφεύγουσας στην υποχρέωση γνωστοποίησης και παροχής στοιχείων λόγω μεταβολής του ελέγχου της, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 205

ΠΑΥΛΙΔΗΣ Γ., Ευρωπαϊκή Ένωση και έργα κοινού ενδιαφέροντος στον τομέα της ενέργειας υπό το καθεστώς του

Κανονισμού 347/2013: παρατηρήσεις από τη σκοπιά του ευρωπαϊκού και του συγκριτικού δικαίου, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 104

ΣΜΠΩΚΟΣ Γ., Εξόρυξη «μη συμβατικών» υδρογονανθράκων – Απαραίτητη η νομοθετική διάκριση μεταξύ συμβατικών και μη συμβατικών υδρογονανθράκων – Ανάγκη για θέσπιση ειδικών μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ΠερΔικ 2/2015, σ. 230

ΣΥΡΟΥ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2783/2014. Αδειοδότηση ομοίων έργων φωτοβολταϊκών σταθμών σε όμορα γήπεδα με δικαιούχο την ίδια εταιρεία, ΠερΔικ 2/2015, σ. 244

ΤΖΑΝΝΙΝΗ Ε. ... [κ.ά.], Η διείδυση των φωτοβολταϊκών στο ελληνικό σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας, Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 121

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ., Περιεχόμενο της αξίωσης αποζημίωσης για παραβάσεις των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ε.Ε., Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 94

ΚΑΗΛ W., Η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Γερμανικού Συντάγματος, ΘΠΔΔ 5/2015, σ. 386

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Τ., Οι ισορροπίες δυνάμεων στο τρίγωνο Ουκρανίας – ΕΕ – Ρωσίας, ΔτΑ 63/2015

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΚΑΛΑΓΙΑΚΟΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 981/2014. Συνεγγυητικό Κεφάλαιο Εξασφάλισης Επενδυτικών Υπηρεσιών (ν. 2533/1997), ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 107

ΚΑΛΑΓΙΑΚΟΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 982/2014. Συνεγγυητικό Κεφάλαιο Εξασφάλισης Επενδυτικών Υπηρεσιών (ν. 2533/1997), ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 109

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Τα ευρωπαϊκά μακροπρόθεσμα επενδυτικά κεφάλαια, ΕΕμπΔ 2/2015, σ. 269

ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο., Η προοδευτική διαμόρφωση της ενωσιακής πολιτικής διεθνών επενδύσεων: από τις διμερείς επενδυτικές συνθήκες των κρατών μελών στη διαδικασία εκπόνησης ενωσιακών επενδυτικών συμφωνιών, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 17

ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο., Οι Διεθνείς Συμφωνίες της ΕΕ ως πλαίσιο ρύθμισης των διεθνών επενδύσεων μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 151

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Χ., Η αποδόμηση του εργατικού δικαίου, η πολλαπλότητα των πηγών του και ο ρόλος του συγκριτικού δικαίου, ΕΕργΔ 6/2015, σ. 669

MINE M., Το ελληνικό εργατικό δίκαιο υπό τη δοκιμασία του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου, ΕΕργΔ 6/2015, σ. 719

ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-39/13, SCA Group Holding κ.λπ., 12.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1758. Ελευθερία εγκαταστάσεως και φρολογία εταιριών, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 209

ΒΕΡΒΕΣΟΣ Ν., Κρατική συμμετοχή σε επιχειρήσεις και ενωσιακό δίκαιο, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 28

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Η Μονοπρόσωπη Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης (Societas Unius Personae – SUP), ΔΕΕ 3/2015, σ. 205

ΧΑΤΖΗΪΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ Ε. / ΚΟΚΟΛΙΑ Ε., Νέα Οδηγία Μητρικές Θυγατρικές: μεταξύ χρήσης και κατάχρησης, ΔΕΕ 3/2015, σ. 221

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., Η χορήγηση τελικού αναχρηματοδοτικού δανεισμού σε φερέγγυα πιστωτικά ιδρύματα στην ευρωζώνη: μια αναλυτική παρουσίαση του μηχανισμού χορήγησης έκτακτης ενίσχυσης σε ρευστότητα ("ELA"), ΧρηΔικ 2/2014, σ. 381

GORTSOS C., The power of the ECB to impose administrative penalties as a supervisory authority: an analysis of Article 18 of the SSM Regulation, ΧρηΔικ 2/2014, σ. 438

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Βλ. λήμμα Ανθρώπινα Δικαιώματα)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-261/13 P, Schönberger/Κοινοβούλιο, 09.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2423. Αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Αρμ 3/2015, σ. 522

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ, Ν., Η πρωτοφανής ελληνική αδράνεια σε σχέση με τον αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (και τα άρθρα για την συνδικαλιστική ελευθερία και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις), ΕΕργΔ 6/2015, σ. 687

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Τα ανθρώπινα δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και η Ελλάδα, ΕΕργΔ 6/2015, σ. 693

ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Σ., Μέτρα λιτότητας που παραβιάζουν τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, δίκαιο της Ένωσης και Ολ. ΣτΕ 2287-2290/2015, ΕΕργΔ 6/2015, σ. 745

ΑΚΑΝΔΙ-ΚΟΜΒΕ J.-F.; ΜΥΛΩΝΑ Ε. (μετ.), Το άμεσο αποτέλεσμα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη κατά τη νομολογία του Conseil d'Etat της Γαλλίας: η αξία του ως προς την προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση απόλυσης, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 72

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΟΣΚΟΒΙΤΣ Κ., Κοινοτική μέθοδος και μέθοδος της Ένωσης: το παράδειγμα της συμφωνίας για το ταμείο εξυγίανσης στο πλαίσιο της τραπεζικής ένωσης, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 1

ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-202/13, McCarthy κ.λπ., 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2450. Αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο η επιβολή σε πολίτες τρίτων κρατών, μέλη οικογενειών πολιτών της Ένωσης, υποχρέωσης λήψης άδειας εισόδου, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 71

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-173/13, Leone, 17.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2090. Ισότητα αμοιβών μεταξύ γυναικών και ανδρών εργαζομένων, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 75

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 3018/2014. Ισότητα γυναικών και ανδρών κατά την πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις, Διδικ 2/2015, σ. 230

ΠΑΣΙΑΤΑΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΣτΕ 13/2015. Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, Διδικ 3/2015, σ. 381

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΑΛΑΓΙΑΛΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C449/13, CA Consumer Finance SA, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2464. Υποχρεώσεις των τραπεζών πριν από τη σύναψη συμβάσεων καταναλωτικής πίστης, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 222

ΓΙΟΒΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ρ., Προστασία δανειολήπτη στα δάνεια σε αλλοδαπό νόμισμα, ΕπισκεΔ 4/2014, σ. 647

ΚΑΤΣΑΣ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 991/2014. Αθέμιτος ανταγωνισμός. Θέση σε κυκλοφορία προϊόντος, που προστατεύεται με δικαίωμα βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Συναίνεση του δικαιούχου και ελεύθερη κυκλοφορία του προϊόντος εντός των ορίων ισχύος του σχετικού δικαιώματος, ΔΕΕ 4/2015, σ. 352

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ο εκσυγχρονισμός του δίκαιου του αθέμιτου ανταγωνισμού μετά την Οδηγία 2005/29 για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και τις αποφάσεις ΑΠ 1125/2011 και 991/2014, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 321

ΜΠΑΜΠΕΤΑΣ Γ., Οι πρόσθετες χρεώσεις (surcharging) για τη χρήση μέσων πληρωμών μεταξύ δικαίου πληρωμών και προστασίας του καταναλωτή, ΔΕΕ 5/2015, σ. 497

ΤΑΚΗΣ Α. / ΠΑΤΣΙΚΑΣ Δ., Τραπεζικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: η νομιμότητα τους ενώπιον του ενωσιακού και του εθνικού δικαστή, Αρμ 2/2015, σ. 191

ΤΖΑΚΑΣ Δ.-Π., Οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και ιδίως η προστασία των επενδυτών στο πλαίσιο της οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές (Οδ. 2005/29/ΕΚ), ΧρηΔικ 2/2014, σ. 399

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Η Οδηγία 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης σε καταναλωτές για ακίνητα, που προορίζονται για κατοικία: μια συνοπτική παρουσίαση, ΔΕΕ 6/2015, σ. 334

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ., Περιεχόμενο της αξίωσης αποζημίωσης για παραβάσεις των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ε.Ε., Ενέργεια & Δίκαιο 21/2014, σ. 94

ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΣΗΜΑ

ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1562/2014. Σύγκρουση κοινοτικού σήματος και διακριτικού τίτλου επιχείρησης, Αρμ 2/2015, σ. 256

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 270/2015. Εμπορικό σήμα – Κοινοτικό σήμα – Φήμη, ΔΕΕ 4/2015, σ. 362

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

ΣΚΛΗΚΑΣ Ν. / ΤΣΟΤΣΟΡΟΥ Θ., Ο ασθενής σε αναζήτηση ποιοτικότερης διασυνοριακής περίθαλψης στο πλαίσιο του ενωσιακού συντονισμού (Καν. 883/2004): η εμπέλεια της απόφασης ΔΕΕ της 09.10.2014, C-268/13, Petru, ΕΔΚΑ 2/2015, σ. 391

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Α., Η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος υπό την πίεση των μνημονίων: η κοινωνική ασφάλιση ως εναπομένουσα μεταβλητή της δημοσιονομικής προσαρμογής, ΕΔΚΑ 2/2015, σ. 255

ΤΣΟΤΣΟΡΟΥ Θ. / ΣΚΛΗΚΑΣ Ν., Προβλήματα και προοπτικές της ελεύθερης κυκλοφορίας των ερευνητών στα πλαίσια του ενωσιακού συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 43

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Θ., Η δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων να εκδικάζουν αγωγές των εργαζομένων στην Ε.Ρ.Τ.

Α.Ε. και η δέσμευσή τους από το δεδουλευμένο της Ολ.ΣτΕ 1901/2014, ΕΕργΔ 5/2015, σ. 523

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-173/13, Leone, 17.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2090. Ισότητα αμοιβών μεταξύ γυναικών και ανδρών εργαζομένων, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 75

ΚΡΕΜΑΛΗΣ Κ., Κοινωνικοί πόροι, οιονεί εργοδοτικές εισφορές και οι μεταβολές στο νομοθετικό πλαίσιο των ΤΕΑ, υπό το φως του Ν. 4254/2014 (γνωμ.), ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 8

ΚΥΡΙΑΚΑΚΗ Ε., Νομοθετικές εξελίξεις σε σχέση με την πρόσβαση σε δωρεάν υπηρεσίες υγείας, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 16

ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Σκέψεις για τη νομοθεσία των ομαδικών απολύσεων: μετά και την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δ.Ε.Ε. με την ΣτΕ 1254/2015, ΕΕργΔ 7/2015, σ. 845

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-22/13, C-61/13 έως C-63/13 και C-418/13, Mascolo κ.λπ., 26.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2401. Συμφωνία – πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNESCO και το CEEP. Αρμ 2/2015, σ. 345

ΤΣΕΤΟΥΡΑ Α., Ο ρόλος των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων έναντι των οικονομικών πολιτικών στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα: η αντίληψη στα εθνικά δρώμενα, ΕΔΚΑ 2/2015, σ. 283

ΑΚΑΝΔΙ-ΚΟΜΒΕ J.-F. ; ΜΥΛΩΝΑ Ε. (μετ.), Το άμεσο αποτέλεσμα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη κατά τη νομολογία του Conseil d'Etat της Γαλλίας: η αξία του ως προς την προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση απόλυσης, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 72

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΒΑΘΗΣ Β., Ερμηνεία του Κοινοτικού Ρυθμιστικού Πλαισίου για την ενδεχόμενη σώρευση των ενισχύσεων του Προσωρινού κοινοτικού Πλαισίου (2009/C83/01) με τις de minimis του Κανονισμού (ΕΚ) 1998/2006 (γνωμ.), ΔΕΕ 3/2015, σ. 202

ΚΑΡΥΔΗΣ Γ., Το δικαίωμα πρόσβασης των τρίτων στα έγγραφα του διοικητικού φακέλου σε υποθέσεις ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων: διαφάνεια vs αποτελεσματικότητα ελέγχου, ΔΕΕ 6/2015, σ. 595

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Κρατικές ενισχύσεις στην οικονομική κρίση και προστασία του ανταγωνισμού: η πρακτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην διάσωση/εξυγίανση τραπεζικών ιδρυμάτων, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 13

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-518/13, Eventch, 14.01.2015, ECLI:EU:C:2015:9. Σύστημα βάσει του οποίου επιτρέπεται μόνο στα ταξί του Λονδίνου, και όχι στα μισθωμένα οχήματα με οδηγό, να κυκλοφορούν στους λεωφορειόδρομους, Αρμ 3/2015, σ. 531

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΜΠΑΞΕΒΑΝΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-146/14, PPU – Mahdi, 05.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1320. Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης αλλοδαπών, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 82

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ., Παρατηρήσεις στη Γνωμοδότηση του Ποινικού Τμήματος του Αρείου Πάγου της Γαλλίας 9002/2012. Κράτηση μη κοινοτικού υπηκόου στη Γαλλία, ΔτΑ 63/2015, σ. 203

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Διευκρινίσεις ως προς το δικαίωμα ακρόασης στο πλαίσιο των διαδικασιών επιστροφής των παρανόμως διαμενόντων στα κράτη μέλη υπηκόων τρίτων χωρών, Διδικ 1/2015, σ. 154

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 3/2015, σ. 517

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΑΝΤΖΟΥΦΑΣ Π., Οικονομική κρίση και συνταγματικοί θεσμοί, ΔτΑ 64/2015, σ. 311

ΤΣΕΤΟΥΡΑ Α., Ο ρόλος των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων έναντι των οικονομικών πολιτικών στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα: η αντίληψη στα εθνικά δρώμενα, ΕΔΚΑ 2/2015, σ. 283

ΦΑΡΧΟΥΝΤ Ι., Οι τόκοι υπερημερίας ως αφηρημένος υπολογισμός της ζημίας σε περιβάλλον κρίσης, ΕφΑΔ 5/2015, σ. 407

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 646/2015. Η υπό προϋποθέσεις παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης αιγιαλού και παραλίας στους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ και σε τρίτους, ΝοΒ 3/2015, σ. 606

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-534/13, Fira Group κ.λπ., 04.03.2015, ECLI:EU:C:2015:140. Προϋποθέσεις εφαρμογής της οδηγίας 2004/35 για την αποκατάσταση ζημιών που προκαλούνται στο περιβάλλον, ΝοΒ 3/2015, σ. 636

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-534/13, Fira Group κ.λπ., 04.03.2015, ECLI:EU:C:2015:140. Περιβαλλοντική ευθύνη, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 218

ΠΟΥΛΗ Σ. ... [κ.ά.], Η εφαρμογή της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη στην Ελλάδα (θεωρία και πραγματικότητα), ΠερΔικ 1/2015, σ. 32

ΣΜΠΩΚΟΣ Γ., Εξόρυξη «μη συμβατικών» υδρογονανθράκων – Απαραίτητη η νομοθετική διάκριση μεταξύ συμβατικών και μη συμβατικών υδρογονανθράκων – Ανάγκη για θέσπιση ειδικών μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ΠερΔικ 2/2015, σ. 230

ΣΥΡΟΥ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2783/2014. Αδειοδότηση ομοίων έργων φωτοβολταϊκών σταθμών σε όμορα γήπεδα με δικαιούχο την ίδια εταιρεία, ΠερΔικ 2/2015, σ. 244

ΧΑΝΤΕ Ι., Η Ευρωπαϊκή και Ελληνική νομοθεσία στον τομέα της ελεύθερης καύσης των εποχιακών γεωργικών αποβλήτων, ΠερΔικ 2/2015, σ. 221

ΧΑΡΟΚΟΠΟΥ Α., Η νομολογία του ΔΕΕ και του ΣτΕ στο θέμα των αποβλήτων, ΘΠΔΔ 5/2015, σ. 406

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΒΑΓΕΝΑ Ε., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΠρΑθ 13478/2014. Απόρριψη ασφαλιστικών μέτρων κατά παρόχων πρόσβασης στο διαδίκτυο για διακοπή πρόσβασης σε ιστοσελίδες με περιεχόμενο που προσβάλλει δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικά δικαιώματα, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 248

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Σημείωμα στη διάταξη του ΔΕΕ C-348/13, BestWater International, 21.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2315. Παρουσίαση στο κοινό προστατευόμενων έργων εντός πλαισίων (framing) με τη χρήση ενσωματωμένων διαδικτυακών συνδέσμων (inline links), ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 87

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Σημείωμα στην απόφαση του ΠΠρΑθ 5249/2014. Υπερσύνδεσμοι (hyperlinks) και προσβολές της πνευματικής ιδιοκτησίας στο Διαδίκτυο, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 248

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Διανοητική ιδιοκτησία και ελευθερία της έκφρασης: με αφορμή την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση C-201/13, "Johan Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW κατά Helena Vandersteen και λοιπών" της 03.09.2014, ΧρΔ 4/2015, σ. 313

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Δ., Τα δικαιώματα των ηθοποιών σε περίπτωση ψηφιοποίησης και διάθεσης στο κοινό των οπτικοακουστικών ερμηνειών τους, ΧρΔ 6/2015, σ. 401

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΟΤΗ Μ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-30/14, Ryanair, 15.01.2015, ECLI:EU:C:2015:10. Νομική προστασία βάσεων δεδομένων, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 278

ΚΑΤΣΑΣ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 991/2014. Αθέμιτος ανταγωνισμός. Θέση σε κυκλοφορία προϊόντος, που προστατεύεται με δικαίωμα βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Συναίνεση του δικαιούχου και ελεύθερη

κυκλοφορία του προϊόντος εντός των ορίων ισχύος του σχετικού δικαιώματος, ΔΕΕ 4/2015, σ. 352

ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ Π., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-117/13, Eugen Ulmer, 11.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2196. Ψηφιοποίηση και διάθεση στο κοινό προστατευόμενου έργου από Δημόσια Βιβλιοθήκη χωρίς άδεια, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 286

ΚΟΤΣΙΡΗΣ Λ., Εκ του νόμου διπλασιασμός αποζημίωσης για προσβολή πνευματικής ιδιοκτησίας ή συγγενικών δικαιωμάτων. Παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος; ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 8

ΚΡΙΠΠΑΣ Γ., Η υπερσυνταγματική προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και οι ιδιαίτερες υποχρεώσεις του κοινού νομοθέτου, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 213

ΚΡΙΠΠΑΣ Γ., Το ατομικό δικαίωμα προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και η απόλυτη απαγόρευση υπαγωγής της εις καθεστώς διαιτησίας, ΕΔΔΔΔ 2/2015, σ. 441

ΜΠΑΜΠΕΤΑΣ Γ., Η «νομιμοποίηση» των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης βάσει του τεκμήριου του άρθρου 46§3 του Ν. 3905/2010: ερμηνεία και ένταξή του στα συστήματα του ενωσιακού δικαίου και του Ν. 2121/1993, ΧρΙΔ 3/2015, σ. 164

ΜΠΑΜΠΕΤΑΣ Γ., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΠρΣύρου 2ΑΜ/2015. Εύλογη και ενιαία αμοιβή για την παρουσίαση στο κοινό υλικών φορέων ήχου, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 81

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-98/13, Blomqvist, 06.02.2014, ECLI:EU:C:2014:55. Αγορά από το διαδίκτυο και εισαγωγή στην ΕΕ προϊόντος που παραβιάζει ΔΔΙ, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 294

ΠΕΤΟΥΣΗ Ε., Η Πρόταση Οδηγίας για την προστασία του εμπορικού απορρήτου κατά της παράνομης απόκτησης, χρήσης και αποκάλυψής του, ΧρΙΔ 2/2015, σ. 152

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Η διαμόρφωση της εύλογης αμοιβής χάριν ιδιωτικής αναπαραγωγής από την πρόσφατη νομολογία του ΔικΕΕ, ΧρΙΔ 5/2015, σ. 329

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Κανόνες εταιρικής διακυβέρνησης στη λειτουργία των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης: η Νέα Οδηγία 2014/26/ΕΕ, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 176

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-364/13, International Stem Cell, 18.12.14, ECLI:EU:C:2014:2451. Έννομη προστασία των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων, Αρμ 2/2015, σ. 331

ΧΙΟΥ Θ., Συλλογική διαχείριση και άδειες Creative Commons στη μουσική βιομηχανία: αρμονική συνύπαρξη ή αλληλοεξόντωση; ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 186

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ Π., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβα-

τότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 533

ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ Κ., Η συμμετοχική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων Internet στα διαδικτυακά εγκλήματα, ΠοινΧρ 5/2015, σ. 326

ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Εναλλακτικοί τρόποι περάτωσης της ποινικής δίκης στη Γερμανία («παύση της ποινικής δίωξης», «συνεννόηση») και η σημασία τους για την ελληνική έννομη τάξη, ΠοινΔικ 5/2015, σ. 433

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΓΟΝΑΤΑΣ Σ., Το τέλος μιας εποχής, ΠοινΔικ 3/2015, σ. 268

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων: με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 524

ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ-ΜΑΡΚΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1741/2015. Λαθρεμπορία – Πολλαπλά τέλη – Μη εφαρμογή της αρχής ne bis in idem, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 569

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΠΕΡΒΟΥΙ., Σημείωση στην απόφαση του ΣτΕ ΕΑ 528/2013. Συνταγματική προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος, ΔιΔικ 1/2015, σ. 141

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΒΕΝΕΡΗΣ Α., Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό» δικαίωμα πρόσβασης και «document tracing», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 377

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Π.-Μ., Διοικητικό δίκαιο πληροφόρησης και δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕφημΔΔ 2/2015, σ. 214

ΚΑΡΥΔΗΣ Γ., Το δικαίωμα πρόσβασης των τρίτων στα έγγραφα του διοικητικού φακέλου σε υποθέσεις ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων: διαφάνεια vs αποτελεσματικότητα ελέγχου, ΔΕΕ 6/2015, σ. 595

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΜΥΛΩΝΑ Ε., Σημείωση στην απόφαση του ΣτΕ ΟΛ 3802/2014. Μη αντίθετη στο Σύνταγμα και στο Κοινοτικό Δίκαιο η υποχρεωτική συνταγογράφηση με βάση τη δραστησική ουσία, ΕΔΚΑ 1/2015, σ. 131

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΒΕΝΕΡΗΣ Α., Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό» δικαίωμα πρόσβασης και «document tracing», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 377

ΒΕΡΤΕΛΛΗΣ Σ., Νέες τεχνολογίες και προσωπικά δεδομένα στον χώρο της ιδιωτικής ασφάλισης αυτοκινήτων, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 49

ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ Ι., Προστασία προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, ΔιΜΕΕ 2/2015, σ. 170

ΜΥΛΩΣΗ Μ. / ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΙΓΥΠΤΙΑΔΟΥ Ε., Προσωπικά δεδομένα οικονομικής συμπεριφοράς και ηλεκτρονική επεξεργασία τους από την ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ ΑΕ, ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 25

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ – ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΛΑΡΟΥΣΧΕ Ρ., Ραδιοτηλεοπτικά μέσα: ποια νομοθεσία στο νέο περιβάλλον; ΔιΜΕΕ 1/2015, σ. 16

ΣΗΜΑ

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1223/2014. Προϋποθέσεις προστασίας διακριτικού γνωρίσματος, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 439

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1562/2014. Προστασία αλλοδαπής επωνυμίας με βάση τη Διεθνή Σύμβαση των Παρισίων, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 459

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β., Σημείωση στην απόφαση του ΑΠ 1519/2014. Έννοια και σημασία σήματος, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 138

ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-421/13, Apple, 10.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2070. Σημεία που μπορούν να αποτελέσουν σήμα, ΧρΔ 2/2015, σ. 140

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 270/2015. Εμπορικό σήμα – Κοινοτικό σήμα – Φήμη, ΔΕΕ 4/2015, σ. 362

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 5246/2014. Ονοματικά σήματα και επωνυμίες, ΔΕΕ 3/2015, σ. 238

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΚΑΝΔΖΙ-ΚΟΜΒΕ J.-F., Συνταγματικό δίκαιο, διεθνές δίκαιο και ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου: ανταγωνισμός, σύγχυση, συμπληρωματικότητα; ΕΕργΔ 6/2015, σ. 655

ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ Α., Η προτεραιότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου έναντι του Συντάγματος, η εναρμονισμένη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία του Συντάγματος και η τεχνική της αναλογικότητας: με αφορμή το τέλος του «Βασικού Μετόχου», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 317

ΤΕΛΩΝΕΙΑΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΠΑΥΛΙΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕφ-Πειρ 2769/2014. Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου στη διοικητική διαδικασία και η σχέση της με τις διατάξεις περί παραγραφής, ΔιΔικ 1/2015, σ. 87

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΚΑΡΔΟΥΛΙΑ Ε., Το νομικό πλαίσιο του αγροτουρισμού, ΕφΑΔ 5/2015, σ. 402

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΛΑΓΙΑΛΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C449/13, CA Consumer Finance SA, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2464. Υποχρεώσεις των τραπεζών πριν από τη σύναψη συμβάσεων καταναλωτικής πίστης, ΕΕ-ΕυρΔ 2/2015, σ. 222

ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-628/13, Lafonta, 11.03.2015, ECLI:EU:C:2015:162. Έννοια «πληροφοριών» στο δίκαιο κατάχρησης της αγοράς, ΔΕΕ 5/2015, σ. 555

ΓΕΡΟΝΤΙΔΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Ειρ-Σκύδρας 24/2014. Η αναστολή των ατομικών διώξεων των πιστωτών στην ειδική εκκαθάριση πιστωτικών ιδρυμάτων, ΔΕΕ 3/2015, σ. 246

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., Η χορήγηση τελικού αναχρηματοδοτικού δανεισμού σε φερέγγυα πιστωτικά ιδρύματα στην ευρωζώνη: μια αναλυτική παρουσίαση του μηχανισμού χορήγησης έκτακτης ενίσχυσης σε ρευστότητα ("ELA"), ΧρηΔικ 2/2014, σ. 381

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., Πρόληψη και διαχείριση «τραπεζικών κρίσεων φερεγγυότητας» σύμφωνα με το ευρωπαϊκό και το ελληνικό δημόσιο τραπεζικό δίκαιο: μια συνοπτική θεώρηση, ΔΕΕ 6/2015, σ. 577

ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ Π. / ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Και πάλι: η διακρατική διοικητική πράξη στο Ευρωπαϊκό Τραπεζικό Δίκαιο κατά την Οδηγία 2013/36/ΕΚ, ΕφημΔΔ 1/2015, σ. 78

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Κρατικές ενισχύσεις στην οικονομική κρίση και προστασία του ανταγωνισμού: η πρακτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην διάσωση/εξυγίανση τραπεζικών ιδρυμάτων, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 13

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Ειδικά ζητήματα από την εφαρμογή διατάξεων της Οδηγίας 2014/91/ΕΕ σχετικά με την ευθύνη του θεματοφύλακα ΟΣΕΚΑ, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 49

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Ο εναρμονισμός των εθνικών νομοθεσιών στον τομέα των Οργανισμών Συλλογικών Επενδύσεων σε Κινητές Αξίες, ΕπισκεΔΔ 3/2014, σ. 435

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Τα ευρωπαϊκά μακροπρόθεσμα επενδυτικά κεφάλαια, ΕΕμπΔ 2/2015, σ. 269

ΜΠΟΣΚΟΒΙΤΣ Κ., Κοινοτική μέθοδος και μέθοδος της Ένωσης: το παράδειγμα της συμφωνίας για το ταμείο εξυγίανσης στο πλαίσιο της τραπεζικής ένωσης, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 1

ΠΟΥΗΣ Ν., Ρυθμιστικές παρεμβάσεις επί της οργανωτικής δομής και του εύρους δραστηριοτήτων των τραπεζών: η πρωτοβουλία της ΕΕ μεταξύ οικονομικής λογικής και παρεμβάσεων διεθνώς, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 139

ΤΑΚΗΣ Α. / ΠΑΤΣΙΚΑΣ Δ., Τραπεζικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: η νομιμότητα τους ενώπιον του ενωσιακού και του εθνικού δικαστή, Αρμ 2/2015, σ. 191

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Δάνεια σε ξένο νόμισμα: μια προσέγγιση με αφορμή την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικών δικαστηρίων, ΧρηΔικ 2/2014, σ. 413

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Η Οδηγία 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης σε καταναλωτές για ακίνητα, που προορίζονται για κατοικία: μια συνοπτική παρουσίαση, ΔΕΕ 6/2015, σ. 334

GORTSOS C., The power of the ECB to impose administrative penalties as a supervisory authority: an analysis of Article 18 of the SSM Regulation, ΧρηΔικ 2/2014, σ. 438

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-42/14, *Wojcikowa Agencja Mieszkaniowa w Warszawie*, 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:229. Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας – Μίσθωση ακινήτου, Διδικ 3/2015, σ. 479

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-39/13, *SCA Group Holding κ.λπ.*, 12.06.2014, ECLI:EU:C:2014:1758. Ελευθερία εγκαταστάσεως και φορολογία εταιριών, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 209

ΚΑΝΑΚΗΣ Γ., Ο ΦΠΑ επί των εκπώσεων τζιρού, ΔΦΝ 1559/2015, σ. 496

ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ Π. / ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Η φορολόγηση των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας: ζητήματα ευρωπαϊκού και συνταγματικού δικαίου (γνωμ.), ΔτΑ 64/2015, σ. 351

ΜΑΥΡΙΔΗΣ Σ. / ΒΛΑΣΙΑΔΟΥ Β., Tax planning και διεθνής φοροαποφυγή: αλληλένδετες έννοιες, νομικοηθικά αμφίσημες, ΔΦΝ 1558/2015, σ. 403

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ ΟΛ 2527/2013. Συνταγματικότητα τέλους επιτηδεύματος. Σε φορολογικές διαφορές δεν εφαρμόζεται το άρθρ. 6 § 1 ΕΣΔΑ, ΔτΑ 63/2015, σ. 197

ΠΑΥΛΙΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕφ-Πειρ 2769/2014. Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου στη διοικητική διαδικασία και η σχέση της με τις διατάξεις περί παραγραφής, Διδικ 1/2015, σ. 87

ΡΑΠΤΗ Ν., Η συζήτηση γύρω από τον Νόμο 4308/2014 και τα Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, ΔΦΝ 1558/2015, σ. 410

ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ-ΜΑΡΚΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1741/2015. Λαθρεμπορία – Πολλαπλά τέλη – Μη εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 569

ΧΑΤΖΗΪΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ Ε. / ΚΟΚΟΛΙΑ Ε., Νέα Οδηγία Μητρικές Θυγατρικές: μεταξύ χρήσης και κατάχρησης, ΔΕΕ 3/2015, σ. 221

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-129/14, *PPU – Spasic*, 27.05.2014, ECLI:EU:C:2014:586. Η αρχή *ne bis in idem*: μια διακρατική προσέγγιση στο πλαίσιο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕΕυρΔ 1/2015, σ. 77

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-542/13, *M'Bodj*, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2452. Ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, Αρμ 2/2015, σ. 325

ΤΣΕΤΟΥΡΑ Α., Ο ρόλος των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων έναντι των οικονομικών πολιτικών στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα: η αντίληψη στα εθνικά δρώμενα, ΕΔΚΑ 2/2015, σ. 283

ΑΚΑΝΔΖΙ-ΚΟΜΒΕ J.-F., Συνταγματικό δίκαιο, διεθνές δίκαιο και ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου: ανταγωνισμός, σύγχυση, συμπληρωματικότητα; ΕΕργΔ 6/2015, σ. 655

ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., Η χορήγηση τελικού αναχρηματοδοτικού δανεισμού σε φερέγγυα πιστωτικά ιδρύματα στην ευρωζώνη: μια αναλυτική παρουσίαση του μηχανισμού χορήγησης έκτακτης ενίσχυσης σε ρευστότητα ("ELA"), ΧρηΔικ 2/2014, σ. 381

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΑΚΡΙΤΙΔΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΜΠρΘεσ 22195/2010 και του ΕφΘεσ 1549/2012. Έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας ελληνικών Δικαστηρίων – Σύμβαση πρακτορείας, Αρμ 2/2015, σ. 282

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-148/13, C-149/13 και C-150/13, Α, 02.12.2014,

ECLI:EU:C:2014:2406. Οδηγία 2004/83/EK – Ελάχιστες απαιτήσεις για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 292

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-119/13 και C-120/13, *eco cosmetics και Raiffeisenbank St. Georgen*, 04.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2144. Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις, ΕλλΔνη 2/2015, σ. 609

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-557/13, *Lutz*, 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:227. Κανονισμός (ΕΚ) 1346/2000 – Διαδικασία αφερεγγυότητας, ΕλλΔνη 3/2015, σ. 946

ΒΟΥΤΣΑΣ Ν., Η Ευρωπαϊκή διαδικασία επίλυσης μικροδιαφορών, ΝοΒ 3/2015, σ. 473

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-436/13, *E*, 01.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2246. Διεθνής δικαιοδοσία σε ζητήματα γονικής μέριμνας, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 296

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-656/13, *L*, 12.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2364. Διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές γονικής μέριμνας, ΕλλΔνη 1/2015, σ. 303

ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ Ν., Η εφαρμογή του άρθρου 34 σημ. 4 Κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 στις ασυμβίβαστες αποφάσεις του ιδίου κράτους μέλους: με αφορμή την απόφαση του ΔΕΕ της 26ης Σεπτεμβρίου 2013, *Salzgitter/Laminorul*, C-157/12, ΕλλΔνη 3/2015, σ. 658

ΚΟΥΡΟΥΒΑΝΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-327/13, *Burgo Group*, 04.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2158. Διαδικασίες αφερεγγυότητας, ΕΕΕυρΔ 2/2015, σ. 226

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-295/13, *H*, 04.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2410. Νέοτερη νομολογία επί του εύρους του γεωγραφικού πεδίου εφαρμογής του Καν. 1346/2000, ιδίως μετά την απόφαση *Schmid* του ΔικΕΕ της 16.01.2014, ΔΕΕ 4/2015, σ. 388

ΠΕΡΑΚΗΣ Μ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13, C-578/13, *Fahnenbrock κ.λπ.*, 11.06.2015, ECLI:EU:C:2015:383. Το ερώτημα εάν το πρόγραμμα ανταλλαγής ομολόγων (PSI) περιελάμβανε πράξεις άσκησης δημόσιας εξουσίας (*acta iure imperii*) κατά το ενωσιακό δίκαιο, ΧρηΔικ 1/2015, σ. 90

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-400/13 και C-408/13, *Sanders και Huber*, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2461. Κανόνες δικαιοδοσίας σε διασυνοριακές διαφορές που αφορούν αξιώσεις διατροφής, ΕΕ-ΕυρΔ 2/2015, σ. 211

ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-322/14, *Ei Majdoub*, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:334. Εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – Ηλεκτρονικές συμφωνίες, ΧρΙΔ 5/2015, σ. 365

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 646/2015. Η υπό προϋποθέσεις παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης αιγιαλού και παραλίας στους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ και σε τρίτους, ΝοΒ 3/2015, σ. 606